

CANADA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
ONLINE CONFERENCE

INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION

23 MAY
2024 YEAR

CANADA, OTTAWA

INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION

International scientific-online conference

Part 29
May 23rd
COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

CANADA 2024

INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION: a collection scientific works of the International scientific online conference (23rd May , 2024) – Canada, Ottawa : "CESS", 2024. Part 29–335 p.

Chief editor:

Candra zonyfar - PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia
Sunmoon University, South Korea.

Editorial board:

Martha Merrill - PhD Kent State University, USA

David Pearce - ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva - PhD Toronto, Canada

Languages of publication: русский, english, казахша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն....

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference

"INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION".
Which took place in Ottawa on May 23, 2024.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2024
© Authors, 2024

TABLE OF CONTENTS	
Umurova Mohinur Mukhamadiyev Aziz Shavkatovich <i>SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF DEGREE OF ADJECTIVE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES</i>	10
Makhmanazarov O.M <i>LAPAROSCOPIC SURGERY PERFORMED IN EMERGENCY SURGERY</i> <i>MAXMAHA3APOB O.M.</i>	13
S.Ermatova A.Mamajonov <i>BYUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIVAVIY AKTIVLAR HISOBINI TASHKIL QILISHINI ME'YORIY HUQUQIY ASOSLARI</i>	19
Jo'raboyev.Sh.Sh Nazarova.N.N <i>FAVQULODDA VAZIYATLAR VA OFATLAR DAVRIDA AHOLI XAVFSIZLIGI VA FAROVONLIGINI TA'MINLASHDA FUQARO MUHOFAZASI TUZILMALARINING ROLI</i>	23
Norxujayev L. Samarova A. <i>AL-MOTRUDIYNING HAYOT YO'LI</i>	27
Tojmuratov Shuxratbek Dilmurodjon o'g'li, Mirzayev Bekzod Toxirboy o'g'li Babajanov Jaloliddin Umidjon o'g'li <i>KIBERXAVFSIZLIK BUZG'UNCHISINING GIPOTETIK MODELI</i>	31
Aralova Iroda Melikuzi qizi Egamberdiyeva Shahnoza Akbar qizi <i>AQLI ZAIF BOLALARGA TA'LIM BERISH TIZIMI</i>	46
Aralova Iroda Melikuzi qizi <i>DUDUKLANUVCHI BOLA NUTQINI KORREKSIYALASHDA FONETIK RITMLASH USULIDAN FOYDALANISH</i>	51
D.F.Ikramova <i>NUTQ KAMCHILIGIGA EGABO'LGAN BOLALAR PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI</i>	54
Mo'mindjanova N.A. <i>PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING RAQAMLI KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH.</i>	57
G'aybullayeva Fotima Xayrullo qizi <i>BOSHLANG'ICH SINFLARDA MUSIQA O'QITISH METODIKASI</i>	60
G'aybullayeva Zuhra Xayrullo qizi <i>MUSIQIY TA'LIMDA MILLIY G'URUR G'OYASINI SHAKLLANTIRISH</i>	65
Tangriyeva Umida Allaberganovna <i>XORAZM MAROSIM LEKSIKASINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA TADQIQI</i>	69
Ibrahimova Malika Rafikov Maqsud Murad son <i>ANCIENT HISTORY OF RINGING</i>	72
Mavlanova Nasiba Axmedovna	75

“HUJAYRA IRSIYATINING O‘ZGARISHIGA OLIB KELADIGAN JARAYONLAR” MAVZUSINI O‘RGATISHDA “FIKRLARNING SHIDDATLI HUJUMI” METHODINING AHAMIYATI	
Хабибуллина М.М Ахмедова Ф.А ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ	81
Shirnova Mexrigiyo Shokirovna KINO TILI VA DIALEKTIZMLAR MUNOSABATI	84
Zubaydullayeva Ozoda Ulug‘bek qizi QO‘QON ADABIY MUHITIDA AYOL SHOIRALARNING O‘RNI	88
Болтабоева Гуллола Мирзаевна ИЗУЧЕНИЕ МЕТОДИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ. ИСТОРИЯ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА	91
Махсудова Гулбахор МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК НЕРОДНОГО: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ	96
Alimbabayev Abrorjon Rafiqovich TARIX FANINI OQITISHDA OGZAKI USLUBDAN SAMARALI FOYDALANISH	100
Mahkamova Marjona Niyozbek qizi EDUCATION SYSTEM IN UZBEKISTAN	105
O‘sarova Go‘zal Shavkat qizi ZAMONAVIY O‘ZBEKISTONNI YANGILANGAN QONUN USTUVORLIGI USTIGA BUNYOD ETAMIZ	110
Rashidov Oyatillo “SANOAT KORXONALARIGA XALQARO STANDARTLARGA MUVOFIQ SIFATNI BOSHQARISH TIZIMLARINI JORIY ETISH VA SERTIFIKATLASH BOZORINI RIVOJLANTIRISH”	116
Lapasov Shahzodbek Sodiq o‘g‘li Iskandarov Anvar Bekturod o‘g‘li KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI	120
Yuldosheva Iroda Murotaliyevna Xursanova Shoxida Xusan qizi Ko‘chkeldiyeva Maftuna Akram qizi GO‘DAKLIK VA ILK BOLALIK DAVRI PSIXOLOGIYASI	124
Choriyeva Nargiza Mo‘minova Ruxshona Ravshanova O‘g‘ilshod PEDAGOGIK QOBILIYATLAR	129
Mahmadiyoroova Sh. Norsaidova B. YUQORI TARTIBLI BIR NOMA‘LUMLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR	133
Axmedova Sabrina Rajapova Nafisa Xurramova Barno O‘SMIRLIK DAVRI PSIXOLOGIYASI	140
Yusufova Asila Abrayeva Ruxsora	145

Abdullayeva Sarvara <i>ILK O'SPIRINLIK DAVRI PSIXOLOGIIYASI</i>	
A.Yusufova S.Abdullayeva <i>DIOFANT TENGLAMALARI</i>	150
Nortojieva Ozoda Abdulla qizi Norboyeva Yoqutoy Abdusattor qizi Qo'ziboyeva Mehriniso Ulug'bek qizi <i>GO'DAKLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI</i>	153
Normuratov Islombek Abdujabbor o'g'li Misirov Nodirbek Zoir o'g'li Jabborov Adham SHosuvor o'g'li <i>O'SMIRLIK DAVRI PSIXOLOGIIYASI</i>	157
Mirzabaxtiyorova Lola Alisher qizi <i>SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF GRAMMATICAL CATEGORY-VOICE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES</i>	162
Sanoqulova Nilufar Rustam qizi <i>CONTRASTIVE STUDY OF GRAMMATICAL CATEGORY OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES</i>	165
Ashurova Go'zal Alisherovna <i>A COMPARISON ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORY OF PERSON IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES</i>	168
Muhammedov Vohidjon <i>ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN O'RTA OSIYONING O'RGANILISHI.</i>	171
Ataboyev Javoxir Sarvar o'g'li <i>ABDULLA ORIPOV YOZGAN O'CHMAS MISRALAR</i>	176
Kattabekova Sojida Qodirqul qizi Abdusaidova Dilshoda Xayrulla qizi <i>YANGI KONSTITUTSIYA – MAMLAKATIMIZDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN DEMOKRATIK YANGILANISHLAR POYDEVORI</i>	180
Muxamadiyev Xojiakbar Aslitdinovich Burxonov Asror Axror o'g'li <i>YANGI KONSTITUTSIYA – TARAQQIYOT QOMUSI</i>	184
Usmanova Malika Adilovna <i>INTERFAOL METODLARNING FRANSUZ TILI O'QITISHDAGI O'RNI VA IMKONIYATLARI</i>	188
Mirzabuvayeva Mavjudaxon Abdilazizovna <i>INGLIZ TILI DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLARNI QO'LLASH</i>	192
Ismonaliyev Jamoliddin Qo'ldashaliyevich Solijonova Farangiz <i>MURAKKAB VA ANALITIK FE'LLAR</i>	196
Turaqulova Nasiba Rustamova Mokhlaroyim <i>METHODS OF PROVIDING MEDICAL SERVICES TO PATIENTS</i>	200
H.SHamsiddinova <i>JA'HON VA O'ZBEK NASRIDA AYOLLAR OBRAZI</i>	205
Ashurova Mubarak Xayrullayevna	208

Saidov Amirbek <i>ECONOMIC CONSEQUENCES OF UNEMPLOYMENT IN THE DIGITAL ECONOMY: CURRENT PROBLEMS AND SOLUTIONS</i>	
Saidkulova Firuza Farmonovna <i>IMPROVEMENT OF STRATEGIC MANAGEMENT EFFICIENCY ASSESSMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ON THE BASIS OF INTEGRAL INDICATORS</i>	212
Saidkulova Firuza Farmonovna <i>POSSIBILITIES OF USING THE MINTZBERG STRATEGY IN ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF HIGHER EDUCATION SYSTEM</i>	218
SH.J.Gaipov SH.B.Allanazarov O.K.Тлейов <i>YO'LOVCHI TASHISHNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI VA INNOVACIYALARI</i>	222
A.R.Qunnazarova I.B.Adilbaev, J.D.Qutlimuratov, A.R.Qunnazarova <i>YUKLARINI TASHISHDA AVTOMOBIL TRANSPORTINING AHAMIYATI</i>	226
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna M.K.Akhmedova O.A. Abdullaeva Sh.Sh.Allaberganov L.O.Omonova <i>ART IN UNITED KINGDDOM</i>	229
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Boboqulova Ozoda Bahrullayeva Mokhichekhra Boymuminov Shoxrux Omonova Laylo Odiljon qizi <i>THE ROLE OF SPORT IN OUR LIFE</i>	233
Saidova Zulfizar Xudoyberdiyevna Xushmamatova Nigora Urolovna G'aniyeva Sitora Furqatovna Omonova Laylo Odiljon qizi <i>XORIJYIY TILNING BIZNES RIVOJIDAGI ROLI</i>	237
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Najmitdinova Xolida, Odilov Jasur Omonova Laylo Odiljon qizi <i>GERMANIYA VA O'ZBEKISTONDAGI URF-ODATLAR</i>	240
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Kamolova Sitora Jurabek kizi Jalolova Rukhshona Shakhobiddin kizi Omonova Laylo Odiljon kizi <i>SEMANTIC AND LINGUISTIC RESEARCH OF FASHION DISCOURSE IN UZBEK AND GERMAN</i>	245
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Sayfulloyeva Sevara, Tohirova Marjona	251

Omonova Laylo Odiljon qizi <i>TA'LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI</i>	
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Khudoyberganova Zumrad Farkhodovna Nurova Dildora Homidovna Omonova Laylo Odiljon kizi <i>A COMPARATIVE ANALYSIS: PRESTIGIOUS UNIVERSITIES AND UZBEK NATIONAL UNIVERSITIES</i>	256
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Ergashova Nargiza <i>„DIE ROLLE DES GER BEIM WEITEREN SPRACHENLERNEN: RICHTLINIEN UND ANWENDUNGEN“</i>	261
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Gulimova Quvonchoy Urolboy kizi, Sadullayeva Marjon Juraboyevna Omonova Laylo Odiljon kizi <i>THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN MENTAL STATE</i>	273
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Nozima Navruzova Botirbek kizi Manzura Matnazarova Xakimbekovna Nuriddinova Maftuna Bahodirovna Omonova Laylo Odiljon kizi <i>GLOBAL ENGLISH. COUNTRIES AND LANGUAGES</i>	278
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Rahmatova Nilufar Maxmudovna Sadullyeva Marjona Juraboyevna Navruzova Nozima Botirbek's daughter Omonova Laylo Odiljon kizi <i>A COMPARATIVE ANALYSIS: CUSTOMS CONNECTED WITH BIRTH, WEDDING, AND FUNERAL</i>	285
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Ravshanova Gulora Qaytarovna Xushvaqtova Ozodaoy Mirzohid qizi Omonova Laylo Odiljon kizi <i>SPECIFIC FEATURES OF BRITISH AND AMERICAN ACCENT</i>	290
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Vafoyeva Sabina Azizbekovna Suleymanova Karina Zulfaliyevna Saidova Nozima Shukhratovna Omonova Laylo <i>A COMPARATIVE ANALYSIS: A NICE CUP OF TEA, ENGLISH TRADITIONS</i>	296
Norxo'jayeva Nilufar <i>HUJURAT SURASIDAGI BALOG'AT QOIDALARI VA QO'LLANILISHI</i>	301
Subanova Barno Qodirali qizi <i>INKLYUZIV KASBIY INNOVATSION FAOLIYATNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI</i>	306
Muxitdinova Gulbahor Saydakbarovna Qurbonov Sirojiddin Boron o'g'li	312

<i>ELEKTROTEXNIKA FANLARINI O'QITISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH XUSUSIYATLARI</i>	
Sultanova Zulxumor Raximovna <i>TERMINALLARNING TURLARI, ULARDAN TO'G'RI FOYDALANISH TARTIB QOIDALARI VA SO'NGI RUSUMLARI</i>	317
Jo'rayev Jonibek <i>INTERNET-MARKETING: MOHIYATI, XUSUSIYATI VA IMKONIYATLARI</i>	325
Iskandarov zaylidin Fayozovich <i>BUDJET MABLAG'LARI IJROSI SAMARADORLIGINI VA NATIJADORLIGINI OSHIRISHDA JAMOATCHILIK NAZORATINI YURITISH(FARG'ONA VILOYATI MISOLIDA)</i>	330
Iskandarov Zaylidin Fayozovich <i>BUDJET MABLAG'LARI IJROSI SAMARADORLIGINI VA NATIJADORLIGINI OSHIRISHDA JAMOATCHILIK NAZORATINI YURITISH(FARG'ONA VILOYATI MISOLIDA)</i>	333
Djalalova Sabina Bakhodirovna <i>BANK TIZIMI TRANSFORMATSIYASI JARAYONI VA BANKLAR BARQARORLILIGIGA TA'SIR (O'ZMILLIYBANK AJ MISOLIDA)</i>	336
Рузibaева Мансурбека Сабировича <i>АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ И ИХ РЕШЕНИЯ</i>	340
Ruzibaev Mansurbek Sabirovich <i>FOR STUDENTS (CADETS) OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE TOPIC OF WAYS TO IMPROVE THE PEDAGOGICAL CULTURE OF AN OFFICER</i>	343
To'rayeva Umriniso Rahmatovna <i>MUTOLAA MADANIYATINING SHARQ VA G'ARB MADANIY TAFAKKURIDA TUTGAN O'RN</i>	345
Sayliyeva Zarina Rakhmiddinovna <i>AN ANALYSIS OF A POEM</i>	356
Латилов Хаёт Рамазонович <i>ALISHER NAVOIY IJODIDA MA'RIFAT TALQINI VA ORIF OBRAZI TASVIRI</i>	368
Содиқова Дилором Турсуновна <i>МИСКИН ИЖОДИДА ИНСОНИЙ ФАЗИЛАТЛАР ТАРАHHУМИ</i>	379
Hojiyeva Sayyora <i>ALISHER NAVOIY TAVR G'AZALLARINING G'OYAVIY-BADIY XUSUSIYATLARI</i>	387
Xamroyeva Kamola Ilhomjon qizi <i>YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIKLARNI OLDINI OLISHDA HUQUQIY TARBIYANING AHAMIYATI</i>	393

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF DEGREE OF ADJECTIVE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Student: Umurova Mohinur

Scientific supervisor: Mukhamadiyev Aziz Shavkatovich

Abstract: *This article delves into the similarities and differences in the degree of adjectives between English and Uzbek languages. Adjectives serve as essential linguistic tools for expressing qualities and facilitating comparison in both languages. While both English and Uzbek employ inflectional strategies to convey positive, comparative, and superlative degrees, they exhibit distinct patterns and usage conventions. In English, comparative and superlative degrees are often formed using suffixes or auxiliary words, whereas Uzbek utilizes suffixes and specific auxiliary words. Despite these differences, the fundamental role of adjectives in enriching descriptions and conveying nuanced meanings remains consistent across both languages.*

This comparative analysis sheds light on the intricate interplay between linguistic structures and cultural contexts, highlighting the dynamic nature of language evolution. By examining the degree of adjectives in English and Uzbek, we gain valuable insights into language diversity and the ways in which languages shape and reflect societal norms and values. Understanding these similarities and differences not only deepens our appreciation of linguistic complexity but also fosters cross-cultural understanding and communication. Ultimately, this exploration underscores the importance of embracing linguistic diversity and recognizing the unique contributions of each language to our collective human experience.

Keywords: *Adjectives, degree of comparison, English language, Uzbek language, comparative analysis, linguistic diversity.*

INTRODUCTION

Adjectives play a crucial role in both English and Uzbek languages, enriching descriptions and adding depth to communication. One fascinating aspect of adjectives is how they express degrees of comparison, conveying qualities such as superiority, equality, or inferiority. In this article, we will explore the similarities and differences in the degree of adjectives between English and Uzbek languages, shedding light on their respective structures and usage.

Degree of adjectives in English:

In English, adjectives can be inflected to indicate different degrees of comparison: positive, comparative, and superlative. The positive degree is the base form of the adjective, used to describe a quality without making any comparison. For example, "big" is the positive degree of the adjective describing size. The comparative degree is used to compare two entities, indicating that one possesses a higher or lower degree of the quality expressed by the adjective than the other. This is typically achieved by

adding the suffix "-er" to short adjectives or by using the word "more" before longer adjectives. For example, "bigger" is the comparative degree of "big." The superlative degree is used to compare three or more entities, indicating that one possesses the highest or lowest degree of the quality expressed by the adjective. This is typically achieved by adding the suffix "-est" to short adjectives or by using the word "most" before longer adjectives. For example, "biggest" is the superlative degree of "big."

Degree of adjectives in Uzbek:

In Uzbek, the degree of adjectives is also expressed through inflection, albeit with some differences compared to English. Adjectives in Uzbek can also be inflected to indicate positive, comparative, and superlative degrees. However, the inflectional patterns and usage differ from English. The positive degree in Uzbek is similar to that in English, representing the base form of the adjective without comparison. For example, "yaxshi" (good) is the positive degree of the adjective describing quality. The comparative degree in Uzbek is formed using suffixes or auxiliary words to indicate comparison between two entities. One common way to form the comparative degree is by adding the suffix "-roq" to the adjective. For example, "yaxshiroq" is the comparative degree of "yaxshi," indicating "better." The superlative degree in Uzbek is formed similarly to the comparative degree but with additional suffixes or auxiliary words to indicate the highest or lowest degree of comparison among three or more entities. For example, the superlative degree of "yaxshi" can be formed by adding the suffix "-tar" or using the auxiliary word "eng," resulting in "eng yaxshi" or "yaxshitar," both meaning "the best."

Similarities and differences:

Both English and Uzbek languages employ inflectional strategies to express degrees of comparison for adjectives. They both have positive, comparative, and superlative degrees, allowing speakers to convey varying degrees of qualities. However, there are notable differences in the inflectional patterns and usage between English and Uzbek. English tends to rely more on suffixes ("-er" and "-est") or auxiliary words ("more" and "most") to form comparative and superlative degrees, whereas Uzbek often utilizes suffixes ("-roq" and "-tar") or specific auxiliary words ("eng") for this purpose. Furthermore, the formation of superlative degrees in Uzbek may involve additional suffixes or auxiliary words compared to English, reflecting differences in linguistic structures and grammatical conventions.

CONCLUSION

In conclusion, the examination of the degree of adjectives in English and Uzbek languages reveals both similarities and differences. Both languages utilize inflectional strategies to convey positive, comparative, and superlative degrees, enabling speakers to articulate varying degrees of qualities. While English often employs suffixes or auxiliary words for comparison, Uzbek relies on suffixes and specific auxiliary words, reflecting distinct linguistic structures and usage conventions. Despite these differences, the

fundamental role of adjectives in enriching descriptions and facilitating communication remains consistent across both languages. Understanding these similarities and differences enhances our appreciation of language diversity and the intricate nature of linguistic expression. Furthermore, this comparative analysis highlights the dynamic evolution of language across different cultures and contexts, underscoring the importance of cross-cultural linguistic studies. By delving into the degree of adjectives in English and Uzbek, we gain valuable insights into the complexities of language and the ways in which it shapes our perceptions and interactions.

REFERENCES

1. Eissenberg J. Comparative Studies in Uzbek Syntax: The Case of the Q-Particle. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1993. – 240 p.
2. Hopper P.J., Traugott E.C. Grammaticalization. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 376 p.
3. Kortmann B., Schneider E.W. A Handbook of Varieties of English: Morphology and Syntax. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2004. – 1056 p.
4. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 435 p.
5. Matthews P.H. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 472 p.
6. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – London: Longman, 1985. – 1779 p.
7. Ruzmetov J. Uzbek-English Dictionary. – Tashkent: Goslitizdat, 1979. – 830 p.
8. Swan M. Practical English Usage. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 690 p.

УДК.616.34–007.272–089: 616.366-003.7-06

**LAPAROSCOPIC SURGERY PERFORMED IN EMERGENCY SURGERY
MAXMAHA3APOB O.M.****Makhmanazarov O.M**<https://rcid.org/0009-0003-9231-7186>

Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali ibn Sina, Uzbekistan, Bukhara, st. A. Navoi. 1 Tel: +998 (65) 223-00-50 e-mail: info@bsmi.uz

Summary. *The current trend in the development of surgery is to reduce the invasiveness and trauma of surgical interventions. In connection with the development of surgical technologies, one of the main tasks in surgery is minimizing surgical trauma and the subsequent reduction in the number of postoperative complications and mortality, as well as the length of hospital treatment of patients while maintaining the quality of surgical care. It is possible to achieve this goal in abdominal surgery with the widespread and widespread introduction of endosurgical technologies into everyday practice. Today it is no longer possible to imagine emergency surgery without laparoscopy. In many complex cases, laparoscopy remains indispensable, as it allows for a direct visual assessment of the pathological process, identifying its extent, performing a targeted biopsy and performing instrumental palpation.*

Key words: *Diagnostic laparoscopy. Emergency surgery.*

АКТУАЛЬНОСТЬ:

V razvitii meditsiny otmechaetsya vajnaya tendency k umensheniyu traumatichnosti razlichnyx metodov diagnostici i lecheniya mnogix zabolevaniy. Trebovaniyami segodnyashnego dnya v khirurgii yavlyayutsya ne tolko vypolnenie vysokotekhnologichnyx operatsiy, no i dostizhenie vysokogo urovnya reabilitatsii posle etix vmeshatelstv. Nesmotrya na nalichie sovremennoy kliniko-laboratornoy, roentgenologicheskoy, CT, SKT, MRT i UZ-dnagnostiki, voprosy differential diagnostici ostryx chirurgicheskikh zabolevaniy ostayutsya slojnymi. This is obvious when the abdominal symptoms are severe and the symptoms of pain are acutely expressed. Uluchshenie diagnostiki i lecheniya stalo vozmojnym blagodarya stremitelnomu razvitiyu laparoskopicheskikh tehnologiy, kotorye escho ve stidesyatyx godax XX veka nakhodilis pod strogim zapretom "pri ostrom jivote" [11, 26, 28, 29]. Wide application of laparoscopy in basic urgent diseases of the organs of the abdominal cavity makes it possible to establish a correct diagnosis with a high degree of reliability, reduce the percentage of unfounded laparotomy, exclude the possibility of post-operative wound closure and hernia [27,49,56].

V nastoyashchee vremya v svyaziem s razvitiem hirurgicheskikh tekhnologikh odnoy iz osnovnykh zadach v khirurgii stanovitsya minimizatsiya operatsionnoy travmy i posleduyushchie za etim krashchenie kolichestva postoperatsionnykh oslojnenii i

letalnosti, a takje srokov stationarynogo lecheniya bolnyx s sokhraneniem kachestva hirurgicheskoy pomoshchi. Dostignut tseli and abdominal surgery vozmojno pri shirokom i sujupgestnom nedrenii and povsednevnuyu practical endosurgical technology. Jelanie patienta ispytyvat kak mojno menshe stradaniy sposobstvovalo razvitiyu maloinvasivnykh metodov, k kotorym otnositsya endovideohirurgiya[2].

Laparoscopy v nastoyashchee vremya yavlyaetsya method vybora dlya lecheniya raznoobraznoy hirurgicheskoi, tak kak sposobstvuet meshey traumatizatsii i sokrashcheniyu srokov reabilitatsii, rapid recovery of work. Sovershenstvovanie laparoscopicheskoy tekhniki sposobstvuet rasshireniyu pozaniy dlya vybora imenno etogo khirurgicheskogo dostupa. Diagnostic laparoscopy is widely used for differential diagnosis of acute surgical pathology [4,37,38, 45, 77].

The laparoscopic technique is used in acute appendicitis, perforated ulcer of the stomach and duodenum in men, acute cholecystitis, acute hernia of the anterior abdominal wall, acute pancreatitis, intestinal obstruction, acute gynecological diseases, and post-abdominal trauma[6,8,9, 12,13,16,17,23,31.32, 41, 43]. V otlichie ot laparoscopic cholecystectomy, appendectomy with ispolzovaniem laparoscopic technique vse je ne stala "zolotym standardom" v lechenii ostrogo appendicitis. The main reason for this, apparently, is that it is protected and protected by many different types of surgery, as well as in the identification of indications and anti-indications of the operation, as well as in relation to all stages of the completion of laparoscopic appendectomy (LAE) [15,29,33,47]. When perforating duodenal ulcer is often used, surgical suture is used. Operation sama po sebe ne nosit pathogeneticheskiiy character i daet chastye retsidivy. Dostigeniya sovremennoy pharmacoterapii izvennoy oblezi pozvolyayut po-novomu vzglyanut na dannyy sposob operatsii, especially in the laparoscopic variant [34,50.54,61,69].

The use of the laparoscopic method in emergency abdominal surgery allows for the improvement of diagnosis and treatment, reduction of the number of post-operative complications and lethality, as well as reduction of the length of treatment for patients. Nesmotrya shirokiy arsenal of non-invasive methods of research diagnostics of acute surgical diseases of organs of the abdominal cavity and in some cases represent great slojnost [42,57,58,60]. In this situation, the use of laparoscopic surgery allows diagnosis and surgical tactics in a timely manner [62,64,67]. Osobaya tsennost metoda zaklyuchaetsya v vozmojnosti perekhoda ot diagnosticheskix manipulatsiy k lecheniyu.

Vypolnenie khirurgicheskikh vmeshatelstv iz laparoscopicheskogo dostupa pozvolyaet dostich ryad vajnyx preimushchestv, po sravneniyu s traditsionnym - laparotomnym. Among the most significant non-treatments, we note: low trauma, precise identification of anatomical structures, qualitative visual control of all stages of the operation, reduction of post-operative pain and intestinal paresis. In addition, there is a small decrease in the number of post-operative wounds and the frequency of

development of abdominal pain, a reduction in the length of stay in the hospital, and a good cosmetic result [10,11,30,70,72,74].

Laparoscopic surgery берет свое начало от эндоскопии — способа осмотра полостей человека с помощью телескопа, основанного на принципе эндоскопии. Первый инструмент для ректоскопии и осмотра полости матки создан им [19]. В 1806 г. итальянский ученый П. Боззини впервые использовал эндоскоп для осмотра полости кишечника, мочевого пузыря и мочевого пузыря с помощью источника света [20], а через 50 лет в Париже А. Десормеау представил свой модельный эндоскоп, в котором источником света была газовая лампа. а свет при этом отражался с помощью серебряного зеркала. Эндоскопическое освещение оставалось основной проблемой до тех пор, пока в 1880 г. Томас Эдисон не изобрел лампу накаливания. Это открытие помогло Макс Нитзе и Леитеру улучшить цистоскоп и использовать лампу накаливания и источник света. Впоследствии Бреннер сконструировал цистоскоп с дополнительными каналами, через которые можно было вводить жидкость и даже установить уретральный катетер. И, наконец, в 1889 г. Бюиссе де Рошер изобрел цистоскоп с оптической частотой и оптикой освещения. В этот период, активное введение и использование эндоскопии как диагностического метода, и появление развития медицинской эндоскопии [57]. А в 1901 г. Г. Келлинг (Германия) в эксперименте на собаке впервые исследовал с помощью цистоскопа брюшную полость, после предварительной инфузии воздуха. Основателем лапароскопической хирургии в России является русский врач-гинеколог из Петрограда, профессор Дмитрий Оскарович Отт, выполнивший в 1901 г. первую в мире лапароскопию. Его ученики — Г.Н. Серезников и В.П. Яковлев — в 1907 г. впервые применили лапароскопию для диагностики внематочной беременности и генитального туберкулеза [58].

Можно с уверенностью сказать, что количество экстренных операций, выполняемых лапароскопическим методом, будет неуклонно увеличиваться.

На смену лапароскопическим исследованиям под общей анестезией пришли видеолaparоскопические, под комбинированным эндотрахеальным наркозом. Со временем лапароскопия превратилась в диагностический метод, который позволяет проводить полноценную хирургическую операцию (Уроков Ш.Т. 2014). На сегодняшний день лапароскопическая техника используется при остром аппендиците, прободной язве желудка и двенадцатиперстной кишки, остром холецистите, ущемленных грыжах передней брюшной стенки, кишечной непроходимости, а также у пострадавших с абдоминальной травмой. Использование лапароскопического метода в экстренной абдоминальной хирургии позволяет повысить качество диагностики и лечения, снизить количество послеоперационных осложнений и смертность, а также сократить сроки лечения для пациентов (М.Ш. Клубутица, 2018). Создание качественного нового лапароскопического аппарата, усовершенствование лапароскопического инструментария — передовая задача современной хирургии и разработки современных принципов лапароскопической хирургии (С.А. Касумян и др., 2017, П.Г. Бронштейн 2017). Использование

of the laparoscopic method in emergency abdominal surgery enables better diagnosis and treatment compared to open methods, and in most cases, the choice of surgery is made for acute surgical diseases of the abdominal organs. (A.S. Ermolov et al., 2012)

However, in the present time, there is a place for non-diagnostic opinions on the indications and contraindications of laparoscopy in acute abdominal pain (S.F. Bagnenko et al., 2016). Eto obstoyatelstvo trebuet razabotki chetkikh recommendation popolzovaniyu laparoscopicheskikh technological and neotlojnoj hirurgii. In this way, the standardization of the use of diagnostic and therapeutic laparoscopy is established in one of the priority tasks of modern surgery.

Tsel issledovaniya: Uluchshenie eksultati hirurgicheskogo lecheniya bolnyx ostryimi hirurgicheskimi zabolevaniyami organov bryushnoy polosti, putem sovershenstvovaniya diagnosticheskoi i lechebnoy laparoscopy.

MATERIAL AND METHOD:

Bukhara branch of the republican research center for emergency medical care base surgical workshop. V 2019 - 2021. In Bukharskom branch produced 20493 operations, iz nix 9461(12.1%) polostnyx operations. The observed group consisted of 2479 (26.2%) patients with urgent diseases of abdominal organs, among all abdominal operations performed in the period from 2019 to 2021. s primeneniem laparoscopic technology (table 1)

Table 1.

Operations carried out in Bukhara branch of the republican research center in 2019-2021.

Vidy operative	2019г	2020г	2021г	Bcero
Everything	6956	7360	6177	20493
Cavity ones:	3285	3342	2834	9461(12,1%)
Laporoscopy	737	860	882	2479(26,2%)

The work analyzes the results of a parallel comparative study of laparoscopic and open methods of surgical treatment.

Result and discussion

Complications of laparoscopic cholecystectomy and interventions on extrahepatic ducts have been the subject of discussion and comprehensive analysis for many years. A thorough examination of patients in the preoperative period allows one to obtain comprehensive information about the condition of the tissues in the area of the upcoming operation, the width of the hepaticocholedochus and the presence of stones in it. Based on this, it is necessary to make the right decision about the method and timing

(in case of acute cholecystitis) of performing the operation, as well as the qualifications of the surgeon who will perform it.

As a result of 1984 laparoscopic cholecystectomies (LCE), complications during LCE for acute cholecystitis were observed in 14 (0.8%) patients. Parenchymal bleeding from the gallbladder bed was observed in 11 (0.6%) patients; In all of them the bleeding was stopped by laparoscopic coagulation. Damage to the extrahepatic bile ducts occurred in 3 (0.2%) patients and required laparotomy. In 2 cases, a lateral injury to the common bile duct was repaired. The completely transected hepaticocholedochus was restored in 1 patient using a Kera drainage.

CONCLUSIONS

1. Laparoscopic interventions for major urgent diseases of the abdominal organs are highly effective, having all the advantages of minimally invasive surgery and are quite safe, accompanied by a small percentage of intraoperative and postoperative complications in accordance with the nature of the operation

2. Developed and used diagnostic and treatment algorithms for urgent diseases make it possible to determine treatment tactics, indications and contraindications, choose the method of surgical treatment and set the timing of diagnostic and therapeutic laparoscopic interventions.

BIBLIOGRAPHY:

1. Abdullaev M.A. Prichiny konversii pri laparoskopicheskix operatsiyax u bolnykh s perforativnymi gastroduodenalnymi yazvami / M.A. Abdullaev, Yu.V. Plotnikov, A.M. Muxanna // Almanax Instituta xirurgii im. A.V. Vishnevskogo. - 2010. - T. 5, № 1. - S. 71.
2. Abu R.N. Vozmojnosti primeneniya videolaparoskopicheskix vmeshatelstv v diagnostike i lechenii v neotlojnoj abdominalnoy xirurgii / Ukrainskiy nauchno-meditsinskiy molodejnyy jurnal. – 2013. – № 3. – S. 15–18.
3. Adamyan A.I. Laparoskopicheskaya xolesistektomiya pri ostrom xolesistite: dis. ... kand. med. nauk: 14.00.27 - Xirurgiya / NII SP im. N.V. Sklifosovskogo. - M., 1997. - 267 s.
4. Aleksandrov K.R. Laparoskopicheskie operatsii iz yedinogo dostupa s ispolzovaniem standartnykh instrumentov / K.R. Aleksandrov, R.A. Burya, I.Yu. Illarionov [i dr.] // Almanax Instituta xirurgii im. A.V. Vishnevskogo. -2011. - T. 6, № 1. - S. 34-35.
5. Alidjanov F.B. Ostraya kishechnaya neproxodimost posle rezeksii jeludka i pilorosoxranyayushix operatsiy / F.B. Alidjanov, M.X. Xadjibaev, V.V. Stupin // Xirurgiya. - 2006. - № 4. - S. 39-41.
6. Andreev A.L. Laparoskopicheskaya appendektomiya s peritonizatsiey kulti cherveobraznogo otrostka / A.L. Andreev // Endoskop. xir. - 2005. - № 1. - S.8.

7. Aniщенко V.V. Xirurgiya yedinogo laparoskopicheskogo dostupa / V.V. Aniщенко, M.N. Kotkina, A.I. Shevela // Almanax Instituta xirurgii im. A.V. Vishnevskogo: materialy XIV s'ezda Obщestva endoskopicheskix xirurgov Rossii. - M., 2011. - T. 6, № 1. - S. 38.
8. Bagnenko S.F. Rol i mesto diagnosticheskoy laparoskopii v lechenii bolnyx s ostrym appenditsitom // Slojnye voprosy diagnostiki i lecheniya ostrogo appenditsita, ostroy kishechnoy neproxodimosti i sochetannoy travmy: Tez. dokl. Nauchno-prakticheskoy konferensii xirurgov RF / S.F. Bagnenko [i dr.] // Skoraya meditsinskaya pomoshch. - 2004. - № 3. - S. 15.
9. Baranov A.I. Mesto laparoskopicheskoy appendektomii v neotlojnoj xirurgii / A.I. Baranov, A.A. Konovalov, A.M. Alekseev // Endoskop. xir. - 2009. - № 1. - S. 80.
10. Baranov G.A. Ekstrennaya laparoskopiya v diagnostike abdominalnyx spaek kak prichiny «ostrogo jivota» / G.A. Baranov, A.I. Kovalev, M.Yu. Karbovskiy // 9-y mos. mejdunar. kongress po endoskopicheskoy xirurgii: Tez. dokl. - M. - 2005. - S. 30-31;
11. Beburishvili A.G. Konseptualnaya otsenka primeneniya laparoskopicheskix i minilaparotomnyx vmeshatelstv v neotlojnoj abdominalnoj xirurgii / A.G. Beburishvili [i dr.] // Xirurgiya. Jurnal im. N.I. Pirogova. - 2013. - № 1. - S. 53-57.
12. Beburishvili A.G. Laparoskopicheskaya diagnostika «trudnyx» sluchaev ostrogo appenditsita / A.G. Beburishvili [i dr.] // Endoskop. xir. - 2014. - №1. - S.70-71.
13. Beburishvili A.G. Puti povysheniya bezopasnosti laparoskopicheskix vmeshatelstv u bolnyx so spaечноy kishechnoy neproxodimostyu / A.G. Beburishvili [i dr.] // Endoskop. xir. - 2006. - № 2. - C. 16-17.
14. Bexteva M.Ye. Xirurgiya yedinogo laparoskopicheskogo dostupa: istoriya i sovremennoe sostoyanie voprosa / M.Ye. Bexteva, A.V. Baranov, D.N. Panchenkov // Endoskop. xir. - 2012. - № 6. - S. 26-31.
15. Borisov A.Ye. Laparoskopicheskaya appendektomiya / A.Ye. Borisov [i dr.] // Endoskop. xir. - 2009. - № 1. - S. 202.
16. Bregel A.I. Laparoskopicheskaya diagnostika ostroy kishechnoy neproxodimosti / A.I. Bregel, Ye.A. Kelchevskaya, A.M. Xantakov // Byulleten Vostochno-Sibirskogo nauchnogo sentra SO RAMN. - 2008. - T. 59, № 1. - C.10-11.
17. Vishnevskaya A.N. Laparoskopiya v diagnostike i lechenii posleoperatsionnyx oslojneniy v abdominalnoj xirurgii : diss. ... kand. med. nauk / A.N. Vishnevskaya. - Vladivostok, 2011. - 138 s.
18. Gaymolenko S.G. Laparoskopiya v lechenii peritonita / S.G. Gaymolenko, N.M. Stepanova, T.V. Zayseva // Meditsinskiy vestnik Severnogo Kavkaza. - 2009. - T. 13, № 1. - C. 62.

BYUDJET TASHKILOTLARIDA MOLİYAVIY AKTIVLAR HISOBINI TASHKIL QILISHINI ME'YORIY HUQUQIY ASOSLARI**S.Ermatova***Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti, Buxgalteriya hisobi va bank ishi kafedrası assistenti***A.Mamajonov***Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti, Iqtisodiyot fakulteti
2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Byudjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobini tashkil qilish bo'yicha barcha uslubiy asoslar yaratilgan. Shuningdek, amaldagi buxgalteriya hisobi bo'yicha qonunchilikka muvofiq O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetida turadigan tashkilotlarning buxgalteriya hisobi va hisobotlarini tartibga solish shu jumladan moliyaviy aktivlar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan amalga oshirilishi keng yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Xarajatlar smetasi, byudjet, moliyaviy aktivlar, kapital qo'yilmalar, kapital qo'yilmalar, investitsiya.*

Mamlakatimizda davlat moliyasini samarali boshqarish tizimi hisoblangan byudjetning g'azna ijrosiga o'tilishi byudjetdan mablag' oluvchi tashkilotlarning pul mablag'larini o'z ichiga qamrab oladi. Bunda byudjet pul mablag'larini konsolidasiyasi g'aznachilik bo'limlarida aks ettirilishi tartibi yo'lga qo'yildi. Byudjet tashkilotlari daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosini amalga oshirishda moliyaviy aktivlar ya'ni pul mablag'lari hisobi alohida muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirda byudjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobini tashkil qilish bo'yicha barcha uslubiy asoslar yaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 3-sentyabrdagi 414-sonli "Byudjet tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi qaroriga muvofiq byudjet tashkilotlarida byudjetdan moliyalashtiriladigan pul mablag'lari shuningdek byudjetdan tashqari pul mablag'larini shakllantirish tartibi belgilangan.

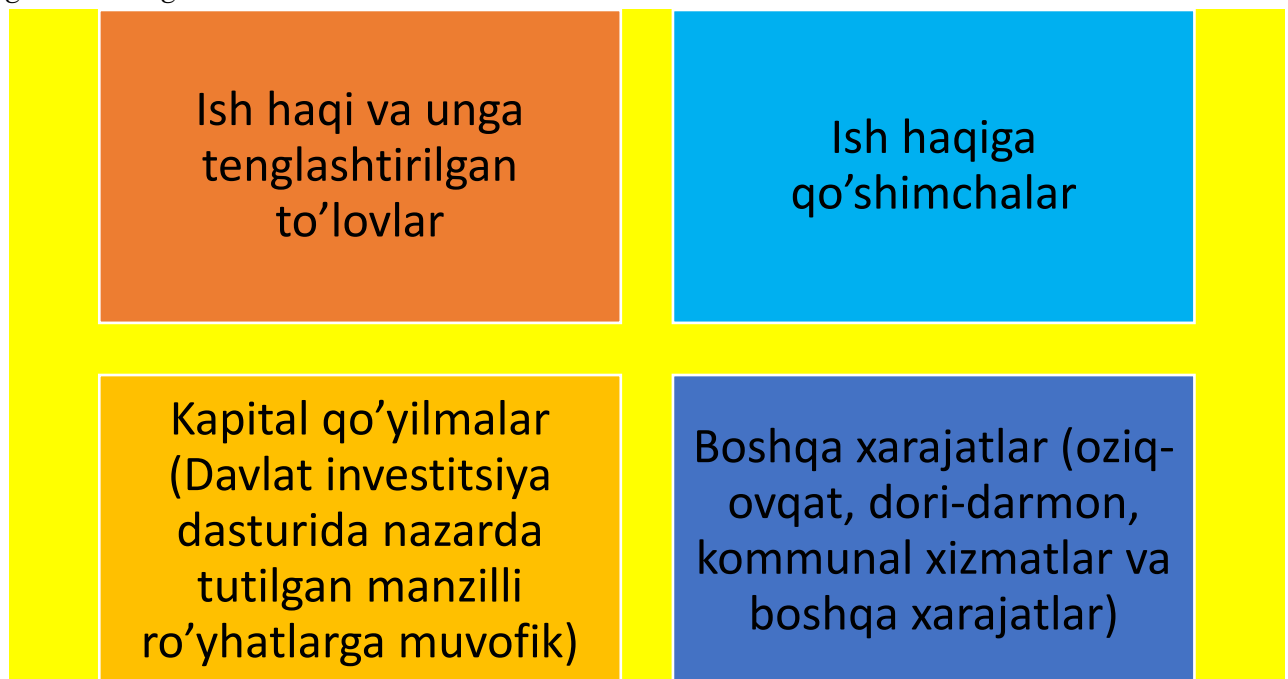
2016-yil 30-martda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuniga muvofiq moliyaviy aktivlar buxgalteriya hisobining ob'ektlaridan biri hisoblanadi. Amaldagi buxgalteriya hisobi bo'yicha qonunchilikka muvofiq O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetida turadigan tashkilotlarning buxgalteriya hisobi va hisobotlarini tartibga solish shu jumladan moliyaviy aktivlar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi. Bunda, O'zbekiston Respublikasining vazirlik va idoralari zarur hollarda, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishgan holda, o'z tizimidagi tashkilotlarda faoliyat xususiyatlaridan kelib chiqqan holda buxgalteriya hisobi va hisobotlarining

umumiy qoidalarini qo'llash tartibi to'g'risida belgilangan tartibda me'yoriy hujjatlar chiqarishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 1999-yil 3-sentyabrdagi 414-sonli «Byudjet tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida»gi qaroriga muvofiq, byudjetdan mablag' oluvchilarni davlat byudjetidan xarajatlarning to'rt guruxi bo'yicha moliyalashtirish tartibi belgilangan.¹

Byudjetdan mablag' oluvchilarning I-va II-gurux bo'yicha xarajatlar to'lovi birinchi navbatda amalga oshiriladi. Bunda, I-gurux xarajatlarini II-gurux xarajatlari to'lovizisiz amalga oshirish takiklanadi.

Tegishli byudjet bo'yicha I-va II-gurux xarajatlari to'lovi uchun g'azna hisobvaraqlarida zarur mablag'larni koplaydigan qoldiqlar mavjud bo'lganda, I-va II gurux xarajatlarini to'liq amalga oshirgan tashkilotlar bo'yicha IV-gurux xarajatlarini amalga oshirishga ruxsat etiladi.

1.3.1-rasm.Xarajatlar tarkibi.

G'aznachilik bo'linmalari g'azna hisobvaraqlaridan to'lov topshiriknomalar asosida tashkilot va muassasalarni saqlash, markazlashtirilgan tadbirlarni o'tkazish, kapital qo'yilmalar va boshqa maqsadlar uchun to'lovlarning tasdiqlangan xarajatlar smetasi va kapital qo'yilmalar limitlari doirasida amalga oshiradi.

Byudjet tashkilotlarida moliyaviy aktivlar hisobini tashkil etishning me'yoriy-huquqiy asoslari, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan va amaliyotda qo'llanilishga ruxsat berilgan me'yoriy hujjatlardir.

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2018-yil 15-fevralda 2971-son bilan ro'yxatga olingan "Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning davriy

¹

<https://library.tiame.uz//storage/files/resources/3622/p840FBMsmzkmSA1i9LHb3ldry2RrhF2hNYazDBOF.pdf?>

moliyaviy hisobotlarini tuzish, tasdiqlash hamda taqdim qilish bo'yicha qoidalar"ga asosan byudjet tashkilotlari uchun yangi moliyaviy hisobot shakllari keltirilgan. Hozirgi kunda byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirish mamlakatimizda amalga oshirilayotgan byudjet islohotlarining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Amalga oshirilayotgan islohotlarning dolzarbligi shundan iboratki, aynan buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimida shakllanadigan ma'lumotlar Davlatning boshqaruv jarayonida tezkor, sifatli va zamonaviy boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. O'z navbatida, foydalanuvchilarning talablariga to'liq javob beradigan sifatli va ishonchli buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini olish, umumqabul qilingan xalqaro standartlarga mos keladigan buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot uslubi mavjud bo'lganidagina ta'minlanishi mumkin.

Umumqabul qilingan xalqaro standartlarni tanlashda moliyaviy hisob standartlarini belgilaydigan ikkita asosiy xalqaro tashkilot mavjud.

Birinchi tashkilot bu – xususiy sektorda foydalanish uchun mo'ljallangan Moliyaviy hisobotlarning halqaro standartlarini (MHXS) ishlab chiqadigan Moliyaviy hisobotning halqaro standartlari bo'yicha Qo'mita (MHXSQ) hisoblanadi. Moliyaviy hisobotlarning halqaro standartlari hisob usuliga asoslanadi, shu sababdan hususiy sektorda buxgalteriya hisobini hisoblash usulidan foydalaniladi.

Ikkinchi tashkilot bu – Xalqaro buxgalterlar federatsiyasi (XBF) hisoblanadi. Xalqaro buxgalterlar federatsiyasi huzurida tashkil etilgan Kengash byudjet tashkilotlari uchun moliyaviy hisobotlarning standartlarini ishlab chiqadi. Byudjet tashkilotlari uchun moliyaviy hisobot xalqaro standartlari deb nomlangan mazkur standartlar moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga asoslangan va Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etish maqsadlari yo'lida va sohaga oid terminologiyani aks ettirish uchun mo'ljallangan.

Hozirga qadar byudjet tashkilotlari uchun moliyaviy hisobot xalqaro standartlari hisob tizimini kassa usuli asosida hamda hisoblash usulida yuritish uchun ikkita standartlar to'plami ishlab chiqilgan. Byudjet tashkilotlari uchun moliyaviy hisobot xalqaro standartlarini kassa usulidan foydalanishda faqatgina pul mablag'lari harakati to'g'risidagi hisobotni tayyorlash talab etiladi.

Byudjet tizimida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar byudjet tashkiloti hisob tizimini takomillashtirishga o'z ta'sirini ko'rsatdi. O'zbekiston Respublikasi "Davlat byudjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi qonunga asosan Davlat byudjeti mablag'larini maqsadli sarflanishi tizimi yo'lga qo'yilishi byudjet tashkilotlari moliyaviy aktivlari hisobi tashkil etishga qulay muxit shakllantirildi.

Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini zamonaviy elektron dasturida yuritilishi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2013-yil 14-avgust kungi 112-sonli buyrug'i chiqqan. Ushbu buyruqda quyidagilar keltirilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2013-yil 29-apreldagi "Moliya vazirligi

tizimida va byudjet tashkilotlarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni yanada rivojlantirish hamda tadbiq qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 63-sonli buyrug'i va 2013-yil 20-iyuldagi O'zbekistoi Respublikasi Davlat byudjetining 2013-yil birinchi yarim yillikdagi ijrosiga bag'ishlab o'tkazilgan Moliya vazirligi Hay'atining kengaytirilgan yig'ilishida belgilangan vazifalarni amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida, byudjet tashkilotlari va muassasalari tomonidan "UzASBO" dasturiy majmuasiga ulanishi bo'yicha Moliya vazirligi tizimidagi bo'linmalarning faoliyatini muvofiqlashtiruvchi ishchi guruhi tuzilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni. // "Xalq so'zi", 8 fevral 2017 yil.
2. Ermatova S. Improvement of budget organizations' accounting and reporting on the basis of international standards // International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers. 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11076278>
3. Ermatova S. In the context of digital technologies the content and essence of managing industrial enterprises // Web of Scientist: International Scientific Research Journal <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/>
4. Akbarova N. Expanding the types of financial services offered by commercial banks in the new Uzbekistan // World Economics & Finance Bulletin 2023
5. Ermatova S. Accounting of financial assets in budget organizations // Monograph at the Andijan Institute of Economics and Construction 2024.
6. Arziboyeva R The basic principles of legal governance of private banks in the Republic of Uzbekistan // World Economics & Finance Bulletin 2023.
Official website of the American Accounting Association. URL: <http://aaahq.org/> (Accessed: 11.01.2018).
7. Sirojetdinov Shoxruxbek Bokijonovich TAX DISCIPLINE IS A FACTOR OF BUDGET STABILITY (May-2024) <https://doi.org/10.5281/zenodo.11198986>
8. Usmanov Sh. (2024). WORLD LEADER IN GLOBALIZATION INNOVATION POLICY OF THEIR COUNTRIES. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11198825>
9. Садиков 3. ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ РАБОТОЙ АУДИТОРА И ОБНАРУЖЕНИЕМ ФИНАНСОВОГО МОШЕННИЧЕСТВА В ИСТОРИИ // <https://zenodo.org/records/11125892>

FAVQULODDA VAZIYATLAR VA OFATLAR DAVRIDA AHOLI XAVFSIZLIGI VA FAROVONLIGINI TA'MINLASHDA FUQARO MUHOFAZASI TUZILMALARINING ROLI

Nazarova.N.N

(Fuqaro muhofazasi instituti professori t.f.f.d (Phd) dotsent)

Jo'raboyev.Sh.Sh

(Fuqaro muhofazasi instituti magistranti)

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqola favqulodda vaziyatlar va ofatlar paytida aholi xavfsizligi va farovonligini ta'minlashda fuqaro muhofazasi tuzilmalarining muhim rolini o'rganadi. Unda xavflarni kamaytirish, favqulodda vaziyatlarda harakatni muvofiqlashtirish, resurslarni taqsimlash, aloqa strategiyalari, jamiyatning barqarorligini oshirish va tiklash harakatlarining ahamiyati muhokama qilinadi. Maqolada inqiroz davrida aholini himoya qilishda ularning samaradorligini oshirish uchun fuqaro muhofazasi tizimlarini doimiy takomillashtirish va moslashtirish muhimligi ta'kidlangan.*

Аннотация: *В данной исследовательской работе рассматривается важная роль структур гражданской защиты в обеспечении безопасности и благополучия населения во время чрезвычайных ситуаций и стихийных бедствий. В нем обсуждается важность снижения риска, координации реагирования на чрезвычайные ситуации, распределения ресурсов, коммуникационных стратегий, устойчивости сообщества и усилий по восстановлению. В статье подчеркивается важность постоянного совершенствования и адаптации систем гражданской защиты с целью повышения их эффективности в защите населения во время кризиса.*

Abstract: *This research paper examines the important role of civil protection structures in ensuring the safety and well-being of the population during emergencies and disasters. It discusses the importance of risk reduction, emergency response coordination, resource allocation, communication strategies, community resilience, and recovery efforts. The article emphasizes the importance of constant improvement and adaptation of civil protection systems in order to increase their effectiveness in protecting the population during a crisis.*

Tayanch so'zlar va iboralar: *"favqulodda vaziyatlar, xavf, texnogen avariya, razvetka, tezkor qutqaruv.*

KIRISH

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi hududida tabiiy ofatlar soni sezilarli darajada oshdi. 2021-yilda Respublika bo'yicha hisobga olingan baxtsiz hodisalar soni 810 tani tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 2021-yilga nisbatan baxtsiz hodisalar soni 45 taga ko'payib 855 tani tashkil etgan. 2023-yilga kelib ishlab chiqarish bilan bog'liq holda yuz bergan baxtsiz hodisalar soni 2022-yilga nisbatan 15 taga kamayib 840 tani tashkil yetgan.

Oqibati o'lim bilan tugagan baxtsiz hodisalarni tahlil qiladigan bo'lsak 2021-yilda 198 ta, 2022-yilda 214 tani tashkil etib 16 taga ko'paygan, 2023-yilga kelib 2022-yilga nisbatan o'lim bilan tugagan baxtsiz hodisalar soni 1 taga kamaygan va 183 tani tashkil etgan.

Bundan tashqari oqibati og'ir oqibatlar bilan tugagan baxtsiz hodisalar soni yildan-yilga ortib borayotganligi tahlillar natijasida ma'lum bo'lmoqda. Xususan, 2021-yilda 558 ta, 2022-yilda 596 ta va 2023-yilga kelib 608 ta oqibati og'ir baxtsiz hodisalar sodir bo'lgan. Raqamlardan ko'rish mumkinki 2023-yilda 2021-yilga nisbatan 50 taga oqibati og'ir baxtsiz hodisalar soni ortgan.

Bunday sharoitda Fuqaro muhofazasi tuzilmalarini kuchaytirish tabiiy hamda texnogen tushdagi favqulodda vaziyatlar, turli ofatlar sharoitida aholi xavfsizligi va farovonligini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Fuqarolik muhofazasi tuzilmalari turli xil xavf-xatarlar, jumladan, tabiiy ofatlar, baxtsiz hodisalar va pandemiyalar bilan bog'liq xavflarni aniqlash, baholash va kamaytirishda ularning ro'li muhim ahamiyatga ega xisoblanadi. Xatarlarni doimiy baholash va rejalashtirish orqali ushbu tuzilmalar favqulodda vaziyatlarning ta'sirini kamaytirishga yordam beradi. Buga erishish uchun biz fuqaro muhofazasi tuzilmalari qidiruv-qutqaruv operatsiyalari, evakuatsiya tartib-qoidalari, ularni favqulodda vaziyat sharoitida harakat qilishlaridagi tartib qoidalari va tibbiy yordam kabi harakatlarni muvofiqlashtirishda zamonaviy o'quv qurollar, asbob anjom va moddiy resurslar bilan ta'minlanga bo'lishi lozim. Xodimlarni tezda safarbar qilish qobiliyati insonlar hayotini saqlab qolish va zararni minimallashtirish uchun juda muhimdir. Fuqaro muhofazasi tuzilmalari asbob-uskunalar, jihozlar va xodimlarni eng zarur bo'lgan joylarda optimal taqsimlash bo'yicha sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish orqali favqulodda vaziyat yuz bergan sharoitda vaziyatni o'z qo'limizga olishimiz mumkin. Har bir vaziyatning og'irligi va o'ziga xos ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda resurslarni strategik joylashtirish fuqaro muhofazasi tuzilmalari imkoniyatlari yanada oshiradi va favqulodda vaziyatlarda harakatlarining umumiy samaradorligini oshirishda muhim hisoblanadi.

To'g'ri, aniq va o'z vaqtida aloqa favqulodda vaziyatlarda jamoatchilik, favqulodda vaziyatlarga javob beruvchilar va boshqa manfaatdor tomonlarga aniq ma'lumot tarqatilishini ta'minlash uchun juda muhim hisoblanadi. Fuqaro muhofazasi tuzilmalari chalkashliklarni kamaytirishga, tartibsizlikni minimallashtirishga va favqulodda vaziyat paytida ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradigan samarali aloqa strategiyalarini ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi. Favqulodda vaziyatlarda ishonch telefonlari, jamoat ogohlantirish tizimlari, ijtimoiy media platformalari ishonchli aloqa kanallarini o'rnatish orqali fuqaro muhofazasi tuzilmalari favqulodda vaziyatdan jabrlanganlarga real vaqt rejimida yangilanishlar, xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalar, evakuatsiya xabarlar va boshqa muhim ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin. Ushbu faol aloqa yondashuvi nafaqat jamoatchilikni xabardor va xavfsiz

saqlashga yordam beradi, balki favqulodda vaziyatlarga javob beruvchilar va agentliklar o'rtasidagi muvofiqlashtirishni kuchaytiradi, natijada umumiy javob berish va tiklash ishlarini yaxshilashga yordam beradi. Fuqaro muhofazasi tuzilmalari mahalliy aholi va tashkilotlar bilan xabardorlikni oshirish, treninglar o'tkazish va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik rejalarini ishlab chiqish orqali jamiyatning barqarorligini oshirishga qaratilgan. Jamiyatning barqarorligini mustahkamlash tabiiy ofatlarga qarshi turish va ularni tiklash qobiliyatini yaxshilaydi.

XULOSA

Fuqaro muhofazasi tuzilmalarini faoliyatining barcha tarixiy bosqichlarida uning asosiy maqsadlari doimo fuqaro muhofazasi tuzilmalarining yuqori tayyorgarligini ta'minlash va aholini, moddiy va madaniy boyliklarni muhofaza qilish samaradorligini oshirishdan iborat bo'lib kelgan.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasining fuqaro muhofazasi tuzilmalarini takomillashtirishimizga sabab bo'layotgan omillarni ko'rib chiqsak.

Aksariyat mahalliy va xorijiy ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra, kelajakda qurolli urush vositalaridan foydalanish xavfi, shuningdek, tabiiy va texnogen xavflarning barqaror o'sishi tendentsiyasi kuzatiladi. Shu omillarni hisobga olgan holda fuqaro muhofazasi tuzilmalari quyidagi innovatsion yo'nalishlarda rivojlanishi (isloh etilishi) zarur: fuqaro muhofazasi tuzilmalarini boshqarishning yangi avlod axborot texnologiyalari va texnik vositalarini ishlab chiqish va joriy etish, shuningdek, aholini xavf-xatarlardan ogohlantirish; aholini muhandislik muhofaza qilishning yangi usullari va usullarini ishlab chiqish va joriy etish, shu jumladan . himoya tuzilmalaridan foydalanish; evakuatsiya tadbirlarini optimallashtirish va differentsiallashtirish; avariya-qutqaruv va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlarni bajarish uchun yuqori samarali usullar va texnologiyalarni, yong'inni o'chirish texnologiyalarini ishlab chiqish; har xil turdagi xavflarni kuzatish va prognoz qilish usullari va texnologiyalarini takomillashtirish; kichik va universal shaxsiy himoya vositalarini ishlab chiqish; fuqaro muhofazasi tuzilmalari guruhlarini optimallashtirish; turli tabiatdagi zararli omillar ta'sirida xo'jalik obyektlarini himoya qilishni oshirish usullari va texnologiyalarini takomillashtirish; boshqaruv tizimlari faoliyatining barqarorligini oshirish va aholi hayotini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish; zarar ko'rgan hududlarda aholi bilan ishlash uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish.

Favqutodda vaziyatlar sohasidagi ishlarning eng yuqori samaradorligiga erishish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur deb hisoblayman:

1. Qonunchilik bazasini takomillashtirish, iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, maxsus texnik ta'minot, avariya-qutqaruv texnikalari va aloqa vositalari bilan ta'minlash masalalarini hal etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish va bosqichma-bosqich amalga oshirish.
2. Qo'mondonlik-shtab mashg'ulotlari maxsus-taktik o'quv mashqlarini

tashkillashtirishda mashg'ulot ishtirokchilarining baland qavatli binolarda yuz bergan favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish, bino vayronalari va uyumlari orasidan jabrlanganlarni qutqarish bo'yicha bilim va amaliy ko'nikmalarini oshirishga alohida e'tibor qaratish.

3. Avariya-qutqaruv kuchlari faoliyati uchun mahalliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan maxsus avariya-qutqaruv asbob-anjomlari ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, ushbu sohaga davlat-xususiy sheriklik tizimini va xorijiy investitsiya ishtirokida qo'shma korxonalarni jalb etish choralarini ko'rish.

O'zbekiston Respublikasi Fuqaro muhofazasi tuzilmalarini takomillashtirishning eng muhim sharti prognozlash, dasturlash va dastur-maqсадli rejalashtirish mexanizmlaridan foydalangan holda fuqaro muhofazasi tuzilmalarining resurs va iqtisodiy asoslarini yanada rivojlantirishdir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (25 yanvar 2020 yil) -T.:Uzbekiston, 2020.
2. Широкоград.А, “Ураина. Война и мир”. Вековое противостояние. Вече-2022. 340-342 стр.
3. Куманков.А. Война в XXI веке. Высшая школа экономики. 2020 год. 204-206 стр.
4. Aminov.M, Madaliyev.A, Mahamov.N, Mahmudov.M Ish yuritish amaliy qo'llanma // O'zbekiston milliy ensiklopediya davlat ilmiy nashriyoti Toshkent, 2000, 13,15 bet.
5. Sharipov.B.B, Gulomov.F.Sh, Jumaniyozov.M.M, Inogamov.F.K, Rekomendatsiya po voprosam grajdanskoy zashity, preduprejdeniya likvidatsi chrezvychaynix situatsiy prorodnogo I texnogenogo xaraktera. Toshkent, 2006, 43 bet.
6. Mingulova.F.A, Galimova.L.G., Tarmoqlar va iqtisodiyot obyektlari faoliyati barqarorligini oshirish (o'quv-uslubiy qo'llanma). Toshkent, 2012, 35 bet.
7. Xalilov.S. taxriri ostida Uchebnoe posobiya dlya slushateley po voprosam zashita naseleniya i territoriy ot chrezvychaynix situatsiy. Toshkent 2009, 26 bet.
8. Turaev.Z, Abidova.F hammualifligidagi aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish tadbirlarini rejalashtirish uslubiy qo'llanmasi. Toshkent, 2018, 65 bet.

AL-MOTRUDIYNING HAYOT YO'LI

*Samarqand shahar
24-maktab o'qituvchilari*

**Norxujayev L.
Samarova A.**

Annotatsiya: *Mazkur maqola o'rta asrda Motrudy hayoti, kalom ilmiga qo'shgan hissasi, hayot yo'li, asarlari, shuningdek, asar mazmuni keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Motrudy, Samarkand, kalom ilmi, din.*

Annotatsion: *This article presents the life of Motrudi in the middle eges, his contribution to the science of the word, his lefe path, works, as well as the content of the work.*

Key words: *Motrudi, Samarkand, word science, religion.*

Bizga malumki Kalom ilmi o'rta asrlarda falsafiy diniy fikrlarni, dinning nazariy asoslarini o'rganish, islom aqidadariga e'tiqod etish haqidagi bilimlarini ifodalab, biron bir dinga mansub bo'lgan shaxs uchun majburiy hisoblangan, har qanday sharoitda muhokama yuritmasdan e'tiqod qilinishi lozim bo'lgan diniy talablar majmui nisbatan aqliy mulohaza yurgazish jarayonida maxsus bilimlar tizimi jamlamasi sifatida vujudga keldi. Movarounnahrda ham kalom ilmi yuksak darajada rivojlangan diniy ilmlardan biridir. Imom Al-Motrudy o'rta asirlarlarga hayot yo'li xatarli va tahlikali vaziyata o'z xayotini xavf ostida qo'yib avlodlariga ibrad bo'ladigan manaviy jasorat namunasini ko'rsatib islom olamida musulmonlarning etiqodini tuzatuvchi degan yuksak sharafiga sazavor bo'lgan². Bu borada Xanafiya maktabi negizida shakllangan moturidiya kalom maktabini aytib o'tish lozim. Ushbu maktabning asoschilaridan biri Samarqandda yashab ijod etgan vatandoshimiz Abu Mansur Al-Motrudydir. IX asrning oxirlariga kelib O'rta Osiyo mustaqillikka erishdi va bu yerda arablar ta'siridan qutulgan davlat — Somoniylar hukmronligi (umuman 874— 999) o'rnatildi. Moturidiy hayoti ham aynan Somoniylar hukmronligi davriga to'g'ri keladi. Samarqand dastlab ushbu davlatning poytaxti edi. Ammo IX asrning oxiridan boshlab, Ismoil Somoniy (874-907) hukmronlik qilgan davrda poytaxt Buxoroga ko'chirildi. Biroq, shunga qaramay. Samarqand Buxoro bilan bir qatorda Movarounnahrning asosiy iqtisodiy va madaniy markazi bo'lib qoldi. IX asrning ikkinchi yarmi — X asrning birinchi yarmida Movarounnahrda, shu jumladan, Samarqandda iqtisodiy va madaniy hayot ancha yuksalgan edi³. Ma'lumotlarga ko'ra Abu Mansur Al-Moturidiy Samarqandning Moturid qishlog'ida, taxminan 870 yilda dunyoga keladi. Uning to'liq ismi Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud Al-Hanafiy Al-Moturidiy as Samarqandiydir. Abu Mansur Al-Motrudy hayoti borasidagi ma'lumotlar juda oz bo'lishiga qaramasdan

² И.А.Каримов, Юксак манавият енгилмас куч Т., Манавият 2008 (39 бет)

³ Самарқанд тарихи. 1-том. Т. 1971. 13-14-бетлар.

ayrim manbalardan, topish mumkin. Al-Moturidiy hayoti haqidagi dastlabki muhim ma'lumotni Abu Al-Mu'in Al-Nasafiy (vaf. 1114 y.) beradi. U Samarqand kalom maktabini o'zining «Tab-sirat aladilla» asarida tavsiflab, al-Moturidiyga yetarli darajada e'tibor ajratib, bir qancha biografik ma'lumotlar beradi va ayni vaqtda uning kalom borasidagi ilmi va harakatlarini e'tirof etadi. Qariyb bir vaqtning o'zida Al-Nasafiyning zamondoshi Abu al-Yusuf Al-Pazdaviy (vaf. 1100 y.) O'zining «Usul ad-Din» asarida Al-Moturidiy haqida ham ma'lumotlar keltirgan. Unda ko'proq maqtovlar va Moturidiyning kalom borasidagi fiklari bayon etilgan. Al-Moturidiy nomi va hayotiga oid ma'lumotlar shu kabi dastlabki dalillardan so'ng, Usmoniylarda anafiya tabaqot janrida yozilgan asarlarda hamda ilk biografik adabiyotlarda uchraydi.

Bu ma'lumotlar asosan qisqa bo'lib, An-Nasafiyning bergan ma'lumotlariga hych qanday qo'shimcha kiritmaydi. Deyarli barcha manbalarda uning vafoti 333/944 yil deb ko'rsatilgan. Bo'lajak alloma ilm o'chog'i bo'lmish Samarqandda savodini chiqargani ma'lum. Manbalarda yozilishicha, Al-Moturidni ustozlaridan sanalmish Abu Bakr Ahmad Al-Juzjoni, Abu Nasr Ahmad Al-Iyodiy kabi faqih va kalom olimlaridan dars olgan. Uning barcha ustozlari mashhur olim Abu Hanifaning (vaf. 767 y.) talablaridan tahsil olganlar. Bu olimlar kalom va fiqh borasida Samarqandda, katta mavqiyega ega bo'lganliklari haqida fikrlar bor. Manbalarda ko'rsatilishicha, ustozlari Al-Iyodiy uni juda hurmat qilar, hatto u mashg'ulotga kelmaguncha batafsil izohlarni aytmasdan turar ekan Al-Moturidiyning ko'pgina asarlari turkiy elatlarga islomiy odob qoidalari, shariyat qonunlari, ma'naviy-axloqiy kamolot sirlaridan ta'lim berishga mo'ljallangan. Al-Moturidiyning asarlari nisbatan kam bo'lishiga qaramay, o'sha zamonda muhim ahamiyat kasb etganligi tabiiydir. Ularning ayrimlari hozirgi kunda ham tadqiqotchilar e'tiborini o'ziga tortmoqda. Abu Mansur Al-Moturidiyning «Kitob at-Tavhid», «Kitob al-maqomat», «Ma'xaz ash-Shara'i», «Kitob al-jadal», «Ta'vilot ahl assunna», «Kitob Baynon vahim al-mu'tazila», «Radd al-usul ul-xamsa», «Kitob radd aval'il al-adila li-l Ka'bai», «Radd Kitob al-Ka'abi fi va'id al-fussaq», «Kitob radd taxzib al-jadal li-l Ka'abi al-usul», «Kitob al-imoma li-ba'd ar-Ravafid» kabi asarlari bordir⁴. Lekin bu sanab o'tilgan asarlar haqida to'liq bir tasavvur yo'qdir. Chunki, ilk o'rta asr mutakallimlarining ko'pgina asarlari kabi, uning ham asarlarinnng aksariyati yetib kelmagan. Faqatgina «Kitob at-Tavhid» va «Ta'vilot ahl as-sunna» asarlari saqlanib qolgan nus'halari orqali yetib kelgan. Mutakallimning eng muhim asarlaridan «Kitob at-Tavhid» 1970 yilda Fatxulloh Xulayf tomonidan Bayrutda nashr etilgan. Hozirda u Angliyadagi qo'lyozma fondlarining birida saqlanadi. Yagona hisoblangai bu nusxa haqida ko'pgina tadqiqotlar olib borilgan. Turkiyalik olim Sayd Uzevarlining yozishicha, bu asarning boshqa nusxalari faqatgina O'rta Osiyo yoki unga qo'shni bo'lgan mamlakatlar qo'lyozma fondlaridan topilib qolish ehtimol bordir. Darhaqiqat,

⁴ Ал-Мотуридий хаёти ва илмий мероси Ш. Зиёдив А. Қодрий номидаги халқ мероси нашриёти Т. 2000 й. (5.11.18 бетлар)

bunday topilma tonilishi mumkin, chunki mazkur mamlakatlar fondlaridagi qo'lyozmalar Ovropa qo'lyozmalar fondlari kabi chuqur o'rganilmagan.

Al-Moturidiyning kalom borasidagi eng asosiy asari «Kitob at-Tavhid» hisoblanib, manbalarda uning xudd shu asari ilk kalom ta'limotini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi deb ataladi».

Allomaning mashhur asarlaridan hisoblanmish «Tavilot al as-sunna» (Qur'on ta'vili)ning hozirgi kunda bir necha nusxalari dunyo fondlarida saqlanmoqda. Al-Moturidiy bu asarni yozishdan maqsadi «Ahl as-sunna va-l-jamo'a» (ya'ni Movarounnahrda hanafiylar) ta'limotiga zid qarashlarni rad etishdan iborat bo'lib, asosan Abu Hanifa qarashlariga suyanadi. Abu al-Iusur al-Pazdaviy «Usul ad-din» kitobida keltirishicha, «Ta'vilot» — shu sohada tengi yo'q kitob. Bu sohada ilgari asar yozgan mualliflarning birortasi ham buning darajasiga yetisha olmagandir». Bu asarni tadqiq etgan nemis olimi Rudolf esa: «Al-Moturidiyning bu asari nihoyatda muhimdir. Hozirda biz bu asar yordamida uning fikrlarini tiklash-da qulay va maqbul imkoniyatga egamiz», – deb ta'kidi. Abu Mansur al-Moturidiyning «Ta'vilot ahl as-sunna» asarining birinchi jildi 1971 yilda Sayyid va Ibrohim Avadannlar tomonidan nashr etildi. Xuddi mana shu kitob A. A. Rahmon tomonidan 1982 yil yangi qo'shimchalar bilan qayta nashr bo'ldi. F. Sezgin o'zining «Arab ko'lyozmalari tarixi» asarida «Ta'vilot ahl as-sunna» asarining dunyo fondidagi nusxalari haqida qimmatli ma'lumot beradi.⁵ Bu esa o'z navbatida asarning qaysi fondlarda, nusxalari nechta jilddan iborat ekanligini aniqlash imkonini tug'diradi Shutakallim o'zining bir asarida xususai ismonliylarga ham fikr bildiradi. Al-Moturidin, shuningdek, «Kitob Al-Maqomat» asarini yozganligini ko'rsatib o'tish mumkin. Al-Motrudiyning ilohiyot borasidagi asarlari haqidagn fikrlar asosan shulardan iborat. Al-Mothridiy keng qamrovli, fikr doirasi keng olim bo'lgan. Shuni ta'kidlab o'tish joyizki, ko'pgina mashhur allomalarning nomini avliyo darajasiga ko'tarish ko'p uchragan. Allomalarning nomiki o'zi yozmagan bo'lsa ham, falonchi allomaning asari deb kitobning qadrini orshirish maqsadida muallif sifatida yozgan bo'lishi ehtimoldan holi emas. O'rta Osiyo qo'lyozma fondlari hanuzgacha chuqur o'rganilmagan. Demak, Al-Moturidiy shaxsi bilan bog'liq yangi manbalar va ma'lumotlar topilishi aniq. Shu bilan bir qatorda hali bu mavzuga yana ko'pdan-ko'p olimlar qayta murojaat etadilar va ozmi-ko'pmi o'z hissalarini qo'shadilar deb umid qilamiz.

⁵ Ал-Мотуридий ҳаёти ва илмий мероси Ш. Зиёдив А. Қодрий номидаги халқ мероси наширёти Т. 2000 й. (14-15 бетлар)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. И.А.Каримов, Юксак манавият енгилмас куч Т., Манавият 2008 (39 бет)
2. Самарқанд тарихи. 1-том. Т. 1971. 13-14-бетлар.
3. Ал-Мотуридий хаёти ва илмий мероси Ш. Зиёдив А. Қодрий номидаги халқ мероси наширёти Т. 2000 й. (5.11.18 бетлар)
4. Ал-Мотуридий хаёти ва илмий мероси Ш. Зиёдив А. Қодрий номидаги халқ мероси наширёти Т. 2000 й. (14-15 бетлар)

KIBERXAVFSIZLIK BUZG'UNCHISINING GIPOTETIK MODELI

Tojimuratov Shuxratbek Dilmurodjon o'g'li,

Mirzayev Bekzod Toxirboy o'g'li

Babajanov Jaloliddin Umidjon o'g'li

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Annotatsiya: *Axborot xavfsizligi tizimini ishlab chiqishda buzg'unchilikka sabab bo'lishi mumkin. Bunday hujumlar tasodifiy yoki qasddan qilingan harakatlardan kelib chiqishi mumkin. Buzg'unchilikni bartaraf etish uchun xavfsizlik sohasida qanday muhofazalar o'rnatilganligi va qanday mexanizmlar mavjudligi aniqlanishi kerak. Axborot tizimlarining ishlashida uzilishlarning sabablari va hujum manbalari tushunishga yordam beradi, shuningdek, ularni oldini olish uchun zaruriy muhofazalar o'rnatilganligi ham muhimdir.*

Kalit so'zlar: *Buzg'unchilar, potensial buzg'unchi, Terroristik, ekstremistik guruhlar, jinoiy tuzilmalar, Tashqi sub'yektlar, Raqobatchi tashkilotlar, Axborot tizimi administratorlari va xavfsizlik xodimlari, Bazaviy (past) potentsialga ega buzg'unchilar, Bazaviydan yuqori (o'rtacha) salohiyatga ega bo'lgan buzg'unchilar,*

YUQORI POTENTIALLI BUZG'UNCHILAR.

Buzg'unchining gipotetik modeli tushunchasi. Buzg'unchining motivatsiyasi.

Axborot texnologiyalarida axborotga nisbatan noqonuniy xatti-harakatlar sodir etgan sub'yektlar buzg'unchilar deb ataladi. Xo'jalik yurituvchi sub'yektning axborot texnologiyalari qoidalarini buzuvchilar, birinchi navbatda, axborotdan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan foydalanuvchilar va IT xodimlaridir. Ayrim tadqiqotlar ma'lumotlariga ko'ra, huquqbuzarliklarning 81,7 foizi axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyati bo'lgan tashkilot xodimlari tomonidan, bor-yo'g'i 17,3 foizi esa begona shaxslar (shu jumladan, 1 foizi tasodifiy shaxslar tomonidan) tomonidan sodir etilgan.

Potensial buzg'unchini aniqlash uchun quyidagilarni aniqlash kerak:

1. Buzg'unchi tegishli bo'lishi mumkin bo'lgan shaxslarning kutilayotgan toifasi.
2. Buzg'unchilarning harakatlariga sabab bo'luvchi motiv (buzuvchilarning maqsadlari).
3. Buzg'unchilarning malakasi va ularning texnik jihozlari (buzilishlarni sodir etishda foydalaniladigan usullar va vositalar).

1. Shaxslarning taxminiy toifasi. Axborot texnologiyalariga nisbatan buzg'unchilar ichki (axborot texnologiyalari xodimlari orasidan) yoki tashqi (tashqi shaxslar) bo'lishi mumkin.

Ichki buzg'unchilarga quyidagi toifadagi xodimlar kirishi mumkin:

- axborot texnologiyalari mutaxassislari (foydalanuvchilar);
- tizim, umumiy va amaliy dasturlarga xizmat ko'rsatuvchi dasturchilar;
- texnik jihozlarga xizmat ko'rsatuvchi xodimlar (axborot texnologiyalari muhandislari);
- axborot texnologiyalari resurslaridan foydalanish huquqiga ega bo'lgan boshqa xodimlar (shu jumladan yordamchi ishchilar, farroshlar, elektriklar, santexniklar va boshqalar);
- axborot texnologiyalari xavfsizligi xodimlari;
- turli darajadagi boshqaruv darajalaridagi menejerlar.

Belgilangan toifalarga mansub bo'lmagan boshqa ruxsatsiz shaxslarning axborot texnologiyalari resurslariga kirishi tashkiliy va tartibga solish choralari bilan cheklanishi mumkin. Shu bilan birga, uchinchi shaxslarning quyidagi toifalari ham hisobga olinishi kerak:

- tashrif buyuruvchilar (qandaydir sababga ko'ra taklif qilingan shaxslar);
- mijozlar (tashkilot mutaxassislari ishlaydigan uchinchi tomon tashkilotlarining vakillari yoki fuqarolar);
- xo'jalik ob'yektining (energiya, suv, issiqlik ta'minoti va boshqalar) hayotini ta'minlash masalalari bo'yicha o'zaro hamkorlik qiluvchi tashkilotlar vakillari;
- raqobatlashuvchi tashkilotlar vakillari, xorijiy razvedka xizmatlari, ularning ko'rsatmalari bo'yicha ishlaydigan shaxslar va boshqalar ;
- kirishni nazorat qilish rejimini tasodifan yoki qasddan buzgan shaxslar (hatto AT xavfsizligini buzish maqsadisiz ham);
- nazorat qilinadigan hududdan tashqaridagi har qanday shaxslar.

2. Buzg'unchilar harakatlarining motivi. Buzg'unchiliklarning uchta asosiy sababi bor:

Mas'uliyatsizlik	Foydalanuvchi ataylab yoki tasodifan yomon niyat bilan bog'liq bo'lmagan qandaydir halokatli harakatlarni amalga oshiradi, ammo bu juda jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Aksariyat hollarda bunday harakatlar qobiliyatsizlik yoki beparvolik natijasidir
O'z malakasini isbotlash	IT-mutaxassisi yoki foydalanuvchi axborot texnologiyalari faoliyati bilan bog'liq qandaydir harakatlarni amalga oshirib, o'zining yuqori malakasini o'ziga isbotlashi mumkin, yoki hamkasblari oldida o'zini ko'rsatishni xohlaydi.
Zarar keltiruvchi qiziqish	Bunday holda, foydalanuvchi ATda saqlanayotgan, uzatiladigan va qayta ishlanadigan ma'lumotlarga kirish uchun xavfsizlik tizimini ataylab yengib o'tishga harakat qiladi. Axborot texnologiyalari bunday buzib kirishni nihoyatda qiyinlashtiradigan vositalarga ega bo'lsa ham, uni buzg'unchining suqilib kirishidan butunlay himoya qilish deyarli mumkin emas.

3. Buzg'unchilarning malakasi va ularning texnik jihozlanganlik darajasi. Malaka darajasiga ko'ra, barcha buzg'unchilarni to'rtta tasniflash mezoniga ko'ra klassifikatsiyalash mumkin :

1. Axborot tizimiga oid bilimlari darajasiga ko'ra quyidagi buzg'unchilar ajratiladi:

– axborot texnologiyalarining funksional xususiyatlarini biladigan va standart vositalardan foydalana oladigan;

– axborot texnologiyalarining texnik vositalari bilan ishlash va ularga xizmat ko'rsatish bo'yicha yuqori darajadagi bilim va tajribaga ega bo'lgan;

– dasturlash va kompyuter texnologiyalari, axborot texnologiyalarini loyihalash va ulardan foydalanish sohasida yuqori darajadagi bilimga ega bo'lgan;

– himoya vositalarining tuzilishi, vazifalari va harakat mexanizmini, ularning kuchli va zaif tomonlarini biladigan.

2. Imkoniyatlari darajasiga ko'ra, buzg'unchilar quyidagicha bo'lishi mumkin:

– axborot olishning yashirin usullaridan foydalana oladigan;

– passiv vositalardan foydalana oladigan (axborot texnologiyalari tarkibiy qismlarini o'zgartirmasdan ushlab turishning texnik vositalari);

– to'siqni bartaraf etish uchun faqat standart vositalar va xavfsizlik tizimlarining kamchiliklari (ruxsat etilgan vositalardan foydalangan holda ruxsat etilmagan harakatlar), shuningdek, xavfsizlik postlari orqali yashirin ravishda olib o'tilishi mumkin bo'lgan ixcham xotira qurilmalaridan foydalana oladigan;

– faol ta'sir qilish usullari va vositalaridan foydalana oladigan (qo'shimcha qurilmalarni o'zgartirish va ulash, dasturiy ta'minot "zakladka"larini tizimga kiritish va boshqalar).

3. Sodir etish vaqtiga ko'ra quyidagi buzg'unchilar ajratiladi :

– axborot texnologiyalarining ishlashi vaqtida (tizim komponentlarining ishlashi vaqtida) ta'sir qiladigan;

– ish vaqti bo'lmagan paytda, axborot texnologiyalarining rejalashtirilgan uzilishlari, texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash uchun tanaffuslar va boshqalar vaqtida ta'sir qiladigan;

– axborot texnologiyalari faoliyati davomida ham, tizim ishlamaydigan vaqtlarda ham ta'sir qiladigan.

4. Ta'sir ko'rsatish joyiga qarab, buzg'unchilar quyidagicha bo'lishi mumkin:

– AT xavfsizligini boshqarish maydoniga kirish imkoniyati ega;

– ma'lumotlar maydoniga kirish imkoniyati ega;

– avtomatlashtirilgan ish joylaridan (ish stantsiyalaridan) ta'sir ko'rsatadigan;

– bino ichida, lekin axborot texnologiyalarining texnik vositalaridan foydalanish huquqiga ega bo'lmay turib ta'sir ko'rsatadigan;

– nazorat qilinadigan hududdan bino va inshootlarga kirish imkoni bo‘lmagan holda ta’sir ko‘rsatadigan;

– tashkilotning nazorat qilinadigan hududiga kirish imkoniga ega bo‘lmagan.

Potentsial buzg‘unchilarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash asosan sub’ektivdir. Shuning uchun yuqoridagi barcha xususiyatlar har birini sinchkovlik bilan tekshirishni hisobga olgan holda birgalikda ko‘rib chiqiladi. Muayyan mavzu sohasining xususiyatlarini va axborotni qayta ishlash texnologiyasini hisobga olgan holda qurilgan buzg‘unchi modeli uning paydo bo‘lishining bir nechta variantlarini sanab o‘tish orqali taqdim etilishi mumkin. Buzg‘unchilarning har bir turi yuqorida keltirilgan xususiyatlarning qiymatlari bilan tavsiflanishi kerak.

Hujum manbalari va sabablari

Axborot xavfsizligi tizimini ishlab chiqishda buzg‘unchilikka kim yoki nima sabab bo‘lishi mumkinligini, bu tasodifiymi yoki qasddan qilingan harakatmi, uni takrorlash mumkinmi, ayrim hollarda oqibatlarini bartaraf etishning qanday mexanizmlari mavjudligini aniq tushunish kerak.

Axborot tizimlarining ishlashidagi uzilishlarning eng keng tarqalgan sababi bu foydalanuvchilarning xatolari, tashkilot xodimlarining tasodifiy xatolari bo‘lib, bu odatda katta zararga olib kelmaydi, biroq istisnalar bo‘lishi mumkin.

Bunday nosozliklarning o‘ziga xos xususiyati barcha tomonlarning bunday vaziyatlarning yuzaga kelishiga yo‘l qo‘ymaslik va yetkazilgan zararni minimallashtirish istagidir. Natijada, xatoga yo‘l qo‘ygan xodimga, agar holatni yashirgan bo‘lsa, unga nisbatan ma’muriy jazo qo‘llash tavsiya etiladi. Bunday xatolarning asosiy aybdorlari biznes-texnologlar va tizimni ishlab chiquvchilardir. Zamonaviy nazorat va monitoring mexanizmlari bu toifadagi buzg‘unchiliklarni deyarli butunlay bartaraf etish imkonini beradi. Biroq, xatolar turlarining ko‘pligi sababli, ularning paydo bo‘lishini butunlay yo‘q qiladigan tizimni yaratish odatda mumkin emas yoki asossiz xarajatlar bilan bog‘liq.

Keling, xodimlarning tasodifiy xatolarini ko‘rib chiqaylik. Axborot tizimlari bilan bog‘liq inson xatolarining 80% dan ortig‘ini kiritish xatolari tashkil qiladi. Charchoq, turli shovqinlar, o‘qib bo‘lmaydigan yozuvlar - bularning barchasi ma’lumotlarni qo‘lda kiritishdagi xatolarga olib kelishi mumkin. Bunday xatolarning aksariyati asosiy xususiyatga ega emas, ammo noto‘g‘ri miqdor yoki noto‘g‘ri tafsilotlarni kiritish kabi xatolar jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Qo‘lda kiritish xatolariga qarshi kurashning asosiy vositalari uni avtomatlashtirish va elektron hujjat aylanish tizimlarini ishlab chiqishdir. Bunday yechimning imkoniyatlari tugagan taqdirda quyidagi mexanizmlar qo‘llaniladi:

– katalog bo‘yicha asosiy parametrlarni nazorat qilish;

– hujjatlarni ikki marta kiritish; shablonlardan foydalanish; xodimlarning ish yukini kamaytirish;

– hujjatni qo‘shimcha vizual nazorat qilish.

Tizimni ishlatishdagi xatolar tizim bilan ishlaydigan xodimlarning tajribasi yetarli emasligi bilan bog'liq.

Ko'pincha, bu turdagi xatolik yangi axborot tizimlarini joriy qilishda yoki mavjudlarining funksionalligini o'zgartirishda yuzaga keladi. Xodimlarning mas'uliyati o'zgarganda yoki yangi xodimlar ishga qabul qilinganda ham kutilishi kerak bo'lgan bunday xatolarning oldini olish uchun, odatda, foydalanuvchilarning noto'g'ri harakatlari ehtimolini oldini olish uchun tashkilotda yaxshiroq o'qitish tizimlari va huquqlarni cheklashning aniq tizimi qo'llaniladi.

Tizimlashtirish xatolari turli ob'yektlarni noto'g'ri tasniflash bilan bog'liq (masalan, uni ochishda noto'g'ri huquqni belgilash). Bunday xatolar juda kam uchraydi va odatda jiddiy yo'qotishlarga olib kelmaydi. Ularning eng ehtimoliy oqibati - hisobotlardagi xatolar yoki hujjatlarni qayta ishlashdagi xatolardir. Buning sababi asosan bilim va tajribaning yetishmasligi va ularni bartaraf etish qiymati, asosan, axborot tizimining moslashuvchanligi va ularni aniqlash tezligiga bog'liq bo'ladi. Qaror qabul qilish jarayonini avtomatlashtirish yoki mumkin bo'lgan qiymatlar oralig'ini cheklaydigan avtomatlashtirilgan filtrlar xatolardan himoya qilishi mumkin, ammo o'zgaruvchan muhitda ushbu mexanizmlarni qo'llab-quvvatlash juda qimmatga tushishi mumkinligini yodda tutish kerak.

Beparvolik, texnologik zanjirning buzilishi. Afsuski, xodimlarning o'z vazifalarini bajarishga beparvo munosabati bilan bog'liq xatolar ko'p uchraydi. Qoidabuzarlikning ushbu guruhi jazo tizimini ishlab chiqishni talab qiladigan, qasddan sodir bo'lmagan xatolarning yagona hisoblanadi. Biroq, ushbu guruhning noaniqligini hisobga olish kerak. Xodim ishda charchaganmi yoki mas'uliyatsizmi, buni baholash juda qiyin.

Keling, xodimlarning qasddan harakatlarini, oldini olish eng qiyin bo'lgan buzg'unchilikni ko'rib chiqaylik. Tashkilot xodimi, odatda, ichki jarayonlar va tizimlarni yaxshi biladi. Ko'pincha u xavfsizlik mexanizmlari va, eng xavfli, ma'lum tizim modullarida ularning yo'qligi haqida biladi. U o'z harakatlarini modellashtirish va sinab ko'rish va oqibatlarini baholash uchun vaqt va imkoniyatga ega.

Xodimlarning qasddan harakatlariga qarshi xavfsizlik tizimining yana bir zaif nuqtasi tashkilotning boshqa xodimlarining ularga bo'lgan ishonchidir.

Ko'pincha, ma'murga shaxsiy ma'lumotlarga kirish uchun oddiy so'rov yoki ishlab chiquvchidan ba'zi xavfsiz ko'rinadigan tizim funksiyasini qo'shish so'rovi, keyinchalik undan noqonuniy harakatlar uchun foydalanish uchun yetarli.

Xodimlarni axborot xavfsizligini ataylab buzishga undaydigan sabablar quyidagilardir:

- odatda nizolar yoki xodimni ishdan bo'shatish bilan bog'liq bo'lgan menejrlarning harakatlariga nisbatan norozilik;
- qo'shimcha pul ishlashga harakat qilish;
- tashkilotdan pul o'g'irlashga urinish;

–tashkilotning ma’lum bir xodimga qaramligini yaratishga urinish: martaba kurashi.

Ushbu turdagi buzg‘unchiliklarga qarshi kurashning eng samarali choralari ijtimoiy choralar, kirishni nazorat qilish va foydalanuvchi harakatlarini kuzatishdir.

Axborot tizimlarining ishlashidagi buzilishlarning sabablari uchinchi shaxslarning jinoiy xarakterdagi harakatlari ham bo‘lishi mumkin. Matbuot va kinoda ushbu mavzuga e’tibor kuchayib borayotganiga qaramay, real zarar keltirgan bunday buzg‘unchiliklar soni kamaygandan ko‘ra ortib bormoqda. Ehtimol, bu aynan ushbu qonunbuzarliklarning haddan tashqari reklamasi tufayli yuzaga kelgandir va natijada axborot texnologiyalari sohasidagi maksimal mablag‘ ulardan himoyalaniş uchun sarflanadi. Biroq, shuni tan olish kerakki, kredit tashkilotlari haqiqatan ham diqqat markazida.

Jinoyatchilar, odatda, bitta maqsadga ega – bu pul, unga erishish usullari esa doimiy ravishda takomillashtirilmoqda. Shuning uchun, potensial buzilishlarni tahlil qilganda, mumkin bo‘lgan hujum ob’yektlarini aniqlash kerak. Avvalo, bular masofaviy to‘lov tizimlari, xususan, plastik kartalar yordamida amlaga oshiriladigan to‘lov tizimlari. Hujum muvaffaqiyatli tugasa, jinoyatchi jazosiz qolish uchun ko‘p imkoniyatlarga ega.

Hujumning yana bir maqsadi bank ma’lumotlar ombori bo‘lishi mumkin, keyinchalik ularni nashr qilish bilan shantaj qilinadi.

Noqonuniy xatti-harakatlarning uchinchi varianti, ularni bartaraf etish bo‘yicha o‘z xizmatlarini taklif etish maqsadida kredit tashkilotining axborot tizimining ishlashiga aralashish bo‘lishi mumkin. Qoidaga ko‘ra, bunday urinishlar osongina fosh qilinadi, shuning uchun bunday buzg‘unchilik juda kam uchraydi va axborot xavfsizligi xizmatlari bozorida o‘z nomiga ega bo‘lmagan kompaniyalar tomonidan qo‘llaniladi.

Buzg‘unchilar tahdidlarining yana biri - o‘zgartirilgan tizim komponentlarini joriy etish (buni bank xodimlarining hamkorligisiz amalga oshirish deyarli mumkin emas), bu katta mablag‘larning o‘g‘irlanishiga olib kelishi mumkin.

Hujumchilar yaxlitlash algoritmlariga o‘z o‘zgartirishlarini kiritgan va butun balansni o‘z hisoblariga o‘tkazgan holatlar haqida hamma biladi. Bunday hujumlarga qarshi yagona himoya ishlatiladigan algoritmlarning doimiy auditi va avtomatik ravishda aniqlangan miqdorlarni parallel ravishda mustaqil nazorat qilish bo‘lishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan misollar barcha mumkin bo‘lgan holatlarni qamrab olmaydi. Doimiy ravishda pul mablag‘larini o‘g‘irlashning yangi usullarini o‘ylab topishga urinayotgan jinoyatchilarga qarshi turish axborot xavfsizligi tizimining eng muhim vazifasidir.

Keyingi bo‘lishi mumkin bo‘lgan sabab - bu raqobatchilarning faoliyati. Bank biznesining qonunlari adolatli raqobatni talab qilishiga qaramay, raqobatchilar bilan

noqonuniy kurashish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish mavjud. Bu yerda axborot xavfsizligi tizimiga hujum qilishning ikkita variantini ko'rib chiqish mumkin.

Birinchi variantning maqsadi shunchaki ma'lumotlarni yig'ishdir: mijozlar, operatsiyalar va bozor haqida. Odatda bularning barchasi bank xodimlaridan ba'zi ma'lumotlarni sotib olishga urinish bilan bog'liq. Ko'pincha, ular orasida vijdotsiz shaxslar ma'lumotni raqobatchilarga sotishga harakat qilishadi. Bunga turli xil ijtimoiy choralar, shuningdek, bunday ma'lumotlarni sotishga urinayotgan boshqa tashkilotlar xodimlarining shunga o'xshash faoliyatini bostirish orqali qarshi turish mumkin.

Ikkinchi variantda, raqobatchi axborot tizimiga kirishdan bevosita manfaatdor bo'ladi. Bank biznesida buning uchun katta resurslarni jalb qilish mumkin. O'rta menejerlar darajasida bunday hujumga qarshi turish deyarli mumkin emas.

Va nihoyat, oxirgi sabab - baxtsiz hodisalar, tabiiy ofatlar va boshqa tasodifiy hodisalar.

Tasodifiy hodisalardan himoya qilishning asosiy muammosi - ularning oldindan aytib bo'lmaydiganligi va xavf darajasini hisoblash metodologiyasining yo'qligi. Bunday hodisalarning past ehtimoli oqibatlarining yuqori narxi bilan qoplanadi. Ko'pincha tasodifiy hodisalar (yong'in, tabiiy ofat yoki oddiy quvur yorilishi) axborot tizimining to'liq yo'q qilinishiga olib keladi va tashkilotning vazifasi hatto ekstremal holatlarda ishni davomiyligini saqlab qolishdir, ham menejer bunday holatlar uchun qanday asosiy himoya usullarini borligini bilishi va ulardan foydalanishi talab etiladi.

Xalqaro amaliyot tashkilotning mavjud byudjetiga qarab bir nechta himoya choralarini tavsiya qiladi. Ular asosan tizimni zaxira nusxalash bilan bog'liq. Bularga quyidagilar kiradi:

- ko'p tarmoqli tashkilotlar uchun - bir-birining hududida turli bo'linmalarining o'zaro zaxira nusxalarini yaratish. Favqulodda vaziyatlarda ma'lumotlar tiklanadi va bir bo'linma hududi boshqasiga zaxira ofis sifatida ishlatilishi mumkin;

- katta byudjetga ega tashkilotlar uchun - zaxira ofisini yaratish. Odatda, u asosiy tashkilotning bazaviy funktsiyalarini nusxalaydi va tashkilotning faqat favqulodda rejimda ishlashini ta'minlaydi. Buning uchun bitta server, ikki yoki uchta xona va tashqi axborot tizimlariga chiqish bo'lishi kifoya. Voqea sodir bo'lgan taqdirda, zaxira idorasi tashkilotning ishlashini bir haftadan ko'p bo'lmagan vaqtda ta'minlashi kerak. Shu vaqt ichida asosiy ofisni tiklash yoki yangisini ijaraga olish masalasi hal qilinishi kerak;

- Cheklangan byudjetga ega bo'lgan tashkilotlar uchun axborot tizimining har kuni zaxira nusxasini yaratish va nusxalarini boshqa hududda saqlash tavsiya etiladi. Bu do'stona tuzilma yoki arxivni saqlash xizmatlarini ko'rsatadigan ixtisoslashgan kompaniya bo'lishi mumkin.

Axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish uchun buzg'unchilarning imkoniyatlarini baholash

Axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish uchun buzg'unchilarning imkoniyatlarini baholashning maqsadi axborot tizimida axborot xavfsizligiga tahdidlarni ma'lum tarkibiy va funktsional xususiyatlar va ishlash xususiyatlari bilan amalga oshirishi mumkin bo'lgan buzg'unchilarning turlari, shuningdek ushbu buzg'unchilarning potentsiali va axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirishning mumkin bo'lgan usullari to'g'risida taxminlarni shakllantirishdir.

Buzg'unchilarning imkoniyatlarini baholash natijalari axborot xavfsizligiga tahdid modelining ajralmas qismi (bo'limi) bo'lgan buzg'unchilik modeliga kiritilgan va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirilishini ta'minlay oladigan buzg'unchilarning turlari va ularning salohiyati;
2. har bir turdagi buzg'unchilarning axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirishda ko'zlashi mumkin bo'lgan maqsadlari;
3. axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirishning mumkin bo'lgan usullari.

Buzg'unchilarning maqsadlari (motivatsiyalari) to'g'risidagi taxminlar axborot tizimining maqsad va vazifalarini, qayta ishlanayotgan ma'lumotlar turini, shuningdek buzilishning mumkin bo'lgan oqibatlari (zarar) darajasini baholash natijalarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. ma'lumotlarning maxfiyligi, yaxlitligi yoki mavjudligi. Buzuvchilarning turlari va ularning axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish uchun mumkin bo'lgan maqsadlari (motivatsiyasi) 10.1-jadvalda keltirilgan.

Buzg'unchilarning toifalari	Buzg'unchilarning turlari	Axborot xavfsizligi tahdidlarini amalga oshirishdagi maqsadlari (motivatsiya).
Xorijiy davlatlarning maxsus xizmatlari (davlatlar bloklari)	Tashqi, ichki	Davlatga, uning alohida faoliyat sohalariga yoki iqtisodiyot tarmoqlariga zarar yetkazish. Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatini obro'sizlantirish yoki beqarorlashtirish
Terroristik, ekstremistik guruhlar	Tashqi	Davlatga, uning alohida faoliyat sohalariga yoki iqtisodiyot tarmoqlariga zarar yetkazish. Terroristik harakatlarni sodir etish. Mafkuraviy yoki siyosiy motivlar. Davlat organlari, tashkilotlar faoliyatini

			beqarorlashtirish
	Jinoiy guruhlar (jinoiy tuzilmalar)	Tashqi	Firibgarlik yoki boshqa jinoiy usullar bilan mulkiy zarar yetkazish. Keyinchalik sotish va moliyaviy foyda olish maqsadida zaifliklarni aniqlash
	Tashqi sub'yektlar (jismoniy shaxslar)	Tashqi	Mafkuraviy yoki siyosiy motiv. Firibgarlik yoki boshqa jinoiy usullar bilan mulkiy zarar yetkazish. Qiziqish yoki o'zini o'zi anglash istagi (malakasini tasdiqlash). Keyinchalik sotish va moliyaviy foyda olish maqsadida zaifliklarni aniqlash
	Raqobatchi tashkilotlar	Tashqi	Raqobat ustunliklarini qo'lga kiritish. Aldash yoki ishonchni buzish orqali mulkiy zarar yetkazish
	Dasturiy ta'minot, apparat va dasturiy ta'minot va apparat vositalarini ishlab chiquvchilar, yaratuvchilar, yetkazib beruvchilar	Tashqi	Ishlab chiqish bosqichida dasturiy ta'minot yoki dasturiy ta'minot va apparat vositalariga qo'shimcha funktsiyalarni kiritish. Aldash yoki ishonchni buzish orqali mulkiy zarar yetkazish. Qasddan, ehtiyotsiz yoki malakasiz harakatlar
	O'rnatish, sozlash, yig'ish, ishga tushirish va boshqa turdagi ishlarga jalb qilingan shaxslar	Ichki	Aldash yoki ishonchni buzish orqali mulkiy zarar yetkazish. Qasddan, ehtiyotsiz yoki malakasiz harakatlar
	Axborot tizimlarining ishlashini ta'minlovchi yoki operator infratuzilmasini	Ichki	Aldash yoki ishonchni buzish orqali mulkiy zarar yetkazish. Qasddan, ehtiyotsiz yoki malakasiz harakatlar

	ta'minlovchi shaxslar (ma'muriyat, xavfsizlik, tozalash vositalari va boshqalar).		
	Axborot tizimi foydalanuvchilari	Ichki	Firibgarlik yoki boshqa jinoiy usullar bilan mulkiy zarar yetkazish. Qiziqish yoki o'z-o'zini anglash istagi (malakasini tasdiqlash). Ilgari qilingan harakatlar uchun qasos. Qasddan, ehtiyotsiz yoki malakasiz harakatlar
	Axborot tizimi administratorlari va xavfsizlik xodimlari	Ichki	Firibgarlik yoki boshqa jinoiy usullar bilan mulkiy zarar yetkazish. Qiziqish yoki o'z-o'zini anglash istagi (malakasini tasdiqlash). Ilgari qilingan harakatlar uchun qasos. Keyinchalik sotish va moliyaviy foyda olish maqsadida zaifliklarni aniqlash. Qasddan, ehtiyotsiz yoki malakasiz harakatlar
	Sobiq xodimlar (foydalanuvchilar)	Tashqi	Firibgarlik yoki boshqa jinoiy usullar bilan mulkiy zarar yetkazish. Ilgari qilingan harakatlar uchun qasos

Buzg'unchilarning imkoniyatlarini baholashda, ularning imkoniyatlarini oshirish uchun ichki buzg'unchilar 3, 4, 6, 7, 8, 9 va 10-toifali buzg'unchilar bilan til biriktirishlari mumkin bo'lgan shartlardan kelib chiqish kerak. Tashqi buzg'unchilar 4, 7, 8, 9 va 10-toifali buzg'unchilar bilan til biriktirishlari mumkin. Ham tashqi ham ichki buzg'unchilar 4, 7, 8, 9 va 10-toifali buzg'unchilar bilan til biriktirishlari mumkin. Agar bunday taxminlar qabul qilinsa, buzg'unchilarning maqsadlari (motivatsiyasi) va imkoniyatlari birlashtiriladi.

Har bir buzg'unchi turining axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish imkoniyatlari uning salohiyati bilan tavsiflanadi. Buzg'unchining potentsiali berilgan tarkibiy va funktsional xususiyatlarga va operatsion xususiyatlarga ega bo'lgan axborot

tizimida axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan vakolat, resurslar va motivatsiya bilan belgilanadi.

Buzg'unchilarning salohiyati va ularning imkoniyatlari 10.2-jadvalda keltirilgan.

Buzg'un chi-larning potentsiali	Buzg'unchila rning turlari	Axborot xavfsizligi tahdidlarini amalga oshirish imkoniyatlari
Bazaviy (past) potentsialga ega buzg'unchilar	Tashqi sub'yektlar (jismaniy shaxslar), axborot tizimlarining ishlashini ta'minlovchi yoki operator infratuzilmasini ta'minlovchi shaxslar, axborot tizimidan foydalanuvchilar, sobiq xodimlar, o'rnatish, ishga tushirish, montaj qilish, ishga tushirish va boshqa ishlarni bajarishda ishtirok etgan shaxslar	Ular axborot tizimining alohida komponentlarining zaif tomonlari to'g'risidagi, ochiq manbalarda e'lon qilingan ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega. Axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish usullari va vositalari (kompyuter hujumlari) haqida hammaga ochiq manbalarda e'lon qilingan ma'lumotlarni olish va (yoki) axborot tizimiga hujumlarni amalga oshirish va hujumlarni amalga oshirish usullari va vositalarini mustaqil ravishda yaratish imkoniyatiga ega.
Bazaviy dan yuqori (o'rtacha) salohiyatga ega bo'lgan buzg'unchilar	Terroristik, ekstremistik guruhlar, jinoiy guruhlar (jinoiy tuzilmalar), raqobatlashuvchi tashkilotlar, dasturiy ta'minot, apparat va dasturiy ta'minot vositalarini ishlab chiquvchilar,	Ular bazaviy salohiyatga ega bo'lgan buzg'unchilarning barcha imkoniyatlariga ega. Ushbu turdagi axborot tizimida qo'llaniladigan axborot xavfsizligi choralaridan xabardor bo'lishadi. Ular tahlil qilish, erkin foydalanish mumkin bo'lgan dasturiy ta'minotdan foydalanish, amaliy dasturiy ta'minotning kod tahlili va umumiy tizim dasturiy ta'minotining alohida dasturiy komponentlarini tahlil qilish orqali

		yaratuvchilar, yetkazib beruvchilar, axborot tizimlari ma'murlari va xavfsizlik ma'murlari.	axborot tizimining alohida komponentlarining zaif tomonlari haqida ma'lumot olish imkoniyatiga ega. Axborot tizimining strukturaviy-funksional xarakteristikalar va faoliyati xususiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lish
	Yuqori potentsialli buzg'unchilar	Xorijiy davlatlarning maxsus xizmatlari (davlatlar bloklari)	Ular bazaviy va bazaviydan yuqori potentsialga ega bo'lgan buzg'unchilarning barcha imkoniyatlariga ega. Ular jismoniy kirish mumkin bo'lgan (tashkiliy choralar bilan himoyalangan) ajratilgan (idoraviy, korporativ) aloqa tarmoqlaridan ruxsatsiz kirishni amalga oshirish imkoniyatiga ega. Ular chipset dasturiy ta'minoti (proshivka), tizim va amaliy dasturiy ta'minot, telekommunikatsiya uskunalari va axborot tizimining boshqa dasturiy ta'minot va texnik vositalariga zaifliklarni yoki dasturiy ta'minotni buzishni ataylab kiritish uchun foydalanish imkoniyatiga ega. Axborot tizimida qo'llaniladigan axborot xavfsizligi chora-tadbirlari, axborot tizimida qo'llaniladigan algoritmlar, texnik va dasturiy ta'minot haqida yaxshi bilimga ega bo'lish. Ular maxsus tadqiqotlar (jumladan, ixtisoslashtirilgan ilmiy tashkilotlarni jalb qilgan holda) va dasturiy tahlil uchun maxsus ishlab chiqilgan vositalardan foydalangan holda zaifliklar haqida ma'lumot olish imkoniyatiga ega. Ular ixtisoslashgan ilmiy tashkilotlarni jalb qilgan holda axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish usullari va vositalarini yaratish va maxsus ishlab chiqilgan vositalardan foydalangan holda tahdidlarni amalga oshirish, shu

			jumladan axborot tizimiga yashirin kirib borish va unga ta'sir ko'rsatishni ta'minlaydigan vositalarni yaratish qobiliyatiga ega. Jismoniy maydonlar yoki hodisalar ko'rinishida tarqatilgan ma'lumotni (ma'lumotga ta'sir etuvchi yoki texnik vositalar) olish uchun maxsus texnik vositalarni yaratish va ulardan foydalanish qobiliyatiga ega.

Axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirishda buzg'unchining harakatlariga, uning potentsialiga qarab, axborot tizimida ishlatiladigan dasturiy ta'minot, tizim va dasturiy ta'minot, tarmoq uskunalari, shuningdek axborotni himoya qilish va axborot tizimining konfiguratsiyasini tashkil etishda zaifliklarni aniqlash va ulardan foydalanish ko'zda tutilgan. Axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish usulini aniqlashda, axborot xavfsizligiga tahdidlar to'g'ridan-to'g'ri axborot tizimining tarkibiy qismlariga va (yoki) ma'lumotlarga kirish orqali yoki bilvosita bunday kirishni ta'minlaydigan sharoitlar (xizmat ko'rsatuvchi infratuzilmaga kirish yoki ta'sir qilish orqali, buning uchun operator javobgar emas) va (yoki) vositalarni yaratish orqali amalga oshirilishi mumkinligini hisobga olish kerak. Bunday holda, axborot tizimining tarkibiy qismlariga va (yoki) ma'lumotlarga kirish huquqiga (foydalanish huquqiga) ega bo'lmagan buzg'unchining mahalliy maqsadi, qoida tariqasida, axborot tizimiga (shu jumladan tashqi umumiy aloqa tarmoqlari orqali) kirish huquqini olish va bunday kirish bilan maksimal huquq va imtiyozlarni olishdir.

Buzg'unchilar qasddan (axborot xavfsizligiga qasddan tahdidlar) yoki tasodifan (axborot xavfsizligiga qasddan tahdidlar) axborot xavfsizligining buzilishiga olib keladigan harakatlarni sodir etishlari mumkin.

Buzg'unchilarning qasddan qilingan harakatlari axborot xavfsizligiga maqsadli yoki maqsadsiz tahdidlarni amalga oshirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Axborot xavfsizligiga maqsadli tahdid buzg'unchini qiziqtiradigan, unga oldindan ma'lum bo'lgan tizimli va funktsional xususiyatlarga va operatsion xususiyatlarga ega bo'lgan axborot tizimiga qaratilgan. Axborot xavfsizligiga maqsadli tahdid axborot tizimining tarkibiy va funktsional xususiyatlariga moslashtirilgan. Axborot xavfsizligiga maqsadli tahdidlarni tayyorlash va amalga oshirishda buzg'unchi foydalanuvchilarning xatti-harakatlarini va ular tomonidan olingan tashqi ma'lumotlarga bo'lgan munosabatini o'rganishga imkon beradigan ijtimoiy muhandislik usullaridan foydalanishi mumkin.

Axborot xavfsizligiga maqsadsiz tahdid muayyan axborot tizimiga qaratilmagan. Bunday tahdidning maqsadlari ruxsatsiz kirish, nazoratni ushlab turish yoki iloji boricha ko'proq axborot tizimlariga ta'sir qilish bo'lishi mumkin. Bunda buzg'unchi

axborot tizimining tarkibiy-funksional xarakteristikalarini va ish sharoitlarini oldindan bilmaydi.

Axborot xavfsizligiga qasddan tahdidlarni amalga oshirish odatda quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- axborot tizimi, uning strukturaviy-funksional xarakteristikalarini, ish sharoitlari toʻgʻrisidagi maʼlumotlarni toʻplash;

- berilgan tarkibiy-funksional xarakteristikalar va ish sharoitlari bilan axborot tizimida axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirish uchun foydalaniladigan usul va vositalarni tanlash (ishlab chiqish, olish);

- axborot tizimida axborot xavfsizligiga tahdidlarni bevosita amalga oshirish (axborot tizimiga kirib borish, axborot tizimida birlashtirish, noqonuniy harakatlarni amalga oshirish);

- axborot tizimidagi noqonuniy xatti-harakatlarning belgilari va izlarini bartaraf etish.

Buzgʻunchining maqsadlari va salohiyatiga qarab, har bir bosqichda bir yoki bir nechta axborot tizimining zaifliklaridan foydalanish mumkin. Axborot xavfsizligiga tahdidlarni amalga oshirishning mumkin boʻlgan usullarini aniqlashda quyidagi shartlardan kelib chiqish kerak:

- buzgʻunchi yolgʻiz oʻzi yoki buzgʻunchilar guruhi tarkibida harakat qilishi mumkin;

- axborot tizimiga nisbatan tashqi buzgʻunchi ichki buzgʻunchi bilan birgalikda harakat qilishi mumkin;

- tahdidlar istalgan vaqtda va axborot tizimining istalgan joyida (har qanday tugun yoki xostda) amalga oshirilishi mumkin;

- oʻz maqsadiga erishish uchun buzgʻunchi axborot tizimining eng zaif boʻgʻinini tanlaydi.

Xulosa

Buzgʻunchilikning sabablari quyidagicha boʻlishi mumkin:

- Xavfsizlik sohasida yetarli taʼlim va tajribaga ega boʻlmagan xodimlar;

- Xavfsizlik sohasidagi yangiliklarni kuzatish va ularga mos keluvchi taʼlim va tajribaga ega boʻlmagan xodimlar;

- Xavfsizlik sohasidagi risklarni tushunish va ularni oldini olish uchun kerakli texnikalar va vositalardan foydalanmagan xodimlar;

- Xavfsizlik sohasidagi zararli dasturlar va hujumlar bilan kurashish uchun kerakli bilim va tajribaga ega boʻlmagan xodimlar.

Buzgʻunchilikning sabablari oʻrganilganligi, xavfsizlik sohasidagi risklarni tushunish va ularni oldini olish uchun kerakli taʼlim va tajribaga ega boʻlish, xavfsizlik sohasidagi yangiliklarni kuzatish va ularga mos keluvchi taʼlim va tajribaga ega boʻlish, kerakli texnikalar va vositalardan foydalanishni oʻrganish, zararli dasturlar va hujumlar bilan kurashish uchun kerakli bilim va tajribaga ega boʻlish kabi muhim jarayonlarga

aloqador bo'lishi kerak. Bu sabablarni tushunib, ularni bartaraf etish uchun kerakli chora-tadbirlar olib borish muhimdir.

AQLI ZAIF BOLALARGA TA'LIM BERISH TIZIMI**Aralova Iroda Melikuzi qizi***JDPU Maxsus pedagogika kafedrası stajyor o'qituvchisi***Egamberdiyeva Shahnoza Akbar qizi***JDPU Maxsus pedagogika kafedrası stajyor o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu makolada maktabgacha oligofrenopedagogika aqli zaif bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish, ularning mustaqil faoliyatlarini tashkil etish maqsadida turli metodlardan foydalanishda samaradorlikka erishish.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim, aqli zaif, psixologiya, nutk, suhbat, kuzatuv, metod, tarbiya, diqqat, idrok, tafakkur, samaradorlik.*

Abstract: *Pre-school oligophrenopedagogy is effective in using various methods to raise and educate mentally retarded children, to organize their independent activities.*

Key words: *Education, mentally retarded, psychology, speech, conversation, observation, method, training, attention, perception, thinking, efficiency.*

Maktabgacha ta'lim va tarbiyani tashkil etish tartibi " Ta'lim to'g'risida" gi Qonun, shuningdek "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan belgilanadi. Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir. Maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Maktabgacha oligofrenopedagogika aqli zaif bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish, ularning mustaqil faoliyatlarini tashkil etish maqsadida turli metodlardan foydalanadi. Maxsus pedagogika metodlari umumiy maktabgacha pedagogikada qo'llaniladigan metodlariga o'xshashdir. Ammo maxsus maktabgacha tarbiya muassasasining korreksion tarbiyaviy vazifalariga va aqli zaif bolalarning rivojlanish xususiyatlariga bog'liq metodlar to'ldiriladi, o'zgartiriladi. Bolaga ta'sir etish shakli bo'yicha metodlar og'zaki va ko'rgazmali bo'ladi. Ularning barchasi maxsus maktabgacha tarbiyada qo'llaniladi. Og'zaki va ko'rgazmali metodlar Amaliy metodlar bilan uyg'unlashtiriladi. Og'zaki metodlarga ko'rsatma, hikoya qilish, suhbat, ma'lumot berish, hodisani tasvirlash va boshqalar kiradi. 023-APREL

Ko'rgazma metodlar kuzatish, predmetlar va tevarak-atrofdagi hodisalarni tekshirish (ko'rish, taktil, eshitish orqali), ya'ni bolaning hissiy tajribasini tashkil etishni o'z ichiga oladi. Amaliy metodlar bola faoliyatini tashkil etishning turli usullarini (amaliy va bilim topshiriqlari, didaktik o'yinlarni tashkil etish va hokazo) mujassamlaydi. Umumiy pedagogikadagidek maktabgacha oligofrenopedagogikada ham

yuqorida ko'rsatilgan metodlarning birortasi ham alohida qo'llanilmaydi. Ularning barchasi birgalikda qo'llaniladi. Tarbiya va ta'limning har bir bosqichida metodlarning nisbati bolalarning rivojlanish darajasi va pedagog va tarbiyachi oldida turgan vazifalardan kelib chiqadi. Mashg'ulotlarning tuzilish tamoyillari.

Maxsus maktabgacha muassasalarida ta'limning o'ziga xosligi faqatgina og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlarning qaynday qo'llanilishigagina emas, balki o'quv jarayonining tashkil etilishiga ham bog'liqdir. Mashg'ulotlarning tuzilishi tamoyillarini ko'rib chiqamiz. Ma'lumki, ta'limning boshlanishida aqli zaif bolalarning diqqati tarqoq, qisqa vaqtli bo'lib, faqat predmetning tashqi ko'rinishiga qaratiladi. Demak, bu vaqtdagi mashg'ulotlarning tuzilish tamoyillaridan biri bo'lib, faoliyat turini tez-tez o'zgartirish xizmat qiladi, chunki ob'ektlar va faoliyat turini o'zgartirishda bolaning diqqati tortiladi va bu mashg'ulotni samarali davom ettirishga imkon beradi. Asta-sekin har bir faoliyat turiga ajratiladigan vaqt ko'paytirilib, faoliyat turlari esa kamaya boradi. Maxsus bolalar bog'chalarida mashg'ulotlarning tuzilish tamoyillaridan yana biri – dastur materialining takrorlanishidir. Aqli zaif bolalarga normal intellekdagi bolalarga qaraganda juda ko'p takrorlash zarurdir. Mashg'ulotlar shunday tarzda tuzilish lozimki, topshiriqlarni takrorlash yangi holatlarda va yangi predmetlarda o'tkazilishi kerak. Bu bolalarda mashg'ulotlarga nisbatan qiziqishining yo'qolishini oldini oladi, ikkinchidan bolalarda egallangan bilimlarni yangi ob'ekt va holatlarga ko'chirishni shakllantirishga yordam beradi. Shu asosda bolalarda predmetlar va hodisalar haqidagi umumlashgan tasavvurlar paydo bo'ladi. Shu tarzda mashg'ulotlarning tuzilish tamoyillardan navbatdagisi

– egallangan bilimlarni boshqa materialga ko'chirishni ta'minlash tamoyilidir. O'qitishning dastlabki yo'llarida mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etishni muhim sharti mashg'ulotlarning o'yin shaklida bo'lishidir. Vaqt o'tishi bilan bolalarda faoliyatning o'ziga, so'ngra bilishga qiziqishning shakllanishi mashg'ulotlarning o'yin shaklidagilarini kamaytirib borishga imkon beradi. Har bir tamoyilni batafsil ko'rib chiqamiz.

1. Faoliyat turlarini o'zgartirish. Ta'limning birinchi yilida aqli zaif bolalar (5 yoshdagi) bir predmetga yoki birorta faoliyatga diqqatlarini 5 minutdan ortiq vaqt qarata olmaydilar. Shuning uchun bolalar ko'zdan kechirayotgan predmet yoki harakat har 5 minutda o'zgartirilib turilishi lozim. Tayyorlov davrida bunday o'zgarish deyarli har 3 minutda o'tkazilish maqsadga muvofiq. Demak, mashg'ulot 15 minut davom etsa u avval 5 keyinchalik esa 3 faoliyat turini o'z ichiga oladi. III-IV o'quv yillarida mashg'ulotlarning vaqti o'zaytiriladi – bir mashg'ulot 30-35 minutgacha davom etadi. Bu vaqtga kelib korreksion-tarbiyaviy ishlar to'g'ri tashkil etilganda bolalarning diqqatini ancha turg'un, ixtiyoriy bo'lib qoladi. Bolalar bir faoliyat turi bilan ancha uzoqroq vaqt (7-10 minut) shug'uullanishlari, bunda bolalarga berilgan topshiriqlar qiziqarli, fikrlashga doir, nutqiy xarakterga ega bo'lishi kerak. Boshqa hollarda, masalan topshiriqlar o'yin, Amaliy faoliyat bilan bog'langan bo'lsa bir faoliyat turiga bolalarni 10-15 minutgacha jalb etish mumkin. Bu yerda faoliyat turini kamroq

o'zgartirish, mashg'ulot 2-3 xil turli topshiriqlardan tuzilishi mumkin. Quyidagi namunani ko'rib chiqamiz:

1. O'quv yili. Elementlar matematik tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha mashg'ulot. Dastur bo'yicha mazmuni: Taqlid bo'yicha bir turdagi predmetlar guruhidan «Bitta»

va «Ko'p»ni ajratishga o'rgatish. 2. Bolalarni predmetlarni kata-kichikligi bo'yicha ajratishga o'rgatish. (kata-kichik). 23-APREL

1. Taqlid bo'yicha bir turdagi predmetlardan bitta predmetni ajratish. «Archa ekamiz» o'yini. Har bir bola oldiga panisxada 5 ta archa qo'yiladi. Pedagogda ham 5 ta archa va teshiklari bo'lgan quticha bo'ladi. Pedagog bolalarga «Archa ekamiz» deydi. Bitta archani oladi va qutining teshigiga tiqadi. So'ngra «Men qanday bajargan bo'lsam, shunday qilinglar» deydi. Boshqa archani oladi va ko'taradi. Bolalar ham xudi shu harakatni bajaradilar. Pedagog bolalarning barchasi bittadan archani olganliklarini tekshiradi. So'ngra bolalar navbat bilan qo'shimcha teshigiga archani tiqib «archa ekadilar» (5 minut). «Qo'ziqorin sher» o'yini. Polga 10-12 ta qo'ziqorin qo'yiladi. Pedagog savatchani olib unga 4-5 ta qo'ziqorin soladi. Bolalarga savtchada qo'ziqorin ko'pligini ko'rsatadi. 2 ta bolani chaqirib ularga savatchalar beradi va qolgan qo'ziqorinlarni terishini taklif etadi. Har bir savtchada bir necha – «ko'p» qo'ziqorinlar to'planadi (3 minut). 2. Pedagogning harakatiga taqlid qilib ikki tuzilmali matryoshkalarini yig'ish. Bolalar stollarida ikki tuzilmali matryoshkalar bo'ladi. Pedagog o'zidagi matryoshkani ochib ichidan kichkinasini oladi. Bolalar taqlif bo'yicha xudi shunday qiladilar. Pedagog bolalar bilan birgalikda kichkina matryoshkani ko'rib chiqadi va «kichkina matryoshka» deydi.

So'ngra bolalar pedagoga taqlid qilib kichik matryoshkani kattasining ichiga soladilar va kattasini yopadilar. Pedagog bolalarning diqqatini endi bolalarning qo'lida kata matryoshkaligiga tortadi. (4 minut). 3. «Matryoshkalarini mashinada uchirish» o'yini. Pedagog ochiq kuzovli mashinani olib bolalarga matryoshkalar uchirishni istayotganliklarini aytadi. O'zining qo'lidagi matryoshkani kuzovga qo'yadi, bolalar taqlid qilib matryoshkalarini qo'yadilar va mashinada uchiradilar. Pedagog bolalarning diqqatini mashinada bir necha - «ko'p» matryoshkaligiga qaratadi. (3 minut). Dastur materialining takrorlanishi Egallangan bilimlar, ma'lumotlarni harakat usullarini boshqa holatga ko'chirishni shakllantirish. Dastur materialining takrorlanishini bir tomondan uni o'zlashtirishni va mustahkamlashni ta'minlashini ikkinchi tomondan. Ularni boshqa holatga ko'chira olinishi elementar matematik tasavvurlar materialida ko'rish mumkin. Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha dasturda 1 o'quv yilida «katta kichiklik» bo'limida bolalarni predmetlarning katta kichikligiga qarab ajratishga o'rgatish talabi mavjud. Dastlab aqli zaif bolalarda predmetlarni kata kichikligiga qarab ajratish didaktik o'yinchoqlar bilan harakatda va predmetli – o'yin faoliyatida shakllantiriladi. Avval bolaga shunday topshiriqlar beriladiki, u predmetlarni kata kichikligini e'tiborga olishi lozim bo'ladi. Masalan, bir mashg'ulotda

bolalar matryoshkani yig'ishga o'rganadilar (avval 2 tuzilmali, so'ngra 3 tuzilmali), keyingisida katta va kichik qutilarga mos qopqoqlarni tanlab yopish va hokazo. Bunday barcha topshiriqlar shunday prinsipda asoslanganki kata kichiklikni e'tiborga olinmasa natijaga erishilmaydi. Aqli zaif bolalar avval predmetlarni, shakllarni, teshiklarni. Qutilarni qopqoqlarni katta kichikligini faxmlay olmaydilar, topshiriqni kuch ishlatib bajarishga harakat qiladilar, Ular sinash yo'li bilan harakat qilishni, bunday topshiriqni bajarish usulini bilmaydilar. Pedagog bolaga avval eng birinchi usulni uni sinab ko'rishga o'rgatadi. Sinash (proba) bolani predmetning kata kichikligini ajratishga olib keladi. Mustaqil izlanishga undaydi. Asta-sekin bolalar bir topshiriqdan ikkinchisiga o'tib ongli ravishda sinab ko'rishga o'rgana boradilar, bu usulni bir topshiriqdan ikkinchisiga o'tkazishni, harakatlar jarayonida kata kichiklikni faxmlashni bilib oladilar. Shunday qilib, kata kichiklikni ajratishga qaratilgan turli topshiriqlar bolalarda mashg'ulotlarga nisbatan qiziqish uyg'otadi, bolalarning predmetlarni kata kichikligi bo'yicha farqlanishi haqidagi tasavvurlarini mustahkamlaydi va kengaytiradi, ularni umumlashtirishga yordam beradi va shunday qilib hosil qilingan tasavvurlarni bir ob'ekt va holatdan boshqasiga o'tkazishni ta'minlaydi.

O'YIN SHAKLI : O'yin shakli bolalarni mashg'ulotlarga jalb etishga, ularda topshiriqlarga nisbatan ijobiy hislarni hosil bo'lishiga yordam beradi. Ammo aqli zaif bolalar Bilan ishlashda mashg'ulotni o'yin shaklida o'tkazish ayniqsa birinchi o'quv yilida yetarli bo'lmaydi. Ularga o'yin topshirig'ini berish lozim. Bu nima? Tasavvur qilamizki, pedagog mashg'ulot o'tkazayapti, mashg'ulotning maqsadi bolalarni predmetlarning va ularning tasvirlarini o'xshatishga o'rgatishdir. Bu topshiriq – bilish. O'quv topshirig'idir, bolalarda esa hali na bilimga qiziqish na o'quv faoliyati shakllanmagan. Bu topshiriq faqat pedagog uchundir. Bolalarga esa boshqa topshiriq – o'yin topshirig'i beriladi. Topshiriq shunday tuzilishi lozimki uni bajarish jarayonida bola predmetni uning tasviri Bilan o'xshatishni o'rganishi lozim. Masalan, bolalarga «O'z o'ringni top» o'yini taklif qilinadi. Bolalarga o'yinchoqlar beriladi, qator qilib qo'yilgan stulchalarda esa ularning rasmlari qo'yiladi. Bolalar

o'zlarining qo'lidagi o'yinchoqlari Bilan xonada o'ynaydilar, childirma chalinganda marshirovka qiladilar. «O'z rasmingni top» signali berilganda bolalar stulchalarga qarab yuguradilar. Har bir bola qo'lidagi o'yinchoq rasmi qo'yilgan stulchaga o'tirish lozim. Shu tarzda bolaning vazifasi o'z o'rnini topishi. O'yinchoqning rasmi esa maqsadga erishish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib pedagog va tarbiyachining maqsadi bir, bolalarda esa maqsad boshqa. Ammo bolalarga shunday o'yin topshirig'i taklif qilinishi lozimki, unda o'yin natijasiga erishish dastur materialini o'zlashtirishga olib keladi. Aqli zaif bolalarni o'qitishdagi dastlabki davrda Amaliy metodlardan foydalanish bolalarning faoliyatini va bolalar tajribasini tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Amaliy metodlarni qo'llashning namunasi sifatida yuqorida yoritib o'tilgan «katta kichiklik» haqidagi tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha ishlarni keltirish mumkin. Ta'limning tashkil qilishda bolaga ijtimoiy tajribani berish usullarini

to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga egadir. Bunday usullar-og'zaki tasvirlash yoki so'z ko'rsatmasi, ko'rsatish (taqlid) namuna, ishorali ko'rsatma, bolani kata odam bilan birgalikdagi harakatlaridir. Bolaga ijtimoiy tajribani o'rgatish usullari o'rtasidagi munosabatlar faol bo'lib, ular doimo bir – birini o'rnini olib turishi lozim. Masalan, namuna bo'yicha harakat qila oladigan

bolani taqlid qilishda, mustaqil harakat qila oladigan bolani namunada ushlab o'tirish kerak emas. Shu bilan birga bola harakatni so'z ko'rsatmasi bo'yicha bajara olmasa namuna bo'yicha, zarur bo'lganda, taqlid qilishga o'tish mumkin va hokazo. Shuni ham ta'kidlab o'tish zarurki, bolalar turli topshiriqlarni turlicha bajaradilar. Bu topshiriqning murakkabligi va bolaning Ushbu faoliyat bilan tanishligi darajasiga bog'liq. Shuni eslatib o'tish lozimki, ko'rgazmali va amliy metodlar albatta nutq bilan – so'z ko'rsatmasi, topshiriqni og'zaki tushuntirish, og'zaki tasvirlash bilan birga qo'llanilishi, ammo nutq asta sekinlik bilan kiritilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RÖYXATI:

1. 1.Po'latova P.M. Maxsus pedagogika, Oligofrenopedagogika “G'afur G'ulom” T. 2005
2. 2.Sagatov.A.I., Pulatova.P.M., Mamedov.K.X. Oligofrenopedagogika asoslari. T.: O'qituvchi, 1999 y.
3. 3.Raxmanova V.S. Maxsus pedagogika. T.: «G'afur G'ulom», 2004 yil.
4. 4. Aralova Iroda Meliqo'zi qizi. “Aqli zaif bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish, ularni mustaqil faoliyatlarini tashkel etishda turli metodlardan foydalanish” “Magestrlar” 2023-yil aprel
5. 5. M. U. Xamidova. Maxsus pedagogika. -Toshkent: “N1F MSH”, 2020 yil
6. 6. Yusupova Ziyoda Xodjimuratovna "AQLI ZAIF BOLALARNING IDROKI, XOTIRA VA DIQQAT XUSUSIYATLARI" Toshkent -2023
7. 7. SH.M.Amirsaidova, Z.N.Mamarajabova, N.Abidova va boshqalar "Maxsus psixologiya" o'quv qo'llanma T-2012 .
- 8.

**DUDUKLANUVCHI BOLA NUTQINI KORREKSIYALASHDA FONETIK
RITMLASH USULIDAN FOYDALANISH**

Aralova Iroda Melikuzi qizi
JDPU Maxsus pedagogika kafedrası
o`qituvchisi

Kalit so`zlar: *Duduklanish, psixologiya, nutk, logonevroz, ritm, fonema, temp, oxang, klonik, tonik, logofobiya, tik, enurez, giperkinez, nevroz, diafragma.*

Annotasiya: *Ushbu makolada duduklanish, uni kelib chikish sabablari, turlari, darajalari va uni korreksiyalashda kullaniladigan nafas mashklari yangi usullar keng yoritilgan.*

Xozirgi kunga kelib dunyo buyicha duduklanuvchilar 64 millionni tashkil kiladi. Turli mamlakatlarda bu nuksonni bartaraf kilish buyicha yangi usullar kullanilmokda. Bular logopedik, psixologik, ijtimoiy reabilitasion, psixoterapevtik, medikamentoz va boshkalar. Xozirgi kunga kelib duduklanish nutk muammosi dolzarbligicha kolmokda. Olimlar tomonidan utkazilgan tadvikotlar va izlanishlar duduklanish tugrisidagi nazariyani turlicha ekanligini va xozirgi kunga kelib xamki duduklanishni asosiy kelib chikish sababi aniklanmagan. Shu sababli xozirgi kunga kelib duduklanish muammosi bilan yashayotgan millionlab kishilar mavjud. Ular duduklanishni bartaraf kilish uchun kichik yoshlaridan turli usullar va mashklarni kullab kurishgan va ma'lum bir darajada natijaga erishishgan , ammo bu nutk nuksonidan butunlay xalos bulishmagan. Duduklanish bu ogir nutk nuksoni bulib bu bolada un paychalaridagi tortishishlar natijasida nutkni tempi va ritmining buzilishidir. Olimlar duduklanishni ikki nevrozsimon (organik duduklanish) va nevrotik (logonevroz) turlarini talkin kilishadi. Nevrozsimon duduklanish bolani xar xil vaziyatlarda doimiy duduklanishi bilan namoyon buladi. Nevrotik duduklanish esa bolada xis xayajon, kurkuv va muammoli vaziyatlardagini yuzaga kelib tulkinsimon xarakterga ega.

Duduklanish darajasiga kura ogir, urta va engil darajalarga bulinadi. Engil daraja –bolada mulokot kilishga xech kanday tuskinlik kilmaydi. Urta darajada bolada mulokot kilishdagi kiyinchiliklar kuzatiladi. Ogir daraja bolada mulokot kilishdagi kiyinchilik yukori bulganligi sababli ular kam gapiradilar ularda tutilish xar bir suzda va vaziyatda kuzatiladi. Duduklanishda nomoyon buladigan tortishishlar klonik, tonik va aralash turlarga bulinadi. Bola endigina duduklanishni boshlaganida unda bir tovush, bugin eki suzni takrorlash ya'ni klonik tortishishlar kuzatiladi(a a a a da, ma ma ma mana. Keyinchalik duduklanish ong ostida yaxshilab mustaxkamlangandan keyin u tonik tortishishlar tuxtab kolish, pauza bilan birga kechadi (s....alom, k....raska).

Duduklanishni lokalizasiya uchogiga kura tortishishlar nafas, artikulyasion va ovoz tortishishlariga ajratiladi. Nafas tortishilarida ota onalar bolasiga nafas etishmayotganga uxshab gapirishini, tomogida nimadir turib kolganday gapirishini aytishadi. Artikulyasion tortishishlar bolada lablarda tilda va pastki jagni notugri xarakatlanishini kursatadi. Ovoz tortishilarida bola gapirayotganida birdaniga ovozi yukoladi ammo bola ogzini ochib yana gapirishga xarakat kiladi ammo ovoz chikmaydi. Kupincha artikulyasion va nafas tortishishlar ukuzatiladi. Bu bolalarda nafas olish yuzaki bulib bu bolalarda duduklanishni davomiyligi kancha yukori bulsa diafragmani ishlashi shuncha sustlashadi. Duduklanuvchi bola ovozi uzgartirib duduklanishni berkitishga xarakat kiladilar. Xamma duduklanuvchilarda nutkiy ritmni yukligi kuzatiladi. Fonetiko fonemftik idrok bu fiziologik eshitish emas balki bu nutkiy eshitish bulib uz ona tilidagi tovushlarni farklashga urgatadi. Duduklanuvchilarda fonematik eshitishni buzilganligi keyinchalik tovushlarni yutib yuborish almashtirish kabi okibatlariga olib keladi. Duduklanuvchilarda intonasiyaninig yukligi ular nutkining emosiyasizligini kursatadi. Demak yukoridagilarga kura duduklanishda nafas, ovoz, nutkiy ritm, fonematik eshituv va idrok, intonasiya va diafragmaning tulik ishlamasligi kuzatiladi.

Duduklanuvchi bolalarda yukorida keltirilgan kamchiliklardan tashkari ularni sogligida xam turli xil uzgarishlar kuzatiladi. Vegetativ reaksiya (yuzni kizarishi va terlash) taxikardiya (yurakni tez urishi) vaziyatga xos buzilishlar (tutilishlar paytida kuri shva eshitishning buzilishi). Sekin astalik bilan kasallik yanadaga yangi belgilar bilan namoyon buladi.: embolofaziya (kushimcha tovush, bugin va suzlar) logofobiya (uz nutkidan kurkish) skoptofobiya (uz nutkidan uyalish) va turli xarakterlar kilish. Bu nuksonli bolalrni kupchiligida turli tiklar, enurez, giperkinez, vitamin tankisligi sindromlari kuzatiladi. Duduklanishda eng kuzga yakkol tashlanadigan muammo bu nutkiy jarayonda ma'lumotni esdan chikarib kuyishdir. Duduklanish bu ogir kasallik bulib bu bolani xam jismoniy va ruxiy tomonidan buzilishlariga sabab buladi. Xalkaro klassifikasiyasida duduklanish XKK-10 bilan belgilanib ruxiy va xulkiy buzilish bulib tariflanadi.

Duduklanuvchilarda nutqini davolovchi fonetik ritmlash orqali qayta qurish orkali bolalar xech kanday kiyinchiliklarsiz bu usulni uzlashtiradilar. Bu usul yordamida suzdagi bugin, unli yoki undosh tovush aloxida kiska pauzalar orkali talaffuz kilinadi, bu esa bolalrda umuman duduklanmaslikni ta'minlaydi. Bunda bolalar xar bir suzni ochik buginlar va aloxida unli va undoshlarni talaffuz kilish bilan uzlashtirib oladilar. Bu nutk bolalarda ong ostida saklanib kolgan duduklanishni esdan chikarish va nutkni emosional jixatdan boyishiga olib keladi. Bu kuydagicha kurinishda buladi.

Bi-r pi-yo-la cho-y ka-bi
Bu-lu-t o-y-ni xu-p-la-di
To-vu-k be-ka ka-ta-k-ka
Ju-ja-la-r-ni tu-p-la-di

Bu nutkni ilk boskichlarida nutk xuddi robotlarnikiga uxshash buladi. Lekin vakt utgan sari nutk intonasiyalarga boy va mazmun jixatdan mantikiy va xamma uchun tushunarli buladi. Bola bu nutkda xecham duduklanmaganligi sababli uziga bulgan ishonch yana xam ortadi. Bu bolani xar xil vaziyatlarda kurkmasdan uz nutkini ifodalash xususiyatlarini tarbiyalaydi. Bu usulni uzlashtirishda Strelnikovaning nafas mashklari birgalikda xar kuni muntazam olib boriladi. Diafragmal nafas mashklari upka ventilyasiyasini tulik taminlab bolani nutki tembri ritmi va intonasiyasiga yaxshi ta'sir kursatadi. Logoped va ota-onalar tomonidan bu mashklarni muntazam bajarish tez fursatda duduklanishdan butunlay xalos bulishni kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIETLAR:

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
2. Ayupova M.Y. Logopediya: darslik/ M.Y. Ayupova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jam'iyyati
3. Aralova I.M Maktabgacha Ta'lim Ypshidagi Bolalarni Nutq Nuqsonlarin Korreksiyalashda Tasviriy Faoliyatdan Foydalanish Metodlari. „Xalq Ta'limi“ O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligining Ilmiy-Metodik Jurnalida 2021
4. Aralova I.M “Maktabgacha Ta'lim Tashkilotida Tasviriy Faoliyatning Mashg'ulot Turlari Va Mazmuni”. «Mug'allim Həm Yzliksiz 447 Bilimlendirio'» № 6/5 Nökis — 2022
5. Akramova X, Aralova I. Maktabgacha ta'lim ypshidagi bolalarni nutq nuqsonlarini korreksiyalashda tasviriy faoliyatdan foydalanish metodlari. „Xalq ta'limi“ O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi vazirligining Ilmiy-metodik jurnalida 2021
6. M.Ochilov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi. “Nasaf”2000 y.-80 b.

NUTQ KAMCHILIGIGA EGABO'LGAN BOLALAR PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*JDPU Maxsus pedagogika
kafedrası stajyor o'qituvchisi*
D.F.Ikramova

Maktabgacha va maktab ta'lim tizimida Davlat ta'lim standartini ishlab chiqishda nutqi buzilgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlaridan foydalaniladi. Davlat standartlari har bir bolaning sog'lig'i va boshqa hayotiy sharoitlardan kelib chiqqan holda belgilanadigan individual ehtiyojlarini hisobga olish uchun ayniqsa muhimdir. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlari ushbu toifadagi har bir bola sifatli ta'lim olishi uchun qanday sharoitlar yaratilishi kerakligini tushunishga imkon beradi.

Muloqotsiz bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi mumkin emas. Shu bilan birga, faqat etarli darajada gapiradigan bolalar kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda kerakli natijalarga erisha oladilar.

Nutq kamchiligiga ega bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, bunday bolalar uchun muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvning mos usulini tanlash juda qiyin. Avvalo, bolani o'zini nutq faoliyatining mustaqil sub'ekti sifatida idrok etishga o'rgatish, tengdoshlari va kattalar bilan birgalikdagi faoliyatda o'zaro munosabatda bo'lish qobiliyatini shakllantirish talab etiladi.

Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari hissiy barqarorlikning etishmasligidan dalolat beradi - ularning kayfiyati bir necha daqiqada o'zgaradi. Agressiya, tashvish, bezovtalik namoyon bo'lgan kayfiyat bo'lishi mumkin. Boshqalar bilan muloqot qilishda muammolarga duch kelishadi.

Nutq kamchiligi bo'lgan maktab o'quvchilarining pedagogik xususiyatlarida ularning doimiy harakat faolligini kuzatish mumkin. Ular doimo sinfda yurishadi, ular sinfda turishlari va o'qituvchining so'zlariga e'tibor bermasliklari mumkin. Maktab o'quvchilarining xotirasi va diqqati zaif rivojlangan, og'zaki konstruksiyalarni tushunish darajasi past, nutqning tartibga solish funktsiyasi etarli darajada yaxshi ishlamaydi.

Markaziy asab tizimining ishidagi funktsional og'ishlar fonida bolalar ko'pincha nevroitik reaksiyalarni boshdan kechirishadi, ular o'qituvchining so'zlariga zo'ravonlik bilan munosabatda bo'lishlari va sinfdoshlarini hurmat qilmasliklari mumkin. Maktab o'quvchilarining xulq-atvori ko'pincha tajovuzkorlik va qo'zg'aluvchanlikning kuchayishi bilan tavsiflanadi, ammo ba'zi hollarda bunday bolalar uyatchan, qat'iyatsiz, uyatchan.

Umumta'lim tizimida ta'lim va tarbiya dasturi talablarini bajarishda nutqi buzilgan bolalarning psixologik xususiyatlarini o'rganish katta ahamiyatga ega. Nutq

buzilishi bo'lgan bolani individual o'qitish rejasi majburiy ravishda mashqlarni o'z ichiga oladi, ularni amalga oshirish nutq buzilishining sabablari bo'lgan hissiy, intellektual sohadagi nuqsonlarni bartaraf etishga qaratilgan.

Pedagog yoki tarbiyachi xotira, diqqat, fikrlashning barcha shakllarini rivojlantirish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Bolada kognitiv qiziqishni rivojlantirishga alohida e'tibor berilishi kerak. Qisqacha ta'riflash qiyin bo'lgan nutqi buzilgan bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, birinchi navbatda, kognitiv faollikni shakllantirish muhimdir.

Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar tengdoshlari va kattalar bilan to'liq kommunikativ aloqalarga ega bo'lmaydilar. Bu esa o'qituvchilarga yana bir vazifani yuklaydi - bolalar jamoasida qulay muhit yaratish, har bir bolaning o'ziga ishonishiga imkon berish, nutq buzilishi bilan bog'liq salbiy tajribalarni minimallashtirish..

Nutqida nuqsoni bor bolalarning pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda, bolaning xatolarini xushmuomalalik bilan ko'rsatish qanchalik muhimligini ta'kidlash kerak. Pedagog noto'g'ri shakl yoki so'zni takrorlash o'rniga to'g'ri namunani berganida to'g'ri tuzatish ko'rib chiqilishi mumkin. Xato haqiqatini ta'kidlash befoyda, yana bir narsa muhim: bola to'g'ri talaffuz variantlarini eslab qolishi va o'z ustida ishlash, o'z maqsadlariga erishishi kerak. Bolalar o'qituvchining sharhlarini ushlashlari va eshitishlari, nutqidagi grammatik va fonetik xatolarni tan olishlari va o'z-o'zini tuzatishga intilishlari kerak. Buning uchun o'qituvchi bolaning e'tiborini uning talaffuziga qaratishga harakat qilishi kerak.

Logopedik mashg'ulotlar jarayonida nutq nuqsoniga ega bo'lgan maktab o'quvchilarining individual xususiyatlarini hisobga olish kerak. Pedagogik nuqtai nazardan, 7-8 yoshdan katta bolalar o'zlarining his-tuyg'ularini yaxshiroq nazorat qiladilar, ko'nikmalarga ega bo'lishadi. o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini tanqid qilish, shuning uchun uning xatolarini tuzatish uchun bolaning nutqini to'xtatish shart emas. Nutq terapiyasining yanada to'g'ri va samarali usuli - bu kechiktirilgan tuzatish usuli: bolaga gapirishga imkon berish va u tugatgandan so'ng, kamchiliklarni xushmuomalalik bilan ko'rsatish kerak.

Nutqida nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini bilgan holda o'qituvchi o'z oldiga bunday bolalarga namuna bo'lish vazifasini qo'yishi kerak. Uning nutqi tushunarli bo'lishi kerak, murakkab tuzilmalar, kirish so'zlari va nutqni idrok etishni qiyinlashtiradigan boshqa elementlardan iborat bo'lmasligi kerak.

Tuzatish ishlari jarayonida o'qituvchi bolalarning diqqatini va xotirasini rivojlantirishga ko'proq e'tibor berishi kerak, chunki ular nutq qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun, agar u o'yin shaklida amalga oshirilsa, o'rganish samarali bo'ladi. Rivojlanish dasturiga qo'llarning motorli ko'nikmalarini rivojlantirish, og'zaki va mantiqiy fikrlashni yaxshilash uchun mashqlarni kiritish ham muhimdir. Hissiy va irodaviy fazilatlarni rivojlantirish ustida

ishlashni to'xtatib bo'lmaydi, chunki o'ziga ishonchsizlik, tajovuzkorlik va ozgina qo'zg'aluvchanlik ko'pincha nutq buzilishining natijasidir.

Nutq nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda bolalar bilan ishlashning boshqa usullarini ishlab chiqish va shart sharoitlarni yaratish lozim bo'ladi. Korreksion pedagogic ishlar tizimi ham bolalarning hissiy irodaviy sohalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abidova N.Z. Maxsus psixologiya (Tiflopsixologiya). -T.: Barkamol fayz media, 2017
2. Muminova L.R., Abidova N.Z va boshqalar. Maxsus psixologiya.-T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2013.
3. Pulatova P.M. va boshqalar. Maxsus pedagogika. T.: Fan va texnologiyalari, 2014
4. Nurkeldiyeva D. Pedagogik psixologik diagnostika. T.: 2019
5. Madazizova D. Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarning klinik asoslari T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" 2018

**PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI O'QITUVCHILARINING RAQAMLI
KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH.****Mo`mindjanova N.A.***Qo`qon temir yo`l texnikumi*

Annotasiya. Bugungi kunda jamiyatni raqamlashtirish ta'limga sezilarli ta'sir ko'rsatib, professional ta'lim muassasalari o'qituvchilaridan raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish talab etiladi. Ushbu tezisda professional ta'lim muassasalari o'qituvchilarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi omillar ko'rib chiqiladi. Tezisda professional ta'lim muassasalari o'qituvchilarining raqamli malakasini rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar. Raqamli pedagogika / professional ta'lim / raqamli kompetensiya / raqamli texnologiya / texnologik savodxonlik / ta'lim resurslari / zamonaviy ta'lim / bilim / ko'nikma / malaka / raqamli savodxonlik.

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar zamonaviy jamiyatimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda, hayotimizning turli sohalariga, jumladan, ta'lim sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy ta'limda raqamli pedagogika tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, bu professional ta'lim muassasalari o'qituvchilaridan kadrlar tayyorlash va ta'limda raqamli vositalar va resurslardan samarali foydalanish bo'yicha yangi kompetensiyalarni rivojlantirishni taqazo etmoqda. Biroq raqamli muhitda o'quv jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilar tegishli bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari kerak. Ushbu maqolada o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradigan omillar o'rganildi.

Pedagog kadrlarning raqamli kompetensiyalarining rivojlantirishni quydagi omillari mavjud.

1. Texnologik savodxonlik darajasi:
2. Ta'lim resurslarining mavjudligi:
3. Kasbiy qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish:
4. Tashkiliy shartlar:
5. Raqamli pedagogikani rivojlantirish siyosati:

Texnologik savodxonlik darajasi: Raqamli pedagogika yo'nalishi bo'yicha professor-o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri ularning texnologik savodxonlik darajasidir. O'qituvchilar zamonaviy raqamli vositalarni yaxshi bilishi, ulardan ta'lim jarayonida samarali foydalana olishi va tez o'zgaruvchan texnologik muhitga moslasha olishi kerak.

Professional ta'lim o'qituvchilarni texnologik savodxonligini oshirish zamonaviy pedagogikaning asosiy talablaridan biridir. O'qituvchilar dars jarayonida zamonaviy raqamli vositalardan oqilona foydalana olishi ta'lim sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Texnologik savodxonlikni oshirish uchun o'qituvchilar uchun dars jarayonlarida foydalanadigan zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish bo'yicha seminarlar va master klaslarni tashkil qilish hamda video qo'llanmalarni ishlab chiqish, o'qituvchilarni texnologik kompetensiyalari ortishiga olib keladi.

Ta'lim resurslarining mavjudligi: O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun sifatli ta'lim resurslaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Onlayn kurslar, pedagogik platformalar, veb-seminarlar va boshqa o'quv vositalari o'qituvchilarga mustaqil o'rganish va raqamli pedagogika bo'yicha o'z kompetensiyalarini oshirish uchun ochiq bo'lishi kerak.

Ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilar fan bo'yicha kerakli resurslarga ega bo'lish hamda fan resurslarini ishlab chiqa olishi kerak. Fan resurslarini ishlab chiqishda raqamli texnologiyalardan foydalanish zamon talabi hisoblanadi. Shuni inobatga olgan holda raqamli texnologiyalarga asoslangan fan resurslarini ishlab chiqish zarur. Bu borada o'qituvchilar fanga tegishli bo'lgan dasturlash tillarini bilishi kerak. Fanlarga tegishli dasturlash tillarini o'rganish o'qituvchilarni raqamli texnologiyalar bo'yicha kompetensiyalarini oshishiga olib keladi.

Kasbiy qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish: O'qituvchilarning kasbiy hamda raqamli savodxonligini samarali rivojlantirish uchun rahbariyat va hamkasblar tomonidan qo'llab-quvvatlash zarur. Professional ta'lim muassasalari o'qituvchilarga o'zaro tajriba almashish, treninglar va seminarlar tashkil etish imkoniyatlarini, shuningdek, raqamli pedagogika sohasida o'z-o'zini takomillashtirish uchun motivatsion rag'batlantirishni ta'minlashi kerak.

Professor-o'qituvchilarni raqamli savodxonligini oshirishda qo'llab-quvvatlash, ularning kasbiy hamda ilmiy faoliyatini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida ish unimdorligini oshiribgina qolmasdan, qog'ozbozlikni kamaytirib ma'lumotlar almashishni tezlashtiradi. Bundan tashqari masofadan ishlash hamda ilmiy maqolalar yozishda guruh bo'lib ishlashni osonlashtiradi.

XULOSA

Yuqoridagilardan xulosa qilib raqamli pedagogika sohasida professor-o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli joriy etishning muhim shartidir. Texnologik savodxonlik darajasi, ta'lim resurslarining mavjudligi, o'qituvchilarni kasbiy qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, raqamli pedagogikani rivojlantirish bo'yicha tashkiliy shartlar va siyosat kabi omillarni bilish va hisobga olish kasb-hunar ta'limi muassasalariga o'qituvchilarning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. fflaxog^aeB M. A. Self-education and methods of its organization in the technical branches of education //Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology. - 2020. - T. 2. - №. 6. - C. 426-432.
2. M.A. Shakhodjaev, N.Khamdamov "Modern teaching methods using didaktig aids (on the example of practical and laboratory classes" ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 10, Issue 10, October 2020. P.1229-32.
3. M.A. Shakhodjaev M.A. Involvement of students in research work. Tashkent State Pedagogical University. Scientific Information. Scientific-theoretical Journal № 3. 2020. P.112-115.
4. Orunboyeva U. S. STRUCTURING OF TEACHING AND LEARNING ACTIVITIES //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). - 2022. - T. 2. - №. 5. - C. 380-383.
5. Hamdamov Nozimjon Nurdinbekovich. (2023). Mustaqil ta'limni samarali tashkil etish orqali texnologiya sohasida kadrlar sifatini oshirish. Pedagogik ixtirolar va amaliyotlar jurnali , 21 , 62-65.
<https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/4187> dan olindi

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MUSIQA O'QITISH METODIKASI

G'aybullayeva Fotima Xayrullo qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
Musiqqa ta'limi va san'at mutaxassisligi
1-bosqich magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada boshlang'ich musiqa o'qitish metodikasi, musiqa san'atini ahamiyati, uning fan sifatida umumta'lim maktablarida o'qitilishi, dars jarayonini tashkil etishda musiqa o'qituvchisining olib boradigan*

ta'lim - tarbiyaviy ishlari, o'qitishning turli metodlari va o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini tekshirish hamda baholash haqida fikr - mulohazalar bildiriladi.

Kalit so'zlar: *musiqa, pedagogika, estetika, etika, milliy musiqa, meros.*

Аннотация. *В данной статье рассмотрена методика начального музыкального образования, значение музыкального искусства, его преподавание как предмета в общеобразовательной школе, роль учителя музыки в организации учебного процесса. Высказываются мнения о воспитательной работе, различных методах обучения, проверке и оценке знаний, умений и навыков учащихся.*

Ключевые слова. *Музыка, педагогика, эстетика, этика, национальная музыка, наследие.*

Abstract: *in this article, the methodology of primary music education, the importance of music art, its teaching as a subject in general education schools, the music teacher's role in organizing the lesson process. Opinions are expressed about educational work, various methods of teaching, and checking and evaluating the knowledge, skills and abilities of students.*

Key words: *music, pedagogy, aesthetics, ethics, national music, heritage.*

Musiqiy tarbiya insonni go'zallikka yetaklovchi bir vosita bo'lib, u insonning estetik va emotsional xususiyatlarini shakllantiradi. Haqiqiy musiqa asarlari zamonning estetik-axloqiy va siyosiy g'oyalarini umumlashtiradi. Inson hayotini musiqa san'atisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. San'at kishilarga faqatgina ma'naviy ozuqa beribgina qolmasdan, jismoniy kamolotga erishuvda ham muhim o'rin o'ynaydi. Musiqa san'atining axloqiy-estetik tarbiyadagi rolini to'g'ri his etib, uning yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyatini aslo unutmaslik zarur. Musiqiy go'zallik insonning ma'naviy qiyofasi shakllanishida muhim omildir. Musiqa go'zallikka intilish, estetik ehtiyoj tug'ma xislat emas. U insonda mehnat va atrof-tevarakdagi olamni ta'sirida paydo bo'lgan. Tashqi olamni o'zgartirish bilan insonning o'zi ham o'zgarib bordi, bunda faqat u jismoniy jihatdangina taraqqiy qilib qolmay, balki ma'naviy jihatdan ham taraqqiy etdi. Insonning ma'naviy qobiliyati va avvalo, estetik hissi asta-sekin taraqqiy etib, tarbiyalanib bordi.

Umumta'lim maktablarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda estetik madaniyatning tarkibiy qismi bo'lgan musiqa madaniyatini tarbiyalash musiqa tarbiyasining bosh maqsadi bo'lib turadi. Bu oliy maqsadni amalga oshirish uchun musiqa o'qituvchisining oldiga bir necha vazifalar qo'yilgan. Bu vazifalarni amalga oshirish o'qituvchining professional va ahloqiy qiyofasiga bog'liq bo'lib qanday san'atkor maktabda musiqa darsini olib borolmaydi.

Buning uchun musiqa o'qituvchisi o'z kasbiga va bolalarga mehr qo'ygan yuksak madaniyatli, keng dunyohar ashli, ma'naviyati yetuk, biror bir cholg'u asbobini mohirlik bilan ijro eta oladigan shaxs bo'lmog'i lozim. U pedagogika, psixologiya, bolalar fiziologiyasi, e'tika va estetika nazariyasi, musiqa nazariyasining amaliy soxalaridan, musiqa o'qitish metodikasi fanlaridan chuqur bilimga ega bo'lmog'i kerak.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaga doir ko'pgina masalalarni o'rganish shunday xulosaga olib keldiki, ular amalda asosan musiqiy ta'lim doirasida o'rganilib kelinmoqda. Vaholanki, texnologiyaning yunoncha "san'at", "mahorat" ma'nolarida ifodalanishini inobatga olsak, unda musiqiy g'oya, insondagi his-tuyg'u va hosil bo'ladigan ichki kechinmalar aynan uyg'un ritmik tovushlar orqali ifodalanadigan san'at turi ma'nosida hosil bo'layotgan mazmun bilan o'zaro uyg'unlashib, butun bir uzviylikni vujudga keltiradi. Shu nuqtai nazardan har aganda musiqa ta'limi texnologiyasi o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchining his-tuyg'u va kechinmalarini real musiqiy vositalar bilan o'zgartirib borishini taqazo etadi. Bu hol, o'z navbatida, musiqiy ma'lumotlar mazmunini yangilashni; o'quv materiallari (musiqa tinglash, jamoa bo'lib kuylash, musiqiy savodxonlik, ritmik harakat va cholg'u-asoblariga jo'r bo'lish)ni moddiylashtirish va pedagogik ishlov berishni, o'rganiladigan mavzu (musiqa savodiga oid materiallar)ni o'quvchilarning real bilish imkoniyatlarini muvofiqlashtirishni; tinglanadigan musiqa asarlarini esa bolalar idrok etish qobiliyatiga va qo'shiqlarni ijro etishi mumkin bo'lgan ovoz diapazoniga moslashtirishni talab etadi.

Ma'lumki, musiqa san'atimiz yoshu-keksaning ezgulikka va go'zallikka yetaklaydi: yosh avlodni ona yurtga, tabiatga bo'lgan muxabbatini tarbiyalaydi, ota-onaga bo'lgan va kichiklarga izzatu kattalarga xurmatni, mehnatga bo'lgan munosabatni o'stiradi, atrof muhitga bo'lgan qiziqishini o'stiradi. Insonning ruhiy olami, nozik xis-tuyg'ulari, ichki kechinmalari uning ijtimoiy faoliyatini boshqa- rishda muhim ahamiyatga ega. Barkamol ruhiy ko'tarinkilik, ajib his tuyg'ular va ichki kechinmalari mutanosiblashtirishda jozibali musiqaning sehrli ta'siri beqiyos, ulkandir. Musiqani tushunish, tinglash, ijro etish va undan xayotda manfaatdor bo'lish insoniy madaniylik bilan uyg'unlashib ketgan.

"Boshlangiich musiqa savodi, musiqiy asarlar ijodkorlari faoliyati, musiqa ijrochiligi, ashula, xor, ansambl, orkestr va simfonik orkestrlar faoliyati, musiqiy sahna asarlari, xalq va professional musiqasi, bastakorlar va kompozitorlar ijodini, o'zbek xalq cholg'u asboblarini bilishni, mashhur o'zbek xalq sozanda va xonandalar ijodiy faoliyati, musiqiy atama va iboralar, musiqa janrlari, ustozona, mumtoz musiqa, sharq

xalqlari musiqasi, qardosh va jahon xalqlari musiqasi, ularning taniqli namoyondalari, maqom va shashmaqom, uning mashhur ijrochilari faoliyati, o'zbek musiqasida mahalliy uslublar va uning mashhur ijrochilari, o'zbek milliy musiqasida zamonaviylik va zamonaviy musiqa, milliy estrada musiqasi va uning ijrochilari kabi mavzular asosida milliy musiqa madaniyatimizni o'zlashtirishni nazarda tutadi."

Musiqa - yunoncha, mousiche – muzolar san'ati – inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovush (ton, nag'ma) lar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi san'at turi. Uning mazmuni o'zgaruvchan ruxiy holatlarni ifodalovchi muayyan musiqiy – badiiy holatlardan iborat. Musiqa insonning turli kayfiyatlari ko'tarinkilik, shodlik, zavqlanish, mushohadalik, g'amginlik, xavf – qo'rquv va boshqalarni o'zida mujassamlashtiradi. Bundan tashhari musiqa shaxsning irodaviy sifatlari (qat'iylik, intiluvchanlik, o'ychanlik, vazminlik va boshqalarni, uning tabiati, mijozini ham yorqin aks ettiradi.)

«Musiqa madaniyati» darslarida yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning musiqiy bilimlarga, jumladan musiqa savodiga qiziqishlarini kuchaytirdi. O'quvchilar endilikda musiqiy boshqotirmalarni bemalol yechadigan, notalarni yaxshi biladigan, tovush va uning xususiyatlarini anglaydigan, musiqa ifoda vositalari haqida aniq tushunchalarga ega bo'ldilar.

Tajribalar darslarning samaradorligi ularning to'g'ri uyushtirilishiga bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Musiqa «til»i hamma va barchaga tushunarli va yaqin. Shuning uchun u insonlarning ruhiyatini ko'tarish, quvonch va rohat baxsh etish bilan birga, o'sib kelayotgan yosh avlodni shaxs sifatida shakllantirishda benazir yordamchidir.

Musiqiy bilimlarni o'zlashtirish o'quvchilarda nafaqat musiqiy savodxonlikni, balki musiqiy dunyoqarash, musiqiy did, musiqiy tafakkur va shu kabi sifatlarni shakllantirishga xizmat etishi amalda o'z isbotini topdi.

O'quvchilar maktabga kelgan ilk kunlaridanoq, san'atga, ayniqsa, musiqaga intilish va qiziqishlari yuqori bo'ladi. Shuning uchun musiqa madaniyati darslarida o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu o'qituvchining mutaxassis, o'z sohasining ustasi sifatida bilimdonligi va ijodiy barkamolligiga bog'liqdir.

Musiqa madaniyati darslari – o'quvchilarda musiqiy did va musiqiy dunyoqarashni shakllantiruvchi eng muhim vositadir. U o'quvchilarning aqliy, jismoniy, g'oyaviy shakllanishiga ta'sir etadi. Musiqa o'quvchilarda borliq haqida o'ziga xos «shaxsiy nuqtai nazar»ni, voqea va hodisalarga faol va ijodiy munosabatni shakllantiradi. Musiqa alohida shaxsga va keng jamoaga ham birdek ta'sir qiladi (emosional, ijodiy, estetik, g'oyaviy, pedagogik, fiziologik va hokazo). Aynan shuning uchun ham «Musiqa madaniyati» o'quv fanining xususiyatlaridan kelib chiqib, nazariy va amaliy yo'nalishdagi materiallarning maqbul nisbatini saqlagan holda, musiqaning barcha mavjud imkoniyatlarini ochib bera olishi kerak.

O'QITUVCHILARGA:

1. Darslarni tashkil etishda, jumladan, musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonida tizimlilikka rioya etish. Shunda o'quvchilarning shaxsiy sifatlari bir maromda shakllanadi.

2. Chorak mavzularidan kelib chiqqan holda musiqiy-nazariy bilimlarni boshqa faoliyatlar bilan uzviy olib borish.

1. Musiqa madaniyati darslarida, xususan, musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

2. Ilg'or pedagogik tajribalardan ibrat olish va darslarni o'yin tarzida qiziharli qilib uyushtirish.

3. O'z pedagogik mahoratini, malakasini muntazam ravishda takomillashtirib borish.

4. Ota-onalar bilan doimo muloqotda bo'lish orqali o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish yo'llarini izlash (maxsus musiqa maktablari, musiqiy to'garaklarga jalb etish).

Buning uchun bolalar melodiya tizimning tugalligi va notugalligi haqida aniq tasavvurga ega bo'lishlari kerak. O'qituvchi shunday musiqa misolini tanlaydiki, bunda bir tarkib tonikada o'rnashmagan bo'lishi, boshqa bir tarkib esa – o'rnashgan bo'lishi lozim. U bolalarga har ikkala musiqaviv tarkibini kuylashni taklif etishi bilan birga, bulardan qaysi biri tugalroq, qaysi biri notugal eshitilishini so'raydi.

So'ngra o'qituvchi bolalarga notugal misolni takrorlashni va shu misol ham tugal eshitilmog'i uchun oxirgi tovushni topish haqida topshiriq beradi. Bunday mashqlarni butun o'quv yili davomida o'tkazish va topshiriqni asta-sekin murakkablashtira borish tavsiya etiladi. Avval boshda o'quvchilar keskin tortiluvchi boshlama tondan keyingi tonikani, undan keyin ladning boshqa bosqichlaridan sakramali bilib olishadi.

III-sinfda bu ish davom yettiriladi, natijada o'quvchilar musiqa asarini tugallaydigan tovushning t o n i k a deb atalishini bilib olishadi. O'qituvchi ikki misolni taqqoslar ekan. I- bosqichda - gammaning asosiy bosqichida tugaydigan misol tugal eshitilishini tushuntirib beradi. Bolalar endi Do major gammasini bilganliklari va kuylay olganliklari sababli, o'qituvchi ularning diqqatini, bu gamma tonika bilan - do notasida boshlanib, shu tonikada tugayotganligi uchun Do major deb atalishiga jalb etadi.

O'qituvchi major va minor haqidagi tasavvurlarni mustahkamlash uchun bolalarga juda xilma-xil mashqlarni berishi mumkin:

a) o'qituvchining ijro etadigan kuyini eshitib olib, uning qanday ladda yozilganini aniqlaydilar;

b) doskaga ikki kuyni(majorda va minorda yaratilgan kuylarni) yozib qo'yiladi, o'qituvchi bularning birini ijro etadi, o'quvchilar esa qaysi kuy va qanday ladda yozilganini aniqlaydilar;

v) majorda yoki minorda yozilgan hamda major bilan minorni taqqoslab ko'riladigan melodiyalarni kuylash;

O'qituvchi o'quvchilarning tabiiy minorni o'zlashtirishlariga qarab ularni garmonik va melodik minor bilan asta-sekin tanishtira boradi. U har qanday yangi materialni ko'p sonli, asosan qo'shiqqa doir mashqlar, shuningdek, sinfda va uyda bajariladigan bir qancha yozma topshiriqlar asosida mustahkamlab boradi.

Bir oz keyinroq (V sinfda) o'quvchilarga major va minor tonliklarining yondoshligi va nomdoshligi to'grisida tushuncha beriladi.

Musika mashg'ulotlari jarayonida bu bolalarni quyidagi tartibda joylashtirish kerak: birinchi qatorga musika rahbarining ovozigga tayanib kuylaydiganlar, ikkinchi qatorga musiqiy uquvi bo'sh, yaxshi musiqiy qobiliyatga ega bo'lmagan bolalar, uchinchi qatorga qobiliyatli ovozi jarangdor bo'lgan bolalar o'tiradilar. Bunda ikkinchi qatordagi bolalar musika ohanglarini atroflaridan eshitib, ularning ovozigga ergashib, chiroyli, ifodali, to'g'ri kuylashga harakat qiladilar.

Shu uslub bilan bolalarni musiqiy uquvini o'stirish mumkin. Ba'zi musika uquvi bo'sh bo'lgan bolalar bilan mashg'ulotlardan keyin alohida, yakka tartibda shugullanib, topshiriqlar beriladi va ovozlari sozlanib qo'shiqlar alohida o'rgatiladi. Shu tariqa bolalarda musiqaga qiziqish, qo'shiq kuylash, musika tinglash ishtiyoqi, musiqiy qobiliyati, musiqiy uquvi, qo'shiq kuylash malakalari hosil bo'ladi. Shu bilan birga kayfiyatlari ko'tariladi.

Musika bilan ta'sir ko'rsatish metodi. Bu metod musika tinglash faoliyatida qo'llaniladi. Bolalar musiqani turlicha tushinadilar. Masalan, G'.Qodirovning "Qushlar" asarini tinglab, uni nomini bilmay turib, turlicha fikr yuritadilar. Ayrimlarin tabiat manzariga, boshqalar qushning kuylashini, qolganlari esa boshqacha harakter xis etib aytadilar. Ba'zi birlarida esa yaxshi kayfiyat tug'iladi. Shuning uchun musika rahbari bolalarga asarning mazmunini tushintirib beradi. U bolalar diqqatini musiqaning ifoda vositalariga qaratadi. Bolalar esa kuylovchi qush obrazini yaratadilar. Bu musika bilan ta'sir etish metodidir. Bolalarning musiqaga qiziqish, musika tinglashda taqqoslashga o'rganish kuylashda, raqsda, turli cholg'ular ijrosida o'rgatiladi. Musika rahbari ushbu faoliyatlarni ketma-ket olib borganda maqsadga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YAXTI:

1. Estetik tarbiya asoslari. Kushayev N.A tahriri ostida. Toshkent, "O'qituvchi" nashriyoti 1988 y.

8. Akbarov I.A. M usika lug'ati. Toshkent, G'afur G'ulom nomli "Adabiyot va san'at" nashriyoti 1985 y.

9. O'zbek musiqasi tarixi. Tuzuvchi Solomonova T.Ye. Toshkent, "O'qituvchi" nashriyoti 1981 y.

10. Vaxromeyev V.A. M usikaning elementar nazariyasi. Toshkent, "O'qituvchi" nashriyoti 1980 y.

MUSIQIY TA'LIMDA MILLIY G'URUR G'OYASINI SHAKLLANTIRISH

G'aybullayeva Zuhra Xayrullo qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
Musiqi ta'limi va san'at mutaxassisligi
1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchi-yoshlarning musiqiy tafakkurini shakllantirish hamda yosh avlod ongiga milliy istiqloq g'oyasini singdirishda musiqa san'ati vositalari imkoniyatidan foydalanish borasidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: san'ati, ta'lim-tarbiya, o'qitish uslublari, ijro mahorati, musiqiy tafakkur, madaniyat, namuna.

Аннотация. В данной статье представлены идеи по использованию инструментов музыкального искусства в формировании музыкального мышления учащихся и привитии идеи национальной независимости в сознании молодого поколения.

Ключевые слова: искусство, образование, методика обучения, исполнительское мастерство, музыкальное мышление, культура, пример.

Abstract. This article presents ideas on the use of musical art tools in forming the musical thinking of students and instilling the idea of national independence in the minds of the young generation.

Key words: art, education, teaching methods, performance skills, musical thinking, culture, example.

Musiqa san'ati o'zining tuzilishi va ijrochilik uslubi bilan ikki turga bo'linadi. Ommaviy xalq kuy va qo'shiqlari birinchi turga moyil deb hisoblanadi. Bu janrlar shuning uchun ham ommaviy deb ataladiki, ular sodda va ijroda qulay bo'lganligi sababli, har bir xoxlovchi biror ustozidan maxsus ta'lim olmasada, ularni to'y-xasham, bayramlar va boshqa marosimlarda ijrochilarga qo'shib, o'rganib ketadi. Natijada ommaviy janrlarning ijrochilari xalq orasida ko'pchilikni tashkil etadi. Og'zaki an'anadagi ustozona musiqasi janrlarini esa osonlikcha o'rganib ijro etish qiyin. Chunki ularning tuzilishi murakkab bo'lib, katta avjlar va murakkab ritm-usullardan iboratdir. Shu bois professional musiqani ijro etish uchun boy tajriba, yuksak ijrochilik mahoratiga, jarangdor va keng diapazonli ovozga ega bo'lish lozim. Ayniqsa, ularni ijro etish jarayonida qochirim va nola kabi ijrochilik ifodalarni qo'llash lozim bo'ladi, u yuksak mahorat talab etadi. Shuning uchun professional musiqa janrlariga oid bo'lgan ashula, katta ashula, epik dostonlar va maqomlarni ijro etish maktabini o'rganish uchun yetuk ustoz-san'atkorlardan yillar davomida saboq olish bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-may kungi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar

to'g'risida" gi qarorida yoshlarning madaniy saviyasini yuksaltirish, ularni milliy va umumbashariy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahramand etish, shu asosda ma'naviy yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalash, yosh iste'dod egalarining qobiliyati va salohiyatini ro'yobga chiqarish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilganligi qayd etildi. Musiqa tufayli odamda olijanoblik, ulug'vorlik, go'zallik tashqi dunyodagina emas, balki uning o'zida ham mavjud ekanligi to'g'risida tasavvur yuzaga keladi. Musiqa o'z-o'zini tarbiyalashning qudratli kuchidir. Shunday ekan, yoshlarning xar tomonlama shakllanishida estetik tarbiyaning o'zni beqiyosdir. Yosh avlodni estetik ruxda tarbiyalashga tayyorlash xozirgi davr talabi va bunda ma'lum muammolar borligi shubhasizdir. Ayniqsa, bu davrda o'lmas merosimiz ustozdan shogirdga o'tib kelgan xalq an'anaviy ijrochilik maktabi asosiy manba sanaladi. Barkamol avlod tarbiyasida xalq og'zaki ijodining bebaho boyligi musiqa merosimiz o'zining boy tarixiga ega bo'lib davr o'tgani sari uni o'rganishga extiyoj tobora ortib bormoqda. Bizga maolunki milliy istiqloq mafkurasini Xalqimiz qalbi va ongiga singdirishda musiqiy merosimizni o'rganish milliy qadriyatlarimizni mustaxkamlash va rivojlantirishning o'zni katta. Mustaqil O'zbekiston o'ziga xos va o'ziga mos istiqloq va taraqqiyot yo'lidan borayotgan xozirgi davrda totalitar tuzumdan meros bo'lib qolgan ma'naviy inqirozga xotima berish, kishilarning ongi va dunyoqarashida yangicha tafakkur madaniyati shakllantirish kechiktirib bo'lmaydigan ijtimoiy vazifadir. Tarix tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'zi mansub bo'lgan Xalq tarixini, uning madaniyati, an'analari, urf-odatlarini, tafakkur tarzini bilmagan kishi o'zini anglay olmaydi. O'zligini anglamagan insonda milliy oriyat va g'urur bo'lmaydi. Milliy g'ururi bo'lmagan inson tobelikka moyil bo'ladi. I.A.Karimov ta'kidlab o'tganidek, «Fikr qaramligi, tafakkur qulligi esa har qanday iqtisodiy yoki siyosiy qaramlikdan ham ko'ra daxshatlidir»

Ahloqiy tarbiya - bu hayotning turli sohalarida va insonlar bilan munosabatda shaxsning harakteri va hulq-atvoriga xalq ommasining munosabatlarini ifodalanishi. Insonning Vatanga, Mehnatga, moddiy ne'matlarga, oilaga boshqa kishilarga hamda o'ziga munosabati va mazkur o'ziga ahloqiy munosabatlarini tarbiyalash, ahloqiy tarbiya g'oyalarini tashkil qiladi. Milliy madaniyatimiz bobokaloni Abu Nasr Al-Farobiy musiqaning shaxs kamoloti shakllanishiga ijobiy ta'sirini quyidagicha bayon etadi: «Bu fan (ya'ni musiqa-D.O) shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanatni yo'qotgan bo'lsa, tartibga keltiradi, kamolga yetmaganlarni kamolotga yetkazadi va muvozanatda bo'lganlarning muvozanatini saqlaydi. ... Bu fan tanning sog'ligi uchun ham foydalidir.» Atoqli pedagog V.A.Suxomlinskiy ham musiqa san'ati ulkan tafakkur manbai, usiz bolaning aqliy rivojlanishiga erishib bo'lmashligini e'tirof etgan. Zotan, har bir musiqa asarida ijodkorning ma'lum g'oyasi yoki biror badiiy mazmun bo'ladi. Musiqaning mazmuni o'quvchining g'oyaviy emotsional hissiyoti faol kechishi natijasida idrok etiladi. Shuning uchun to'g'ri tarbiyalangan musiqaviy-badiiy did musiqa asarining g'oyaviy va badiiy mazmunini chuqur anglashda katta rol o'ynaydi.

Asrlar bo‘yi orzu qilib kelgan mustaqilligimizni asrashimiz, avaylashimiz va o‘zimizning halol mehnatimiz bilan mustahkamlashimiz zarur. Ayni chog‘da Vatanni jonidan sevadigan, kerak bo‘lsa, Vatani uchun jonini fido etishga tayyor turadigan vatanparvar yoshlarni tarbiyalash lozim.

Biz vatanparvarlik tarbiyasi haqida ko‘p gapiramizu, uning mohiyatini yoshlarga to‘liq etkazmaymiz. Uning inson qalbida shakllantiradigan elementlarini yoshlikdan boshlab bolaga singdirmaymiz. Aslida vatanparvarlik tarbiyasi bolalikda shakllanadi. Yoshlarga vatanparvarlik tuyg‘usini singdirmoq uchun ta‘lim – tarbiyaning barcha usullaridan o‘rinli foydalanish kerak.

Men musiqa darslarida yoshlarga vatanparvarlik tuyg‘usini singdirishda o‘tmish vatandoshlarimiz jasoratidan namuna sifatida foydalanaman. Shu o‘rinda “Vatanni sevmok iymondandir” deb ta’kidlangan hadisi sharifdan keltirib, Vatanni sevmoklik o‘z o‘lkasini sevishdan boshlanishi kerakligini aytaman. Haqiqatdan ham o‘quvchilarimiz o‘zi yashab, o‘qib turgan maktabi, qishlog‘i, tumani, shahar va viloyatidan tortib butun mamlakat tabiati, rel’efi, er usti va osti boyliklari hamda xalqning turmush sharoitlarini bilmay turib, xalqi, vatani tarixini o‘rganmay turib, haqiqiy vatanparvar bo‘la olmaydi.

Men har bir o‘tadigan darsimga maqsad tanlar ekanman, qanday asar bo‘lishidan qat’iy nazar vatanparvarlik va do‘stlik, baynalminallik tarbiyasini kiritishga harakat qilaman.

Tariximizga nazar tashlasak, shu narsaga ishonch hosil qilamizki, o‘tmishimizdan qolgan barcha yaxshi ishlarimiz – boy madaniy, ilmiy, iqtisodiy, ma’naviy boyliklarimiz hammasi fidoyi kishilar tomonidan yaratilgan.

Vatan – insonning ulkan boyligi. U sizning kindik qoningiz to‘kilgan, bolaligimiz o‘tgan, do‘stlaringiz bilan o‘ynab – quvnagan, qarindosh – urug‘, yoru jo‘ralaringiz bilan to‘liq makoningizdir!

Men talabalarga qo‘shiq orqali Vatan tuyg‘usini tushuntirganimdan keyin, takrorlash darslarida ularning bilimlarini mustahkamlash maqsadida savollar yozilgan anketalarni bolalarga tarqatib, mustaqil ish sifatida javoblarini yig‘ib olaman. Anketada Shunday savollar bor: siz Vatan deganda nimani tushunasiz? Siz yashayotgan qishloqning nomi nima? Nomlanish tarixiga qiziqqanmisiz? Qishlog‘ingizda vatanparvar kishilar bormi? Siz vatanparvar bo‘la olasizmi? Bu savollarga javob bergan o‘quvchilar o‘zlarining mustaqil fikr yuritishga va o‘zlari yashab turgan o‘lkani puxta bilishga qodir ekanliklarini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston – ko‘p millatli yurt, har qaysinisi go‘yo bir chok. Agar chok mahkam bo‘lsa, libosni kiyish mumkin. Chok so‘kilsa uni kiyib bo‘lmaydi. Ana shularni hisobga olib, o‘z Vatanining, o‘z xalqining nurli kelajagini o‘ylagan har bir yosh bir – biri bilan inoq bo‘lmoqni, bobolar izmini tutmoqni odat etishi zarur.

O‘rta Osiyoda qadimgi xalqlar orasida ham o‘z yurti va qabilalari mustaqilligi uchun kurashgan mard kishilar bo‘lgan. Ularning qahramonliklari avloddan – avlodga

o'tib afsonalarga aylangan. To'marisning eron shohi Kir bilan olib borgan urushi, ayol boshi bilan farzandi va Vataniga bo'lgan mehri tufayli engilmas deb nom taratgan. Kirni o'ldiradi va o'zgalarning qutlug' Yurtiga zo'ravonlik bilan kirganlarning jazosi shu, deb dushmanning boshini qon to'lg'izilgan meshga soladi. Bu vatanparvar va jasoratli ayol haqida shoirlar, olimlar, kompozitorlar, yozuvchilar qanchalar ijod qilganlarki, bu ayolning mardligi kishini ilhomlantiradi va yoshlarni tarbiyalashda quroldir.

Musiqqa asarni ongli idrok etish asar mazmunini ochishda va o'quvchilarga musiqiy tajribalarni to'plashda, ularning ma'naviy dunyosini boyitishda yordam beradi. Musiqqa tarbiyasi emotsional onglik printsipli uyg'unlashish ko'payishi orqali tinglanadigan asarni to'g'ri baholay olish imkoniyatlarini rivojlantiradi: Ularning musiqaga qiziqishida didlari tarbiyalab boriladi. Badiiy va texnik bosqich printsipli asarning badiiy va ifodali ijro etish uchun malakali kadrlar talab etadi. O'quvchilarda kuylash malakalarini egallashlariga e'tibor beradi. O'quvchilarga musiqaning rivojlanish printsiplari to'g'risidagi tasavvurlarini shakllantirish, qobiliyatlarining rivojlantirilishi natijasida ular yana musiqiy tushunchalarni bilib olishadi. Musiqqa tarbiya metodikasi tarbiya jarayonida ko'pgina omillarga bog'liq ekanligini e'tirof etadi. Kishilarning musiqiy madaniyati faqatgina maktabning ta'siri ostidagina shakllanmaydi. Uyda albatta tevarak atrof, ommaviy axborot vositalari yaxlit xildagi ijtimoiy vositalar tizimi ham katta rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Xalqaro baxshichilik san'ati festivali ochilishiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi
2. I.A.Karimov. Milliy davlatchilik istiqlool mafkurasi va huquqiy madaniyat to'g'risida. T.Tojixonov, A.Saidov. T.: Uz.R.I.I.V.Akadem. 1999 y. 673 b.
3. Ma'naviy yuksalish yo'lida. T.: O'zbekistan 1998 y. 480 b.
4. Abdusattorov, A. About Makom Melodies Adapted for Orchestra of Uzbek Folk Instruments. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development, 2(11), 28-30

XORAZM MAROSIM LEKSIKASINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA TADQIQI

Tangriyeva Umida Allaberganovna
*Urganch davlat universiteti akademik litseyining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada marosim leksikasining leksik-semantik xususiyatlari, tadqiqi, ya'ni millatlararo aloqa, etnografik xususiyatlari, boyish manbalari haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *janubi-g'arbiy guruh, lisoniy xususiyatlar, marosimlar leksikasi, etnografik leksika, genetika, semantika, marosim ifodalovchi so'zlar.*

Xorazm vohasida yashovchi xalqlarning tarixi, madaniyati, tili, urf-odatlar, san'ati va amaliy san'ati ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shuning uchun ham mana shu yuqorida sanab o'tilgan xalq turmushining qirralari ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o'rganishni talab etadi. Buning asosiy sababi bu mintaqa aholisining etnografik xususiyatining o'zgachaligidir. Turkiy xalqlarning tasnifiga ko'ra Xorazm va xorazmliklar tili janubi-g'arbiy guruhga kiradi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, Xorazm shevalari boshqa o'zbek xalq shevalaridan tubdan farq qiladi. Qadimdan to hozirga qadar ko'pgina olimlar bu vohaning etnotarixiy va lisoniy xususiyatlariga alohida e'tibor berib kelganlar. XIX asrdan boshlab asosan, rus olimlari Xorazm xalqi tarixi, ilm-fani va madaniyatini keng o'rganishga harakat qilganlar. Bular jumlasiga N.A.Arostov, S.Volin, A.Yakubovskiy, S.P.Tolstov, M.Sazonova, A.Freyman, E.D.Polivanov kabi olimlarni kiritish mumkin.

Bu zaminda qanchalik buyuk faylasuf, tarixchi olimlarning yetishib chiqqanligi ham fikrimizning dalilidir. Yevropa olimlaridan A.Vamberi, A.N.Samaylovichlar hatto aholi tilidan ertak, maqol, afsona va matallarni ham imkon qadar yozib olganlar.

Mustaqillik davridan boshlab, Xorazm vohasi aholisi tarixi, tili va boshqa sohaga doir muammolarini o'rganishga keng yo'l ochildi. Xorazm shevalarini alohida semantik guruhlariga ajratib o'rganish, marosimlar leksikasi qamrovini, ularning keyingi tarixiy jarayonda o'zgarishlarini aniqlash tadqiqotchilar oldidagi dolzarb masalalardan biridir.

Ma'lumki, tilning lug'at tarkibi shu tilda so'zlovchi kishilarning barcha faoliyatida asosiy aloqa vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu holat sheva tilining asosiy kommunikativ vazifalaridan biridir. Inson tug'ilishidan to vafotiga qadar milliy til boyligi uning og'zaki so'zlashuvida ham, yozma nutqida ham ishtirok etadi. Bevosita insonning turli faoliyatiga qarab, leksik boylik kasb-hunar leksikasi, ya'ni professional leksika va noprofessional leksika kabi guruhlariga ajratiladi. Noprofessional leksika uslub nuqtayi nazaridan neytral leksikani tashkil etadi.

Har bir xalq leksikasida shunday soʻzlar borki, ular shu xalqning maishiy turmushi, kiyinishi, marosimlari va shunga doir tushunchalarni ifodalaydi. Xalqning maʼlum bir guruhida uchraydigan soʻzlar boshqa xalq yoki uning guruhida uchramaydi. Shuning uchun bir xalq boʻlsa ham, ularning turli guruhida – oʻramlarida turlicha urf-odatlar asosida turlicha marosimlar oʻtkaziladi. Shu bilan birga, ushbu marosimlar turlicha nomlanadi. Ushbu aytilgan marosim nomlari baʼzi oʻrinlarda, baʼzi manbalarda etnografik leksika tarkibida oʻrganilgan. Etnografik leksikaning qamrovi keng boʻlib, uning obyekti inson hayotining deyarli barcha qirralari bilan bogʻliq. Marosimlar leksikasi esa faqat urf-odatlar asosida yuzaga kelgan marosim nomlarini tadqiq qiladi.

Xalq shevalarida marosimlar leksikasi yashovchanligi va qadimiyligi bilan oʻziga xos xususiyatlarga egadir. Marosim va uning turli xil koʻrinishlari folklor, yaʼni xalq ogʻzaki ijodida ham oʻz aksini topgan. Marosimlar leksikasida muayyan xalqning turmush tarzi, etnik tarixi, urf-odatlari, yaʼni uning oʻtmishi butun oʻzligi bilan namoyon boʻladi. Mustaqillik yillarida xalq etnografiyasi va xalq ogʻzaki ijodida xalqlarning anʼanaviy madaniyati, urf-odatlari hamda marosimlarini oʻrganishga eʼtibor kuchaydi. Bu holat shevalar leksikasi, xususan, etnografik leksikani keng koʻlamda oʻrganishni taqozo etadi.

Darhaqiqat, bunday tadqiqotlar har bir xalq anʼanaviy madaniyatining tarixiy asoslari, tarixiy taraqqiyot yoʻllarini oydinlashtirish bilan birgalikda, oʻsha xalqning etnogenezisini yoritishga ham yordam beradi.

Xorazm marosimlari oʻzining barqaror va anʼanaviy xarakteri bilan ajralib turadi. Bu sohadagi mavjud materiallar mavsumiy, oilaviy-maishiy marosimlarni oʻz ichiga oladi. Oʻzbek marosimlari turli-tuman va oʻziga xosdir. Adabiётshunoslik va etnografiya fanida bu sohada anchagina sezilarli ishlar qilingan. Baribir, qanday holatda boʻlmasin shevalar rang-barangligini hisobga oladigan boʻlsak, oʻzbek marosimlarida shu darajada rang-baranglik mavjud deyish mumkin. Marosimlar leksikasini tadqiq etish jaraʼnida, dastlab, uning tarqalish chegarasini aniqlash lozim.

Marosim nomlarini ifodalovchi leksika genetik jihatdan bevosita shu xalqning til boyligi asosida, oʻzga, koʻpincha qoʻshni yashovchi etnik birliklar lugʻaviy boyligiga mansub soʻzlarni olish orqali shakllanadi. Etnos hayotining keyingi tarixiy jarayonida yangi etnografik hodisalarning yuzaga kelishi ham marosim leksikasining uzluksiz rivojini taʼminlovchi omil hisoblanadi.

Yonma-yon yashovchi xalqlar har doim bir-biriga taʼsir koʻrsatadilar, bir-biridan soʻz olib oʻzlashtiradilar. Ushbu jarayon koʻp hollarda marosim ifodalovchi soʻzlar guruhida ham koʻzga tashlanadi. Shuning uchun muayyan sharoitda olib qaralganda, zaruriyat tufayli boshqa xalqlar tillaridan marosim ifodalovchi leksik birliklarning kirib kelishi ham marosim leksikasining boyish manbalaridan biridir. Bunday holat Xorazm shevalari tarkibida kam kuzatiladi. Lekin Xorazm shevalaridan marosim ifodalovchi soʻzlarning koʻpchiligi aynan mazmun-mohiyati bilan qoraqalpoq tilida keng koʻzga tashlanadi. Bunday holatni turkman tilida ham kuzatish mumkin.

Bunday holatlarning uchrashi asrlar mobaynida har bir etnos yoki etnografik birlikning etnografik leksikasida ko'rish mumkin. Bu til rivojlanishidagi qonuniy hol bo'lib, u ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayot qonuniyatlariga bo'ysunmaydi.

Xulosa qilib aytganda, marosim leksikasi, uning semantik tabiati, vujudga kelish omillari har bir leksik burilishning genezisi, ya'ni leksik asoslari, ularning tarixiy taraqqiyotini jiddiy tadqiq etishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I.A.Karimov. Shu aziz Vatan barchamizniki. Toshkent, 1995.
2. A.Aliyev. O'zbek dialektologiyasidan materiallar. Toshkent, "Fan" nashriyoti, 1974.
3. F.Abdullayev. Xorazm shevalari I, Toshkent, O'zFA nashriyoti, 1961.
4. D.Abdurahmonov, T.Sodiqov, Sh.Nosirov, Sh.Turobova. O'zbek shevalari leksikasi. Toshkent, "Fan" nashriyoti, 1991.
5. E.Begmatov. Hozirgi o'zbek adabiy leksik qatlamlari. Toshkent, "Fan" nashriyoti, 1995.
6. Y.Bobojonov. Janubiy Xorazm etnografik leksikasi. NDA, 1997.
7. I.Jabborov. O'zbek xalq etnografiyasi. Toshkent, "Fan" nashriyoti, 1964

ANCIENT HISTORY OF RINGING

Ibrahimova Malika daughter of Alisher

Özdsimifmf" Proffesional educational Instrumental Performance " - Stage 2 student

Scientific leader:

Rafikov Maqsud Murad son

Özdsimifmf chair of" Instrumental Performance and musical Theoretical Sciences"

Annotasia: *This article contains information about the musical sounds of the historical instrument, which is considered our non-material cultural heritage. It has also been analyzed whether or not the attention paid to these historical instruments, whether it is studied or not, and what are the attitudes of our educators and students towards our historical instruments.*

Keyword: *instrument, UD, heritage, value, art, culture, instrument, music, orchestra, sound.*

Of course, the spirituality of any people or nation cannot be imagined without a distinction from its history, specific traditions and traditions, life values. In this regard, of course, spiritual heritage, cultural properties, Kohna historical monuments serve as one of the most important factors.⁶

Islam Karimov.

On the basis of the first steps of our country on the path to independence, the restoration of our high morale and the removal to higher heights, the development of National Education Education, the strengthening of its national ground, harmonization with the requirements of our time now, a huge number of creative works are developing in the educational system on the way.

The need of the Uzbek people for intangible cultural heritage increased by the third Renaissance. This is the opinion of our President Sh.M.Mirziyoyev finds confirmation in a number of decisions and decrees devoted to the development of the field of culture and cultural heritage. For example,"on the organization of the activities of the Ministry of culture of the Republic of Uzbekistan "(15.02.2017; PQ-2778), "on approval of the concept of further development of national culture in the Republic of Uzbekistan" (28.11.2018; PQ-4038), "on holding the International Festival of the art of happiness"(01.11.2018; PQ-3990), "on the concept of further development of crafts and

⁶ . I.Karimov "high spirituality – invincible strength", "spirituality"
Tashkent-2008

additional measures for the support of craftsmen”(28.11.2019; PQ-4539), a number of historical documents are a clear example of this.⁷

In the book “High spirituality – invincible power” by the first president of our country Islam Abduganievich Karimov, it is noted that a flute made of bone was found in the grave of a woman among gold and bronze objects, near the village of Mouminabad near the city of Samarkand, which, even in the Bronze Age of our country, had a unique musical culture. An instrument similar to the circular circle, found in the Saimalitosh rock drawings on the Fergana mountain range and depicted among the participants of the ceremony, was also believed to date back to the 2nd century BC. I also think that some information should be given that can be found in the “Sarmishsoy petroglyphs“, which were found at the time of independence and are recommended for inclusion in the list of masterpieces of world non-cultural material heritage. The image of individual musical instruments has also proved this once again. The historical process, which began in the territory of Central Asia from very ancient times, has taken its place since half of the first millennium BC, leading to a different way of life, that is, the formation of statehood. As a result of this, several states appeared in this territory and the Land of Iran as early as the IV-III captives of BC. The urban culture in these states is based primarily on Grazer farming and crafts, with another part of the population maintaining a nomadic lifestyle and it is historically known that their main activities were related to livestock. We can see that the musical culture of the inhabitants who lived here was associated with their way of life.

Aleksandar Makedonski, who conquered Central Asia in 330-324 BC, was fascinated by the cities in the form of castles here, the intense social and cultural life. During the occupation, while naturally the culture and way of life of the indigenous people would be very heavy losses, innovations typical of the ellin culture also entered the social and cultural way of life of the population. According to historians, during this period the country of Khwarezim, which retained its independence, changed in comparison with Parthia and Bactria. Images of musical men and women, embodied in weapons of war, domestic and artistic pottery found in the ruins of afrosiab, we can get very valuable information about musical instruments of that time. Their estimated age is known to date from the 3rd-1st century BC. The instrument most commonly described in afrosib pottery is the UD. This suggests that the instrument was a very common instrument of the time.

Today it has come down to us-the Uzbek folk instrument orchestra appeared in the first half of the 20th century. It has undergone a process of formation, development, perfection, which includes several decades. As an experiment, many instruments were

⁷ S.Alimov "intangible cultural heritage of Uzbekistan",” wisdom damage " Tashkent-2023y

born. During these changes, the orchestra was organized into bands. And the main reason for their separation into groups was their structure, range. As you know your own XCHO is made up of 5 groups.

These are:

1. Band of wind instruments;
2. String-percussion band;
3. String-percussion group;
4. Percussion group;
5. String bow band;

These groups include all instruments and have their own direction. Most of the instruments among Uzbek folk instruments are also very common in other peoples, they can be found in the same way or with a slightly changed appearance, in the same name or with a slightly changed name. When a topic on the history of instruments is fully explored about similar instruments as they are mastered, however, it is new for students to study whether its tuning or range has aspects of similarity to some other instrument. Most of the earlier instruments are now united by both brass and brass players. It is also well known that there is little information and understanding about them. It is darcor that we preserve and promote more about such ancient instruments for the future generation. One of the main goals of instrumentation is to obtain information such as the types of Uzbek national musical instruments, historical information about them, the tuning, range, performance possibilities and characteristics of each musical instrument, as well as the role of use in instrumental communities, which instruments are heard well when played together.

In place of the conclusion, it can be said that the attention to our history, non-traditional cultural heritage, our national traditions and, most importantly, our national historical instruments is increasingly disappearing. Overcoming this should be the main duty of every educator and young sought-after student. And now it is advisable to bring these national ancient instruments as additional textbooks to the musical directions of the Institutes of Art and culture and other directions of Art Studies in Higher Education. And the most basic idea that is envisaged in this is to Re-study our historical monuments and teach them to our young sought-after talented students. Because the one who does not know his history has no future.

LITERATURE USED:

1. I.Karimov "high spirituality – invincible strength", "spirituality" Tashkent-2008
2. M.Jo ' ryevev, J.Eshonkulov "introduction to folklore", "Turon-Iqbal" Tashkent-2018
3. S.Alimov "intangible cultural heritage of Uzbekistan"," wisdom damage " Tashkent-2023y

**“HUJAYRA IRSIYATINING O‘ZGARISHIGA OLIB KELADIGAN
JARAYONLAR” MAVZUSINI O‘RGATISHDA “FIKRLARNING SHIDDATLI HUJUMI”
METODINING AHAMIYATI**

Mavlanova Nasiba Axmedovna

TTA Urganch filiali AL biologiya fani o‘qituvchisi

*Birovni o‘rgatish uchun, o‘zing o‘rganish uchun lozim bo‘lganidan ko‘ra ham
ko‘proq aql kerak.*

M.Monten

Annotatsiya: *Ushbu maqolada “Fikrlarning shiddatli hujumi” metodi o‘quvchilarning ijodiy va erkin fikrlash qobiliyatlarini oshirishi, biologiya fanida bu yondashuv, hujayra irsiyatining o‘zgarishiga olib keladigan jarayonlar deb nomlangan murakkab mavzuni muhokama qilishda foydali jihatlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *biologiya, hujayra, irsiyat, jarayon,*

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 28-yanvar kuni bo‘lib o‘tgan videoselektor yig‘ilishida maktab ta’limi tizimidagi kamchilik va muammolarga to‘xtalib, ta’lim sifatini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish bo‘yicha islohotlar boshlanganini hamda ularga shaxsan o‘zi rahbarlik qilishini ma’lum qildi.

“Ta’lim tarbiyasiz, tarbiya ta’limsiz bo‘lmaydi”, degan qoidaga rioya etgan holda, birinchi o‘rinda maktablarda o‘quvchi-yoshlarni tarbiya qilishni ularning yoshlariga mutanosib ravishda, ya’ni boshlang‘ich sinflar, o‘rta sinflar va katta sinflar tizimini yaratish maqsadga muvofiq.

Buning uchun bugungi kunda “Sen vatanparvar, qadriyatlarimizga sodiq bo‘lishing kerak” kabi g‘oyalar ostida olib borilayotgan ommaviy tadbirlarga tayangan usullardan bolalarimizni ijtimoiylashtirish, ya’ni maktab sotsiumida yoshlarni tizimli noformal uyushmalar tarkibida uyushtirgan holda, “jamoa tarkibida va jamoa orqali tarbiya” usuliga o‘tish ma’qul. Chunki chetdan shiddat bilan kirib kelayotgan yot g‘oyalar yoshlarni egoist va manqurt etib tarbiyalashga yo‘naltirilganini bilganimiz holda, birinchi o‘rinda, bolalarni ijtimoiylashtirish zarur.

Bizningcha innovatsion faoliyat - pedagogning o‘z kasbini egallash (oliy ta’lim muassasasida o‘qish jarayonida) va uni takomillashtirish (bevosita ish jarayonida) davomidagi bilim, ko‘nikma, malakalarni egallash va kompetentligini shakllantirish jarayonida mavjud shakl va vositalardan, shuningdek, zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalardan, xorijiy tajribalardan foydalanish, uni o‘z o‘rnida qo‘llay olish malakasini egallashga ijodiy yondashuvidir. Ta’limdagi innovatsiyalar va innovatsion pedagogik faoliyat haqida barqaror va hammaga ma’qul bo‘lgan ilmiy

tasavvurlar va tasniflar hali hanuz mukammal tarkib topgan emasligi barchamizga ma'lum.

“Hujayra irsiyatining o'zgarishiga olib keladigan jarayonlar” mavzusini “Fikrlarning shiddatli hujumi” metodi asosida tashkillashtirganimizda dars juda qiziqarli hamda o'quvchilar uchun tushunarli kechdi.

Metodning mohiyati quyidagidan iborat:

- Jamoa orasida muayyan topshiriqlarni bajarayotgan har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga ko'maklashish;
- o'quvchilarda ma'lum jamoa tomonidan bildirilgan fikrga qarshi g'oyani ilgari surish layoqatini yuzaga keltirishdan iborat.

“Fikrlarning shiddatli hujumi” metodidan foydalanishga asoslangan mashg'ulot quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi:

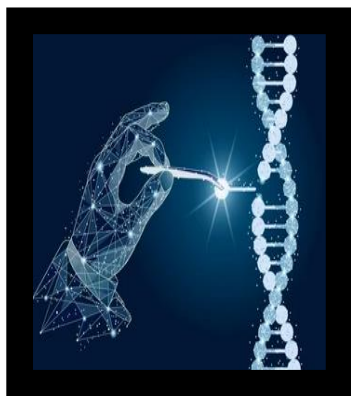
1-bosqich: Guruhdagi eng a'lochi o'quvchilarni teng taqsimlagan holda 4 ta jamo tashkil qilamiz.

Guruh nomlarini Hujayra, **Irsiyat**, Genetiklar va **Viruslar** deb nomlaymiz.

1.Rasm. O'quvchilarni 4 ta jamoga ajratish.

2-bosqich: Guruhlarga mavzuni mohiyatini ochib berish uchun lozim bo'lgan topshiriqlar beriladi. Ya'ni har bir guruhning o'z nomiga mos bo'lgan raqamlar yozilgan kartochkalar tarqatiladi.

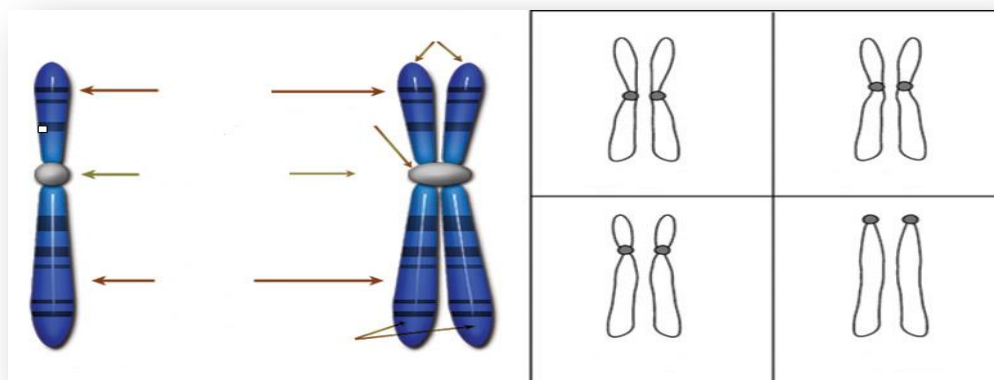
2. Rasm. 4 ta guruh uchun tayyorlangan kartochkalar.

1. Griffit tajribasini tushuntirib bering.

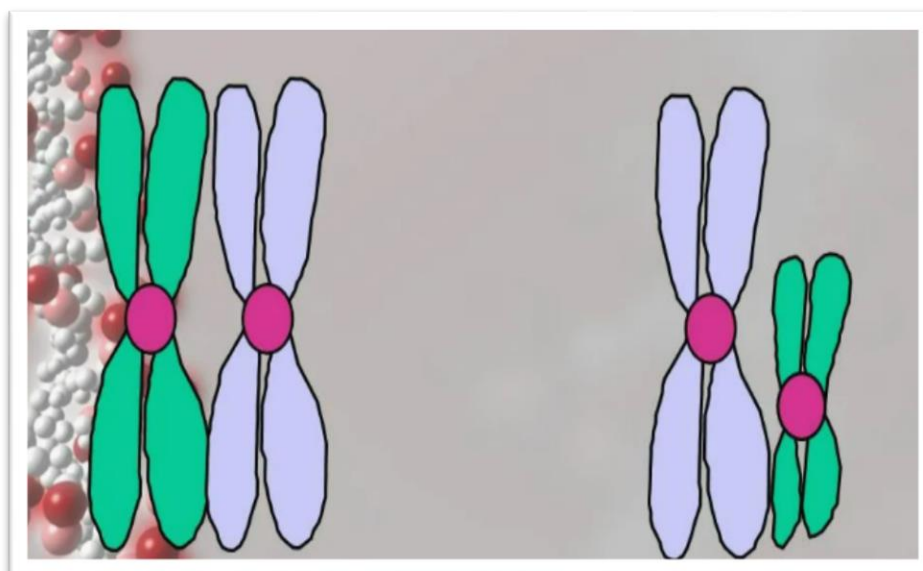
1-guruh uchun tayyorlangan kartochka.

2. Xromosoma tarkibiy qismlari haqida ma'lumotlar bering.

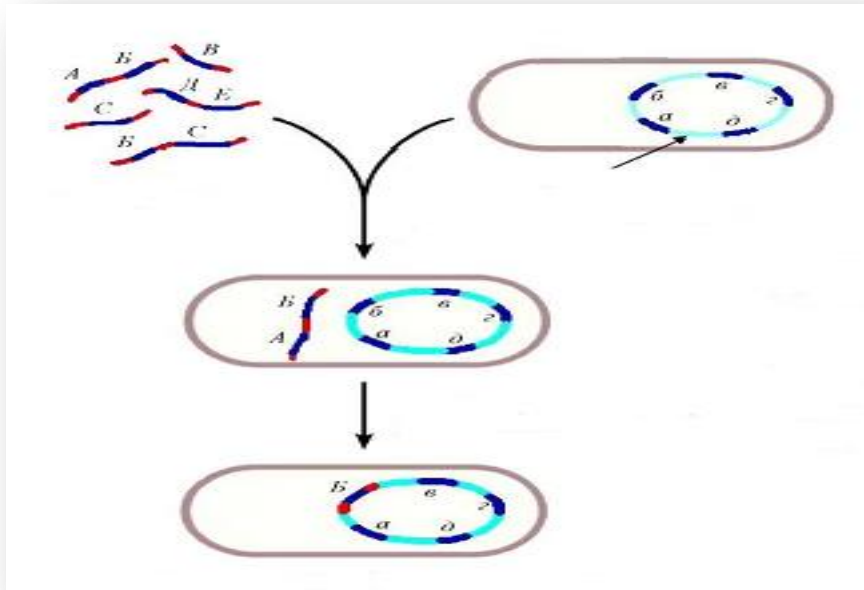
2-guruh uchun tayyorlangan kartochka.

3. Bu xromosomalar qanday xromosomalar ?

3-guruh uchun tayyorlangan kartochka.

4. O. Eyveri, K. Makleod va M. Makkartilar tajribasi haqida ma'lumotlar bering.

4-guruh uchun tayyorlangan kartochka.

3-bosqich: Guruhlar tomonidan bir nafardan o'quvchilar chiqib kartochkalridagi berilgan misollarni doskaga yozishadi va ular haqida umumiy ma'lumotlar keltirishadi. Ya'ni har bir guruh a'zolari birgalikda topshiriqni bajarishadi.

4-bosqich: Topshiriqlarning yechimlarini esa har bir guruhdan yana boshqa a'zolari chiqib izohlab berishadi. Bunda berilgan misollar birinchi ishtirokchilar tomonidan to'g'ri yoki noto'g'ri yechilganligi muhokama qilinadi.

5-bosqich: O'qituvchi tomonidan huddi shu shakldagi qo'shimcha topshiriqlar beriladi. Bunda darslikda keltirilgan masalalardan foydalaniladi. Shuningdek, vaziyatga qarab qo'shimcha toshiriqlarni berib borsa ham bo'ladi.

6-bosqich: Dastlabki bosqichlarda topshiriqlarning yechimlari yuzasidan bildirilgan muayyan tanqidiy mulohazalarni muhokama etish hamda ular borasida yagona xulosaga kelish. Ya'ni, o'qituvchi bilan birgalikda topshiriqlar tanqidiy tahlil qilinadi.

Dars yakunida uyga vazifa uchun berilgan topshiriqlar ham kartochkalarga yozib, guruhlariga tarqatiladi. O'quvchilar esa o'zlari a'zo bo'lgan guruh bilan birgalikda topshiriqlarni birgalikda bajarishadi.

Metodni qo'llash jarayonida quyidagi holatlar yuzaga keladi:

- o'quvchilar tomonidan muayyan nazariy bilimlarning puxta o'zlashtirilishiga erishish;
- vaqtni iqtisod qilish;
- har bir o'quvchini faollikka undash;
- ularda erkin fikrlash layoqatini shakllantirish.

Demak, yuqorida ko'rib o'tganimizdek, yangi noodatiy, zamonaviy interfaol o'yinlar asosida tashkil etilgn biologiya darslarida samaradorlik ko'rsatkichi yuqori

bo'ladi. Mazkur metod o'quvchilarning mashg'ulotlar jarayonidagi faolliklarini ta'minlash, ularni erkin fikr yuritishga rag'batlantirish hamda bir xil fikrlash inertsiyasidan ozod etish, muayyan mazvu yuzasidan rang-barang g'oyalarni to'plash, shuningdek, ijodiy vazifalarni hal etish jarayonining dastlabki bosqichida paydo bo'lgan fikrlarni yengishga o'rganish uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. Innovasion ta'lim texnologiyalari. O'quv-metodik qo'llanma – Toshkent: 2015 y.– 208 b.
2. Muslimov N.A., va boshqalar. "Pedagogning innovasion faoliyatini rivojlantirish" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. T.: 2019-y. 120 b.
3. Еробкин, Р. П. Подготовка курсантов в инновационной образовательной среде вуза МВД России: автореф. дис. канд. пед. наук / Р. П. Еробкин. – Н.Новгород, 2015. – 26 с.
4. Шамова Т.И., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе /М.: Центр «Педагогический поиск», Сканировано: Подмазина А.С.2001. – 384 с.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ

Хабибуллина М.М

*преподаватель математики академического лицея Ташкентского Туринского
Политехнического университета,*

Ахмедова Ф.А

*преподаватель математики академического лицея Ташкентского
Международного Вестминстерского университета,
Узбекистан, г.Ташкент*

Аннотация: в статье даны размышления о том, как раскрыть ученикам суть учебного предмета математики и формировать у них познавательные навыки.

Ключевые слова: Проблемное обучение, технология, образование, воспитание, педагогика, современное обучение.

Проблемное обучение – это особая структура творческой, учебной деятельности учащихся по овладению знаниями и анализу проблемных ситуаций, формулировке проблем и способов их решения, путем выявления предположений, обоснования и доказательства гипотез. Проблемное обучение означает, что учащиеся под руководством преподавателя активно и самостоятельно занимаются выявлением и решением проблемных ситуаций, в результате чего творчески приобретаются профессиональные знания, умения и компетенции, а также организуется учебная деятельность, развивающая творческие способности.

Специфика проблемного образования:

- решаются образовательные задачи;
- знания становятся надежным доказательством;
- учебный процесс организован на основе жизненных событий;
- регулярная самостоятельная работа;
- работа с проблемами индивидуально; - существование динамизма, состоящего из противоречий;
- эмоциональная активность учеников;
- используются индуктивные и дедуктивные методы мышления.

Задачей проблемного урока является приобретение основных знаний по специальным предметам, активизация и развитие мыслительных операций учащихся, т. е. анализа, синтеза, аналогии, сравнения, обобщения и т. д., развитие творческих способностей, руководство учащимися. к проектной и исследовательской деятельности. Методы решения проблемной ситуации: исследовательский, индуктивный, дедуктивный и состоит из исследования и проектирования.

Инструменты решения проблемной ситуации: • Опыт • Работа с информацией • Наблюдение • Моделирование. Формы работы со учениками: • Беседа • Лекция • Экскурсия • Теоретическая работа в группе. Преподаватель математики должен объяснять содержание обучения и в то же время хорошо владеть методами исследования. В обучении, основанном на проблемной ситуации, учитель призван быть руководителем и партнером, а не источником готовых знаний для учащихся, их носителем и директивам.

При подготовке к проблемным урокам по математике учитель:

1. Он может разумно заметить, что ситуации, с которыми сталкиваются учащиеся, являются проблемными, и знает, как поставить перед группой реальные образовательные проблемы, связанные со специальным предметом, так, чтобы учащиеся их поняли;

2. Стараться привлечь учащихся к проблеме и процессу ее углубленного исследования, поощрять творчески мыслящих учеников с помощью умело поставленных вопросов;

3. Преподавателю следует быть терпеливым и терпимым к ошибкам, допущенным учащимися в попытках найти собственные решения, или когда учащиеся чувствуют себя неуверенно в поисках собственных решений, их следует направить к необходимым источникам информации. должны приобрести такой опыт, как выбрасывание. Проблемное обучение вооружает учащихся методами познания окружающего бытия, развивает навыки и умения целенаправленного наблюдения, развивает умение обобщать и заключать основные закономерности путем их обоснования, пробуждает интерес к возможной исследовательской работе. Учащиеся быстро понимают суть ситуаций, изучаемых по специальным предметам, и дают аргументированные ответы. У них развиваются потребности в знаниях и интересы по специальным предметам, их познавательная деятельность активизируется при освоении материалов, относящихся к специальным предметам, они приобретают знания, необходимые для профессиональной деятельности, воспитывается уверенность и настойчивость в своих знаниях, поскольку учащиеся сами выдвигают гипотезы и доказывают их самим себе.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Бекжанов Д.А. Современные технологии в образовании. Методическое пособие. 2020.

2. У. Толипов, М. Усманбаева. педагогические технологии: теория и практика. Т. «Наука». 2005.

3. Ф.А.Бартенев. Нестандартные задачи по алгебре. Москва, «Просвещение», 1976 г.

4. Abdurakhmonova, M., Karimova, G., & Karimova, M. (2021). ROLE OF ETHICAL CULTURE IN PREVENTING VIOLENCE AMONG SPUPILS. Интернаука, (11-2), 50-51.
5. Karimova, G., & Makhamadaliev, L. (2022). The importance of innovative ideas in increasing the effectiveness of education. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(6), 143-148.
6. Umarov, S. A. (2022). Research on General Mathematical Characteristics of Boolean Functions' Models and Their Logical Operations and Table Replacement in Cryptographic Transformations. Journal of Optoelectronics Laser, 41(10), 126-133.
7. Akbarov, D., Abdukadirov, A., & Umarov, S. (2022, June). Research of general mathematical characteristics of logical operations and table replacements in cryptographic transformations. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060020). AIP Publishing LLC.
8. Nilufar, M. (2023). FORMATION OF LEGAL CULTURE AMONG YOUNG PEOPLE AND ITS IMPORTANCE IN BUILDING A CIVIL SOCIETY. IMRAS, 6(7), 416-421.
9. Mamajonova, D. (2024). LEGAL BASIS FOR THE FORMATION OF INTELLECTUAL CULTURE IN YOUNG PEOPLE. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 3(2), 341-348.
10. Хабибуллина, М. М., & Ахмедова, Ф. А. (2023, May). СВЯЗЬ МАТЕМАТИКИ С ДРУГИМИ ПРЕДМЕТАМИ. In INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 1, No. 9, pp. 41-42).
11. Ахмедова, Ф. А., & Хабибуллина, М. М. (2023). ПРИКЛАДНЫЕ МЕТОДЫ ВЫЧИСЛЕНИЯ ПРЕДЕЛОВ. Мировая наука, (2 (71)), 50-56.

KINO TILI VA DIALEKTIZMLAR MUNOSABATI**Shirinova Mexrigiyo Shokirovna***Buxoro davlat universiteti**O'zbek tilshunosligi va jurnalistika**kafedrasi dotsenti, PhD*

Annotatsiya *Maqolada istiqbol davri o'zbek kinofilmlari tilida uchraydigan shevaga xos so'zlarning me'yoriy-nome'yoriy holatlari ortologik aspektida o'rganilgan. Dialektal leksika qo'llanishi chegaralangan leksika tarkibiga kirishi izohlangan hamda mazkur tushunchalarga oid tadqiqotlar sanab o'tilgan. Kinofilmlar tilida uchraydigan shevaga xos so'zlar tanlab olinib, ma'noviy guruhlariga ajratilgan, shuningdek, dialektizmlarning kino tilida tutgan o'rni va ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *dialektizm, kino tili, adabiy me'yor, noadabiy leksika, adabiy til.*

KIRISH

Har qanday adabiy tilning asosini dialektal leksika tashkil etadi. Chunki aynan shu qatlam leksikasi mavjud bo'lmasa, adabiy tilni ham shakllantirib bo'lmaydi. Turli hududlarning sheva birliklari o'rganilib, ulardan eng maqbullari umumlashtiriladi va adabiy til darajasiga ko'tariladi. Bunda shevalarning fonetik, morfologik, leksik xususiyatlari inobatga olinadi. Shuningdek, har qanday tilning xazinasi, so'z boyligi shevalar bilan bog'liq, o'rni kelganda tilga yangi o'zlashtirilgan terminlarning muqobilini tanlashda yoki qaysidir tushunchani izohlashda tilda mavjud leksik birliklar yetarli bo'lmay qolsa, albatta, dialektal leksikaga murojaat qilinadi. Mazkur holatlar dialektal leksikaning adabiy til uchun "zahira" manba ekanligidan dalolat beradi.

Adabiyotlar sharhi. Leksikologiyada qo'llanishi chegaralangan leksika, odatda, 3 guruhga bo'lib o'rganiladi:

- 1) dialektal leksika;
- 2) terminologik leksika;
- 3) noadabiy leksika (argo va jargonlar).

Dunyo tilshunosligida qo'llanishi chegaralangan leksika tadqiqiga oid anchagina ishlar mavjud [1-6]. O'zbek tilshunosligida bu borada amalga oshirilgan ishlarni esa 2 guruhga ajratish mumkin:

- 1) tor doirada o'rganilgan ishlar [7-10];
- 2) monografik tadqiqot darajasidagi ishlar [11-12].

Garchi o'zbek tilshunosligida chegaralangan leksikaga oid tadqiqotlar ko'pchilikni tashkil etsa-da, ammo kinofilmlar tili bilan bog'liq tadqiqot mavjud emas.

Dialektizm – shevaga xos so'zlar ma'lum hudud doirasida ishlatilib, asosan, o'sha hudud aholisi uchun tushunarli bo'lgan birlikdir. Ushbu so'zlar, odatda, oddiy

soʻzlashuv uslubida tez-tez ishlatiladi. Film tili ogʻzaki soʻzlashuv shaklining bir koʻrinishi boʻlganligi bois unda dialektizmlarning uchrashi – tabiiy hol.

Muhokama va munozaralar. Mustaqillik davrida suratga olingan kinofilmlarni kuzatar ekanmiz, turli-tuman sheva vakillari boʻlmish qahramonlar uchrashiga guvoh boʻlamiz. Albatta, kinoqahramonlar nutqida shevaga xos soʻzlarning ishlatilishi obrazlarning qaysi hududdan ekanligiga ishora qiladi. Ushbu holat tomoshabinga qoʻshimcha axborot beradi, maʼlum boʻlmagan hudud leksikasini bilib olishga koʻmaklashadi. Masalan, Hilol Nasimov rejissorligida suratga olingan “Hayot” filmining bosh qahramonlari fargʻonaliklar boʻlganligi bois kinoqahramonlarning aksariyati fargʻonacha shevada soʻzlaydi. Filmida uchraydigan aya, kelinaya kabi mahalliy shevaga oid soʻzlar shular jumlasidandir. Bundan tashqari, vodiy tomonlarda urfga aylangan odat, yaʼni yoshi kattalarning kichiklarni sizlab gapirishi epizodi kuzatiladi. Filmida Hayotjonning ota-onasi barcha farzandlariga sizlab murojaat qiladi. Bu tarzda muloqot etikasining kadrda namoyish etilishi kinofilm saviyasining oshishiga xizmat qilgan. Shuningdek, tomoshabinda kinoqahramonga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Bugungi kunda tijorat kinofilmlarining yaratilishi uchun yetarli shart-sharoitlar mavjud boʻlganligi bois ularning soni anchani tashkil qiladi. Ularning tilini kuzatganimizda, shevaga xos soʻzlarni qoʻllashdagi meʼyorga deyarli amal qilinmaganligiga guvoh boʻldik. Ayrim filmlar tili esa toʻligʻicha maʼlum hudud shevasiga asoslangan. Chunonchi, Murodbek Roʻzmetov rejissorligida suratga olingan “Yoshulli Toshkentda” filmi qahramonlari asosan urganchliklar boʻlganligi bois Xorazm shevasidan unumli foydalanish tabiiydir. Film tilida boshdan oxir Xorazm shevasi yetakchilik qiladi. Shevalardan foydalanish meʼyordan oshganligi natijasida koʻpgina jumlar tomoshabin uchun tushunarsiz boʻlib qolgan. Balki, mazkur filmni xorazmliklar zoʻr qiziqish bilan tomosha qilgandir, ammo shu oʻrinda kinotomoshabinning auditoriyasi faqat bir hududga oid emasligini unutmaslik zarur. Masalan: dim zoʻr boʻladi, orqayin boʻlaving, hov, hova, hoʻkkichasi bilan qoʻchqori mandan, bojam urdilar (telefon qildilar maʼnosida), kukir boʻladi kukir, yoshulli, don, gʻoʻz, xorop yaxshi gapliysan, chopilgʻon ijjan, ulli vilan, birch, apkang, assa, qop, toʻyni sovib barmasangiz boʻmiydi, vyonda, oʻngidan boʻsin, neshiydi, soʻllashamiz va h.k.

Postanovkachi rejissor Kuanishbay Reymbayev tomonidan suratga olingan “Kokteyl” filmida ham xorazmlik bir ishchi yigit obrazi mavjud. Uning nutqiga eʼtibor beramiz:

– Bu yerda bar boʻmagʻan, boʻmasa ham garak. ... Yaxshi agʻa. ... Tez buyona gel.

Parchada boʻmagʻan, garak, agʻa, gel kabi shevaga oid soʻzlar ishlatilgan, bularning hech biri tomoshabin uchun tushunarsiz emas. “Jangovar qaynona” filmida ham loʻli ayol obrazi qatnashgan. Uning nutqida loʻlilarga xos sheva uchraydi:

– Qalaysiz, yaxshimisiz? Bachala yaxshimi? Kelinla yaxshimi oxse? O‘ziz yaxshimi? ...Ibi kulsam, maymun bo‘b qolay. ... Siizga o‘ziim yordam beraman. ... Oleng. Bo‘pti apa, men boray. .. Raxmatni ettaga aytasiz.

Ushbu parchada adabiy so‘zlashuv uslubiga xos so‘zlar yoki ma‘lum hudud (Toshkent, Surxondaryo, Xorazm) shevasi ishlatilganda, tabiiylikka putur yetib, film tilida shevalardan foydalanish me‘yori buzilgan hisoblanardi. Ushbu kadrda dialektizmlar o‘z vazifasini to‘la namoyon qilgan.

Tilshunoslikka oid darsliklarda hozirgi o‘zbek adabiy tili uchun qarluq lahjasiga kiradigan Toshkent, Farg‘ona shevalari asos qilib olinganligi qayd etilgan. Bu ushbu hududlarning kundalik turmush tarzida, ko‘cha-kuyda ishlatilayotgan shevaga xos so‘zlar ham me‘yor, asos ekanligini anglatmaydi. Afsuski, aksariyat kinofilmlarda Toshkent, Farg‘ona shevasining oddiy so‘zlashuv shakli ustuvorlik qiladi. Savol tug‘iladi: o‘zbek filmlarida faqat toshkentliklar hamda farg‘onaliklar rol ijro etadimi yoki faqat mazkur hududlar aholisining hayoti namoyish etiladimi? Boshqa viloyat, shaharlar yo‘qmi? Bu kabi savollar bir bizda emas, vatanidan yiroqda yurgan, yurtini, tilini sog‘inib internet saytlarida yuklangan filmlarni tomosha qilayotgan yurtdoshlarimizning postda qoldirilgan izohlarida ham ko‘plab uchraydi. Filmlarga berilgan izohlar shundan dalolat beradiki, millati, dini, yoshidan qat’i nazar, har qanday inson filmlarga befarq emas.

ADABIYOTLAR:

1. Hotten J.C. A Dictionary of Modern Slang, Cant, Vulgar words, Used at the Present Day in the streets of London. – London: Picadilly, 1860.
2. Маковский М.М. Английские социальные диалекты. Онтология, структура, этимология. – М.: Высшая школа, 1982.
3. Липатов А.Т. Сленг как проблема социолектики. – М.: Элпис, 2010. – 318 с.
4. Матюшенко Е.Е. Современный молодёжный сленг: Формирование и функционирование: Дисс. ...канд. филол. наук. – Волгоград: ВГПУ, 2007.
5. Джеус Н.А. Лексико-семантическое словообразование в молодежном сленге: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Краснодар, 2008.
6. Казачкова Е.М. Формирование и функционирование молодежного сленга в лингвокультурной среде: Дисс. ...канд. филол. наук. – М., 2006.
7. Шоабдурахмонов Ш., Асқарова М. ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: Ўқитувчи, 1980.
8. Ҳожиёв А., Аҳмедов А. Ўзбек тили лексикологияси. – Т.: Фан, 1981.
9. Сайфуллаева Р. ва б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: Фан ва технология, 2009.

10. Йўлдашева Ш. Ёшлар нутқида сленглар вужудга келишининг психологик сабаблари // Лисон илмининг чин яловбардори. Ўзбек филологиясининг долзарб муаммолари. Илмий конференция материаллари. – Бухоро, 2017. Б.304-305.
11. Рахимов Ғ.Ҳ. Британия ва Америка сленгининг социолингвистик хусусиятлари: Филол. фан. номз. ...дисс. –Самарқанд, 2006.
12. Qodirovna A. Z., Rizvonovna A. Z. The Role of Romantic Poems in Husseini's Work //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – 2022. – Т. 5. – №. 4.
13. Amonova Z. Q., Nafetdinova Z. S. “HAYRAT UL ABROR” DOSTONIDA KO“ NGIL TALQINI //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 4. – №. Conference Proceedings 1. – С. 129-133.
14. Сатимова Д.Н. Инглиз ва ўзбек ёшлар сленгининг қиёсий таҳлили: Филол. фан. фалсафа док. (PhD)автореф. – Андижон, 2020. – 55 б.
15. Shokirovna, S. M. (2021). The attitude of the language of uzbek films at the period of independence to the lexical norms. JournalNX, 7(07), 190-196.
16. Shirinova, M. S. (2020). THE CONCEPT OF FILM LANGUAGE AND ITS STUDIEDNESS IN LINGUISTIC ASPECT. In АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ (pp. 157-159).
17. Shokirovna, S. M. (2023). The Use of Dialecticisms in the Language of Uzbek Cinema Films. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 525-530.
18. Shirinova, M. S. (2020). THE ROLE OF INTONATION IN CINEMA LANGUAGE. Scientific reports of Bukhara State University, 4(4), 139-143.
19. Shokirovna, S. M. (2023). The Use of Dialecticisms in the Language of Uzbek Cinema Films. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 525-530.
20. Shirinova, M. S. (2020). CINEMATOGRAPHIC LANGUAGE CONCEPT AND ITS PECULIARITIES. Scientific reports of Bukhara State University, 3(4), 182-185.
21. Shirinova, M. S. (2020). ORTHOLOGICAL PECULIARITIES OF UZBEK MOVIES' NAMES. Scientific reports of Bukhara State University, 4(1), 148-152.
22. Shokirovna, S. M. The Issue of Literary Norms in the Language of Cinema. International Journal on Integrated Education, 3(3), 35-40.

QO'QON ADABIY MUHITIDA AYOL SHOIRALARNING O'RNI**Zubaydullayeva Ozoda Ulug'bek qizi***Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti 2-bosqich talabasi**ozodaulugbekovna08@gmail.com*

Annotatsiya *Maqolada XVIII asr 1-yarmida Qo'qon adabiy muhitida ijod qilgan Uvaysiy, Nodira Dilshodi Barno, Anbar Otin kabi shoiralarning ijodiy faoliyati va she'riyarida aks etgan mavzularning ko'lamini haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Qo'qon adabiy muhiti, Amir Umarxon, Nodira, Uvaysiyning, Qashqar, "Tarixi muhojiron", "usuli jadidiya".*

Аннотация: *В статье размышляется о творческой деятельности таких поэтов, как Увайсий, Надира Дилшоди Барно, Анбар Отин, творивших в литературной среде Кокана в первой половине XVIII века, и о масштабах тем, отраженных в их поэзии.*

Ключевые Слова: *Литературная среда Кокана, Амир Умархан, Надира, Увайси, Каишар, «Тарихи Мухаджирон», «Усули Джадидия».*

KIRISH

XVIII asr boshlarida Buxoro xonligida parokandlik yuzaga keladi. Bundan foydalangan minglar urug'i oqsoqollari yig'ilib, mustaqil davlat tuzadi. Shu tariqa Qo'qon xonlivujudga keldi. XIX asr boshlariga kelib Qo'qon adabiy muhiti vujudga keldi. Qo'qon adabiy muhiti gullab yashnashi va ravnaq topishida "Amiriy" taxallusi bilan ijod qilgan Amir Umarxonning hissasi kattadir. Darhaqiqat, Amir Umarxonning o'zi ham ijod ahllaridan bo'lgan, she'riyatga qiziqqan. Bu davrda qalam tebratganlarga ma'nan ko'mak bergan. U o'z atrofida 70 dan ortiq shoirni yig'ib ularga ijod qilish imkoniyatini yaratib bergan. Qo'qon adabiy muhitida xalq og'zaki ijodi namunalarini jamlashga, yozma adabiyot bilan uyg'unlashtirishga katta e'tibor berdi. Bunga Gulxaniyning "Zarbulmasal" asarini misol qilish mumkin. Amir Umarxonning umr yo'ldoshi Nodiraning ijodi ham tahsinga sazovor. Nodira xalqning ma'rifatli bo'lishiga o'z hissasini qo'shgan ziyoli ayollardan edi. Yana bir ilm tolibalaridan bo'lgan Uvaysiyning saroyga kelib ijod qilishida Nodiraning yaratib bergan imkoniyatlari tahsinga sazovor. Keyinchalik Nodira va Uvaysiyning ijodidan ilhomlanib, bir necha ayol shoirlar ham yetishib chiqdi. Anbar Otin va Dilshodi Barno ana shunday shoiralardan biridir.

ASOSIY QISM

Shoirlar ijod qilgan davr turli nizolar, qo'zg'olonlar, fisq-u fasodlar yuz berayotgan vaqtga to'g'ri keldi. Shunday bo'lsa-da, ular ijodining o'ziga xosligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shoirlar yozgan asarlarning barchasi ham bizgacha to'liq holda yetib kelmagan. Ba'zilar esa notinchliklar sababli ijodkorlar tomonidan yakunlanmay

qolgan. Sohibdevon shoira Uvaysiyning “Voqeoti Muhammad Alixon” dostoni bunga misol bo’ladi. Dostonda Muhammad Alining Qashqarga yurish qilishi voqealari tasvirlangan. Dostonda tasvirlanishicha, Alixon Qashqarda ro’y bergan “g’azot” munosabati bilan Qashqarga yo’l oladi. Nodira o’g’lini Marg’ilongacha kuzatib borib, safar natijasini shu yerda toqatsizlik bilan kutishini aytadi. Dostonda Nodiraning sabrsilik bilan xudoga sig’inib, o’g’lining eson-omon qaytishini so’rab tunlarni bedor o’tkazganligi quyidagicha tasvirlanadi:

Ul kecha uyda bo’ldi bedor,

Hazrat Oyim ki sarvraftor.

Xurshid kabi yuzni o’shal kun,

Qo’ydi, misoli bo’ldi majnun.

Masnaviy usulida yozilgan bu manzuma tugallanmay qolgan. Uvaysiyning saroyga borib qolishi haqida turli rivoyatlar bo’lsa-da, ijodining ravnaq topishida Amir Umarxon va Nodiraning hissalarini kattadir. Nodira yosh qizlar va saroydagi kanizaklarga balog’at (she’r ilmi), advor (musiqa) ilmlarini o’rgatishni Uvaysiyga topshirgan. Uvaysiy bu imkoniyatlardan foydalanib, yoshlarning ilmini chuqurlashtirish maqsadida uning o’zi tajnisi qit’a, chistonlar, fardlar yozib turgan. Nodira ham iste’dodli zullisonayn shoiralardan biridir. Shoira o’z zamonida beva-bechoralarga ehsonlar qilgani haqida ham ma’lumotlar mavjud.

Ul kuni turib berib saru po,

To qildi ulug’lig’in bar a’lo.

Ser ayladi xar g’arib g’urabo...

Ehsoniki beaded qilib ul,

To tushti Marg’ilona g’ul-g’ul.

Qo’qonlik shoiralardan Dilshodi Barno maktabdorlik qilib, ko’plab ayollarning ma’rifatli bo’lishida o’zining munosib hissasini qo’shgan. Shulardan biri Dilshodi Barnoning XIX asr Qo’qon xonligida yuz berayotgan voqealar aks etgan “Tarixi muhojiron” asarida ayollarni erkin, jamiyatning teng huquqli a’zosi bo’lishga chorlagan. Bundan tashqari shu davrda Qo’qonda yashab ijod etgan 30 dan ortiq shoir va shoiralar haqida ma’lumot keltirib o’tilgan. Anbar Otinning ham ijodiga nazar tashlaganda 6 zamondoshlari va ustozlari kabi oddiy xalqning hayotini, ularga qilingan nohaqliklarni ijodining bosh mavzusi qilib olganini ko’ramiz. Anbar Otin ham insonlar ma’rifatli bo’lmas ekan, o’z erkinligini qo’lga kiritolmasligini she’rlari orqali ifodalaydi va yoshlarni maktabga borishga chorlaydi:

Ey bolam, Xayrulloxon maktab ochibdur, boringiz

Albatta, shu yangi maktabda o’qunguz, boringiz.

Yerda o’ltirmay xarrakda ultururmish bolalar,

Toza turg’ay ust-boshu, joma-yu dastoringiz.

XIX asrning oxirgi choragida “usuli jadidiya” yoki “yangi usul maktabi” ning ochilishi, yoshlar yerda o’tirib emas, kiyim-boshi toza va jihozlangan xonada ta’lim olishi shoirani quvontiradi.

XULOSA.Xulosa qilib aytganda,bu davrda ijod qilgan shoirlar zamondoshlari orasida shaklan go’zal, mazmunan teran badiiy barkamol she’rlari bilan o’z iste’dodi va mahoratini namoyon qila olganlar. Olimlarimiz tomonidan olib borilgan tadqiqotlardan shuni anglashimiz kerakki, bu davrda ijod qilgan ayol shoirlarning mahorati, asarlaridagi mavzular ko’lami taqsinga sazovordir. Bu nodir asarlar Qo’qon dabiyy muhitining tuganmas xazinalari deb e’tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Абдуллаев В.Ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент – « Ўқитувчи » – 1980
2. Икболой А. ЎЗБЕК МУМТОЗ АДАБИЁТИ ТАРИХИ (XVI – XIX аср I ЯРМИ). – Тошкент – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан ” нашрети 2006
- 3.Orzibekov R. O’ZBEK ADABIYOTI TARIXI. O’zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg’armasi nashriyoti,2006
- 4.Oxunjon S. O’ZBEK BOLALAR ADABIYOTI VA FOLKLORI (1-kitob). – Buxoro – 2007
- 5.Qodirova M. XX asr o’zbek shoirlari ijodida inson va xalq taqdiri. T. “ Fan”, 1977.

ИЗУЧЕНИЕ МЕТОДИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ. ИСТОРИЯ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

Болтабоева Гуллола Мирзаевна

*учительница русского языка и
литературы профессиональной школы №1 Риштанского района*

Возникновение методики преподавания русского языка датируют 1844 годом— годом выхода в свет книги Федора Ивановича Буслаева «О преподавании отечественного языка», но еще задолго до этого исследования появлялись работы, которые сейчас мы могли бы называть методическими пособиями. К ним относится, например, «Руководство учителям 1 и 2 разряда народных училищ Российской Империи» (1783) Т. Янковича де Мириево (Мириевского). Это был известный педагог, серб по национальности, с 1782 г. живший в России и участвовавший в разработке плана школьных реформ 1782—1786 гг. В 1783 г. Янкович-Мириевский становится членом Российской Академии Наук. Ему принадлежат несколько учебников и дидактических руководств для народных училищ.

Янкович-Мириевский был последователем Яна Амоса Коменского (1592—1670), чешского мыслителя, педагога, философа, лингвиста, историка, которого справедливо считают основоположником педагогики как

целостной теории воспитания и обучения. Я. Коменский в своем капитальном труде «Великая дидактика» выдвинул и обосновал многие положения современной педагогики: идею всеобщего образования, единой школьной системы, идею преимущества обучения на родном языке, метод наглядного обучения и многое другое, что сегодня является «азбукой» педагогической деятельности.

В конце XVI - начале XVII веков появляются первые грамматики церковнославянского языка: «Грамматика словенская» Лаврентия Зизания (1596), «Грамматика словенского языка» Мелетия Смотрицкого (1619), в 1694 г. выходит в свет «Букварь» Кариона Истомина. Эти учебники были основными вплоть до середины XVIII века, когда в 1757 г. появилась «Российская грамматика» М. В. Ломоносова, по которой учились в гимназиях еще сто лет.

Наконец, в 1844 г. Ф. И. Буслаев (1818—1897) пишет свою известную работу «О преподавании отечественного языка», в которой впервые в истории русской педагогики дает научно обоснованную методическую систему.

«Надобно отличать ученую методику от учебной, — пишет Ф. И. Буслаев. Ученый, излагая науку, увлекается только ею одной, не обращая никакого внимания на личность читателя или слушателя: он предлагает свою науку единственно тому, кто поймет его. Напротив того, педагог должен развивать, образовывать и упражнять способности учащихся: наука его тогда имеет свою цену, когда прилична тем лицам, коим преподается». На первый план Ф. И. Буслаев ставит осознанное усвоение

учащимися материала, умение учащихся правильно использовать полученные знания в собственной речи, соединение «знаний и умений, учения и упражнения». Ф. И. Буслаев обращает особое внимание на роль изучения языка в развитии мышления учащихся, важное место отводя упражнениям. Говоря о методах обучения, он выделяет два способа преподавания: ученик с помощью учителя сам доискивается до истины (эвристический метод) или же получает сведения о языке в готовом виде (догматический метод); при этом первому методу отдается предпочтение. Большое место Ф. И. Буслаев отводит развитию речи

учащихся, чтобы ученики научались «выражаться легко, благозвучно, ясно, определенно, с толком и со смыслом».

В 1860-е годы XIX века появляется целый ряд педагогов, которые подробно разрабатывают намеченные им вопросы – объяснительное чтение, метод грамматического обучения, введение письменных упражнений, преподавание орфографии на начальном периоде обучения и др.

Среди последователей Ф. И. Буслаева наиболее известным является

К. Д. Ушинский (1824—1870). К. Д. Ушинский исследовал психофизиологическую природу обучения, много писал о воспитательных задачах педагогики, поставил перед учителем задачу научить учеников учиться:

«... следует передать ученику не только те или иные познания, но и развить в нем желание и способность самостоятельно, без учителя приобретать новые познания».

Основные его труды – учебники «Детский мир» и «Родное слово» – обращены к начальной школе. К. Д. Ушинский пишет о том, что на начальном этапе обучения русский язык является главным предметом; его преподавание

исследует три цели: «во-первых, развить в детях ту врожденную душевную способность, которую называют даром слова; во-вторых, ввести детей в сознательное обладание сокровищами родного языка и, в-третьих, усвоить детям логику этого языка, то есть грамматические его законы в их логической системе». К. Д. Ушинский выступал за систематическое изучение грамматики как базы для развития логического мышления детей и как основу для развития речи учащихся. Он же предложил систему изложений и сочинений, значение которых в развитии речи оценивал очень высоко.

К этому же периоду относится деятельность И. И. Срезневского (1812—1870), больше известного как автора словаря древнерусского языка, но ему принадлежат и методические работы: «Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте» (1860), «Замечания об изучении русского языка и словесности в средних учебных заведениях» (1871) и др.

Конец XIX – начало XX века – период особенного расцвета методики. В это время работают В. И. Водовозов, С. Я. Стоюнин, Л. И. Поливанов,

Н. Ф. Бунаков и многие другие. Этот период завершает обобщающий труд А. Д. Алферова(1862-1919) «Родной язык в средней школе.Опыт методики»(1911). Автор рекомендует не ограничиваться в школе изучением литературного языка, а изучать язык народа, фольклор и диалекты. Особое внимание А. Д. Алферов уделил развитию «личного языка» учащегося, сочинению, творчеству— как и Ушинский.

В начале XX века усилилась научно-лингвистическая направленность в методике русского языка. К этому времени относится деятельность

Ф. Ф. Фортунатова, выступившего в1903 году перед работниками народного образования с докладом«О преподавании грамматики русского языка в средней школе»; А. А. Шахматова, принявшего участие в организации съездов преподавателей русского языка в1904—1917 гг.;

Д. Н. Овсяннико-Куликовского, автора учебников русского языка в1907—1917 гг.

В это же время, а также после революции, активно занимается методикой А. М. Пешковский(1878—1933). Его крупнейший лингвистический труд «Русский синтаксис в научном освещении» был задуман как учебник для средней школы. В работе «Школьная и научная грамматика» (1914)

А. М. Пешковский писал о разрыве между наукой о языке и его школьным изучением, критиковал сложившееся в школе положение, при котором грамматика стала«служанкой орфографии». Изучение грамматики имеет, по мнению А. М. Пешковского, особую ценность потому, что«основным отличием литературного говорения от естественного является<...> сознательное пользование языковыми средствами<...> Грамматика же(в своей описательной части) как раз и занимается переводом подсознательных языковых явлений в сознательные».

А.М. Пешковский боролся за эксперимент в школе, против консерватизма и шаблона в преподавании. В1922—1925 годах А. М. Пешковский пишет интереснейший учебник в 3-х томах«Наш язык».

Вопросами школьного преподавания русского языка занимался и

Л. В. Щерба (1880—1944). Важнейшими направлениями работы по обучению русскому языку Л. В. Щерба считал обучение владению письменным и устным литературным языком, что достигается изучением грамматики, чтением образцов литературной речи, систематических упражнений в продуцировании устных текстов. Большое внимание Л. В. Щерба отводит обучению орфографии, в основу которого должен быть положен принцип сознательности усвоения в связи с изучением грамматики, а не простое зазубривание. В статье«Безграмотность и ее причины» он пишет: «...Хотя идеалом и является механизация процесса письма, однако лишь до известного предела, за которым процесс письма все же должен быть осознанным».

Большую роль при обучении русскому языку Л. В. Щерба отводил грамматике. Так, в статье«Новейшие течения в методике преподавания родного языка» он

пишет, что изучение грамматики должно, во-первых, дать ученику навыки устной речи, «ибо речь строится на основе грамматического матери-ала», во-вторых, привить ученику сознательное отношение к слову, «чтобы он мог ощутить стилистическую палитру рус-ского языка», и, в-третьих, представить язык как выразитель мысли, показать богатство синонимических средств языка для выражения од-ного и того же содержания.

В «Тезисах к докладу» «Системы учебников и учебных пособий по русско-му языку в средней школе» Л. В. Щерба очертил объем знаний, необходи-мых, по его мнению, ученику средней школы. Среди прочего он отметил «осознание правил, регулирующих нашу речь, и историческое объяснение исключений из них».

В1952 г. Л. В. Щерба создает учебник «Русский язык» в2 томах и кладет в основу своей методической системы различие языковой системы и речевой деятельности, которую следует развивать особыми приемами говорения, аудирования, чтения, письма. Р. И. Аванесов и А. Н. Сидоров также не обош-ли своим вниманием школу: в1933 г. они приняли участие в конкурсе учеб-ников для школы, введя в свой учебник основы фонологии. В конце 60-х годов группа ученых-лингвистов(И. С. Ильинская, М. В. Панов, Н.Е. Ильина, Е. В. Красильникова, Л. Н. Булатова и другие) выступила с инициативой соз-дания новой программы и нового учебника по русскому языку, поддер-жанной В. В. Виноградовым. К1972 году появилась программа и рукопись учебника, в1979—1980 гг. первое издание учебника, в середине 80-х второе издание, исправленное и дополненное, с1994 года начато третье издание, в котором вышли учебники 5, 6 и 7 класса.

Большой вклад в развитие методики преподавания русского языка в школе внес А. В. Текучев(1903—1987). Им написано более 200 научно-методических работ, в том числе неоднократно переизданная «Методика грамматического разбора», монографии об особенностях изуче-ния орфографии с учетом особенностей местного диалекта, статьи о выдающихся лингвистах и мето-дистах, «Очерки по методике обучения русскому языку», учебник и хрес-томатия по методике преподавания русского языка. Выходит ряд базовых методических трудов— учебников по мето-дике преподавания русского языка в школе. Это, в частности, учебники и учебные пособия К. Б. Бархина и Е. С. Истриной(1934), П. О. Афанасьева(1944), А. В. Текучева(1958), Л. А. Чешко(1977), учебник коллектива авторов «Методика преподавания русского языка в школе» под редакцией М. Т. Баранова(1991), учебное пособие для студентов педагогических вузов «Обучение русскому языку в школе» (2004).

Последние десятилетия ознаменованы как обобщающими, так и конкретны-ми разработками по методике преподавания русского языка, связанными, в первую очередь, с диверсификацией образования, появлением альтернатив-ных программ, учебных комплексов и пособий, разработкой нового стандар-та образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Текучев А. В. Методика русского языка в средней школе. М., 1980.
2. Методика преподавания русского языка Ред. М. Т. Баранов. М., 1990.
3. Методика преподавания русского языка М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов, Н. А. Ипполитова, П. Ф. Ивченков. М., 2001.
3. Обучение русскому языку в школе: Учебное пособие для студентов педагогических вузов Е. А. Быстрова, С. И. Львова, В. И. Капинос и др. М., 2004.
4. Донская Т. К. Краткие очерки по истории методики русского языка. СПб., 2003.
5. Хрестоматия по методике русского языка: Русский язык как предмет преподавания: Пособие для учителей/ Сост. А. В. Текучев. М., 1982.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК НЕРОДНОГО: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ

Учительница русского языка и литературы профессиональной школы №1

Риштанского района

Махсудова Гулбахор

Овладение русской речью в школе -это не столько усвоение готовых образцов, запоминание модели, произнесение заученных текстов (хотя и очень важно, особенно в младших классах), сколько умение применить усвоенный языковой материал.

Методика русского языка в национальной школе должна подготовить возможность для сознания специфики родного языка в каждом конкретном случае изучения явления русского языка, но прямое обращение к родному языку должно быть строго нормированным. При овладении вторым языком в

условиях массовой школы знания являются лишь необходимой предпосылкой для выработки прочных активных речевых навыков.

Коммуникативно-речевые задачи русского языка в национальной школе побуждают делать упор прежде всего на общеречевые умения.

Во-первых, они, и только они, являются показателем спонтанного, свободного владения речью и способности общаться на данном языке.

Во-вторых, упражнения, вырабатывающие коммуникативные умения, несут в себе наибольший воспитательный и познавательный заряд.

В-третьих, в процессе формирования коммуникативных умений всегда одновременно отрабатываются самые различные навыки: орфоэпические, грамматические, орфографические и пр. Как показали специальные экспериментальные исследования, путь одновременной отработки умений и навыков является самым эффективным при обучении второму языку.

Формирование коммуникативных умений является конечной целью и завершающим этапом работы по русскому языку в национальной школе. Но только ли завершающим? «В настоящее время наблюдается тенденция ставить коммуникативные задачи уже на начальной стадии отработки материала». Важными условиями высокого уровня обучения является соответствие основным достижениям лингводидактики и лингвистики, педагогики и психологии, а также сознательное усвоение русского языка учащимися. При всех этих условиях коммуникативная направленность в обучении должна поставлена на первый план. В связи с этим правильное определение содержания образования русскому языку в национальной школе является одним из главных у призванных обеспечить практическое овладение русским языком как ср общения и как средством познания.

Общие перспективы развития содержания образования по русскому языку языку для национальной школы те же, что и для русской. Однако в условиях

национальной школы этот учебный предмет выступает прежде всего как процесс обучения речевой деятельности. И по этому задачи, которыми характеризуется рассматриваемый курс, имеют некоторые соприкосновения с содержанием обучения русскому языку иностранцев поскольку происходит обучение нерусских одному и тому же (русскому языку, а также с содержанием обучения иностранным языкам в поскольку происходит усвоение языка, которым учащиеся не владеют.

Сопоставление методик обучения русскому языку как родному, как иностранному и как второму родному обнаруживает их общие различия. Объединяющим началом здесь является система русского языка, весь комплекс лингвистических компонентов, из которых формируется языковая

система того или иного объема (но с неперменной адекватностью системе в целом), предлагаемая в качестве учебной модели русского языка.

Выбор формы презентации материала по русскому языку зависит от соотношения русского языка с родным, от наличия или отсутствия аналогичного явления в системе родного языка, от наличия специфических черт общего материала в системе русского или родного языка.

Методика обучения русскому языку в национальной школе использует в качестве солидного методического средства прямые параллели с родным

языком учащихся. При всей разработанности проблемы в общем плане проведение параллелей и построение на этой основе учебной модели русского языка связаны с необходимостью создания специальных описаний национальных языков на уровне современной лингвистической науки и с

ориентацией на обучение русскому языку учащихся национальной школы.

В силу различных исторических причин двуязычие (билингвизм) и многоязычие (полилингвизм) широко распространено во многих странах мира. Двуязычны в основном представители нерусских народов, нормой для которых стало владение родным языком, обслуживающим внутри-национальное общение, и русским языком как языком межнационального общения, выполняющим функцию языка-посредника.

Ведущая роль в целенаправленном формировании гармоничного продуктивного национально-русского принадлежит национальной школе, которая призвана на деле реализовать равноправие языков. Родным языком учащиеся должны владеть в такой степени, чтобы пользоваться им во всех сферах общения. В то же время внимание к родному языку не должно нанести ущерб изучению русского языка, успешному овладению им как можно более совершенно.

Одним из возможных путей решения этой задачи является тесная взаимосвязь в преподавании родного и русского языков. Именно родной язык раскрывает все способности человека: сознание этих условиях коммуникативная направленность в обучении должна поставлена на первый план. В связи с этим правильное определение содержания образов русского языка в национальной школе является одним из

главных у призванных обеспечить практическое овладение русским языком как средством общения и как средством познания.

Общие перспективы развития содержания образования по русскому языку для национальной школы те же, что и для русской. Однако в национальной школы этот учебный предмет выступает прежде всего процесс обучения речевой деятельности. И поэтому задачи, которые характеризуется рассматриваемый курс, имеют некоторые соприкосновения с содержанием обучения русскому языку иностранцев, поскольку происходит обучение нерусских одному и тому же (русскому) языку, а также с содержанием обучения иностранным языкам в школе, поскольку происходит усвоение языка, которым учащиеся не владеют.

Сопоставление методик обучения русскому языку как родно иностранному и как второму родному обнаруживает их общие различия. Объединяющим началом здесь является система русского языка, весь комплекс лингвистических компонентов, из которых формируется языковая система того или иного объема (но с неперменной адекватностью системе в целом), предлагаемая в качестве учебной модели русского языка.

Выбор формы презентации материала по русскому языку зависит от соотношения русского языка с родным, от наличия или отсутствия аналогичного явления в системе родного языка, от наличия специфических черт общего материала в системе русского или родного языка.

Методика обучения русскому языку в национальной школе использует в качестве солидного методического средства прямые параллели с родным языком учащихся. При всей разработанности проблемы в общем плане проведение параллелей и построение на этой основе учебной модели русского языка связаны с необходимостью создания специальных описаний национальных языков на уровне современной лингвистической науки и с

ориентацией на обучение русскому языку учащихся национальной школы.
языком

В силу различных исторических причин двуязычие (билингвизм) и многоязычие (полилингвизм) широко распространено во многих странах мира. Двуязычны в основном представители нерусских народов, нормой для которых стало владение родным языком, обслуживающим внутри-национальное общение, и русским языком как межнационального общения, выполняющим функцию языка-посредника.

Ведущая роль в целенаправленном формировании гармоничного продуктивного национально-русского принадлежит национальной школе, которая призвана на деле реализовать равноправие языков. Родным языком учащиеся должны владеть в такой степени, чтобы пользоваться им во всех сферах общения. В то же время внимание к родному языку не должно нанести ущерб изучению русского языка, успешному овладению им как можно более совершенно.

Одним из возможных путей решения этой задачи является установление тесной взаимосвязи в преподавании родного и русского языков.

Именно родной язык раскрывает все способности человека: сознание формируется на родном языке, окружающий мир воспринимается первоначально через родной язык, и родной язык является средством выражение мысли знаний об окружающем мире.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Дриняева О. А. Лингвистические теории в начальном курсе русского языка: учеб.-метод. пособие, Тамбов, 2005.
2. Жукова Т. Е. Говорим по-русски: учеб.-метод. пособие. Тамбов, 2009.
3. Жукова Т. Е. Страноведение: учеб.-метод. по-собие. Тамбов, 2009.
4. Жукова Т. Е. Русский язык. Тамбов, 2010

TARIX FANINI OQITISHDA OGZAKI USLUBDAN SAMARALI FOYDALANISH

Rishton tuman 1-son kasb-hunar maktabi tarix fani oqituvchisi

Alimbabayev Abrorjon Rafiqovich

Kalit sozlar: *tarixiy materialni ogzaki bayonlash, ozaki bayonlashning turlari, ogzaki bayonlash bilan darslikning bogliqligi, obrazlilik va aniqlik, tarix darsidagi suhbat*

Tarix fanini oqitishda oquvchilarga tarixdan puxta bilim berish, ularni vatan-parvarlik ruhida kamol toptirish va tarbiyalashda maktabda oqitiladigan tarix kursining maqsadi, talim-tarbiya vazifalari, mazmuni, usullarini hamda oqitishning eng muhim vositalarini belgilab beradi.

Tarix oqitish usuli o'zining mustaqil tekshirish predmetiga ega. Maktabda tarix fanining oqitilishi va oqitish jarayonining organilishi tarix oqitish metodikasi-ning predmetini tashkil etadi. Oqitish jarayonining obektiv suratda amal qiladigan o'z qonuniyatlari bor. Oqituvchining jonli nutqi oquvchilarning ko'z ongida tarixiy otmish va hozirgi ijtimoiy hayotning yorqin manzarasini, xalq ommasining mehnat va qudratini, kishilarning yorqin qiyofasini gavdalantiradi. Oqituvchining bayoni ishonitiruvchi kuchga ega. Jonli nutq oquvchi ongiga tez yetib boradi, uni malum xulosalarga olib keladi, tarixiy jarayonning qonuniyatlarini tushunishni osonlashtiradi. Oquvchilarga tarixiy materialni tahlil qilish va umumlashtirish namunasini korsatib beradi. Oqituvchining jonli nutqi puxta bilim va malaka manbai bolish bilan birga, juda katta tarbiyalovchi kuchga ega. Oqituvchi nutqi-dagi mantiq, urguning kuchi, dalillarning jonli va ishonarli bolishi oquvchilar-ning ongiga, xis tuygulariga kuchli tasir korsatadi, ularni fikrlashga orgatadi, malum xulosalarga olib keladi, tarixiy jarayonni, uning qobiliyatlarini to'g'ri tushunishga yordam beradi.

Jonli nutq darsda monologik va suhbat yoki dialoglik formasida boladi.

Oqituvchining tarix darslaridagi nutqi shunday qilib, birinchidan informatsiyaviy funktsiyani amalga oshiradi. Yuqorida takidlab otilganidek, u otmish va bugungi kun hayotining barcha, tola manzarasini gavdalantiradi.

Ikkinchidan, nutqning mantiqiy (logik) funktsiyasi bor. Unda inson oylashining, mantigining dalillovchi kuchini korsatadi, u orqali oquvchilar ongiga tarixiy jarayon qonuniyatlari etkaziladi.

Uchinchidan jonli nutq tarbiyaviy funktsiyani ham amalga oshiradi.

Tarix oqitish jarayonida oquvchilarning oquv materialini puxta ozlashtirib olishini taminlashga yordam beridagan har xil matnlar: darsliklar, oquv qollan-malari, ilmiy ommobop va badiiy asarlardan keng foydalanish mumkin. Tarixni yangi yonalishlar boyicha oqitishdan maqsad oquvchilarga bilim berish va

malakalar hosil qilish bilan birga juda murakkab va masuliyatli tarbiyaviy vazifalarni ham amalga oshirishdir. Bunda koproq oqituvchining goyaviy siyosiy tayyorgarligi, axloqiy qiyofasi, madaniyati muhim orin tutadi. Demak, maktabda tarix oqitish eng avvalo, oqituvchilarning saviyasiga, ularning nazariy bilimi va pedagogik mahoratiga, oqituvchi jonli nutqining didaktik talablariga javob bera olishiga bogliqdir. Oqituvchining nutqi, bayonining ilmiyligi goyaviy-siyosiy pishiqiligi, hayotiligi, tarbiyaviy xarakteri, korsatmaliligi, oquvchilarning mustaqilligi va faolligini oshirishga, ularda konikma va malakalarni hosil

qilishga yordam berishi, fikrlar izchilligi va tushunarli bolishi jihatidan hozirgi zamon uslublariga toliq javob beradigan bolishi lozim. Tarix oqitishda oqituvchi ham, ayniqsa oquvchilar oqituvchi bayonini ozlashtirishda bazi qiyinchilik-larga duch kelishadi. Oquvchilar yozdirilgan izoh matnlarni xohlagan vaqtda qayta-qayta oqib chiqishlari mumkin, ammo oqituvchining bayonini qayta

eshita olmaydilar. Shunda oqituvchining nazorati va rahbarlik qilishi ayniqsa katta

ahamiyat kasb etadi.

Tarixni oquvchilar yanada puxta ozlashtirib olishlari uchun quyidagilarga etibor berish lozim: a) oquvchilarning mavzuni organishi pedagogik jihatidan to'g'ri tashkil etilishiga;

b) oqituvchi bayon tizimlarining pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilishiga;

q) bayon qilinadigan materialni oquvchilarning ezib olishiga etibor berish lozim.

Oquvchilarning oqituvchi bayon qilaetgan mavzuni etibor va qiziqish bilan organishini qoyidagicha yollar bilan tashkil etish mumkin;

a) Oquvchilarga darsning vazifalari, maqsadi va bayonning asosiy jihatlari to'g'risida qisqacha sozlab beriladi. Masalan: Bugungi kunda darsimiz Chingizxon boshliq mugullarning O'rta Osiyoga bostirib kirishi, yurishning vaqiylik xarakteri bosqinchilarga qarshi O'rta Osiyo xalqlarining qahramonona kurashi, mugullarning hukmronligi o'rnatilgandan keyin ham kurashning davom etishi, chunonchi, xoin feodallarga va bosqinchilarga qarshi Maxmud Tarabiy boshchiligidagi qozgolon haqida boladi, shu bilan birga bu voqeaning kimlar tomonidan va qanday manbalar asosida yozilganligini ham korib otamiz:

b) Oqituvchi oquvchilarga ushbu mavzuning muhimligini yoki qiyinligini aytib, uni puxta tushunib, bilib olish uchun nima qilish kerakligini, aytaylik, bayonning qaysi joylariga etibor berish kerakligini, otilgan materiallardan nimalarni eslash zarurligini qoshimcha qanday materiallarni badiiy asardan qaysi parchani, qanday hujjatni, yoki vaqtli matbuotda elon qilingan maqolani oqib chiqish zarurligi va boshqalarni oqtirish lozim. Oqituvchining vazifasi shunday boladiki, u bayon qilgan mavzu o'zining xarakteri bilan umumiy voqeaning ichki aloqalarini oquvchilarning tushunib olishlariga yordam berishi kerak.

Tarix oqitishning hamma soatlarida ham oquvchilarga darsni bayon qilish rejasini berish va hatto uni doskaga yozib qoyish, materialni shu reja asosida bayon etish lozim boladi. Bu birinchidan oqituvchi bayonining muntazamligi va izchiligini taminlasa, ikinchidan, oquvchilar olgan bilimning ham aniq, puxta va mustaqil bolishini, eng muhimi uning tizimli ravishda, izchillik bilan yaxlit ozlashtirilishini taminlaydi.

2. Tarix oqitish jarayonida oqituvchining bayoni-jonli nutqi monolog yoki dialog formasida bolishi mumkin. Monolog qisqacha bayon, hikoya, tariflash, tavsifnoma, tushuntirish, muhokama, maktab maruzasi va boshqa shu kabi formalarda, dialog ham ochiq yoki yopiq formada olib boriladi. Qisqacha bayonning hikoyadan farqi shuki, unda biror tarixiy voqea haqida qisqa axborot berish bilan chegaraniladi. Masalan: "Dukchi eshon qozgoloni" 1898 yilda Andijonda boldi"-deyladi, ammo qozgoloning maqsadi, vazifalari va hokazolar hikoya qilinmaydi. Hikoyada esa tarixiy voqeaning toliq surati beriladi. Hikoya uslubi-ning asosiy didaktik vazifasi oquvchilarda tarixiy voqea haqida aniq tasavvur yaratishdan iborat.

Tarix oqitishda tariflash tasvirlash usuli ham muhim orin tutadi. Tariflash ikki turga: suratli va analitik tariflashga bolinadi. Suratlab tariflaganda oquvchilarda organilayotgan joy haqida yaxlit tasavvur yaratildi. Masalan: oqituvchi tarif-tasvirlash yordamida oquvchilarning ko'z ongida mugullar hujimidan keyin O'rta Osiyo yerlarining yaxlit manzarasini gavdalantiradi.

Analitik tavsiflashda esa organilayotgan joy bolaklarga bolib organiladi.

Organilayotgan voqealarning ichki tuzilishini, analitik usulda tavsiflashda oqituvchining bayoni tushuntirish usuli bilan qushilib ketdi. Oqituvchi o'zining bayonida tarixiy voqealarning muhim belgilarini, ularning ichki alohqlarini, xususiyatlarini, tarixiy shaxslar, siyosiy partiyalar, mamlakatlarning malum davrdagi iqtisodiy ahvoli, siyosiy tuzulishini aniq ifoda etish uchun tavsifnoma berish usullaridan foydalanadi.

Masalan, qisqacha tavsifnoma: "Amir Temur gayratli, jasur ko'zi otkir, lekin sotqinlarni kechirmaydigan inson edi. U nihoyatda istedodli bolib, juda yaxshi harbiy talim olgan edi.

Shunday qilib, og'zaki bayonlashning monologik formasining asosiy turlari: bayonlash, tariflash, xarakteristika, tushuntirish.

Bayonlash takidlaganimizdek hikoya yoki tarixiy voqeani bayonlashdan iborat.

U birinchidan bilim beruvchilik va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ikkinchidan, oquvchi-ga yangi bolgan hodisalar haqida konkret, obrazli manzara shakllantirishda qo'llaniladi. Masalan: Ulugbek davridagi fan va madaniyatning rivojlanishi korsatishimiz uchun biz observatoriyaning solinishi, Kok-Gumbaz maschitining solinishi, Buxoro, Samarqanddagi Ulugbek madrasalariga etibor beramiz. Uchinchidan oqituvchining (bayoni) hikoyasi oquvchilarni tarixiy faktlar bilan qurollantiradi. Ularni tahlil qilish ahamiyati xulosalarga olib keladi.

Masalan : 1873-12-avgustdagi Gendimien shartnomasining tuzilishi osha vaqtdagi Xiva xoni Muhammad Raximxon II ning (Feruiz) noiloj ahvoli, uning misolida

qoraqalpoq biylarining ham el yurtlilarning hokimiyatini qabul qilishga majbur bolishlari ochib beriladi. Hikoya V-VIII sinflarda koproq qollaniladi. Yuqorila-gan sari tushuntirish keng orin oladi.

Bayon etilgan va tushuntirilgan materiallar asosida bazi nazariy xulosalarning mazmunini ochib berish va ularni asoslab berishga togri kelgan vaqtda oqituvchining bayoni muhokama yuritish xarakterini oladi. Muhokama yuritish yoli bilan oquvchilar malum xulosalarga olib kelinadi, ularga nazariy xulosalarning mohiyati ochib beriladi. Tarixiy fikrlashga organiladi. Muhokamaning keng kolamda olib borilishi oqituvchi bayonini maruzaga yaqinlashtirida.

Maruzaga tayyorgarlik korishda asosan qoyidagilarga amal qilish kerak:

I. Maruza ilmiy jihatdan mukammal bolishi kerak.

II. Maruza darslik mazmunidan keng, kop jihatdan aniqlashtirish lozim, aks holda uni oquvchilar tinglamay qoyishadi.

III. Oquvchilarni otmishni jonli idrok etishlari uchun maruza mazmunan korgazmali bolish kerak.

IV. Maruza oquvchilarni fikrlashga orgatish tarixiy voqealarni tahlil qilish va umumlashtirish namunasini korsatishi, oquvchilarning tarixiy fikrlashini tarbiyalashi lozim.

V. Maruzani oquvchilarga yetib borishi uchun, oqituvchi ozining nutqi ustida kop ishlashi lozim.

Shunday qilib, darsda tarixiy bilimlar oqituvchining bayoni va suhbat yordamida ozlashtiriladi. Demak, oqituvchining bayoni qisqacha tavsiflash, hikoya, tariflash, tavsifnoma, tushuntirish muhokoma yuritish va maktab maruzasi formalarini oz ichiga oladi.

3. Maktabda beriladigan ilmiy bilimlarni oquvchilarning puxta ozlashtirishlari kop jihatdan oqituvchiga, uning mavjud oqitish usullaridan samarali foydalana olishiga, oquvchilarning oquv usullari bilan qurollantirishga mustaqil organish va ijodiy ish korish qobiliyatlari osishiga, bilish faoliyatlarini oqituvchining boshqara bilishiga bogliqdir.

Ogzaki talim jarayonida oquvchilarning bilish faoliyati va uni oqituvchining boshqarishi haqida soz borganida ularning: 1-dan, tayyor bilimlarni olish jarayonidagi faoliyati bilan: 2-dan, oquvchilarning mustaqil fikrlash faoliyati asosida bilimni ozlashtirish, jarayonidagi faoliyati nazarda tutiladi.

Bazi bir oqituvchilar eng samarali manba darslik matni va hujjatlar degan xulosa-ga keladilar. Darsda ana shu manbalarni organish bilan mashgul bolib, oquvchi-larning asosiy va bosh bilim manbai, yani oqituvchining bayoni roliga putur yetkazadilar. Ammo bu uslning ham kozlangan maqsadga olib bora olmasligini, darslik matnni oqituvchi bayonininng ornini bosa olmasligini tezda tushunib oli-shadi. Ayrim oqituvchilar dars tuzulishini ozgartirish yoli bilan talimning samoradorligini kotarishga harakat qiladi. Ammo maktab tajriba va ilmiy tadqiqot ishlari har qanday tuzulishda

otkazilgan dars ham yomon yoki yaxshi bolishi mumkinligini, dars tuzulishini ozlashtirishning ozi dars sifatini belgilay olmas-ligini tasdiqlab berdi.

Suhbatning kirish sozi-bu yangi mavzu bolim va h. boshlab beradi. Har bir mavzu oldidan ular bilan suhbatlashish. Masalan: "Ibtidoiy tuzum mavzusi oldidan har xil savollar orqali suhbat qilish mumkin. Analitik va xulosa suhbat oquvchi-larning bilimini chuqurlashtirish va kengaytirishga qaratiladi. Masalan: 1917 yili 27-noyabrdagi "Quqon" yani "Turkiston muxtoriyati" qndlay vujudga keldi? Tanichboev va Chuqoevlar kim edi? Muxtoriyat nima uchun yuqotildi? kabi savollar talqin qilinadi. ("1918 yildagi "Sharqning barcha musulmon mehnatkash-lariga", "Rossiya va Sharq xalqlari huquqlari deklaratsiyasi" da oz davlatchiligini belgilashga ruxsat etilgan edi").

Evristik ("topish") suhbatda savollarni izma-iz olib borib, (bosqichma-bosqich) borgan sari asosiy muammoning yechilishiga olib kelinadi.

Xulosolovchi suhbaning bir turi-takroriy xulosalovchi suhbat. Bundan boshqa malum bir mavzu tanlab olinadigan tekshirish-suhbat otkazish mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Sadiev A. Ozbekiston xalqlari tarixini oqitish.T., 1993
2. Ozbekiston tarixi va madaniyati.T., 1992
3. Pospelov N., Pospelov I. Formirovanie mislitelnix operatsii u starsheklassnikov.M.,2011
4. Lerner I.Ya. Didakticheskaya osnovimetodov obucheniya.M., 2013
5. Maxmutov M. Maktabda muammoli talimni tashkil qilish.T.,2009
6. www.ziyonet.uz

EDUCATION SYSTEM IN UZBEKISTAN

Mahkamova Marjona Niyozbek qizi*Ingliz filologiyasining 2-bosqich talabasi**Ingliz filologiyasi, o'qitish metodikasi va tarjimashunoslik fakulteti**Andijon Davlat Chet tillari*

Keywords: *education, primary school, secondary school, vocational, Technical College, Lyceum, Specialized Education*

Education in Uzbekistan is generally managed by the Ministry of Kindergartens and Schools and Ministry of Higher Education, Science and Innovations with some other agencies and bodies responsible in certain areas as prescribed by the President of Uzbekistan.

The public compulsory school system is divided into three broad stages: primary (from Grade 1 to 5), secondary (from Grade 5 to 9) and upper or vocational (from Grade 10 to 11 or in lyceum, colleges, trade schools). Students are typically enrolled at the age of 7 and commonly end their secondary education at the age of 18, therefrom they either start their career or matriculate at a university.

Upper or vocational education is provided through a network of schools:

Professionalno-Tehnicheskoye Uchilishe (PTU or Professional Technical School). Graduates receive a Junior Specialist Diploma equal to a Certificate of Complete Secondary Education.

Tehnikum (Technical College). Graduates receive a Junior Specialist Diploma equal to a Certificate of Complete Secondary Education.

Lytsei (Lyceum) or various training courses offered by higher education institutions or industry. Graduates receive a Junior Specialist Diploma or Diploma of Academic Lyceum equal to a Certificate of Complete Secondary Education.

In 2017, education reforms in Uzbekistan changed from 12-year program to 11 years after a previous reform disappointed and troubled parents and children. Eleven years of primary and secondary education are obligatory, starting at age seven. The rate of attendance in those grades is high, although the figure is significantly lower in rural areas than in urban centers. Preschool registration has decreased significantly since 1991.

Higher education

Entrance exams for public universities, commonly referred to as DTM, are administered by the State Test Center. These exams hold significant weight as they establish the cut-off points from the applicants' pool for the same program. Consequently, they serve as a sole criterion for awarding scholarships.

Falling public standards

edit

The official literacy rate is 99 percent. However, in the post-Soviet era educational standards have fallen. Funding and training have not been sufficient to effectively educate the expanding younger cohorts of the population. Between 1992 and 2004, government spending on education dropped from 12 percent to 6.3 percent of gross domestic product.[1]

In 2006 education's share of the budget increased to 8.1 percent. Lack of budgetary support has been more noticeable at the primary and secondary levels, as the government has continued to subsidize university students.[1]

Between 1992 and 2001, university attendance dropped from 19 percent of the college-age population to 6.4 percent. The three largest of Uzbekistan's 63 institutions of higher learning are in Nukus, Samarkand, and Tashkent, with all three being state funded.

Secondary Education

There are approximately 9,700 schools including about 1,850 secondary schools, 1,919 high schools, 75 evening schools, 107 centers of adult education, and 85 special schools for disabled children. In the year's 1999 to 2000, the number of pupils in these schools reached over 5.7 million. Compulsory-type education provided by the State (Republic of Uzbekistan) is free. This form of education allows the country to reach the 98 percent literacy rate. The Uzbekistan government builds schools; purchases equipment, material, and textbooks; educates teachers; conducts research; creates curricula and methodologies of teaching; and establishes examination procedures. The school system includes both urban and rural schools, all of which fall under the supervision of the Ministry of Public Education.

Secondary education is divided into two stages. The first stage includes nine years of compulsory schooling with the same programs all over Uzbekistan. The second stage covers education and vocational training after nine years. It includes general secondary education and specialized secondary education. Young people receive general secondary education while staying in school for the tenth and eleventh grades. Upon successful completion, they get a Certificate of Complete Secondary Education.

Specialized secondary education is provided through a net of schools:

Professionalno-Tekhnicheskoye Uchilishe (PTU or Professional Technical School). Graduates receive a Junior Specialist Diploma equal to a Certificate of Complete Secondary Education.

Tekhnikum (Technical College). Graduates receive a Junior Specialist Diploma equal to a Certificate of Complete Secondary Education.

Litsei (Lyceum) or various training courses offered by higher education institutions or industry. Graduates receive a Junior Specialist Diploma equal to a Certificate of Complete Secondary Education.

Formerly, Soviet-type schools had one curriculum for all schools across the union. Today, the curriculum is less rigid and defined. However, there are two new subjects: the Uzbek language and a basic ecology course included in every teaching plan. All students of the same grade study together and change classes together.

Teachers grade oral answers during lessons and test papers. Standardized tests and multiple-choice tests are rare. At the end of the quarter (semester), grades are averaged. Exams, written or oral, are given at the end of the year. At the completion of secondary school, a certificate or diploma is awarded. The first certificate is awarded for the completion of the compulsory ninth grade after which the individual can go to any type of school. The second certificate, Certificate of Complete Secondary Education (attestat zrelosti or certificate of maturity), is awarded after the eleventh grade. Those who graduate from technical colleges receive a diploma that is legally equal to the certificate and also qualifies them in technical fields.

Teachers in the secondary education schools must be graduates of the pedagogical institute (old Soviet-style) or graduates at the Master's degree level in the new system. Teachers are taught many background professional subjects; general courses in philosophy, language, literature, and education-related courses like psychology (general, developmental, and educational); the history of education; and general educational methodology. They also study methodology in their area of specialization, for example, the methodology of teaching math or a foreign language. Teachers specialize at least in two subjects and traditional pairs are as follows: language/literature, math/physics, chemistry/biology, English/German (or French as a second foreign language), and history/geography. Another source of teachers comes from the professional community. For example, engineers would teach drafting and accountants would teach mathematics. In vocational schools, professionals teach their own specialties.

Students who fail to pass exams in one or two subjects are normally given a re-examination. Teachers and peers provide help. When the student fails a year exam, summer classes are prescribed, and a re-examination is given in the fall. A student who fails all possible reexaminations, demonstrates a poor attitude, and also has discipline problems must repeat the grade. Education is compulsory and dropping out is not permitted. Only a serious family reason, (such as the pupil being the only wage earner in the family, a trouble-maker, or a runaway) causes students to be considered dropouts. Teachers and administration do everything possible to keep children in school and to educate them to the required level.

There are about 440 Secondary Specialized Educational Institutions, including 209 trade (professional) schools, 180 academic Lycea, and 53 business schools. Approximately 221,000 individuals are trained in technical and vocational schools that offer more than 260 specialties. Vocational or specialized secondary education as a system exists in two traditional subsystems (PTU and Tehnikums) and one relatively new subsystem (Lytsei). Professional Technical School or prof-teh-uchilishe (PTU)

trains the blue-collar workers at a basic technical level like electricians, turners, technicians, cooks, hairdressers, plumbers, tailors, medical personnel, and machinists. About 60 percent of the students enter PTU after the ninth grade of compulsory school and some after the eleventh grade. This system trains about 260,000 students throughout the country. Today PTU has made a transition to preparing specialists of two to three modern professions. Depending on profession and preparation level, the training may be of different lengths. Annually, about 110,000 to 115,000 students graduate from these schools.

Under the former Soviet system, the Ministry of Public Education controlling the PTU's received "orders" from major enterprises on the type of specialists they needed. Approximately 50 percent of the students are still being trained to fulfill these "orders." Tehnikums (technical colleges) belong to a number of different ministries, but the Ministry of Higher and Specialized Secondary Education has overall responsibility for the system. Tehnikums educate and train blue-collar workers of middle and higher qualification levels, as well as some white-collar professions who can be first level supervisors in the technical fields. Young people can enter Tehnikum after the ninth or eleventh grade, and depending on the profession, the program duration varies from one and a half to four years.

Approximately 180 Lycea were created, using the model of technical colleges, to fill the gap in new professions (mainly in the economic and service fields) that were not addressed by the previous system. Some Lycea are established by universities, and courses are taught by university instructors and professors. Since Lyceum takes three years (not two like the tenth and eleventh grade), the Bachelor's degree can be obtained in three years after that (not in four years like those who finish a traditional school). Experiments on this new multi-level system are being held on the basis of the Tashkent Pedagogical Institute. The government plans to have about 300 Lycea to educate about 1.5 million students in the next five to ten years.

Read more: Uzbekistan - Secondary Education - Schools, Certificate, Technical, and School - StateUniversity.com
<https://education.stateuniversity.com/pages/1652/Uzbekistan-SECONDARY-EDUCATION.html#ixzz8aYH1ZWfW>

Uzbekistan country profile. Library of Congress Federal Research Division (February 2007). This article incorporates text from this source, which is in the public domain.

2.<https://education.stateuniversity.com/pages/1652/Uzbekistan-SECONDARY-EDUCATION.html>

REFERENCE:

1. National Program of Personnel Training of the Republic of Uzbekistan // Harmoniously developed generation - the basis of development of Uzbekistan. - T.: Sharq Publishing House. 1997.
2. Law of the Republic of Uzbekistan "On Education" // Harmoniously developed generation - the basis of development of Uzbekistan. - T.: Sharq Publishing House. 1997
3. Azizkhodjaeva NN Pedagogical technologies and pedagogical skills. - T.: Publishing House of the Literary Foundation of the Writers' Union of Uzbekistan. 2006 y. 200b.

**ZAMONAVIY O'ZBEKISTONNI YANGILANGAN QONUN USTUVORLIGI USTIGA
BUNYOD ETAMIZ****O'sarova Go'zal Shavkat qizi***Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti "Yaponshunoslik" fakulteti 2-kurs
talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining yagona qonuni davlat Konstitutsiyasining avvaligi va hozirigi tarixidagi o'zgarishlar, ushbu o'zgarishlarni jamiyat hayotida tutgan o'rni, xalqimiz hayotiga olib kirgan qulayliklari, yoshlarni qo'llab quvatlash orqali jamiyatni, jamiyat orqali esa mamlakatni rivojlantirish ko'zda tutilgan ko'plab rejalarni hayotimizga tadbqiq etish kabi chora tadbirlar amalga oshirilganligini ko'rib chiqamiz.*

Kalit so'zlar: *constitution, investetsiyalar, ilm-fan, davlat, jamiyat, fuqarolar, rivojlanish tendensiyalari, itimoiy va iqtisodiy rivojlanish.*

Abstract. *In this article, changes in the previous and current history of the Republic of Uzbekistan, the changes in the previous and current history, the conveniences that these changes brought to the life of our people, development of the society through the support of the youth, and the development of the country through the society are discussed in this article. We will see if many plans have been implemented in our life.*

Key words. *constitutions, investments, science, state, society, citizens, development trends, social and economic development.*

O'zbekiston Respublikasining bosh qonuni Konstitutsiyasi to'g'risida gap boshlar ekamiz dastlab Konstitutsiya nima u qanday ma'noni anglatishiga to'xtalib o'tamiz. Konstitutsiya so'z (lotincha: constitutio -: "tuzilish", "tuzuk")-bu davlatning asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllashtirish tizimi fuqarolarning huquq va erkinliklari, shuningdek, sud tizimini belgilab beradi. Har bir davlat o'z davlatchiligiga asos solgan ekan dastlab mamlakati farovonligini ta'minlash uchun ma'lum qonun qoidalar tizimiga asoslangan qonun birligi bo'lgan Konstitutsiyasiga asos soladi. Dunyoda o'z Konstitutsiyasiga ega bo'lgan dastlabki davlat AQSh davlatidir. AQSh Konstitutsiyasi 1789-yilda qabul qilinadi. O'shbu Konstitutsiya ham albatta xato va kamchiliklardan xoli emasdi. Amerikaliklar uchun muqaddas hisoblangan Konstitutsiya ushbu holga kelguncha 27 marotaba o'zgartiriladi. AQSh keyin boshqa ko'plab davlatlar Fransiya, Germaniya, Angliya, Italiya, Rossiya va boshqa davlatlar ham o'z Konstitutsiyalarini ishlab chiqadi. Markaziy Osiyo mamlakatlarida esa bu bosqich 1991-yildan keyin ya'ni SSR parchalangandan so'ng boshlanadi. SSR tuzumi davrida barcha Markaziy Osiyo davlatlari yagona SSR Konstitutsiyasi asosida hayot kechirar edi. SSR parchalangandan so'ng esa har bir davlat endi o'z qonuni Konstitutsiyasiga ega

bo'ldi. O'zbekiston davlatining ham yagona qonun birligi Konstitutsiyasiga ega bo'lishining sabablaridan biri sifatida qaralsa mubolag'a bo'lmaydi. Davlat mustaqilligini qo'lga kiritguncha Chor Rossiyasi qaramligi ostida kun kechirardi va fuqarolarning ham hech bir huquqlari davlat tomonidan qonuniy jihatdan qat'iy tarzda belgilanib qo'yilgan emasdi. Mustaqillik jamiyat hayotiga juda keng imkoniyatlarni ochib berdi. Davlat Konstitutsiyasining yaratilishidagi bosh sabablardan biri bo'lgan o'zbek tilining davlat tili sifatida qabul qilinishi undan so'ng mamlakat yaxlitligini saqlash, fuqarolar tinchligini taminalash, xalqning yashash tarzini yanada oshirish uchun davlat Konstitutsiyasini yaratish komissiya tuziladi. Konstitutsiyaviy komissiya O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini yaratilishi ustida 2,5 yil ishlaydi. Dastlabki varianti 1991 yilning oktabr-noyabr oyigacha tayyorlab bo'linadi, lekin bu loyiha hali mukammal emasligi uchun yana ham jiddiyroq va talabchanlik bilan ishlash zarur edi. 1992-yilning bahorida esa loyihaning ikkinchi varianti ishlab chiqiladi va 1992-yilning kuzida ushbu loyiha umumxalq muhokamasi uchun 2-marotaba matbuotda e'lon qilinadi. Umumxalq muhokamasi davrida 6 mimgdan ortiq taklif va mulohazalar beriladi. Shunday qilib mustaqil O'zbekistonning dastlabki qomusi Konstitutsiyasi 1992-yil 8-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XII chaqiriq XI sessiyasida qabul qilinadi. Konstitutsiyani qabul qilishdan avval xalq ixtiyoriga havola etishdan maqsad haqida gapiradigan bo'lsak, bundan ko'zlangan asosiy maqsad xalqning fikrini bilish va fikrlarning xilma-xilligi orqali xalq manfaatlarini ham hisobga olgan holda yangi qonuni yaratish edi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ilgari surilgan maqsadlardan eng asosiylari xalq farovonligini taminlash, aholining sog'lomlik darajasini yanada oshirish, ayniqsa onalar va bolalar sog'lig'iga katta e'tabor qaratish, yashash dahlsizligi, uy-joy mulk dahlsizligi, erkin fikr yuritish, bepul tibbiy xizmatdan foydalanish va bepul ta'lim olish va shu kabi ko'plab huquq va majburiyatlar qat'iy belgilab berildi. Bularni buzgan har qanday shaxslar qonun oldida jazoga tortiladigan bo'ldi. O'zbekiston davlati ushbu yaratilgan Konstitutsiyadan 2023-yilga qadar foydalanib keldi. Davlat rahbari Shavkat Mirziyoyev hokimiyat tepasiga kelganlaridan so'ng ko'plab chora tadbirlarni amalga oshirdi shu jumladan mamlakat Konstitutsiyasiga ham o'zgartirish kiritish kerakligi haqida ilk bor 2021-yilning 7-dekabr kuni Konstitutsiyaning 29 yilligiga bag'ishlangan bayram tadbirida asosiy qonuning yangi loyihasi haqida so'z ochadi. Jumladan o'z nutqida shunday dedi: "Bugungi shiddatli davr bizdan zamonga mos harakat va o'zgarishlarni talab etmoqda. Ana shunday talabga javob beradigan mukammal Konstitutsiyaga ega bo'lish uchun Asosiy qonunimizning yangi loyihasini tayyorlashimiz, uni xalq muhokamasiga qo'yib, bildirilgan takliflar asosida takomillashtirish, ushbu muhim siyosiy hujjatni 2022-yi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 30 yillik bayrami nishonlanadigan kunlarda qabul qilish, o'ylaymanki, milliy davlatchilik ananalarimizga, xalqimiz manfaatlariga munosib ish bo'ldi" deya takidlaydi. Bundan tashqari davlat rahbari Konstitutsiyaning yangi loyihasida bolalar mehnatiga yo'l

qo`ymaslik, nogironlar, keksa avlod vakillarining huquqlarini ishonchli himoya qilish masalalarini aks ettirilishi va ekologiyaga oid maxsus bob kiritilishi haqida alohida so`z yuritadi. 2023-yilning 1-may kunidan e`tiboran Konstitutsiyaning yangi tahriri kuchga kiradi. Bu kunga qadar 1992-yildan buyon Konstitutsiyaga jami 15 marta o`zgartirish kiritilgan edi. Bu safar esa o`zgarishlar ko`laminin kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman olganda Konstitutsiya 65 foizga yangilandi. Konstitutsiyaning yangilanishiga zaruriyatlariga qaraymiz. Mamlakat aholisining ko`payib borishi natijasida aholining 2040-yilga borib 50 millionga yetishi, ularning yarmidan ko`pi yoshlar bo`lishi va ularga munosib sharoit yaratishda quyidagi yo`nalishlarning zarurligi. Barqaror iqtisod, samarali boshqaruv, xavsiz davlat, ijtimoiy kafolatlar va boshqa ko`pdan-ko`p muammolar yichimi mustahkam poydevorni-O`zbekistonning yangilanayotgan Konstitutsiyasini taqazo etardi. Avvalgi Konstitutsiyadan yana bir farqli jihati shunda ediki yangi Konstitutsiya matni olimlar va mutahassislar tomonidan kabinetlarda yozilmadi. Balki, avval xalqning fikr takliflari 2 bosqichda o`rganildi va shundan so`ng Konstitutsiya loyihasi tayyorlandi. Birinchi bosqichda 60 mingdan ziyod takliflar ushbu takliflarning har to`rttasidan bittasi Konstitutsiya loyihasidan joy oldi. Ikkinchi bosqichda 150 mingdan ortiq takliflarni ommaviy axborot vositalari, internet tarmoqlari orqali 5 million aholimiz tanishib chiqdi. Shu bilan birga 10 mingta qo`shimcha taklif, xalqaro huquqiy hujjatlar va 190 dan ortiq davlatlar tajribasi o`rganildi. Avvallari Konstitutsiya qabul qilishda dastlab loyiha ishlab chiqilib, keyin xalq muhokamasiga qo`yilgan. Yangilangan Konstitutsiya taraqqiy etgan davlat Yangi O`zbekiston qurish g`oyasi atrofida butun jamiyatni jipislashtirdi. Yangilangan Konstitutsiyaga ko`plab professor olimlar o`zlarining shaxsiy fikrlarini bayon etishdi shulardan biri Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti professori siyosiy fanlar doktori Sayfiddin Jo`rayevni fikrlariga o`zgina to`xtalib o`tsak, professor Konstitutsiyaning 65 moddasiga o`zgartirish kiritilib unda farzand va bola huquqlar davlatning bu boradagi majburiyatlari tegishli normalar bilan mustahkamlab qo`yiladi va Konstitutsiyaviy qonun loyihasida farzandlar ota-onasining nasl –nasabidan va fuqarolik holatidan qat`iy nazar qonun oldida tengdir degan norma kiritilgan degan qismiga professorning fikrlari quyidagicha avarambor farzand uning ta`lim olishi, jismoniy jihatdan sog`lom bo`lishi har bir davlat uchun juda ham muhim. Buning uchun yoshlarmizga keng imkoniyatlarni yaratish buni oila bilan jamiyat hamkorlikda olib borishi kerak. Ba`zi bir ota-onalarimiz farzandlari tarbiysiga e`tibor bermay uning shaxsiy rivojlanishiga o`z hisalarini qo`shmayotganligini ham afsuski ko`rib turibmiz shu holatlarni oldini olish uchun farzand tarbiyasiga davlatni ham, ota-onalar ham javobgarligini qonun orqali mustahkamlab qo`yish orqali javobgarlik hissini oshirishni ko`zda tutilganligi bayon qiladi. Farzandlarimiz bizni kelajagimiz biz ularni har tomonlama rivojlantirimo`g`imiz zarur. Buning uchun esa har ikki tomonning birdek yordami zarur. Davlat

farzandlarimizni rivojlanishi, intellektual fikrlaydigan yirik mutahassislar bo'lib yeteshi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish uchun ko'plab sarmoyalarni sarflasa ota-onalar esa ularni oiladan boshlab yaxshi tarbiyalashi, ularda vatanparvarlik, xalqparvarlik hislarini uyg'otmog'otishi ularda ilm olishga nisbatan ishonchni kuchaytirishi zarur. Shu bilan birga farzandlarimizni bilim salohiyatlarini milliy qadriyatlarimizga mos holda rivojlantirishimiz darkor. Negaki hozirgi kunga kelib ko'plab davlatlarning rivojlanish bosqichlariga qaraydigan bo'lsak juda ko'plab davlatlarda rivojlanish jarayonida milliy qadriyatlarini yo'qolib borayotganini ko'rishimiz mumkin. Biz esa aksincha milliy qadriyatlarimizni saqlagan holda davlatimizni har bir sohasini u xoh ta'lim sohasi xoh ijtimoiy –iqtisodiy soha bo'lsin barchasini qadriyatlarmizni saqlagan holda yani o'zbekchilikka moslashtirib dunyoning rivojlangan davlatlaridan andoza olgan holda o'z davlatimizni rivojlantirishimiz eng to'g'ri yo'l desak mubolag'a bo'lmaydi. Hozirgi kunga kelib yoshlarimizning ilmiy salohiyatlari, kasbga qiziqish qobiliyatlari yuqori darja ortib bormoqda buning barchasi albatta yaratilayotgan shart-sharoitlar tendensiyasining yuqorilab borishining mevasi deyishimiz mumkin. Yana bir professor olimning yangilangan Konstitutsiyaga bildirgan fikrlarni ko'rib o'tsak. Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti professor olimi Rustam Xolmurodov yangilangan Konstitutsiya to'g'risida professor –o'qituvchi va olimlarga Konstitutsiyaning quyidagi farqli jihatlari to'risida ma'lumot beradi. Xususan, Konstitutsiyaning 25-moddasiga kiritilayotgan o'zgarishda insonning sha'ni va qadr-qimmatiga bo'ladigan xavfni oldini olish masalasini Konstitutsiya bilan mustahkamlab qo'yish lozimligini ta'kidladi. Yangilangan Konstitutsiyaga nisbatan bildirilgan bunday ijobiy fikr va mulohazalar juda ko'p bo'ldi. Bundan tashqari Konstitutsiyadagi o'zgartirishlardan eng quvonarlisi fuqarolarning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar ularning qarindoshlarini huquqlarini cheklash uchun asos bo'lishi mumkin emasligi mustahkamlandi. Bu qonuning joriy etilishi eng katta yutug' bo'ldi negaki hech bir shaxs boshqalarning ayblari evaziga o'z huquqlaridan cheklanishi, qilgan jinoyatlari evaziga badal to'lashga majbur emas. Bu ham mamlakat rivojlanishiga katta to'siq bo'ladi. Agar farzandlar ota-onalarining qilgan gunohlari orqali ko'plab huquqlardan cheklansa, shuningdek huquqiy davlat organlarida ishlash huquqlaridan mahrum bo'lishsa ular garchi yuksak ilmiy salohiyat ega bo'lsada biz ularni huquqiy davlat organlariga qabul qilmasak bilimli yoshlarimizdan ayrilib qolmaymizmi? Albatta yuqori darajadagi bilimi bo'lgan yoshlarimizdan ayrilishimiz mumkin. Bunday vaziyatlarni oldini olish uchun esa shu kabi qonunlarning ishlab chiqilishi biz uchun juda yangilik bo'ldi. Albatta yangilangan Konstitutsiya faqat shular orqaligina cheklanib qolmadi. Birinchidan mamlakat aholisining ijtimoiy holatini yanada yaxshilashladi. Ikkinchidan fuqarolarning huquqiy vakolatlarini kengaytirdi. Uchinchidan tadbirkolar erkinlik faoliyatini ta'minlash, To'rtinchidan sud hokimiyati va advokatura mustaqilligini kuchaytirish, xalq tinchiligini taminlash kabi qonunlarni joriy etish bilan bir qatorda O'zbekistonning jahon mamlakatlar o'rtasidagi

tendensiyasini yuqori darajada o'sishiga olib kelishini ta'minlash ,uni jahoning har qanday davlati bilan tenglasha oladigan darajadagi tashqi iqtisodiy tizimini yaratish shu orqali qo'shni davlatlar bilan ham iqtisodiy ham siyosiy aloqalarini yanada mustahkamlashga qaratilga maqsadlar ham ushbu Konstitutsiya negizda shaklanishi ko'zda tutilgan va alohida e'tabor qaratilgan edi .Yana bir qonun xalqning davlat rahbariga bo'lgan ishonchi va mehrini ortishiga sabab bo'ldi.Bu qonun xorijdagi fuqarolarning ham huqularini himoya qilinishini taminlash shuningdek ularga alohida g'amxo'rlik qilish to'rg'risida qonun edi. Davlat xorijda yashayotgan vatandoshlar bilan aloqalarni saqlab qolish hamda rivojlantirish to'g'risidagi xalqaro huquq normalariga muvofiq g'amxo'rlik qilish belgilandi va O'zbekiston fuqarosi O'zbekistondan tashqariga majburiy chiqarib yuborilishi yoki boshqa davlatga berib yuborilishi mumkin emasligi belgilandi. Bundan davlatning chet elda yashayotgan fuqarolarini qanchalar yaxshi ko'rishi ularga ko'rsayotgan g'amxo'rligi orqali O'zbekiston Davlatining qanchalar bag'rikengligini va davlat rahbarining fuqarolariga bo'lgan mehrini yorqin ko'rish mumkin. Amalga oshirilgan o'zgarishlardan eng kattasini esa ta'lim tizimiga qaratdi. Ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar ro'y berganligi to'g'risida yuqoridagi sahifalarimizda ham to'xtalgan edik lekin hozir unga to'ldirish kiritmoqchiman. Bizning mamlakatimizdan bugungi kungacha juda ko'plab allomalar ,qomusiy olimlar,faylas-u shoirlar tabiblar,matematiklar va boshqa juda ko'plab allomalarimiz yetishib chiqqani to'g'risida faxrlanib gapira olamiz. Lekin hozir nega bizdan shunday buyuk mutaffakir- olimlar ,sarkardalar chiqmayabdi? Chunki avvallari chegaralarni dahlsiz bo'lgani, insonlarning boshqa davlatlar hududiga o'tishi uchun hech qanday cheklovlarning bo'lmaganligi tufayli ilim izlash ko'lamini juda keng miqiyosda amalga oshirilgan .Barcha buyuk allomalar-u olimlarimizning hayotlariga qaraydigan bo'lsak ,ular ilmni faqat birgini tug'ilib o'sgan vatanida olish bilangina cheklanib qolishmagan.Balkim qo'shni xalqlarining madaniyatini, yashash tarzini o'rganish orqali ilmlarini yanada boyitish uchun ilm izlab yurt kezganlar, dunyoga mashhur bo'lgan ilm-fan markazlariga borib ta'lim olishgan. Shu sabali ham ularni tajribalari va bilimlari misli ko'rilmagan darajaga yetadi.Bu o'sish esa bizni xalqimizning boshqa davlatlar tomonidan tobe etilishi natijasida tor doira bilan cheklanib qolib bir qobiqdan tashqariga chiqib keta olmaganligi natijasida yurtimiz rivojlanishi bir muncha vaqtga kechikib keldi.Hozirgi kunga kelib esa yana yoshlarni ta'lim olishini kuchaytirish, ularni chet ellarda o'qitish ,kichik bir dunyochada katta bir dunyoga chiqib dunyoda yuz berayotgan o'zgarishlardan boxabar bo'lishga yordamlashish, ularni chet mamlakatlariga o'qishga yuborish orqali mamlakat iqtisodiy budjetiga keng investetsiyalarni olib kirishga yo'l ochish ,shuningdek jahon fan-texnikasini o'rganib davlatga uni yanada takomillashga holda olib kirish orqali mamlakatini rivojlantirish ko'zda tutilmoqda .Shu kabi tadbirlarni birinchilardan bo'lib qo'llagan Yaponiya davlati ikkinchi jahon urishidan so'ng qisqa vaqt ichida dunyoning rivojlangan mamlakatlari qatoridan o'rin oldi . Buning asosiy sababi mamlakat

budjetining teng yarmini ilm-fanni rivojlantirishga, bollar bilim darajasini oshirishga qaratganligi edi. Hozirgi kunda bizning mamlakatimizda ham xuddi shu kabi chor-tadbirlarga kuchli e'tibor qaratilishi kelgusida mamlakatimiz rivojlanishida muhim o'rin kasb etishi ko'zda tutilmoqda. Bundan xulosamiz shundan iboratki bizning Konstitutsiyamizda musthkamlanib qo'yilgan ushbu qonunlar kelgusida davlatimiz kelajagini yanada yorqinlashib borishga yo'l ochadi deya o'ylaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi Toshkent. 2023
2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiya kitobi
3. Narzulla Jo'rayeva, Akbar Zamonov O'zbekiston tarixi kitobi G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi 2018
4. O'zbekiston ovozi gazetasi
5. Yangiliklar 24 uztv.tv TV dasturi
6. Lex.uz, samdu.uz, gazeta.uz

**“SANOAT KORXONALARIGA XALQARO STANDARTLARGA MUVOFIQ
SIFATNI BOSHQARISH TIZIMLARINI JORIY ETISH VA SERTIFIKATLASH
BOZORINI RIVOJLANTIRISH”**

*Andijon viloyati Andijon mashinasozlik Instituti
Iqtisodiyot fakulteti MENEJMENT yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
Rashidov Oyatillo*

Annatsiya: *Ushbu maqolada hozirgi kundagi bozor munosabatlari, zamonaviy bozor iqtisodiyoti, sanoat korxonalariga xalqaro standartlarga muvofiq sifatni nazorat qilish tizimni yaratish, joriy etish, sertifikatlash bozorini rivojlantirish va milliy iqtisodiyotni rivojlantirish haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Zamonaviy bozor, iqtisodiyot, raqobatbardosh, mahsulot, tovar, korxona, sifat, xizmat.*

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti ishlab chiqarilayotgan mahsulotning sifatiga tubdan boshqacha talablarni qo'yadi. Bu hozirgi vaqtda har qanday firmaning yashab qolishi, tovar va xizmatlar bozoridagi barqaror holati uning raqobatbardoshlik darajasiga ko'ra belgilanishi bilan bog'liq. O'z navbatida, raqobatbardoshlik ikkita ko'rsatkich - mahsulot narxining darajasi va sifatining darajasiga bog'liq bo'lib, bunda ikkinchi ko'rsatkich o'z ahamiyatiga ko'ra mehnat unumdorligi, resurslarning barcha turlarini tejash ko'rsatkichlaridan o'zib ketib, asta-sekin birinchi o'ringa chiqmoqda.

Sifat raqobatbardoshlik omili sifatida butun milliy iqtisodiyotga tarqaladi. U resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi. Bundan tashqari, mahsulot sifati - bu korxona faoliyatining muhim ko'rsatkichi.

Mahsulot sifatini oshirish - jahondagi barcha yetakchi firmalar uchun xos bo'lgan ish yo'nalishidir. Raqobatbardoshlik - raqobatga bardosh berish, unga qarshi tura olish qobiliyati. Bunda “raqobatbardoshlik” tushunchasi ham tovarlar (xizmatlar), ham korxonalar, firmalar va boshqa tashkilotlarga nisbatan qo'llaniladi.

1. Ishlab chiqaruvchining raqobatbardoshligi - bu uning mahsulotning sifat tavsiflariga, ham boshqa ishlab chiqaruvchi-raqobatchilarga nisbatan olib boradigan aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyati hisobiga sotish bozorlarini saqlab qolish va kengaytirish qobiliyati. Yangi sotish bozorlariga chiqish, tashkiliy tuzilmani qayta tuzish, modifikatsiyalash va mahsulotning yangi turlarini o'zlashtirish, uni ishlab chiqarish hajmlarini o'zgartirish, asosiy ishlab chiqarish jamg'armalarini almashtirish, xo'jalik aloqalarini va marketing siyosatini o'zgartirish bilan bog'liq barcha yechimlar korxonaning raqobatbardoshligini ta'minlashga bo'ysundirilgan.

Tovar va korxonaning raqobatbardoshligi toifalari o'zaro uziy bog'liq bo'lishi bilan birga, muhim farqlarga ham ega:

1) mahsulotning raqobatbardoshligi tova ming hayot sikliga mos vaqt oralig'ida baholanadi va tadqiq etiladi, korxona raqobatbardoshligini tadqiq etish asosida esa korxona faoliyat ko'rsatib turadigan davrga mos bo'lgan ancha uzoq vaqt yotadi;

2) mahsulotning raqobatbardoshligi uning har bir turiga nisbatan ko'rib chiqiladi, korxona raqobatbardoshligi esa ishlab chiqariladigan mahsulotning barcha o'zgaruvchi nomenklaturasilii va uning ishlab chiqarish-texnik salohiyatini qamrab oladi;

3) korxonaning raqobatbardoshlik darajasi uning o'zi tbmonidan tahlil qilinadi, tova ming raqobatbardoshligini baholash esa iste'molchining alohida huquqi. O'z strukturasiga ko'ra korxonaning raqobatbardoshligi mahsulotning raqobatbardoshligidan ancha murakkab, chunki uning obyekti - korxonaning butun ishlab chiqarish-iqtisodiy faoliyati.

O'z strukturasiga ko'ra korxonaning raqobatbardoshligi mahsulotning raqobatbardoshligidan ancha murakkab, chunki uning obyekti - korxonaning butun ishlab chiqarish-iqtisodiy faoliyati.

2. Tovar ning raqobatbardoshligi - bu lining nisbiy tavsibo'lib, ushbu tova ming raqobatchi tovaridan, birinchidan, aynan bitta ijtimoiy ehtiyojga mosligi bo'yicha, ikkinchidan esa ushbu ehtiyojni qondirish xarajatlari bo'yicha farqlarini aks ettiradi.

Mahsulot sifati - korxona faoliyatining eng muhim ko'rsatkichi. Mahsulot sifatini oshirish muayyan darajada korxol naning bozor sharoitlarida yashab qolishi, ilmiy-texnika taraqqiyotining sur'atlari, ishlab chiqa-rish samaradorligining o'sishi, korxonada foydalaniladigan resurslaming barcha turlarini iqtisod qilishni belgilab beradi. Sifat tushunchasining aniq-iqtisodiy izohlari yetarli darajada ko'plab mavjuddir. ISO 9000:2005 xalqaro standartiga muvofiq «sifat» - bu mahsulotning xossalari va tavsiflari majmui bo'lib, ular mahsulotga belgilangan yoki kutilayotgan ehtiyojlami qondirish qobiliyatini baxsh etadi.

Xalqaro standart - sifatni, tovar qanday maqsadlarga mo'ljallangan boisa, shu maqsadlarga mos bo'lishi uchun tovarga berilgan uning o'ziga xos xossalari, shakli, tashqi ko'rinishi va qo'llanish shartlarining majmui sifatida ta'riflaydi. Barcha bu elementlar sifatga qo'yiladigan talablar bilan belgilanadi, bu talablar loyihalash bosqichida buyuirming texnik tavsiflari, konstruktorlik hujjatlari va texnikaviy shartlarda aks ettirilib, xom ashyo sifati, konstruktiv o'lchamlari, rang-tuslaming birligi, jilosi va hokazolami ko'zda tutadi.

Standartlashtirish bo'yicha xalqaro tashkilotning (ISO 8402-94 standarti) talqin etishiga ko'ra sifat - mahsulot yoki xizmatlaming xossalari va tavsiflarining majmui bo'lib, ular ushbu mahsulot yoki xizmatlarga ular qondirishi shart bo'lgan yoki kutilayotgan ehtiyojlami qondirish qobiliyatini baxshida etadi. Mahsulot sifatining mohiyatini yanada to'laroq tavsiflash uchun u bilan bog'liq quyidagi tushunchalarni aniqlash zarur: mahsulotning texnik darajasi; sifat halqasi; sifat ko'rsatkichlari; tovarning raqobatbardoshligi.

Mahsulotning texnik darajasi - mahsulot sifatining nisbiy tavsifi bo'lib, baholanayotgan mahsulotning texnik jihatdan mukammalligini tavsiflovchi ko'rsatkichlarning qiymatlarini tegishli bazaviy ko'rsatkichlarning qiymatlari bilan solishtirishga asoslangan. Mahsulotning texnik darajasi mahsulot sifatining tarkibiy qismi hisoblanadi, turli ko'rsatkichlarda aks ettiriladi va original konstruktorlik yechimlarni qo'llash, yangi materiallardan foydalanish, ishlab chiqarishning ilg'or texnologik jarayonlarini joriy etish va ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatini nazorat qilish natijasida oshiriladi. Sifat halqasi - mahsulotning hayot sikli, sifatni boshqarishni amalga oshiradigan quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: marketing, bozorni izlash va o'rganish, texnik talablarni loyihalash va ishlab chiqish, mahsulotni ishlab chiqish, moddiy-texnika ta'minoti, ishlab chiqarish jarayonlarini tayyorlash va ishlab chiqish, nazorat, sinovlar va qabul qilish, joylash va saqlash, mahsulotni taqsimlash va sotish, montaj va ishlatish, texnik va kafolatli xizmat ko'rsatish, utillashtirish.

Sifat ko'rsatkichlari - mahsulot ko'rsatkichlarining o'zaro bog'liq majmui bo'lib, uning qanday maqsadlarga mo'ljallanganligi, ishonchliligi, texnologikligi, standartlashtirish va unifikatsiyalash darajasi, estetik, ergonomik, ekologik xossalari, patent-huquqiy jihatlari, tashishga yaroqliligi, xavfsizligi va iqtisodiy parametrlarini tavsiflaydi. Tovarining raqobatbardoshligi - buyumning sifati va qiymatining tavsiflari ushbu bozorning talablariga va iste'molchilarning baholariga yuqori darajada muvofiqligi tufayli uning xuddi shu turdagi va ayni shunday maqsadlarga mo'ljallangan boshqa buyumlarga nisbatan iste'mol uchun ancha o'ziga tortadigan bo'lish qobiliyati.

Agar Yaponiya va AQSHda ko'p yillar davomida sifatni oshirish dasturlari amalga oshirilgan bo'lsa, sifat masalalarining faol siyosati sifatni uzoq muddatli rejalashtirish amalga oshirilgan, unda Yevropada sifatni boshqarish keskin istisnalar sababli sifat nazorati mavjudligi bo'yicha orqada qolgan. 1980-yillar davomida Yevropaning barcha joylarida yuqori sifatli mahsulot va xizmatlarga hamda o'zida sifatni ta'minlashni takomillashtirishga harakatiar kuzatilgan. ISO 9000 standartlari asosida sifat tizimlari keng joriy etilgan. Bu yanada barqaror sifat darajasi va yanada ishonchli yetkazib berish, sifat masalalari bo'yicha keyingiroq vaziyatga olib keldi. Ta'kidlab o'tish joizki, yagona Yevropa bozorini yaratishga tayyorgarlik bo'yicha G'arbiy Yevropa mamlakatlari katta va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatlari natijasida mamlakatlar o'rtasida ishchi kuchli va samarali mahsulot almashinuvini ta'minlash yo'llari, yagona proseduralar va talablarni ishlab chiqildi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak turli xil mamlakatlarda ko'plab sabablar bilan sifat darajasini yaqinlashishiga erishilgan. Ulardan asosiysi sifatni boshqarish bo'yicha ilg'or tajribalarni ijodiy almashish, yuqori sifatga erishish nazariyasi va amaliyotini evolyutsion rivojlanish yo'Uari insoniyat o'zlashtirishi, barcha usullar va yondashishlarni integratsiyasi bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдувалиев А.А. и др. «Основы стандартизации, сертификации, метрологии и управления качеством продукции». Учебное пособие. - Ташкент: Издательство ТГТУ, 2002. - 287 с.
2. Abdullayev A.A., Latipov V.B., Umarov A.S., Alimov M.N., Boyko S.R., Hakimov O.Sh., Xvan V.I. Standartlashtirish, metrologiya, sertifikatlashtirish va sifat. O'quv qo'llanma. Toshkent, SMSITI, 2008.-267 b.
3. Аристов, О. В. Управление качеством: учебник / О. В. Аристов. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 238 с.: ил.
4. Ахмедов Б.М., Абасов А.А. Система менеджмента качества - основа конкурентоспособности. Изд. «Асп-Матбуот». 2004. 96с.
5. Ахмедов Б.М., Исматуллаев П.Р., Туробжонов С.М., Юсупов Э.Д., Тураев Ш.А. Основы системы менеджмента качества. Изд-во ИПТД «Узбекистан», - Ташкент, 2009. -208 С.

KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI**Lapasov Shahzodbek Sodiq o'g'li****Iskandarov Anvar Bekmurod o'g'li***Termiz davlat pedagogika instituti talabalari*

Anatsiya: *Hozirgi jamiyatimizning asosiy bo'g'inini yoshlar tashkil etadi. Yoshlarning ilmiy salohiyatining qanchalik darajada bo'lishida katta rol o'ynaydigan jarayonlardan biri bu kichik maktab yosh davri hisoblanadi. Sababli bolalarning psixikasidagi asosiy jarayonlar shu davrga trio keladi.*

Kalit so'zlar: *Kichik maktab yoshi, bolalar psixologiyasi, intellekt, krizis, ta'lim.*

Odatlar psixalogik adabiyotlarda keltirilishicha kichik maktab yosh davri 6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi, lekin bu yosh davrga ajratish prinsipi qat'iy va mutloq degan fikr emas, albatta. Chunki, xalq ta'limi tizimida yuz beradigan ayrim o'zgarishlar bunga u yoki bu tarzda o'z ta'sirini o'tkazadi. Jumladan, bola maktab ta'limiga bog'chada tarbiyalanayotgan paytdan boshlab tayyorgarlik ko'ra boradi, buning uchun u, dastavval ta'lim tarbiya tomonidan o'quvchi shaxsi oldiga qo'yiladigan turli mazmundagi talablar bilan tanishadi undan tashqari u fan asoslarini egallash uchun ham biologik jismoniy ham psixologik jihatdan qarib yetilgan, jismoniy va mehnat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kichik maktab yoshi bir qancha bosqichlarni o'zy ichiga oladi.

Bularga : Maktab ta'limiga psixologik tayyorgarlik va rivojlanishning ijtimoiy shart-sharoitlari,

---Maktabga moslashish ,

---Kichik maktab yoshida yetakchi faoliyat,

---Kichik maktab yoshida asosiy psixologik yangilik,

Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi ko'p jihatdan ularning maktabga tayyorgarlik darajalariga bog'liq. Bolaning maktabda o'qishga tayyorligi quyidagilarni o'z ichiga oladi.

1- Shaxsiy tayyorgarlik. Motivatsiya sohaning rivojlanganlik darajasi. Bilishga qiziqishning mavjudligi. Ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zining maxsus o'rini bo'lishiga intilish, muhim baholanadigan faoliyatni bajarish ya'ni o'quvchi bo'lish.

2- Intellektual tayyorgarlik. Tevarak - atrofda mo'ljal ola bilish, bilimlar zaxirasining mavjudligi. Idrok va ko'rgazmali - obrazlar tafakkurning ma'lum darajada rivojlanganligi Umumlashtirish darajasi narsa va hodisalarni farqlash va umumlashtira olish ko'nikmasi. Nutqining ma'lum darajada rivojlanganligi; ko'pincha aqliy tayyorgarlik deyilganda bolaning dunyo qarashi, jonli tabiat, insonlar va ularning mehnatlari haqidagi bilimlari tushuniladi. Ushbu bilimlar maktab beradigan ta'limga

asos bo'lishi mumkin, lekin siz boyligi, ma'lum hatti- harakatlarini bajara olishi layoqatli bolaning maktabga aqliy tayyorligining asosiy ko'rsatkichi bo'la olmaydi.

3- Harakat tayyorgarligi;

--- mayda motarika;

--- katta harakatlarni amalga oshirish (qo'l , oyoq , tana)

4- O'quv faoliyatiga tayyorgarlik ;

--- kattalarni diqqat bilan eshita olish va uning ko'rsatmalarini aniq bajarish ;

--- topshiriqni mustaqil bajarish;

--- chalg'ituvchi millarga e'tibor bermasdan topshiriqni bajarishga kirishish.

Birinchi bor maktabga kelgan bola hali o'zini to'liq anglashi va o'z haddi - harakatlarni aniq bilishi qiyin. Faqat o'quvchigina bolaga me'yorlar qo'yishi, ularning haddi - harakatlari baholashi, o'z haddi - harakatlarni boshqalar bilan moslashtirishga sharoit yaratishi mumkin. Boshlang'ich sinfda o'quvchilar o'qituvchi tomonidan qo'yiladigan yangi talabalar va shartlarni qabul qiladilar, shuningdek, ularning qoidalariga to'la amal qilishga harakat qiladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Imonova, M., & Tojiyeva, D. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 950-952.

2. Imonova, M., & Muhammadova, D. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING USTUVORLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 907-912.

3. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

4. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

5. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

6. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

7. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.

8. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

9. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
10. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
11. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
12. Imonova, M., & Xoltorayeva, M. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO 'RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO 'LLASHNING ZARURIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 903-906.
13. Imonova, M. (2024). AMALIYOTCHI PSIXOLOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 485-490.
14. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
15. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.
16. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр-хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.
17. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI “Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
18. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)
19. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
20. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI

SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

21. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 32-35.

22. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 418-421.

23. Ньматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.

24. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.

25. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

26. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).

27. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

28. Ньматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

29. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

30. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43-46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

31. qizi Ne'matullayeva, S. X., & Ulug'bek qizi Abduqahhorova, M. (2023). BOLA SHAXSINING RIVOJIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO 'LLASH SHART-SHAROITLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 341-344.

GO'DAKLIK VA ILK BOLALIK DAVRI PSIXOLOGIYASI**Yuldosheva Iroda Murotaliyevna****Xursanova Shoxida Xusan qizi****Ko'chkeldiyeva Maftuna Akram qizi***TerDPI matematika va informatika fakulteti talabalari*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada go'daklik davrida psixik rivojlanish xususiyatlari, ilk bolalik davrida psixik taraqqiyot, 1-3 yoshli bolalarning aqliy rivojlanishi, ilk bolalik davrida bolalar shaxsining rivojlanishi haqida muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *o'yin faoliyati, go'daklik va ilk bolalik davri, maktabgacha yosh davri, tafakkur, hissiyot, idrok, iroda, intellekt, nutq.*

Аннотация: *Эта статья находится в зачаточном состоянии. Особенности психического развития, психическое развитие в раннем детстве, 1-3 года. психическое развитие детей, развитие личности детей в раннем детстве будет обсуждаться.*

Ключевые слова: *игровая деятельность, младенчество и раннее детство, дошкольный возраст, мышление, эмоция, восприятие, воля, интеллект, речь.*

Go'daklik davri bolaning tug'ilganidan bir yoshlarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga olib, bu davrda bola tashqi muhitga moslashishi uchun ma'lum darajada yetilgan nerv tizimi bilan tug'iladi. Ilk go'daklik davri - bu bolaning himoyasiz, kam harakat, harakat holatidan juda jadal ravishda rivojlanadigan, quvnoq bolaga aylanish davridir.

Insonga xos bo'lgan xatti— harakatlar, yangi tajribalarni egallash uchun beqiyos imkoniyatlarning borligi go'daklik yoshidagi bolalarning asosiy xususiyatlaridir.. Bola harakatlanayotgan narsani kuzata boshlaydi. U turli ovozlarga, jumladan, kattalarning tovushlariga e'tibor bera boshdaydi. Yangi tug'ilgan chaqaloqning miya og'irligi kattalar miyasining 1/4 qismiga to'g'ri keladi, nerv hujayralarning soni esa xuddi kattalarniki kabi bo'lib, lekin ular yetarli darajada rivojlanmagan bo'ladi.

Ilk bolalik davrida bolalar qisqa vaqt ichida kattalar bilan munosabat o'rnatadi, predmetlarni ushlashga va ulardan foydalanishni o'rganadi. U atrof olamdagi narsalarni kuzatadi, predmetlarni qo'li bilan ushlab, ularni qandayligini bilishga intiladi, tovushlarga e'tibor beradi va predmetlar yordamida shu tovushlarni o'zi yaratishga harakat qiladi. U o'z onasi va boshqa yaqinlari bilan emotsional munosabatga kirishadi. Go'dak yoshidagi bola ham jismonan, ham psixik, ham ijtimoiy jihatdan juda tez rivojlanadi. Go'daklik va ilk bolalik davri psixologiyasi xususiyatlari: Go'daklik davri bolaning tug'ilganidan bir yoshlarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga olib, bu davrda bola tashqi muhitga moslashishi uchun ma'lum darajada yetilgan nerv tizimi bilan tug'iladi.

Kattalar bilan emosional munosabati shu yoshdagi bolalarning asosiy yetakchi faoliyati bo'lib, bola psixik taraqqiyotining asosi bo'lib hisoblanadi. Kattalarning doimiy ravishda bola bilan birga bo'lishi, unga nisbatan qaratilishiga odatlanishi, uning

o'yinchoqlarga nisbatan qiziqishning susayishiga olib kelishi mumkin. Kattalar yordami bilan bajariladigan barcha xatti-harakatlari bolaning kelgusi psixik rivoji uchun asos bo'ladi. Kattalarning bolaga nisbatan emosional munosabati, ularning gaplariga bolaning o'z diqqatini qaratish, javob qaytarishga harakat qilishi, ba'zi so'zlarni yodida saqlab qolib, emosiya bildirishi, diqqat, xotira, nutq va boshqa bilish jarayonlarining rivojlanishiga zamin bo'ladi.

Nutq - bu yoshlarda nafaqat muloqot, balki bola tafakkurining rivojlanishi va o'zini-o'zi, shuningdek, bilish jarayonlarini boshqarish vositasi bo'lib ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda go'daklik davridagi bolaning hayoti to'liq kattalar bilan hamkorlikdagi emosional munosabati bilan bog'liq bo'ladi. Go'dak 2 oylik vaqtdan boshlab, o'z onasining yuzini o'zgalarnikidan ajrata boshlaydi. 2-3 oylikdan boshlab esa onasining tabassumi va kulgusiga tabassum va turli harakatlar bilan javob qaytara boshlaydi. 3-4 oylikdan boshlab bolalar yaqinlariga o'z harakatlari bilan ko'rish, eshitish yoki gapirishni xohlayotganligini ko'rsatadilar, 8 oylikdan boshlab esa, bola o'zgacha muhit va begonalar qo'liga tushsa, o'z xavotirini yigasi orqali namoyon etadi. Bu xavotir 14-18 oylikda asta-sekinlik bilan kamaya boshlaydi. Go'daklik davridan so'ng rivojlanishning yangi bosqichi ilk bolalik (1-3 yosh) davri boshlanadi. İlk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr xisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetli faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil etadi. 1-3 yoshdagi bola shakllanishda psixik rivojlanishning o'ta ahamiyatligini inobatga olgan holda, ayrim psixologlar inson tug'ilganidan to yetuklik davrigacha bo'lgan psixik rivojlanishini taxminan 3 yoshga to'g'ri keladi, degan mulohazani bildiradilar. Endi kattalar bilan nutq orqali muomala-munosabatda bo'la oladi va muloqoti tufayli bola atrof hayoti haqida ko'proq ma'lumot oladi.

Ilk davrdagi bolalarning yetakchi faoliyat turi-predmetlarni o'rganish hisoblanadi.. Go'dak bola qo'liga ushlagan narsani oddiy harakatlar bilan kuzatsa, 2-3 yoshdagi bola shu predmet qismlarini diqqat bilan o'rganganidan so'nggina, o'z amaliy faoliyatida ishlata boshlaydi. İlk bolalik davrining boshlariga kelib, bolada birinchi tafakkur operatsiyalari yuzaga keladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Имонова, М. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ АБЮЗЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ. Евразийский журнал академических исследований, 4(5 Part 2), 56–59. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/31556>

2. Imonova, M., & Tojiyeva, D. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RNINI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 950-952.

3. Imonova, M., & Muhammadova, D. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING USTUVORLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 907-912.
4. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
5. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
6. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
7. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
8. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
9. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
10. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
11. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
12. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
13. Imonova, M., & Xoltorayeva, M. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING ZARURIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 903-906.
14. Imonova, M. (2024). AMALIYOTCHI PSIXOLOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 485-490.
15. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

16. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
17. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр-хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.
18. Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI “Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
19. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)
20. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O ‘SMIRLARNING SOG‘LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 363-368.
21. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA‘LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG ‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 369-373.
22. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG ‘LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 32-35.
23. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO ‘LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O ‘ZIGA XOS JIHATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 418-421.
24. Нейматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. *Студенческий вестник*, (5-1), 62-63.
25. Ne‘Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA O ‘YIN TERAPIYASINI QO‘LLASHGA OID QARASHLAR. *Science and innovation*, 1(B4), 444-449.
26. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 86-88.

27. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
28. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
29. Немаатуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
30. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
31. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>
32. qizi Ne'matullayeva, S. X., & Ulug'bek qizi Abduqahhorova, M. (2023). BOLA SHAXSINING RIVOJIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASH SHART-SHAROITLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 341-344.

PEDAGOGIK QOBILIYATLAR

Choriyeva Nargiza
Mo'minova Ruxshona
Ravshanova O'g'ilshod

Annotasiya : *Ushbu maqola pedagogik qobilyat va uning xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Unda o'qituvchi va o'quvchi orasidagi munosabatlar, o'qituvchining pedagogik mahorati aks etadi.*

Abstract: *This article contains pedagogical skills and its characteristics. It reflects the relationship between the teacher and the student, the teacher's pedagogical skills.*

Аннотация: *В данной статье содержится педагогическое мастерство и его характеристика. В ней отражены взаимоотношения учителя и ученика, педагогическое мастерство учителя.*

Kalit so'zlar: *Pedagogik qobiliyatlar, diqqatni taqsimlay olish, nutq qobilyati, tashkilotchilik qobilyati, avtoritar qobilyati, persiktiv qobilyat, akademik qobilyat.*

Har bir o'qituvchida pedagogik qobiliyatlarning barcha turlaridan uchraydi lekin aynan bitta qobilyati yaxshi rivojlangan bo'ladi. Har bir o'qituvchi o'zining ustunlik qilgan qobilyati bo'yicha darslarni o'tadi o'quvchilarni boshqaradi, ularga mavzuni yoritadi. O'qituvchilar qobiliyatlari bilan mavzularni o'quvchilarga oson tushuntirib beradi ularni faniga qiziqтира oladi ularning ham qobiliyatlarini namoyon qilishiga yordam beradi. Har bir o'qituvchi qobiliyatlari bilan o'qituvchini tushuna olishi, o'quvchilar bilan yaxshi muloqot o'rnatib uning psixikasini o'rganishi unga fanlarni o'zlashtirishga, qobiliyatlarini yuzaga chiqarishiga yordam berishi kerak. O'qituvchilar qobiliyatlari bilan o'qituvchilar o'rtasida hurmat topishi, eng yaxshi ko'rgan o'qituvchisiga aylanishi mumkin.

Asosiy qism: Pedagogik qobiliyatlari rivojlangan o'qituvchilarning dars o'tishi o'quvchilarga mavzuni oson va yengil tushinishiga, aynan o'zining qaysi sohada lider(yetakchi) ekanini bilishga va shu soha bo'yicha o'zini rivojlantirib kamol topishiga yordam beradi.

O'qituvchilarda bu qobiliyatlarning bir nechta turlari uchraydi:

Oson yo'l bilan murakkab bo'lgan bilimlarni o'quvchilarga tushuntira olish qobilyati didaktik qobilyat deb ataladi. Bunday qobilyati bor inson o'quvchilarda o'zining faniga bo'lgan qiziqishni tez uyg'otadi va o'qituvchi mavzuni tushuntirishda qiyinchiliklarga uchramaydi, o'zini tez toliqtirib qo'ymaydi. Barcha fanlar bo'yicha muayyan bilimlarga ega bo'lishlik akademik qobilyatdir. Bunday qobilyatli o'qituvchi hamma tomonlama o'quvchilarning savollariga javob bera oladi va bunday o'qituvchini o'quvchilar daho deb o'ylashadi. O'quvchilar qaysi sohada savollari bo'lsa bunday o'qituvchidan javob topa oladi va u o'qituvchini hurmat qiladi. Nutq qobilyati

-o'qituvchi nutqi yordamida o'zining his tuyg'ularini ifoda eta olishi,mimika,fantomimika yordamida aniq tushintira olish qobiliyatidir.Bunday qobilyatli o'qituvchilar nutqida dag'al so'zlardan foydalanmaydi.Ba'zi paytda ovozini yuqori qilib,ba'zan esa pastroq qilib gapiradi.Chunki o'quvchi bir xil baland ovozdan ham past ovozdan ham zerikarli.Aftoritar qobilyat-o'quvchilarga emotsional irodaviy ta'sir etish ular o'rtasida obro' orttirish jarayonidir.Bunday qobiliyatlarga o'qituvchining rostgo'yligi, uddaburonligi, talabchanligi, farosatligi kiradi. Akademik qobilyat -o'qituvchilarning faqat o'z fanini emas balki boshqa fanlarni ham puxta egallaganli.Bunday o'qituvchilarning darslarini o'quvchilar intizorlik bilan kutadi.Chunki o'zini qiziqtirgan har qanday sohadagi savollarga ham bu o'qituvchining fanida javob topa oladi.Diqqatni taqsimlay olish qobilyati-bir vaqtning o'zida diqqatini bir nechta narsaga qarata olish,taqsimlash qobiliyatidir.Bunday o'qituvchilar ham mavzuni chiroyli tushintirib,ham o'quvchilarni nazorat qila oladi.Pedagogik qobilyat-bu barcha qobiliyatlarni o'zida jamlagan qobiliyatdir.

Xulosa.O'qituvchilarda pedagogik qobiliyatning barcha turlari bo'lsa bunday o'qituvchilar hurmat topgan, o'qituvchilar o'rtasida o'zining o'rniga ega nafaqat o'qituvchilar balki o'quvchilar o'rtasida ham maqtovg'a sazovor o'qituvchi timsolida bo'ladi. O'qituvchilarni hurmat qiladigan o'quvchilar o'qituvchining barcha aytganlarini qiladigan,darsda tinchlikni saqlaydigan,o'qituvchining darsiga puxta tayyorgarlik ko'radigan bo'ladilar.Pedagogik qobiliyatlarga ega bo'lgan o'qituvchilar dars o'tish jarayonida qiynalmaydilar va darsdan tez charchab,toliqib qolmaydilar.Fikrimcha,pedagogika institutlariga pedagogik qobiliyatlarni rivojlantiruvchi fanlar o'tilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akhmedov, B. T. (2021). The Family as the Basic Unit of Society. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 8(12), 201-204.
2. Имонова, М. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ АБЮЗЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ. Евразийский журнал академических исследований, 4(5 Part 2), 56–59. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/31556>
3. Imonova, M., & Tojiyeva, D. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RNII. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 950-952.
4. Imonova, M., & Muhammadova, D. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING USTUVORLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 907-912.
5. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

6. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1399-1403.
7. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
8. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
9. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
10. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.
11. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(22), 120-123.
12. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
13. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
14. Imonova, M., & Xoltorayeva, M. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO 'RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO 'LLASHNING ZARURIYATI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 903-906.
15. Imonova, M. (2024). AMALIYOTCHI PSIXOLOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 485-490.
16. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.
17. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
18. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши.

Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.

19. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O ‘SMIRLARNING SOG‘LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

20. Ashurova Sh. F. (2023) SOG‘LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO‘G‘RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI “Журнал Педагогики и психологии в современном образовании,3(1).

21. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

22. Нёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

23. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

24. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o‘yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

25. Норбошева, М. (2023). Олий таълим тизимида таълим сифатини оширишда психологик билимдонликнинг ўрни. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 30-33.

YUQORI TARTIBLI BIR NOMA'LUMLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR

Mahmadiyorova Sh. Norsaidova B.

TerDPI talabalari

Annotatsiya : *Ushbu maqolada yuqori tartibli algebraik tenglamalarni yechish usullari yoritilib ularga doir misollr yechib ko'rsatilgan.*

Tenglamalar qatnashgan noma'lum o'zgaruvchining eng katta darajasi tenglama tartibini beradi. Tenglama ildizlari va ildizlar soni tenglama tartibiga bog'liq Biz yuqori tartibli tenglamani ba'zi xususiy ko'rinishlaridan boshlab ko'rib chiqamiz.

Agar $ax^n + b = 0$ (1) ($n \in \mathbb{N}$)

Tenglamada ($a \neq 0, b \neq 0$) bo'lsa, (1) tenglama ikki hadli tenglama deyiladi.

Haqiqiy koeffitsientli tenglama bo'lsa, bu tenglama

$x^n + \frac{b}{a} = 0$ ga teng kuchli bo'ladi. $x = \sqrt[n]{\left|\frac{a}{b}\right|} y$ almashtirish bajarsak ($\sqrt[n]{\left|\frac{b}{a}\right|}$ arifmetik

ildiz), tenglama $\left|\frac{b}{a}\right| y^n + \frac{b}{a} = 0$ ko'rinishiga keladi.

$\frac{b}{a} > 0$ bo'lsa, u holda tenglama $y^n + 1 = 0$ ko'rinishiga keladi.

$\frac{b}{a} < 0$ bo'lsa ($\left|\frac{b}{a}\right| = -\frac{b}{a}$) tenglama $y^n - 1 = 0$, ko'rinishiga keladi.

Xususiy hollar:

$n = 2$ da

$y^n + 1 = 0$ yechimi $y = \pm i$,

$y^n - 1 = 0$ yechimi esa $y = \pm 1$

$n = 3$ da

$$y^3 + 1 = 0,$$

Qisqa ko'paytirish formulasidan foydalansak $(y + 1)(y^2 - y + 1) = 0$ bu tenglama $y + 1 = 0$ va $y^2 - y + 1 = 0$

Teng kuchli ikkita tenglamaga ajratib yechimlari:

$$y_1 = -1, y_{2,3} = 0,5(1 \pm \sqrt{3}i)$$

$y^3 - 1 = 0$, tenglama $y - 1 = 0$ va $y^2 + y + 1 = 0$ tenglamalarga ekvivalent bo'lib, yechimlari $y_1 = 1$,

$$y_{2,3} = 0,5(-1 \pm \sqrt{3}i)$$

$n = 4$ da

$y^4 + 1 = 0$ tenglamani $(y^2 + 1)^2 - 2y^2 = 0$ deb yozish mumkin, bu tenglamani qisqa ko'paytirish formulasiga asosan:

$$(y^2 + \sqrt{2}y + 1)(y^2 - \sqrt{2}y + 1) = 0$$

Bu tenglama yechimlari:

$$y_{1,2} = 0,5(-\sqrt{2} \pm \sqrt{2}i) \text{ va } y_{3,4} = 0,5(\sqrt{2} \pm \sqrt{2}i)$$

$y^4 - 1 = 0$ tenglamani $(y^2 - 1)(y^2 + 1)^2 = 0$ deb yozish mumkin, bu tenglama yechimlari: $y_{1,2} = \pm 1$, $y_{3,4} = \pm \sqrt{-1}$

Ixtiyoriy n da (1) tenglama ildizlarini aniqlashda kompleks sonlarda amallar bajarish qoidasidan (bu [1] da to'la ko'rsatilgan) foydalanamiz.

Har qanday A sonni $A = A(\cos \varphi + i \sin \varphi)$ ko'rinishida yozish mumkin.

Xususiylashtirishda $A \in \mathbb{R}$ va $A > 0$ bo'lsa

$$A = A(\cos 0 + i \sin 0)$$

$A \in \mathbb{R}$ va $A > 0$ bo'lsa

$A = |A|(\cos \pi + i \sin \pi)$, deb yozish mumkin.

$$x^n + B = 0, \quad (n \in \mathbb{N}, B \in \mathbb{R}),$$

Ikki hadli tenglama ildizlari

$$x_{k+1} = \sqrt[n]{|B|} \left(\cos \frac{\varphi + 2k\pi}{n} + i \sin \frac{\varphi + 2k\pi}{n} \right), \quad (2) \quad (k = 0, \overline{n-1})$$

Formuladan topiladi.

Tenglamaning yechimlari topilsin

$$3x^6 - 192 = 0$$

Tenglamani $x^6 = 64$ ko'rinishida yozib olish mumkin, tenglama yechimlari (2) formulaga asosan:

$$x_k = \sqrt[6]{|64|} \left(\cos \frac{0+2k\pi}{6} + i \sin \frac{0+2k\pi}{6} \right) \quad (k=\overline{0,5})$$

$$k = 0 \text{ da } x_1 = \sqrt[6]{|64|} (\cos 0 + i \sin 0) = 2,$$

$$k = 1 \text{ da } x_2 = 2 \left(\cos \frac{\pi}{3} + i \sin \frac{\pi}{3} \right) = 2 \left(\frac{1}{2} + i \frac{\sqrt{3}}{2} \right),$$

$$k = 2 \text{ da } x_3 = 2 \left(\cos \frac{2\pi}{3} + i \sin \frac{2\pi}{3} \right) = 2 \left(-\frac{1}{2} + i \frac{\sqrt{3}}{2} \right),$$

$$k = 3 \text{ da } x_4 = 2 (\cos \pi + i \sin \pi) = -2,$$

$$k = 4 \text{ da } x_5 = 2 \left(\cos \frac{4\pi}{3} + i \sin \frac{4\pi}{3} \right) = 2 \left(-\frac{1}{2} - i \frac{\sqrt{3}}{2} \right),$$

$$k = 5 \text{ da } x_2 = 2 \left(\cos \frac{5\pi}{3} + i \sin \frac{5\pi}{3} \right) = 2 \left(\frac{1}{2} - i \frac{\sqrt{3}}{2} \right),$$

$$\text{Algebraik } ax^2n + bx^n + c = 0, \quad (3) \quad (n \in \mathbb{N})$$

tenglama ($n \geq 2$) $a \neq 0, b \neq 0$ va $c \neq 0$ bo'lsa, bu tenglama uch hadli tenglama deyiladi.

$n = 2$ dagi uch hadli tenglamaga

$$ax^2 + bx + c = 0, \quad (4)$$

Bikvadrat tenglama deyiladi

$$x^2 = y, \quad (5)$$

Almashtirish (4) tenglama y ga nisbatan kvadrat tenglamaga keladi, $ay^2 + by + c = 0$ bu tenglama yechimlari

$$y_{1,2} = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} \text{ bo'lib, (5) almashtirishga qo'yib,}$$

Tenglama yechimi aniqlasak:

$$x_{1,2} = \pm \sqrt{\frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}}, \quad x_{3,4} = \pm \sqrt{\frac{-b - \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}} \quad (6)$$

Agar x_1, x_2, x_3, x_4 bikvadrat tenglama yechimlari bo'lsa,

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 = 0, \quad x_1 \cdot x_2 \cdot x_3 \cdot x_4 = \frac{c}{a}$$

$$ax^4 + bx^2 + c \text{ uch hadni } ax^4 + bx^2 + c = a(x - x_1)(x - x_2)(x - x_3)(x - x_4)$$

ko'rinishida yozish mumkin.

Tenglamaning yechimi topilsin.

$4x^4 - 5x^2 - 6 = 0$ tenglamaning a) ratsional yechimlari; b) irratsional yechimlari; c) mavhum yechimlari; d) kompleks yechimlari topilsin.

$x^2 = y$ almashtirishda tenglama $4y^2 - 5y - 6 = 0$ tenglamaga keladi, bu tenglama yechimlari $y_1 = 2, y_2 = -\frac{3}{4}$ u holda (2) formuladan

$$x_{1,2} = \pm \sqrt{2}, \quad x_{3,4} = \pm \sqrt{-\frac{3}{4}} = \pm 0,5\sqrt{3}i$$

Demak tenglasmaning:

Ratsional yechimlari mavjud emas;

Irratsional yechimlari $x_1 = \sqrt{2}, x_2 = -\sqrt{2}$;

Mavhum yechimlari $x_3 = 0,5\sqrt{3}i, x_4 = -0,5\sqrt{3}i$

Kompleks yechimlari mavjud emas.

Ko'phadni tenglama ko'rinishida yozib, ildizlarini topamiz.

$x^4 - 3x^2 - 4 = 0$ da $x^2 = y$ desak, $y^2 - 3y - 4 = 0$ tenglama ildizlari $y_1 = 4, y_2 = -1$, u holda (2) formuladan berilgan tenglama yechimlari

$$x_{1,2} = \pm \sqrt{4} = \pm 2, \quad x_{3,4} = \pm i, \text{ bo'lib berilgan uch had}$$

$$x^4 - 3x^2 - 4 = (x - 2)(x + 2)(x - i)(x + i)$$

ko'rinishida ko'paytuvchilarga ajraladi.

Uch hadli tenglama $x^n = y$ desak tenglama $ay^2 + by + c = 0$ tenglama kelib y_1 va y_2 yechimi topiladi, va (3) ikkita $x^n = y_1$ va $x^n = y_2$ ikki hadli tenglama keladi, bu tenglamalar yechimi bilan (3) tenglamaning barcha $2n$ yechimi aniqlanadi.

Masalan: $x^8 - 82x^4 + 81 = 0$ tenglamada $x^4 = y$ desak y ga nisbatan kvadrat tenglamaga $y^2 - 82y + 81 = 0$ kelinadi, bu tenglama yechimlari $y_1 = 81$ va

$y_2 = 1$, u holda almashtirishdan:

$$x^4 = 1 \text{ dan } x^2 = \pm 1 \text{ yoki}$$

$$x^2 = 1 \text{ da } x_1 = 1, x_2 = -1, x^2 = -1 \text{ da } x_3 = i, x_4 = -i. \text{ Shu kabi}$$

$$x^4 = 81 \text{ dan } x^2 = \pm 9 \text{ yoki}$$

$$x^2 = 9 \text{ da } x_5 = 3, x_6 = -3, x^2 = -9 \text{ da } x_7 = 3i, x_8 = -3i.$$

Berilgan tenglama yechimlari $x_1 = 1, x_2 = -1, x_3 = i, x_4 = -i, x_5 = 3, x_6 = -3, x_7 = 3i, x_8 = -3i$.

$$\text{.Ushbu } (x + a)^4 + (x + b)^4 = c$$

$$\text{tenglama } x=y - \frac{(a+b)}{2},$$

almashtirish yordamida bikvadrat tenglamaga kelinadi.

Masalan: $(x+6)^4 + (x+4)^4 = 82$ tenglamada $x=y - \frac{(6+4)}{2} = -5$ almashtirish bajarsak tenglama $(y-1)^4 + (y+1)^4 = 82$ ko'rinishga keladi, qavslarni ochib soddalashtirsak, $y^4 - 4y^3 + 6y^2 - 4y + 1 + y^4 + 4y^3 + 6y^2 + 4y + 1 = 82$ yoki

$$y^4 + 6y^2 - 40 = 0,$$

(2) formulaga asosan yechimlari

$$y_{1,2} = \pm \sqrt{\frac{-6+14}{2}} = \pm 2, \quad y_{3,4} = \pm \sqrt{\frac{-6-14}{2}} = \pm \sqrt{10} i$$

u holda berilgan, tenglama yechimlari ($x=y-5$ dan)

$$x_1 = 2-5 = -3, \quad x_2 = -2-5 = -7$$

$$x_3 = \sqrt{10} i - 5 = -5 + \sqrt{10} i, \quad x_4 = -5 - \sqrt{10} i.$$

Uchinchi darajali algebraik tenglamalarni yechish. Kardona formulasi.

Kompleks sonlar maydoni ustidagi ushbu

$$ax^3 + bx^2 + cx + d = 0 \quad a \neq 0 \quad (1)$$

Ko'rinishidagi tenglama uchinchisi darajali bir noma'lumli tenglama deyiladi. (1)-tenglamaning har ikkita tomoni a ga teng bo'lib, ushbu tenglamaga ega bo'lamiz.

$$x^3 + \frac{b}{a}x^2 + \frac{c}{a}x + \frac{d}{a} = 0 \quad (2)$$

da $x = y - \frac{b}{3a}$ almashtirish kiritib

$$\left(y - \frac{b}{3a}\right)^3 + \frac{b}{a}\left(y - \frac{b}{3a}\right)^2 + \frac{c}{a}\left(y - \frac{b}{3a}\right) + \frac{d}{a} = 0 \quad (3)$$

Tenglama hosil qilamiz. (3)- soddalashtirgandan keyin

$$y^3 + py + q = 0 \quad (4)$$

Ko'rinishidagi tenglamaga ega bo'lamiz. (4)-tenglamadagi o'zgaruvchi o'rniga ikkita u va v o'zgaruvchilarni $y = u + v$ tenglik yordamida kiritamiz.

Natijada $(u+v)^3 + p(u+v) + q = 0$ yoki

$$u^3 + v^3 + q + (3uv + p)(u+v) = 0 \quad (5)$$

Tenglamaga ega bo'lamiz. (5) da u va v larni shunday tanlaymizki, natijada

$$3uv + p = 0 \quad (6)$$

Shart bajarilsin. Bunday shart qo'yishimiz o'rinli, chunki

$$\begin{cases} u + v = y \\ uv = -\frac{p}{3} \end{cases}$$

Tenglamalar sistemasi y berilganda yagon ayechimga ega. (5) dan

$$u^3 + v^3 = -q \quad (7)$$

dan $u^3v^3 = -\frac{p^3}{27}$ bo'lgani uchun u va v lar Viyet teoremasiga asosan biror $t^2 + qt = -\frac{p^3}{27}$ ko'rinishidagi kvadrat tenglamaning ildizi bo'ladi.

Bu tenglamani yechib

$$t_1 = u^3 = -\frac{q}{2} + \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{p^3}{27}} \quad t_2 = v^3 = -\frac{q}{2} - \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{p^3}{27}} \quad (8)$$

ni hosil qilamiz. (8) dan

$$u = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} + \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{p^3}{27}}} \quad v = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} - \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{p^3}{27}}}$$

lar u va v ning har biriga 3 ta qiymat, y o'zgaruvchi uchun esa to'qqizta qiymat topiladi. Ulardan (6)-shartni qanoatlantiruvchilarini olamiz. U holda (4)-tenglamaning barcha yechimlari topiladi.

Agar $u, u\varepsilon, u\varepsilon^2$ (bunda ε soni 1 dan chiqarilgan uchinchi darajali ildizlardan biri, ya'ni $\varepsilon^2 = 1$) lar t_1 uchinchi darajali ildizlarining qiymatlari bo'lsa unga mos t_2 ning uchinchi darajali ildizlari qiymatlari $v, v\varepsilon, v\varepsilon^2$ dan iborat bo'ladi. Natijada (4)-tenglama ushbu

$$y_1 = u + v, \quad y_2 = u\varepsilon + v\varepsilon^2, \quad y\varepsilon = u\varepsilon^2 + v\varepsilon \quad (9)$$

Ildizlarga ega bo'lib, unda $\varepsilon = -\frac{1}{2} + i\frac{\sqrt{3}}{2}$ bo'ganligidan

$$y_1 = u + v, y_2 = -\frac{1}{2}(u + v) + i\frac{\sqrt{3}}{2}(u - v), y_2 = -\frac{1}{2}(u + v) - i\frac{\sqrt{3}}{2}(u - v) \quad (10)$$

Yechim hosil bo'ladi. (10) va $x = y - \frac{b}{3a}$ ni e'tiborga olib (1)-tenglamaning

$$x_1 = y_1 - \frac{b}{3a}, x_2 = y_2 - \frac{b}{3a}, x_3 = y_3 - \frac{b}{3a} \text{ ildizlari tpiladi.}$$

Haqiqiy koeffitsientli uchinchi darajali tenglamalarni tekshirish.

Endi haqiqiy koeffitsientli uchinchi darajali tenglama ildizlarini tekshiraylik. Quyidagi teorema uchinchi darajali tenglama ildizlarini tekshiraylik.

Quyidagi teorema uchinchi darajali tenglamaning haqiqiy va mavhum ildizlari sonini aniqlaydi.

Teorema. Agar

$$x^3 + px + q = 0 \quad (1)$$

Tenglama haqiqiy koeffitsientli tenglama bo'lib,

$$\Delta = \frac{q^2}{4} + \frac{p^3}{27} \text{ bo'lsa, } u \text{ holda quyidagi mulohazalar o'rinli bo'ladi:}$$

Agar $\Delta > 0$ bo'lsa, (11)-tenglama bitta haqiqiy va ikkita o'zaro qo'shma mavhum ildizlarga ega;

$\Delta = 0$ bo'lsa, (11) ning barcha ildizlari haqiqiy va kamida bittasi karrali;

Agar $\Delta < 0$ bo'lsa (11)- tenglamaning ildizlari haqiqiy va turlicha bo'ladi.

Isboti. a) $\Delta > 0$ bo'lsa, u holda t_1 va t_2 ildizlar haqiqiy va turlicha bo'ladi.

Demak ildizlardan kamida bittasi, masalan t_1 nol dan farqli bo'ladi.

$u = \sqrt[3]{t_1}$ soni t_1 ning arifmetik ildizlari bo'lsin. Shuning uchun u haqiqiy son bo'ladi. $uv = -\frac{p}{3}$ tenglikka asosan v ham haqiqiy son bo'ladi. $t_1 \neq t_2$ bo'lganligi sababli $u^3 \neq v^3$ bo'ladi, bunda $u \neq v$ munosabatning o'rinli ekanligi ravshan. (10) ga asosan

$$x_1 = u + v, x_2 = -\frac{1}{2}(u + v) + i\frac{\sqrt{3}}{2}(u - v), x_3 = -\frac{1}{2}(u + v) - i\frac{\sqrt{3}}{2}(u - v) \quad (2)$$

Bo'lib u va v lar haqiqiy hamda turli sonlar bo'lganligi uchun (12) da x_1 haqiqiy, x_2 va x_3 lar o'zaro qo'shma mavhum sonlar bo'ladi.

b) $\Delta = 0$ bo'lsin. Agar $\Delta = 0$ va $q \neq 0$ bo'lsa, u holda $t_1 = t_2 = -\frac{q}{2} \neq 0$ bo'ladi.

$u = \sqrt[3]{-\frac{q}{2}}$ son $-\frac{q}{2}$ ning arifmetik ildizi bo'lsin. $uv = -\frac{p}{3}$ haqiqiy son bo'lgani uchun $v = \sqrt[3]{-\frac{q}{2}}$ haqiqiy son bo'ladi, ya'ni $u = v \neq 0$ bo'ladi. (12) formulaga asosan $x_1 = -2u \neq 0, x_2 = x_3 = 0$ bo'ladi.

S) $\Delta < 0$ bo'lsin. U holda $t_1 = -\frac{q}{2} + \sqrt{\Delta}, t_2 = -\frac{q}{2} - \sqrt{\Delta}$ bo'ladi. Demak t_1, t_2 sonlari o'zaro qo'shma mavhum sonlar ekan. Shuning uchun ham

$$|t_1| = |t_2| \neq 0 \quad (3)$$

$$\text{va } t_1 \neq t_2 \quad (4)$$

Munosabat o'rinli. (6) va (8) ga

$$u^3 = t_1, v^3 = t_2, uv = -\frac{p}{3} \quad (5)$$

Bo'lgani uchun (13) va (15) dan $|u^3| = |t_2| \neq 0$ bolib, undan

$$|u| = |v| \neq 0 \quad (6)$$

Kelib chiqadi. (14) ga asosan $u \neq v$ munosabat ham o'rinlidir. (6) ga ko'ra $uv = -\frac{p}{3}$ bo'lib, bundan $|u| = |v| = -\frac{p}{3}$ kelib chiqadi. Shartga asosan $p < 0$. (6) ga ko'ra

$$-\frac{p}{(3|v|^2)} = 1 \quad (7)$$

Tenglik bajariladi. (15) va (17) larga asosan

$$v = -\frac{p}{(3u)} = -\frac{p}{3u\bar{u}}\bar{u} = -\frac{p}{(3|u|^2)}\bar{u} = \bar{u},$$

$$\text{ya'ni, } v = \bar{u} \quad (8)$$

Tenglik o'rinlidir. (2)-formuladagi v ni $\bar{u}$ bilan almashtirsak va $u \neq v$ ni e'tiborga olsak, x_1, x_2, x_3 ildizlari haqiqiy va har xil ekanligi ma'lum bo'ladi. Haqiqatdan ham (2) formuladan $x_2 \neq x_3$ kelib chiqadi. Faraz qilaylik, $x_1 = x_2$ bo'lsin. U holda ga asosan $u + v = u\varepsilon + v\varepsilon^2$ bo'lib bundan $u(1 - \varepsilon) = v(\varepsilon^2 - 1)$ yoki $u = v\varepsilon^2$ kelib chiqadi. Bundan $t_1 = t_2$ va $\Delta = 0$ tenglik kelib chiqadi. Bu esa $\Delta < 0$ shartga qarama-qarshidir. Xuddi shuningdek $x_1 \neq x_3$ ekanligi ham ko'rsatish mumkin.

Kubik tenglamalarni Kardona formulasini qo'llashga doir misollar

Misol.1.

$$x^3 - 27x + 54 = 0 \text{ tenglamani yeching.}$$

Yechilishi. Bu yerda $p = -27, q = 54$. x^2 yo'qligi uchun almashtirish olmaymiz. $x = y + z$ deb olamiz.

$$\text{Shunday qilib } y^3 + z^3 = -q = -54 \text{ va } y^3 z^3 = -\frac{p^3}{27} = -\frac{(-27)^3}{27} = 27^2$$

y^3, z^3 lar va t bo'yicha quyidagi kvadrat tenglamaning yechimlari bo'ladi. $t^2 + 54t - 27^2 = 0$

$$\text{Bu yerda diskriminant } D = (54)^2 + 4 \cdot 27^2 = 0$$

Demak, t ikkita bir xil yechimga ega. Ya'ni $x^3 = y^3, x = y$.

$$\text{Demak, } y^3 = \frac{-54}{2} = -27 \text{ yoki } y = -3 = z$$

Berilgan kubik tenglamaning yechimlari: $2y, y, -y$ ya'ni $6, -3, -3$.

Misol. 2.

$$\text{Tenglamani yeching: } x^3 + 3x - 4 = 0$$

Yechish: Bu yerda Kardona formulasini qo'llasak:

$$x = \sqrt[3]{2 + \sqrt{4 + 1}} + \sqrt[3]{2 - \sqrt{4 + 1}} = \sqrt[3]{2 + \sqrt{5}} + \sqrt[3]{2 - \sqrt{5}}.$$

Kub ildiz ostidagi ifodalar uchun

$$2 + \sqrt{5} = \left(\frac{1+\sqrt{5}}{2}\right)^3 \text{ va } 2 - \sqrt{5} = \left(\frac{1-\sqrt{5}}{2}\right)^3$$

Ekanligidan foydalansak, tenglamaning ildizlarini hosil qilamiz:

$$x_1 = \frac{1+\sqrt{5}}{2} + \frac{1-\sqrt{5}}{2} = 1,$$

$$x_2 = \left(\frac{1+\sqrt{5}}{2}\right) \omega_1 + \left(\frac{1-\sqrt{5}}{2}\right) \omega_2 = -\frac{1}{2} + \frac{i\sqrt{15}}{2}$$

$$x_3 = \left(\frac{1+\sqrt{5}}{2}\right) \omega_2 + \left(\frac{1-\sqrt{5}}{2}\right) \omega_1 = -\frac{1}{2} - \frac{i\sqrt{15}}{2}$$

Ushbu maqola bizga matematika kursidan , yuqori darajali algebraik tenglamalarni yechishni, yechimini topishni bir necha usulini yuqorida ko'rib chiqdik. Turli matematika musobaqalari va olimpiadalarida kubik tenglamalarga bir necha bor duch kelamiz va bu bizga birmuncha qiyinchilik tug'diradi. Yuqorida keltirilgan kubik tenglamalarni yechishning Kardona usuli bu qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR.

1.Sh.Ayupov, B.A.Omirov,A.X.Xudoyberdiyev, F.H.Haydarov algebra va sonlar nazariyasi (o'quv qo'llanma) TOSHKENT 2019-y

2.G.Gaymnazarov va boshq. Umar Xayyom va algebra // Fizika, Matematika va Informatika.

3. Бронштейн И.Н.,Семендяев К.А. Справочник по математике для инженеров и учащихся ВТУЗов. М.: Наука, 2006.

O'SMIRLIK DAVRI PSIXOLOGIYASI**Axmedova Sabrina****Rajapova Nafisa****Xurramova Barno***TerDPI talabalari*

Annotatsiya: *Ushbu maqola o'smirlik davrida kechadigan psixologik va jismoniy o'zgarishlar, shaxslararo munosabatlar, inqirozning kelib chiqishi va shakllanishining asosiy tamoillari haqida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *muloqot, inqiroz, o'smirlik, o'tish davri, ta'lim-tarbiya, ota-ona, avtonomiya.*

O'smirlik davri insonni bolalikdan yoshlikka o'tuvchi va o'z navbatida boshqa davrlardan o'zining nisbatan keskinroq, murakkabroq kechishi bilan farqlanib turuvchi davrdir. Bu davr taxminan bolalarda 5-8-sinflarda o'qish vaqtiga to'g'ri keladi va 11-12 yoshlardan 14-15 yoshgacha bo'lgan davr oralig'ida kechadi. Ayrim bolalarda bu davr 1-2 yil oldinroq yoki keyinroq kuzatilishi mumkin. O'smirlik davri ayrim psixologik adabiyotlarda "o'tish davri", "inqiroz davri", "og'ir davr" kabi sinonimlar bilan ataladi. O'smirlik davrining og'ir, murakkab davr ekanligi ko'plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Bu davrda bolada rivojlanishning barcha jihatlarini; aqliy, jismoniy, axloqiy, ijtimoiy tomondan o'zgaradi. Bu davrda o'smir hayotida, ruhiyatida, organizmning fiziologik holatlarida, ijtimoiy hayotida jiddiy o'zgarish ro'y beradi. Bu davr eng katta muammolaridan biri endi u "bola" emas va shu bilan birga hali "katta" ham emas. Uning o'ziga va atrofdagilarga nisbatan bo'lgan munosabatlari butunlay o'zgarib ketadi. Qiziqishlari, xohishlari, ijtimoiy yo'nalganligi qaytadan shakllanadi, o'z-o'zini anglashi, baholashi, qadriyatlari o'zgaradi. Uning uchun o'z "men" va shu "men"ning ahamyati ortadi. O'smir organizmida ro'y beradigan o'zgarishlar shundan iboratki, bola rivojlanishining aynan shu davrida fiziologik rivojlanish va jinsiy balog'atga yetishning yangi bosqichi boshlanadi. Organizmdagi o'zgarishlar o'smir endokrin sistemasining o'zgarishi bilan bog'liq. Gipofiz bezining vazifalari faollashadi, uning old qismidan ajralib chiqadigan garmon to'qimalarning o'sishi va boshqa muhim sekretiya bezlarining (qalqonsimon bez, buyrakusti bezi, jinsiy bezlar) ishlashini kuchaytiradi. Bo'yining o'sishi kuchayadi (bir yilda o'g'il bolalarda 4-5 sm, qizlarda 3-4sm) jinsiy balog'atga yetish, jinsiy organlarning shakllanishi va ikkilamchi jinsiy belgilarning paydo bo'lishi kuchayadi. Bu jarayon qizlarda 13-15 yoshlarda nisbatan jadal kechadi. Hozirgi zamon akseleratsiyasi tufayli jinsiy balog'atga yetish qizlarda 9-10 yoshda, o'g'il bolalarda 11-12 yoshda ro'y bermoqda. Kichik maktab yoshidagi novcha qizlarning yonlari o'smirlik davrida novcha qizlarga yetib oladi. Bu davrda qiz bolalar 5-7 smga o'ssalar, o'ga o'sib ketadilar. Bo'y o'sishi naysimon suyaklar

hisobiga ro'y beradi. Bu davrda naysimon suyaklarn yetarli darajada suyaklanmagan, yumshoq bo'ladi.

Endokrin va nerf sistemasi o'zaro bog'liq bo'lgani uchun o'smirda jismoniy va aqliy toliqish, uzoq muddatli asabiy zo'riqish, affektlar, kuchli salbiy hissiyotlar kuzatilishi mumkin. Bunday buzilishlar tasirchanlikning ortishi, o'zini tuta olmaslik, parishonxotirlik, ishda mahsuldorlikning pasayishi, uyquning buzilishi kabilarda namoyon bo'ladi. O'smirlik davrining xarakterli xususiyatlaridan yana biri o'smirlarda kuzatiladigan o'smirlik avtonomiyasi holatidir. O'smirlik avtonomiyasining huquqiy avtonomiya, emotsional avtonomiya, makoniy avtonomiya kabi turlari farqlanadi. Bola tug'ilganidan boshlab kimnidir qarmog'iga muhtoj bo'ladi. Ota-onasi uni oziqlantiradi, kiyintiradi, tarbiyalaydi va bolani nazorat qiladi. Ular bolani har tomonlama qo'llabquvvatlaydilar, dalda beradilar. Huquqiy avtonomiya- bola o'smirlik yoshiga yetishi bilan unga qator huquqiy imkoniyatlarning berilishidir. Emotsional avtonomiya- bolani ota-onasi va yaqinlari tomonidan emotsional, hissiy qo'llabquvvatlash, mehr-muhabbat namoyon etish, erkalash. Makoniy avtonomiya- o'smirlar imkon qadar yolg'iz qolishga, biror ishni bajarayotganda yoki biror joyga borayotganda yolg'iz bo'lishga imkon qadar ota-onasi va yaqinlari nazaridan chetroqda bo'lishga, o'z hayollari bilan mashg'ul bo'lib vaqt o'tqazishga intilishi. O'smirlik davri nihoyatda qiyin krizislarga boy bo'lgan davrlardan bir. Bu davrda bola hayotida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. Muloqotga kirishishi qiyin bo'ladi, atrofdagilar bilan munosabatga kirisha olmaydi. O'smir bu davrni oson yengib o'tishi uchun ota-onasidan, oila a'zolaridan ko'proq vaqt ajratishi, u bilan dildan suhbatlashishi, unca ko'proq vaqt ajratilishi talab etiladi. Shar bu narsalar oila a'zolari tomonidan berilmasa, bola mehrni atrofdagilardan izlay boshlaydi. Buning oqibati o'laroq u turli yomon ishlarga aralashib qolishi mumkin. Bu davra bolada o'qishga nisbatan qiziqishi kuchli bo'lgani uchun o'qituvchilaridan to'g'ri kasbga yo'naltirilishi va qullab-quvvatlashishi qo'llabquvvatlashi talab etiladi. Aks holda bu bola kelajakda buzg'unchi, ko'cha bezorisi, o'g'ri yetishib chiqadi.

O'smirlik davriga kimningdir xatti-harakatini imitatsiya qilishga xosdir.

Ko'pincha ular o'zlariga tanish va yoqadigan kattalarning xatti-harakatlariga imitatsiya, taqlid qiladilar. O'smirlar bu davrda chekish hamda spirtli ichimliklarga qiziqib qolishlari ham mumkin. O'smir katta odam, Shuningdek, chekuvchi, ichuvchi singari yangi rollarda o'zini noqulay his qiladi. Psixik rivoji jihatidan bolalarga yaqin, lekin ehtiyojlari jihatidan kattalarga yaqin bo'lgan o'smirda juda ko'p noqulay va tashvishga tushuvchi holatlar bo'ladi va ular o'smirda krizisni yuzaga keltirib chiqaradi. Bu krizis o'smirning ma'naviy o'sishi, Shuningdek psixikasidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liqdir. Bu davrda bolaning ijtimoiy mavqei o'zgaradi, o'zining yaqinlari, do'stlari, tengdoshlari bilan yangi munosabatlar yuzaga keladi. Lekin eng katta o'zgarish uning

ichki dunyosida yuzaga keladi. Ko'pgina o'smirlarda o'zidan qoniqmaslik holati kuzatiladi. Shuningdek, o'zi haqidagi mavjud fikrlarining bugun unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarga to'g'ri kelmayotganligi o'smirni asabiylashishiga olib keladi. Bu esao'smirda o'zi haqida salbiy fikr va qo'rquvni yuzaga keltirishi mumkin. Ba'zishuningdek, ota-onasiga qarshi o'smirlarni nimauchun atrofdagilar, kattalar, chiqayotganligini anglay olmayotganligi tashvishga soladi. Bu holat ularni ichdanasabiylashishlariga sabab bo'ladi va o'smirlik davri krizisi yuzaga keladi. Krizisboladagi mavjud tushkunlik, yolg'izlikka intilish, passivlik yoki aksi, o'jarlik, qaysarlik, agressivlik, hayotga salbiy munosabatlarning kechishida namoyon bo'ladi. Bunday paytlarda u o'zi singari katta fiziologik, psixologik o'zgarishlar kechayotgan o'rtog'i bilan muloqot qilishga katta ehtiyoj sezadi. Do'sti o'smirda ijobiy ta'sir qiladimi yoki uni yo'ldan urib, yomon ta'sir qiladimi - bu narsa uning axloqiy qiyofasi bilan bog'liq.

Xulosa qilib aytadganda o'smirlar davri inson hayotidagi eng muhim pallasi hisoblanadi. Inson bu davrda yaxshi o'ziga xos atrofdagilarga foyda keltiradigan ishlarni qilishga o'zlarini safarbar etishlari kerak. O'smirlik davrida inson qancha o'qib o'rgansa shuncha kamdir. Bu davrda ota-onaning va ustozlarning bolaga beradigan tarbiyasi ham muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akhmedov, B. T. (2021). The Family as the Basic Unit of Society. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 8(12), 201-204.
2. Имонова, М. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ АБЮЗЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ. Евразийский журнал академических исследований, 4(5 Part 2), 56–59. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/31556>
3. Imonova, M., & Tojiyeva, D. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RN. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 950-952.
4. Imonova, M., & Muhammadova, D. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING USTUVORLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 907-912.
5. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
6. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
7. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

8. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
9. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
10. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
11. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
12. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
13. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
14. Imonova, M., & Xoltorayeva, M. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO 'RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO 'LLASHNING ZARURIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 903-906.
15. Imonova, M. (2024). AMALIYOTCHI PSIXOLOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 485-490.
16. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
17. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.
18. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.
19. Ashurova, S. (2024). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI SAMARALI MULOQOTGA O'RGATISHNING O'ZIGA XOS USULLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 111-116.

20. Ashurova, S. (2024). BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 441-444.
21. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
22. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RI SIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
23. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
24. Немагуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
25. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
26. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>
27. Норбошева, М. (2023). Олий таълим тизимида таълим сифатини оширишда психологик билимдонликнинг ўрни. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 30-33.

ILK O'SPIRINLIK DAVRI PSIXOLOGIYASI

Yusufova Asila
Abrayeva Ruxsora
Abdullayeva Sarvara

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ilk o'spirinlik davrining hozirgi zamondagi talqini, bu davrning boshqa yosh davrlaridan juda ko'p farqli tomonlari, asoslari akseleratsiya jarayonining ta'siri, bu yosh davrga xos bo'lgan shaxslararo munosabat va muloqot shakllari bayon etilgan.*

Kalit So'zlar: *Ilk o'spirinlik, yosh davrlari, ijtimoiylashuv, oriyentatsiya (reoriyentatsiya), ikkinchi o'tish davri, shaxslararo muloqot va munosabatlar, akseleratsiya, senzitiv davr.*

Odatda har bir yosh davrning psixologik xususiyatlari tadbiq etilganda, undagi alohida (individual) shaxsning o'z tengdoshlari davrasidagi o'rni va ular bilan o'zaro hamda shaxslararo munosabati alohida izlanish predmeti ko'rib chiqiladi. Xuddi shu bois, ilk o'spirinlik davrining asosiy xususiyatlaridan yana biri sifatida shuni ta'kidlash joizki, bu davrga kelib ularga shaxslararo munosabatda ota-ona, o'qituvchi, tengdoshlar, norasmiy guruh a'zolariga nisbatan qayta oriyentatsiya qilish jarayoni tugallanadi. Ma'lumki, tengdoshlari bilan muomalaga kirishish ehtiyoji insonda 4-5 yoshidayoq vujudga kelsa-da, ushbu ehtiyoj brogan sari kuchayadi, jadallashadi, ko'lami ortadi, buning natijasida reoriyentatsiya jarayoni namoyon bo'ladi va tobora barqarorlashib boradi. Ilk o'spirinlik davrini ikkinchi o'tish davri deb hisoblash mumkin. Agar birinchi o'tish davri ko'proq bolalikka yaqin bo'lsa, ikkinchi o'tish davrida bo'lgan o'spirin ko'proq yoshlik davriga yaqindir va shu jihatdan o'rganiladi va tadqiq etiladi. Ilk o'spirinlik davri, asosan, unda mustaqil hayotning boshlanishi bilan xarakterlanadi. Hayotdagi bu o'zgarishlar ilk o'spirinning shaxsiga, o'z-o'zini anglashiga ta'sir ko'rsatadi. O'smirlardan farqli o'laroq ilk o'spirinlar katta hayotni tasavvur etmaydilar, balki unda ishtirok etadilar. Ilk o'spirinlarning mustaqilligi orishi bilan kattalarning unga munosabati ham o'zgaradi. Ilk o'spirinlar hayotda o'z o'rnini topishga nisbatan anglangan holatda bo'ladi. Hayot faoliyati kengaygan sari o'spirinlarda ijtimoiy rollar kengligi faqat miqdor tomondangina kengayib qolmay, balki sifat tomonidan o'zgarib boradi. Ma'lum bir kasbda faoliyat ko'rsatishni boshlayotgan o'spirin unga intellektual, ijtimoiy- psixologik hamda axloqiy jihatdan tayyor bo'lishi kerak.

Ilk o'spirinlikda tengdoshlar o'rtasidagi muomala, muloqot uch xil ko'rinishdagi funktsiyani bajaradi:

1. Axborot (informatsiya) kanali.
2. Shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayoni.

3. Emotsional-hissiy aloqa o'rnatish vositasi.

Axborot (informatsiya) kanali yuzasidan aytish lozimki, o'spirin tengdoshlaridan muayyan darajada tabiat, jamiyat, fan texnika haqida ma'lumot oladilar. Axborot taqchilligi shaxsni sust harakat qilishga, loqaydlikka olib boruvchi illatni namoyon etdi. Shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayoni - ilk o'spirin o'z tengdoshlari orasida axloqiy va nafosatga oid bilim, ko'nikma, malaka madaniyatini egallaydilar. Jamoada, guruhda, jamoatchilik o'rtasida o'zini tuta bilishlik, o'zini o'zi ham jismonan, ham aqlan idora qilishlikbolalik davridayoq tengdoshlar davrasida shakllana boradi.

Emotsional-hissiy aloqa o'rnatish vositasi- guruhning teng huquqli a'zosi ekanligini anglash, o'z "Men" ligini tasdiqlash, do'stona o'zaro yordam ilk o'spirinning mustaqil shaxs sifatida shakllanishida ko'mak beribgina qolmasdan, balki unga hissiy-emotsional kechinmalar, tuyg'ular, yuksak hislar to'g'risida ma'lumotlar beradi va ularga ijtimoiy turmushda foydalanish yo'l-yo'riqlarni tanishtiradi. Odamlar o'rtasidagi munosabatlar bo'yicha muammolar psixologik maslahat o'tqazish amaliyotida juda ko'p uchraydi va bular borasida to'g'ridan-to'g'ri gapirmasa ham, bu aslida unda shaxslararo munosabatlar bo'yicha uning muammosi yo'qligini anglatmaydi. Bu muammo yaqqol ifodalangan yosh farqiga ham ega bo'ladi. Masalan, o'spirinning tengdoshlari yoki boshqa avlod, ancha yosh yoki o'zidan ancha katta yoshli odamlar bilan o'zaro munosabatlarda yuzaga kelishi mumkin. Aytib o'tilgan musmmolarning ko'p jihatligi odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning murakkabligini ko'rsatadi. Bu muammolarning ko'pchiligini bu yerda biz alohida muhokama qilsak ham, biroq bu muammolar hayotda bir-boroga bog'liqligini va ko'pchilik hollarda kompleks hal etilishi zarurligini sedan chiqarmaslik kerak. Va aynan muloqot shakllarining ilk o'spirinlik davriga xos bo'lgan jihatlari alohida ajralib turadi. Sababi hozirgi globallashuv davri bu yosh davrga kuchli ta'sir etib qolmasdan, balki uning shaxslararo muloqot shakllariga ham o'z ta'sirini o'tqazmay qolmadi. Negaki, hozirgi akseleratsiya jarayonining shiddat bilan o'sishi ularning har tomonlama "hozirjavobligiga" olib keladi. Natijada katta yosh vakillari bilan bir-biriga to'g'ri kelmaydigan munosabat shakllari shakllanib bordi. Bu esa ilk o'spirinlikka xos bo'lgan shaxslararo muloqot shakllarni keltirib chiqardi. O'spirinlar tanlagan sohalari yoki kasblarida juda katta yangiliklar, kashfiyotlar qilgilar keladi, lekin asta-sekinlik bilan yangilik va kashfiyotlar qilis h uchun ularda bilim va tajriba yetishmayotganligini, buning uchun ko'proq o'qish va o'rganishlari kerakligini anglay boshlaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Имонова, М. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ АБЮЗЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ. Евразийский журнал академических исследований, 4(5 Part 2), 56–59. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/31556>
2. Imonova, M., & Tojiyeva, D. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 950-952.
3. Imonova, M., & Muhammadova, D. (2024). TA’LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISHNING USTUVORLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 907-912.
4. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
5. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
6. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
7. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
8. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
9. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
10. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
11. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
12. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
13. Imonova, M., & Xoltorayeva, M. (2024). TA’LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASHNING

ZARURIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 903-906.

14. Imonova, M. (2024). AMALIYOTCHI PSIXOLOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNING ORNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 485-490.

15. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

16. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.

17. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр-хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.

18. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).

19. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)

20. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

21. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

22. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 32-35.

23. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 418-421.

24. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
25. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
26. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
27. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
28. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
29. Неъматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
30. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
31. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43-46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>
32. qizi Ne'matullayeva, S. X., & Ulug'bek qizi Abduqahhorova, M. (2023). BOLA SHAXSINING RIVOJIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASH SHARTSHAROITLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 341-344.

DIOFANT TENGLAMALARI

Termiz davlat pedagogika instituti matematika va informatika yo'nalishi 1-kurs talabalari

A.Yusufova
S.Abdullayeva

Annotatsiya: *Ushbu maqolada diofant tenglamalarining turlari, ularni yechish usullari misollar yordamida yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Tenglamalar, diofant tenglamalari, tenglamaning natural sonlardagi yechimlari, 1-darajali diofant tenglamalari, yuqori darajali diofant tenglamalari, diofant tenglamalarini yechishda qoldiqlar nazariyasidan foydalanish.*

Diofant tenglamalari deb, ikki yoki undan ko'p noma'lum qatnashgan, koeffitsientlari butun sonlar bo'lgan algebraik tenglamalarga aytiladi. Bunda butun yoki ratsional sonlardan iborat yechimlari izlanadi. Bu asosan butun sonlarda yechimlari topiladigan tenglamalarga aytiladi.

Diofant tenglamalarining umumiy ko'rinishi:

$$f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n) = 0$$

shaklda bo'ladi. Bu yerda f ifoda $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ o'zgaruvchilari butun sonlar bo'lganida butun qiymatlar qabul qiladi. Birinchi darajali diofant tenglamalarining umumiy nazariyasini o'tgan asrlardada yashagan fransuz matematigi Bashe yaratgan. Ferma, Eyler, Lagranj va Gauss tadqiqotlari natijasida asr boshlarida ikkinchi darajali diofant tenglamalari asosan tekshirilgan edi. Diofant tenglamalarini tekshirish usullari uzluksiz kasrlar nazariyasiga asoslangan diofant tenglamalari, ba'zan, aniqmas tenglamalar deb yuritiladi.

Diofant tenglamalari ikki xil bo'ladi: chiziqli va yuqori darajali ko'rinishda beriladi. Tenglama shartiga ko'ra natural va butun yechimlar topiladi.

Chiziqli diofant tenglamalar.

Ta'rif: $a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n = b$

ko'rinishdagi tenglamalar chiziqli diofant tenglamalari deyiladi. Bu yerda $a_1, a_2, \dots, a_n, b \in \mathbb{Z}$, $n \geq 1$ va $a_1, a_2, \dots, a_n \neq 0$ deb faraz qilaylik. Ko'pincha diofant tenglamalarini yechishda tenglikning birinchi qismi bir songa karrali qilib, qolganlarini ikkinchi qismiga o'tkazib olinadi va ikkinchi qismini ham shu songa karrali bo'lganda to'g'ri deb tenglamaning yechimlari topiladi.

Yuqori tartibli diofant tenglamalari:

Quyidagi tenglamalarni qaraymiz.

$$a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n = 0$$

bunda $a_j \in \mathbb{Z}$, $(j=0, 1, \dots, n)$: $a_n \neq 0$ barcha ratsional ildizlarini topamiz.

$a_0 \neq 0, r = \frac{p}{q}$ ning ratsional ildizi bo'lsin. $p \in \mathbb{Z}, q \in \mathbb{N} (q, p) = 1$

$a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n = 0$ ning chekka tomonini $\frac{p}{q}$ ga ko'paytiramiz.

$$a_0 + a_1 \frac{p}{q} + \dots + a_n \left(\frac{p}{q}\right)^n = 0 \quad a_0q^n + a_1p + \dots + a_np^n = 0$$

$$(q, p) = 1, (p, q^n) = 1, (q, p^n) = 1$$

$$p \mid a_0, q \mid a_n$$

Misol.1) $x^8 + x^7 + x + 1 = 0$

$\pm$ soni birning bo'luvchilari $\{-1, 1\}$ ni tenglashtirib ko'rib $x=1$ soni berilgan tenglama yechimi bo'ladi.

Misol.2) $x^2 - 2y^2 = 1$

1) $x=2t+1$ toq son bo'lsin.

$$(2t+1)^2 - 2y^2 = 1$$

$$2y^2 = 4t(t+1) \quad \text{bundan} \quad x = \sqrt{1+2^3} = 3$$

2) $x=2s$ – juft son bo'lsin.

$$x=2, \quad 2^2 - 2y^2 = 1 \quad 2y^2 = 4-1 \quad y = \sqrt{\frac{3}{2}}$$

Demak, tenglama tub sonlarda yechimga ega emas. Yagona yechim $(3, 2)$ bo'ladi.

Misol. Tenglamaning barcha natural x, y yechimlarini toping.

$$7x + 13y = 133$$

Yechilishi. Bu masalani tenglikning birinchi qismi birorta songa bo'linsa, albatta ikkinchi qismi ham shu songa bo'linishidan topish mumkin. Tenglikning o'ng tomonidan 7 ga karrali qismini ajratib olamiz:

$$7x + 14y - y = 133,$$

$$7x + 14y = y + 133$$

$$7(x+2y) = y + 133 \quad (1)$$

oxirgi tenglamaning o'ng tomoni 7 ga karrali. Demak, chap qismi ham 7 ga bo'linishi lozim.

$$y + 133 = 112 + 1 + y = 7k \quad k \in \mathbb{Z}.$$

Bundan $1+y$ ifoda 7 ga karrali yoki 0 bo'lishi kerak.

$$y = 6, 13, 20, 27, 34, \dots = 7n-1$$

topilgan y ning qiymatlarini (1) ifodaga qo'yib faqat $y=6$ bo'lganida $x=5$ ga teng bo'lgan natural qiymat qabul qilishini aniqlab olamiz. Demak, $(5, 6)$ tenglamaning yagona natural yechimi ekan.

2- misol. Tenglamaning butun sonlardagi yechimini toping. $x+y=2xy$

Yechilishi. Bu tenglamani yechish uchun bir noma'lum ikkinchi orqali ifodalab olinadi.

$$x = \frac{y}{2y-1}$$

$$2x = \frac{2y-1+1}{2y-1}$$

$$2x = 1 + \frac{1}{2y-1}$$

tenglikni hosil qilamiz. y ni tanlab olish usuli orqali unga mos x ning qiymati topiladi. $2y-1$ ifoda $1;-1$ ga teng bo'lgan qiymatlarni qabul qilishi mumkin. Chunki kasr butun son chiqishi zarur. Bu qiymatlarni tenglikka qo'yib, $(0;-1)$ va $(1;1)$ ga teng bo'lgan 2 ta yechimga ega bo'lamiz.

Birinchi darajali diofant tenglamalari.

Misol: $5x-7y=1$

Yechilishi: $x=3, y=2$

$$5 \cdot 3 - 7 \cdot 2 = 1$$

$$5x - 7y = 5 \cdot 3 - 7 \cdot 2$$

$$5(x-3) = 7(y-2) \quad \text{bu tenglik o'rinli bo'lishi uchun } "y-2"-5 \text{ ga bo'linishi kerak.}$$

Demak,

$$y-2 = 5k; \quad k \in \mathbb{Z}$$

$$5(x-3) = 7 \cdot 5k \quad / : 5$$

$$x-3 = 7k \quad k \in \mathbb{Z}$$

$$x = 3 + 7k$$

$$y = 2 + 5k$$

ADABIYOTLAR

1) R.N.Nazarov, B.T. Toshpo'latov Algebra va sonlar nazariyasi

I qism, II qism 1993, 1995 y

2) N.Rahimov. Matematikadan nostandart masalalar. I qism. Samarqand: SamDChTI. 2020-y

3) A.Yunusov, D.Yunusova Algebra va sonlar nazariyasi. Modul texnologiyasi asosida tuzilgan musol va mashqlar to'plami. 2007-yil.

GO'DAKLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Nortojieva Ozoda Abdulla qizi
Norboyeva Yoqutoy Abdusattor qizi
Qo'ziboyeva Mehriniso Ulug'bek qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya: *Ushbu maqolada go'daklik davri psixologik xususiyatlari muhokama qilingan. Ayniqsa go'daklik davrida bolalarda paydo bo'ladigan oliy psixik funksiyalarning paydo bo'lish xususiyatlari keng yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *go'daklik, ilk bolalik, diqqat, o'yin, emotsiya, nutq, tafakkur, xissiyot, idrok, iroda, intellekt.*

Go'daklik davri bolaning tugalganidan bir yoshlarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga olib, bu davrda bola tashqi muhitga moslashishi uchun ma'lum darajada yetilgan nerv tizimi bilan tutiladi. Go'daklik davri inson hayotidagi organik ehtiyojlarni (kislorodga, ovqatga, issiq yoki sovuqqa) qondirishga nisbatan yo'naltiriman xatgi-harakatlarning tugma, instinktaviy shakllari sof holda kuzatiladigan yagona davr hisoblanadi. Insonga xos bo'lgan xatti— harakatlar, yangi tajribalarni egallash uchun beqiyos imkoniyatlarning borligi go'daklik yoshidagi bolalarning asosiy xususiyatlaridir. Agar organik ehtiyojlar yetarli darajada qondirib borilsa, ular o'zlarining asosiy bo'lish ahamiyatini yuqotadi: to'g'ri tashkil etilgan kun tartibi, rejim va tarbiya natijasida bola psixik rivojlanishi uchun asos bo'ladigan taassurotlarga, harakatga, muloqotga nisbatan yangi turdagi ehtiyojlar guruhini yuzaga keladi. Bola tugilishining birinchi haftasidan oq uning ko'rish va eshitish sezgilari jadal suratda rivojlanadi. Bola harakatlanayotgan narsani kuzata boshlaydi. U turli ovozlarga, jumladan, katgalarining tovushlariga e'tibor bera boshlaydi. Yangi tugilgaya chaqaloqning miya og'irligi kattalar miyasining 1/4 qismiga to'g'ri keladi, nerv hujayralarining soni esa xuddi kagalarники kabi bo'lib, lekin ular yetarli darajada rivojlanmagan bo'ladi. Ilk go'daklik davri - bu bolaning himoyasiz, kam harakat, harakat holatidan juda jadal ravishda rivojlanadigan, quvnoq bolaga aylanish davridir. U Qisqa vaqt ichida katgalar bilan munosabat o'rnatadi, predmetlarni ushlab va ulardan foydalanishga o'rganadi. U atrof olamdagi narsalarni kuzatadi, predmetlarni qo'li bilan ushlab, ularni qandayligini bilishga intiladi, tovushlarga e'tibor beradi va predmetlar yordamida shu tovushlarni o'zi yaratishga harakat qiladi. U o'z onasi va boshqa yaqinlari bilan emotsional munosabatga kirishadi. Go'dak yoshidagi bola ham jismonan, ham psixik, ham ijtimoiy jihatdan juda tez rivojlanadi. Juda qisqa vaqt ichida atrofidagi hodisalarga juda kam reaksiyasi bo'lgan boladan, faol, tez ilgaydigan, harakatchan yordamga chaqira oladigan, qagalarining yaqin kelishidan quvonadigan bolaga aylanadi. Ilk Yoshdagi bolaning harakat faoliyati uning rivojlanish darajasini va nerv tizimining funksional holatini aks ettiradi. N.D.

Levitovning ko'rsatishicha, yangi harakatlarni egallash analizatorlarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'langandir, zotan kichkina bola olamni sezish yordami bilan biladigan mavjudot bo'lganligi sababli, harakatlarning o'z vaqtida ta'raqqiy etishi bolaning umumiy psixik taraqqiyotini ko'rsatuvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Ilk Yoshdagi bolalarning muskullari juda bo'sh bo'ladi. Go'daklik Yoshida bolalarni harakat ko'nikmalari, ayniqsa qo'l va oyoqlarning murakkab sensor koordinatlashgan harakatlari tez shakllanadi. Bu harakatlar keyinchalik bolalarni bilish va aqliy qobiliyatlarini yuzaga kelishida judayam sezilarli rol o'ynaydi. Bola qo'l va oyoq harakatlari hisobiga olam haqida axborotlarni ahamiyatli qismini oladi. Qo'lning murakkab harakatlari idrokning birlamchi shakliga kiradi va odamning aqliy faoliyatini mukammallashuvini ta'minlovchi uning ajralmas qismiga aqlanadi. Bola qo'lining katta impulsiv faolligi hayotining birinchi haftasida namoyon bo'ladi. Bu faollik qo'llarni silkitish, ushlash, barmoqlar harakatlarini o'z ichiga oladi. Bola 3-4 oyligida predmetlarga qo'l uzata boshlaydi, katalarning yordami bilan o'tiradi. 5 oyligida u harakatsiz predmetlarni qo'li bilan ushlay oladi. Bola harakatlanayotgan narsani kuzata boshlaydi. U turli ovozlarga, jumladan, kattalarning tovushlariga e'tibor bera boshlaydi.

Go'daklik davridagi bolaning hayoti to'liq kattalar bilan hamkorlikdagi emotsional munosabat bilan bogliq bo'lib, bola kayfiyatining yaxshi bo'lipgiga to'g'ridan-to'g'ri ga'sir ko'rsatadi, 4-5 oyligidan boshlab, bola o'z yaqinlarini begonalardan ajraga boshlaydi. Kattalar bilan emotsional munosabat shu yoshdagi bolalarning asosiy yetakchi faoliyati bo'lib, bola psixik taraqqiyotining asosi bo'lib hisoblanadi. Kattalarning doimiy ravishda bola bilan birga bo'lishi, unga iisbatan dyudatyang qaratilyuliga odatlashshsh, uning o'yinchoqlarga nisbatan qiziqishining susayishiga olib kelishi mumkin. Tarbiyaning to'g'ri olib borilishi bolaning kattalar bilan buladigan muomala-munosabatini predmetlar, o'yinchoqlar bilan muyaosabatining almashinshpiga olib keladi. Kattalar yordami bilan bajardigan barcha xatti-harakatlari bolaning kelgusi psixik rivoji uchun asos bo'ladi. Kattalarning bolaga nisbatan emotsional munosabati, ularning gaplariga bolaning o'z diqqatini qaratish, javob qaytarishga harakat qilishi, ba'zi so'zlarni yodida saqlab qolib, emotsiya bildiriyash, diqqat, xotara, nuta; va boshqa bilish jarayonlaryugang rivojlanishiga zamin bo'ladi, Ikki oylik davridan boshlab bolada oddiy ranglarni ajratish, 3-4 oyligidan boshlab, esa predmetlarning shaklini ajratish layoqati yuzaga kela boshlaydi.

Go'dak bola 2 oylik vaqtdan boshlab, o'z onasining yuziini va ovozini o'zgalarnshsidan ajrata boshlaydi. 2-3 oylikdan boshlab esa, onasining tabassumi va kulgusiga tabassum va turli harakatlar bilan javob qaytaradi.

« 3-4 oyligidan boshlab, bolalar yaqinlariga uz harakatlari bilan ko'rish, eshitish yoki gapirishshg xoxdayotganligini kursatadilar, 8 oylitadan boyaglab esa, bola o'zgacha muhit va begonalar quliga tushsa, o'z xavotirini yigisi orqali namoyon egadi. Bu xavotir 14-18 oyligada asta—sekinljik bilan kamaya boiglaydi.

2-3 oylik bolalarda yuzaga keladigan narsalarni ushlay olish harakatlarining shakllanishi ularda predmetlarning shakli va hajmini idrok qilishlarini rivojlanishiga olib keladi. Bir yoshga yetgan bolada atrof muhitni bilishga qiziqishi va rivojdanayotgan bilish faolligi ko'zga tashlanadi.

3,2, Ilk bolalik davrida psixik taraqqiyot

2. Ilk bolalik davrida psixik taraqqiyot

Ilk bolalik davri.- Go'daklik davridan so'ng rivojlanishning yangi bosqichi ilk bolalik (1-3 yosh) davri boshlanadi, Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatli molik, uining kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi - muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, mulohotta kirishishi va predmetsh faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil etadi. Tikka va to'g'ri yura olish imkonini bolani, doimiy ravishda yangi ma'lumotlarni egallashga zamin bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar o'z xatti—harakatlari bilan juda faol va kattalar bilan muloqotga kirishishga intiluvchan bo'ladilar.

Yoshning ulg'ayib borishi, psixik jarayonlarning inson rivojlanishidagi qonuniyatlari, undagi yetakchi omillar hamda inson hayot yo'lining turli bosqichlarida uning shaxsiga xos xususiyatlar yosh davrlari psixologiya fanining tadqiqot predmeti hisoblanadi. Ma'lumki, shaxs tarkib topish jarayonining psixologik qonuniyatlarini, uning ilmiy asoslarini mukammal bilmay turib, ta'lim va tarbiyaning nazariy hamda amaliy masalalarini muvaffaqiyatli hal etib bo'lmaydi. Ayniqsa go'daklik davrida vujudga keladigan psixologik xususiyatlarni tadqiq etmasdan turib, ayni shu yosh davrida paydo bo'layotgan turli ko'rinishdagi muammolarni bartaraf etish imkonsiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Imonova, M., & Tojiyeva, D. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RN. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 950-952.

2. Imonova, M., & Muhammadova, D. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING USTUVORLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 907-912.

3. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi—jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

4. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

5. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

6. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

7. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
8. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
9. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
10. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
11. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
12. Imonova, M., & Xoltorayeva, M. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO 'RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO 'LLASHNING ZARURIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 903-906.
13. Imonova, M. (2024). AMALIYOTCHI PSIXOLOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 485-490.
14. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
15. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.
16. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.
17. qizi Ashurova, S. F. (2023). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 418-421.
18. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
19. Ne'Matullayeva, S. (2022).

O‘SMIRLIK DAVRI PSIXOLOGIYASI**Normuratov Islombek Abdujabbor o‘g‘li****Misirov Nodirbek Zoir o‘g‘li****Jabborov Adham SHosuvor o‘g‘li***Termiz davlat pedagogika instituti talabalari*

Annotasiya: *Maqolada o‘smirlik davrining psixologik jihatdan rivojlanish xususiyatlari, o‘smir shaxsining shakllanib, kamolotga erishish yo‘llari va unga ta‘sir etadigan biologik va ijtimoiy omillarning ta‘siri masalalari, olimlar tomonidan o‘smirlarga berilgan ta‘rif, o‘smirlar bilan ishlash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.*

Tayanch so‘zlar: *o‘smir, psixik o‘rish, kamolot, jinsiy balog‘at, xarakter, xususiyat, o‘z-o‘zini anglash, ota-ona, pedagog, psixolog, e‘tibor, qiziqish.*

Davlatimiz rahbari tomonidan yosh avlodni shakllantirishning dastlakgi pallasida ta‘lim-tarbiya masalasiga alohida e‘tibor qaratilayotganligi yosh avlodning yutug‘idir. Har qanday mamlakatning ertangi taraqqiyotini uning kuchli bilim va salohiyatga ega, zamonaviy bilimlarni puxta o‘zlashtirgan yoshlar belgilab beradi. Ularni global rivojlanishning barcha sohalari va tarmoqlariga hayotbaxsh kuch bag‘ishlovchi shiddatli lokomotiv desak ham mubolag‘a bo‘lmaydi. Bugun dunyo aholisining 30 foizdan ko‘progini yoshlar tashkil etmoqda. Ushbu foizlarning ko‘p qismini o‘smirlar tashkil qiladi. O‘smirlar haqida yetarlicha ma‘lumotga ega bo‘lish va amaliyotda qo‘llash yosh avlod tarbiyasiga berilgan e‘tibor desak mubolaga bo‘lmaydi.

O‘smirlik davri 10-11 yoshlardan 14-15 yoshlargacha bo‘lgan davrni tashkil etadi. Hozirgi o‘smirlar o‘tmishdoshlarida nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan bir muncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o‘rish oldinroq namoyon bo‘lmoqda. Aksariyat o‘quvchilarda o‘smirlik yoshiga o‘tish, asosan, 5-sinflardan boshlanadi. „Endi o‘smir bola emas biroq kata ham emas“ ayni shu ta‘rif o‘smirlik davrining muhim harakterini bildiradi. O‘smirlik - bolalikdan kattalikga o‘tish davri bo‘lib, fiziologik va psixologik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlar bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilish ortadi, xarakteri shakllanadi, ma‘naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O‘smirlik balog‘atga yetish bosqichi bo‘lib, yangi hislar, sezgilar va jinsiy hayotga taaluqli chigal vaziyatlarning paydo bolishi bilan ham xarakterlanadi. O‘smirlar o‘zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. Ular o‘zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma‘lum darajada o‘rtoqlari va o‘qiyuvchilariga qiziqishga intiladilar. O‘smirlik davri „o‘tish davri“, „krizis davr“, „qiyin davr“ kabi nomlarni olgan psixologik ko‘rinishlar bilan xarakterlanadi. O‘smirlik davrida ko‘pincha so‘zga kirmaslik, o‘jarlik, tajanglik, o‘z kamchiliklarini tan olmaslik, urushqoqlik kabi salbiy hususiyatlar xosdir. O‘smirlik

yoshida psixologik jihatdan eng muhim hislat - voyaga yetish yoki kattalik hissining paydo bo'lishi alohida ahamiyat kasb etadi. O'smirlik yoshiga hos bo'lgan psixologik hususiyatlarini o'rgana turib, o'smirlar shaxsining shakllanib, rivojlanib, kamolotga erishish yo'llarini va unga ta'sir etadigan biologik va ijtimoiy omillarning bevosita ta'sirini tushunish mumkin. O'smirlik davrida ichki erkinlikning o'sishida, o'z- o'zini anglash layoqatlarida, mustaqil xatti- harakatlarida katta sifat o'zgarishlari yuz beradi. Bunday o'zgarishlarning yuzaga kelishida irodaning ham ahamiyati katta. Iroda oliy psixik funksiya sifatida o'smirning erkin harakat qilish quroli, shuningdek, shaxsi rivojining magistral chizig'i bo'lib hisoblanadi. O'z-o'zini anglash hissining tarkib topishi, o'ziga nisbatan go'yo alohida mustaqil shaxs sifatidagi munosabatning vujudga kelishi bu davrdagi har ikki jinsdagi va istagan temperament tipidagi o'smirlar uchun muhim xususiyatlardir.

Psixolog L.S.Vigotskiy o'smir yoshi psixologiyasini „psixik rivojlanishdagi inqiroz“ deb nomlagan. O'smirlik davridagi inqiroz-o'smir kechinmalari, uning strukturasi, mazmunining qat'iy o'zgarishi, buzilishidir. U 13 yoshni inqirozni sindiradigan nuqtasi deb atagan. Inqirozdan keyingi davrlar ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan subektiv yanada qiyinroq deb ataladigan yangi psixologik tuzilmalar shakllanadi. O'smirlarning ehtiyojlari va imkoniyatlarining o'zaro mos kelmasligi o'smirlar bilan ota-onalar, o'qituvchilari va boshqa murabbiylari o'rtasida qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. Vigotskiy psixik rivojlanishdagi inqiroz bilan cheklanib qolmasdan, o'smirlik davridagi qiziqishlarning o'zgarishiga bog'liq ravishda ikki ya'ni salbiy va ijobiy fazani ajratib ko'rsatgan. Salbiy faza ilgarigi qiziqishlarning so'nishi va yangi dastlabki jinsiy qiziqishlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bunda quyidagi salbiy xulq-atvor ko'rinishlari namoyon bo'ladi; ish qobiliyatining, o'zlashtirishning pasayishi, o'smirning qo'polligi va yuqori qo'zg'aluvchanligi, uning o'zidan qoniqmasligi va xavotirlanish va boshqalar. Ijobiy faza keng, chuqur yangi qiziqishlarning paydo bo'lishi bilan xarakterlanadi. O'smirda boshqalarning va o'zining psixologik kechinmalariga qiziqish paydo bo'ladi. Vigotskiy izlanishlariga hamohang tarzda M.G.Davlatshin , “5-7-sinf o'quvchilarida texnik qiziqishlarni shakllantirish” mavzusida o'z tadqiqotlarini olib borgan. Professor M.G.Davlatshin mehnat ta'limi va kasbga yo'llash muammolariga, texnik qiziqish va texnik qobiliyatlarni shakllantirishning psixologik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratgan.

Xulosa o'rnida shu narsaga alohida e'tibor berish kerakki, yuqoridagi olimlarning izlanishlanishlarini o'rganib chiqib o'smirlik yosh davrining naqadar muhim va dolzarb mavzu ekanligini hamda bu yosh davrining psixologik xususiyatlariga va o'zgarishlariga jamiyatning har bir a'zosi bee'tibor bo'lmasligini aytib o'tish o'rindir. O'smir tarbiyasiga oilada ota-ona va yaqinlari, ta'lim muassasalarida esa har bir pedagog ma'suldirlar. Oilada ota-onalar quyidagi tavsiyalarga e'tibor berishlarini hohlardik: - o'smir yoshidagi farzandlariga ko'proq e'tiborli bo'lish - bolaga imkon qadar vaqt ajratish

- bo'sh vaqtining to'g'ri taqsimlanganligini nazorat qilib borish - qiziqishlariga ijobiy fikr bildirilib, do'stona muloqotning yo'lga qo'yilishi - oila a'zolariga nisbatan to'g'ri muomala ma'daniyatining yo'lga qo'yilganligini nazorat qilib borish kabi tavsiyalarga e'tibor berishlarini ta'kidlagan bo'lar edik.

Ta'lim muassasalarida pedagoglar o'smirlarga ta'lim berishda quyidagilarga e'tibor berishlari muhim:

- o'smirning darsdagi faoliyati
- maktab jamoasiga munosabati - tengdoshlar bilan hamfikrlilikning yo'lga qo'yilganligi
- o'quv jarayonidagi o'quvchilarning qiziqish va e'htiyojlariga e'tiborli bo'lishi

- mustaqil fikrlashlari uchun o'zlarini qiziqtirgan soha bo'yicha faoliyat olib borishlari uchun sharoit yaratilishiga e'tibor berilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akhmedov, B. T. (2021). The Family as the Basic Unit of Society. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 8(12), 201-204.
2. Имонова, М. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ АБЮЗЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ. Евразийский журнал академических исследований, 4(5 Part 2), 56–59. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/31556>
3. Imonova, M., & Tojiyeva, D. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 950-952.
4. Imonova, M., & Muhammadova, D. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING USTUVORLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 907-912.
5. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
6. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
7. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
8. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
9. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.

10. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
11. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
12. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
13. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
14. Imonova, M., & Xoltorayeva, M. (2024). TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO 'RSATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO 'LLASHNING ZARURIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 903-906.
15. Imonova, M. (2024). AMALIYOTCHI PSIXOLOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ORNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 485-490.
16. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
17. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.
18. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр-хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.
19. Ashurova, S. (2024). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI SAMARALI MULOQOTGA O'RGATISHNING O'ZIGA XOS USULLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 111-116.
20. Ashurova, S. (2024). BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 441-444.
21. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI

TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

22. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI “Журнал Педагогики и психологии в современном образовании,3(1).

23. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

24. Нёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

25. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

26. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

27. Норбошева, М. (2023). Олий таълим тизимида таълим сифатини оширишда психологик билимдонликнинг ўрни. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 30-33.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF GRAMMATICAL CATEGORY-VOICE IN
ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES**Mirzabaxtiyorova Lola Alisher qizi***English language student
of Navoi State Pedagogical Institute*

Annotation: *The examination of grammatical category-voice is a subject of considerable academic interest. This article aims to explore the theories of both English and Uzbek scholars on this linguistic phenomenon. Also, the article gives relevant theories and draws examples from English and Uzbek literature.*

Key words: *verb, voice, passive, active, cognitive*

Аннотация: *Исследование грамматической категории залога представляет собой предмет значительного академического интереса. Целью данной статьи является изучение теорий как английских, так и узбекских ученых об этом языковом явлении. Также в статье приводятся соответствующие теории и приводятся примеры из английской и узбекской литературы.*

Ключевые слова: *Грамматическая категория залога, пассивный, активный*

Annotatsiya: *Fe'l nisbatlarini o'rganish kata qiziqish bildirilgan mavzulardan biri hisoblanadi. Maqolaning maqsadi ushbu tilshunoslik mavzusidagi ingliz va o'zbek tilshunos olimlarining nazariyalarini o'rganish. Hamda, ushbu maqola mavjud nazariyalarni ko'rsatadi va o'zbek va ingliz adabiyotidan misollar keltirtadi.*

Kalit so'zlar: *fe'l, nisbat, aniq, o'zlik, birgalik, orttirma, majhul*

Grammar acts as the backbone of language, providing structure and clarity to communication. Just like the framework of a building, grammar ensures that our words are assembled in a way that makes sense and conveys our intended message accurately. Without proper grammar, sentences can become ambiguous or confusing, leading to misunderstandings and misinterpretations. But learners may have challenges when they need to compare their native language with foreign one, in our case with English. In this article we are going to compare grammatical category voice both English and Uzbek languages.

By the category of voice we mean different grammatical ways of expressing the relation between a transitive verb and its subject and object. The majority of authors of English theoretical grammars seem to recognize only two voices in English: the active and the passive. [2;40]

Nisbat-bajaruvchining harakat-holat jarayonida qay darajada ishtrok etishini bildiruvchi fe'l shakli. Fe'ldan anglashilga harakat-holat bilan shu harakatni yuzaga chiqaruvchi shaxs o'rtasidagi munosabatni ifodalovchi fe'l shakllariga nisbat shakllari deyiladi. [4;240]

It means the verb form indicating the degree of the agent's participation in the action-state process. Verb forms that express the relationship between the action-state understood from the verb and the person who brings about this action are called voice forms.

Most transitive verbs can occur in two voices: active and passive. The active form of the verb shows that the action described by the verb is performed by the subject of the sentence, while the passive form indicates that the action is performed upon the subject. [3;52].

But on the edge of town, drills were driven out of his mind by something else [1;2]

In this sentence “were driven” indicates passive form. (it is formed with the auxiliary be + the past participle of the main verb.)

Harry thought she was probably right, but he wasn't going to tell her that. [1; 31]

This sentence is an active form. Thought and wasn't going to tell is in active form because these actions were done by the subject of the sentence.

However, it is quite different in Uzbek language. There are 5 types of voice in uzbek; aniq, o'zlik, majhul, orttirma, birgalik.[nargiza;240] Aniq nisbat is the same with active voice so active form of the verb shows that action is done by the subject of the sentence:

Habiba buvi shinni pishiradi[5;41]

Majhul nisbat is the same with passive voice. But while in English passive form is done by auxiliary be + the past participle of the main verb, in Uzbek it is formed by adding il, l, n, in suffixes end of the verb:

“Popuk” kel hamma yoq yog' tushsa yalagudek qilib tozalandi. [5;132]

Orttirma nisbat is not available in English language. It means action is done by the force of someone or something. And it is formed by adding dir tir giz qiz kaz suffixes end of the verb:

Shapalog'ini yozib quloq-chakkamga yaqin keltirdi. [5;23]

O'zlik nisbat is also not available in English and it refers to action is done by the subject over themselves. It is formed by adding l il n in suffixes to the end of the verb:

Yuvnib kelib, apil-tapil choy ichdim.[5;118]

Birgalik nisbat also not available in English. And it means action is done by several doers. It is formed by adding sh ish suffixes to the end of the verb:

Bir hafta bo'ldiki, do'stlarim, tanish-notanishlar eshikdan ma'yus kirib kelishadi. [5;31]

To conclusion, the grammatical category of voice is essential in both English and Uzbek languages, shaping how actions and their doers are expressed. English primarily uses two voices: active and passive. In contrast, Uzbek features a more detailed system with various forms to show the relationship between the subject and the action.

This comparative study reveals both differences and similarities between the two languages. Understanding these can help language learners and educators. For instance, knowing that English uses straightforward active and passive forms, while Uzbek has multiple nuanced forms, can guide more effective teaching methods.

By examining how each language handles voice, we gain a deeper appreciation for their unique structures. This knowledge is not only academically interesting but also practically useful. It helps us see the diversity in language structures and improves our communication skills. Ultimately, grammar is crucial for clear and accurate communication, and studying it across different languages enhances our overall linguistic understanding.

REFERENCES:

1. "Harry Potter and the Sorcerer's Stone" by Joanne Rowling 1998
2. M. Irisqulov, A. Kuldashev "Theoretical Grammar of the English Language"
3. Nino Kirvalidze "Theoretical course of english grammar"
4. Nargiza Erkaboyeva O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami.
5. O'tkir Hoshimov "Dunyoning ishlari"

CONTRASTIVE STUDY OF GRAMMATICAL CATEGORY OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Sanoqulova Nilufar Rustam qizi

English language student
of Navoi State Pedagogical Institute
nilufarsanoqulova37@gmail.com

Annotation: *The article is devoted to investigation of the category of mood in Uzbek and English languages. The peculiarities, differences between Uzbek and English moods and common features between two languages were analyzed. By delving into relevant theories and drawing upon examples from English and Uzbek literature, we endeavor to compare and contrast the terminologies and approaches employed in each language.*

Key words: *verb, mood, preposition, suffix, subjunctive, indicative.*

Аннотация: *Статья посвящена исследованию категории наклонения в узбекском и английском языках. Проанализированы особенности, различия между узбекским и английским падежами и общие черты между двумя языками. Углубляясь в соответствующие теории и опираясь на примеры из английской и узбекской литературы, мы стремимся сравнить и противопоставить терминологию и подходы, используемые на каждом языке.*

Ключевые слова: *глагол, наклонение, предлог, суффикс, сослагательное наклонение, изъявительное наклонение.*

Annotatsiya: *Maqola o'zbek va ingliz tillaridagi mayllarni tekshirishga bag'ishlangan. O'zbek va ingliz tillarining o'ziga xos xususiyatlari, farqlari va ikki til o'rtasidagi umumiy xususiyatlar tahlil qilindi. Tegishli nazariyalarni o'rganib, ingliz va o'zbek adabiyotidan misollar olib, biz har bir tilda qo'llaniladigan atama va yondashuvlarni solishtirish va farqlashga harakat qilamiz.*

Kalit so'zlar: *fe'l, mayl, yuklama, qo'shimcha, shart, xabar.*

Grammar plays a crucial role in effective communication in the English language. It provides the structure and rules necessary for clear and coherent expression. Studying grammar not only enhances one's writing and speaking skills but also contributes to a deeper understanding of the language itself. But learners may have difficulties when they need to compare their native language with foreign one, in our case with the English. In this article we are going to compare some adjectives with negative connotation in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

The category of mood is a morphological expression of modality, that is, it marks the modality of reality or unreality of an action or state as viewed by the speaker. Grammarians differentiate three moods in modern English: the indicative mood, the imperative mood and the subjunctive mood [2; p54]. When it is compared with Uzbek

language it should be differentiated four moods like: xabar mayli (indicative mood), buyruq-istak mayli (imperative mood), shart mayli (subjunctive mood), maqsad mayli (probably as: objective mood) [1; p 259].

He came down specially from town to see me [3; p18].

Hayot loaqal shu masalada ham onalarga shafqat qilmaydi [4; p10].

The indicative mood presents an action as a real fact that happened in the past, is happening now or will happen in future. That's why it is called a real mood or a fact mood. As it is possible to see from the examples above in both English and Uzbek languages moods came down and shafqat qilmaydi were used in indicative mood (xabar mayli) with zero morphemes.

.....” Save me “, he said hoarsely. “They are after me” [3; p71].

..... Quloq sol, o’g’lim ... Oftob har kuni Xudoga nola qilarkan [4; p13].

An imperative typically urges the addressee to do or not to do something. It is used to give orders or requests, and expects some action from the addressee. Given this limited function, most imperative clauses are characterized by the lack of a subject in the surface structure (which usually implies the addressee, i.e. the second person), by the use of the infinitive of the verb and the absence of modals as well as tense and aspect markers. As we can notice building of imperative mood similar in both languages.

Subjunctive mood presents an action as unreal or hypothetical.

There are noticeable difference in forming subjunctive mood in English and Uzbek languages. In former language the verb be which occurs in the past subjunctive as were with all the persons both in singular and plural. Because of this, the past subjunctive is sometimes referred to as were-subjunctive. The past subjunctive is hypothetical in meaning. It is used mostly in conditional clauses and in subordinate clauses after wish and suppose [2; p55].

I wish you were brave [3; p18].

On the othwr hand, in Uzbek language it is formed by suffix – sa [1; p261].

O’shanaqa qilsam, boshqa daryolarni yaxshi ko’rib qolaman-a? [4; p16].

In addition, Uzbek language possesses the fourth type of mood of verb maqsad mayli which can be probably translated as objective mood to form which added the suffix -moqchi [1; p261]. It indicates that the action is performed for a purpose.

Eshitdinglarmi bugun kino kelmoqchi emish [4; p26].

The fourth degree of adjective is practically used in English language but theoretically it is not separated as additional type.

In conclusion it should be mentioned that grammar of English and Uzbek languages is different because former belongs to analytical the other to synthetic type of languages. Nevertheless, in examples above we could find some similarities according to morphological structure of mood of verbs.

REFERENCES

- [1]. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. "Yosh kuch" ,2019
- [2]. Nino Kirvalidze. Theoretical course of English grammar. Tbilisi, 213
- [3]. Agatha Christie. The man in the brown suit. Dodd, Mead and Company, New York, 1924
- [4]. O'tkir Hoshimov. Dunyoning ishlari. "Meriyus", 2015

A COMPARISON ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORY OF PERSON IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Ashurova Go'zal Alisherovna

*English language student
of Navoi State Pedagogical Institute*

Annotation: *This article provides a comparative analysis of the grammatical category of person in the Uzbek and English languages. It explores similarities and differences in how both languages express person, and examines "to be" as a main verb used in both. Understanding these distinctions is crucial for linguists and language learners alike.*

Key words: *person, speaker, listener, other, 1st person, 2nd person, 3rd person, pronouns, auxiliary verbs, to be*

Annotatsiya: *Bu maqolada o'zbek va ingliz tilidagi shaxs-son shakllari tahlil qilinadi. Maqolada bu ikki tilda shaxsning qanday ifodalanishi, bog'lamalarning tuslanishidagi o'xshash va farqli tomonlari o'rganiladi. Bu farqlarni tushunish tilshunoslik va til o'rganuvchilari uchun muhimdir.*

Kalit so'zlar: *shaxs-son shakllari, so'zlovchi, tinglovchi, o'zga, I shaxs, II shaxs, III shaxs, olmoshlar, bog'lamalar.*

In English the grammatical category of person is a property of pronouns, and differentiates participants in a conversation. And it refers to the distinction between the speaker (first person), the addressee (second person), and others (third person). This analysis will focus on the personal pronouns and auxiliary verbs used in Uzbek and English, highlighting both commonalities and unique features.

In Uzbek language person has also three values:

First person (I shaxs): refers to the speaker (so'zlovchi)

Second person (II shaxs): refers to the hearer (tinglovchi)

Third person (III shaxs): refers to all other people or things (o'zga)[1, p228].

We can also see as the similarities of person in both language different pronouns in singular and plural forms for the first, second, and third persons.

1. Three-Person Distinction:

- First Person Singular: "I" in English, "men" in Uzbek.
- Second Person Singular: "you" in English, "sen" in Uzbek.
- Third Person Singular: "he/she/it" in English, "u" in Uzbek.

2. Plural Forms:

- First Person Plural: "we" in English, "biz" in Uzbek.
- Second Person Plural: "you" in English (context-dependent), "siz" in Uzbek.
- Third Person Plural: "they" in English, "ular" in Uzbek.[2, p47]

Grammatical category of person in Uzbek has formal and informal pronouns in the second person, but English does not.

Informal: "sen" (singular) and "sizlar" (plural) in Uzbek. Used in casual conversations.

Nog'orani Musavoy chaladi, sizlar quloq solib, sel bo'lasiz. [3, p139]

Formal: "siz" (singular) and "sizlar" (plural) in Uzbek. Used to show respect or in formal contexts.

«Oq poshsho hazrati oliylariga ixlos bilan xizmat qilinglar, gunohlaringizni yuvasizlar, oq poshshoning himmati keng, sizlarni kechiradilar», deb xalqqa vaysaydi mingboshi va ellikboshilar. [3, p187]

English uses "you" for both formal and informal situations, so the context helps to understand the level of formality.

There is another difference between two languages according to the Gender. English pronouns show gender in the third person singular (he, she, it), but Uzbek uses "u" for all genders. This means English pronouns change based on whether the person is male, female, or an object/animal, while Uzbek uses the same pronoun "u" for all, and it would be clear from the context. For instance:

She asked a waiter and pointed to the long backbone of the great fish...[4, p 36]

U o'rta bo'yli, oriqqina, rangi boshi durustgina, mehnatkash xotin. [3, p20]

Personal pronoun "u" in this sentence refers to the female, because there is a word "xotin" which means a female.

He was holding his glass and thinking of many years ago [4, p2].

Bobom peshin namoziga ketgan, u ko'pdan beri machitning ixlosli so'fisi.[3, p23]

In this sentence "u" indicates to the word "bobo" which is translated into English as a grandfather, so the pronoun "u" means male.

"What a fish it was" the proprietor said [4, p 34].

Ataylab Yangibozordan bir xo'roz olib kelganman. U juda rangdor, patlari yaltyult qiladi, qip-qizil tojlari kelishgan, sersavlat [3, p229].

The pronoun "u" indicates to the "xo'roz" that translates as a rooster, to this noun the pronoun "it" can be used.

Uzbek uses "sizlar" for both plural and formal second person, while English uses "you" for both singular and plural. The number of people being referred to is understood from the context in English.

In English "to be" as a main verb has three forms am, is, are which are used after noun, pronoun in present tense. In Uzbek language there is a "bog'lamalar" which can be equivalent of the "to be", but "bog'lamalar" are suffices.

1. Singular Forms:

- First Person Singular: "am" in English, "-man" in Uzbek.
- Second Person Singular: "are" in English, "-san" in Uzbek.
- Third Person Singular: "is" in English, "-dir" in Uzbek.

2. Plural Forms:

- First Person Plural: "are" in English, "-miz" in Uzbek.
- Second Person Plural: "are" in English, "-siz" in Uzbek.
- Third Person Plural: "they" in English, "dir" in Uzbek. [1, p326]

And here are some examples which contains each form of to be in both English and Uzbek languages.

I am a boy and I must obey him [4, p1]

I want to be out before it is light. [4, p 2]

There is no such fish if you are still strong as you say[4, p 5]

Sen itday charchagansan, senga nima azob, she issiqda uyda o'tir. [3, p172]

Biz juda qurqoqmiz, qurqamiz undan. [3, p38]

U qariyadir. Yuradida tentirab yoki boylangan turibdi. [3, p88]

To conclude, the grammatical category of person in Uzbek and English demonstrates both similarities and differences that reflect broader typological characteristics of the languages. While both use a three-person system and have plural distinctions, Uzbek shows more complexity in formality and lacks gender differentiation in the third person. The verb “to be” in both languages play crucial roles in forming various tenses. Understanding these aspects can significantly aid learners and linguists in grasping the structural nuances and facilitating effective communication across these languages.

This article provides a detailed comparison of the grammatical category of person in Uzbek and English, including an examination of personal pronouns and the verb “to be”. It highlights key similarities, such as the use of a three-person system and distinctions between singular and plural forms, and key differences, such as the formal/informal second-person distinction in Uzbek and the gender-specific third-person pronouns in English. The analysis of “to be” underscores the structural differences and similarities in tense formation, providing insights valuable to both linguistic study and language learning.

REFERENCE:

1. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. “Yosh kuch” ,2019.
2. M. Irisqulov, A. Kuldashv. Theoretical Grammar of the English Language. Tashkent 2008.
3. Oybek. “Bolalik xotiralarim”. Yoshlar nashriyot uyi. Toshkent 2018.
4. Ernest Hemingway. “The Old Man and the Sea”. Hardcover. 2007

ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN O'RTA OSIYONING O'RGANILISHI.

O'zbekiston Milliy universiteti tarix fakulteti tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Muhammedov Vohidjon

Annotasiya: *O'rta Osiyoda qadimgi davrlardan buyon bir qancha xalq va elatlar yashab, boy tarix va madaniy meros yaratishgan. Keyinchalik ularning tarixi va etnografiyasiga doir ko'plab malumotlar to'plandi. Ayniqsa bu boradagi izlanishlar Rossiya imperiyasi tadqiqotchilari tomonidan keng ko'lamda olib borildi va ushbu maqolada ularning sa'y harakatlari kengroq yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *"Buxoro xonligi", "Описание: Бухарского ханства", tojiklar, arablar, sart. 92 urug'.*

Abstract: *Since ancient times, several peoples and ethnic groups have lived in Central Asia and created a rich history and cultural heritage. Later, a lot of information about their history and ethnography was collected. In particular, research in this regard was carried out on a large scale by researchers of the Russian Empire, and this article covers their efforts in more detail.*

Key words: *"Khanate of Bukhara", "Description: Khanate of Bukhara", Tajiks, Arabs, sart. 92 seeds.*

Аннотация: *С древних времен в Центральной Азии проживало несколько народов и этносов, создавших богатую историю и культурное наследие. Позже было собрано много сведений об их истории и этнографии. В частности, исследования в этом направлении широко проводились исследователями Российской империи, и в данной статье их усилия освещаются более подробно.*

Ключевые слова: *«Бухарское ханство», «Описание: Бухарское ханство», таджики, арабы, сарт. 92 семени.*

Bizga ma'lumki O'zbekiston qolaversa O'rta Osiyoning madaniyati etnografiyasi juda ham boy va xilma-xildir. Bu boradagi ma'lumotlar va tadqiqotlar turli mualliflarning asarlarida uchraydi. Xususan O'rta Osiyoning XVII-XIX asrdagi etnik qiyofasi va madaniyatiga oid materiallarni tahlil qilar ekanmiz, ayniqsa rus tadqiqotchilarining asarlariga ko'zimiz tushadi. Endi savol tug'iladi nega o'lkamizga doir malumotlar ruslarning asarlarida ham mavjud va aksariyati yirik hajmli asarlardir. Buning sababi shuki yuqorida aytgan davrlarda Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoga bo'lgan qiziqishi ortib ketadi. Shu sababli ham bu yerga turli elchi va sayyohlarni yuborib o'lkamizni har tomonlama o'rganishni buyuradi. Shunday elchilarning nomlarini sanab o'tsak. Masalan Nikolay Xanikov, Yefremov, Nikita Muravyov, va boshqalar bunga misol bo'la oladi[1] Albatta, Rossiy imperiyasining o'lkani o'rganishdan siyosiy maqsadlarni ham ko'zlagan edi. O'rta Osiyodagi uchta davlatning siyosiy va harbiy holatini keng ko'lamda o'rgandi. Yuqoridagi fikrlar bunga yaqqol

misoldir. Fikrimiz davomida O'rta Osiyoga yuborilgan elchi va sayyohlarning bir qancha asarlari va ular keltirib o'tgan ma'lumotlarni tahlil qilib chiqsak foydadan xoli bo'lmaydi. Darstlab Nikolay Muravyov haqida so'z yuritsak. U Xiva va Turkmanistonga sayohat qiladi. U Xiva xonligi haqida muhim harbiy, tarixiy va etnografik malumotlar to'plagan. U sayohati haqida asar ham yozib qoldirgan bo'lib, unda Xiva xonligining harbiy holati, aholisining mashg'uloti, hududi va yirik shaharlari haqida ma'lumotlar keltirib o'tgan. Xususan quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin."Xiva xonligi shimolda Orol dengizi va uning shimolidagi cho'l bilan chegaralangan. Cho'lda qozoqlar istiqomat qiladi va shimoli-g'arbiy qismi ham cho'ldan iborat. G'arbiy qismi ham cho'ldan iborat bo'lib asosan Kaspiy dengizi atrofidagi qavmlar yashaydi. Xiva xonligida 5 ta katta shahari bor. Ular Xiva, Kot, Shovit, Yangi Urganch va Gurlan. Xiva shahriga avvalari Xivaq deb atalgan va Amudaryo o'z o'zanini o'zgartirmasdan oldin bunyod etilgan. Shaharda bir nechta bozor ham bo'lib, haftada 2 marta oldi-sotdi bo'ladi. Xivada 3000 ga yaqin xonadon bo'lib, aholisi 10000 kishi atrofida. Shahar xonlikdagi boshqa shaharlar kabi bog'-rog'lar bilan o'ralgan"[2]. Bu fikrlarni Muravyov o'zi ko'rgan-kechirgan guvoh bo'lganlari asosida yozgan. Shu bilan birga bu ma'lumotlar Xiva tarixini o'rganishda muhim manbalaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Asarda yana quyidagicha malumotlar keltirilgan:" Yangi Urganch Xivadan kattaroq, savdo-sotiq shu yerda jamlangan. Aholining ko'pchiligini sartlar tashkil qiladi. Do'konlari ko'p va gavjum bo'lgan bu shaharda har xil qimmatbaho matolar, zeb-ziynat buyumlarini xarid qilish mumkin. Urganchliklar boshqa mamlakatlarga ham o'z mahsulotlarini olib borib savdo qilishadi. Shovot bilan Kat kichik shahardir. Har ikkala shahar ham mustahkam devor bilan o'ralgan." Muravyov shu kabi malumotlari orqali Xiva tog'risidagi qarashlarimizni yanada boyitdi. Uning bu esdaliklari keyinchalik kitob holida nashr etildi. O'rta Osiyoga yuborilgan navbatdagi elchi bu Florio Benevenidir. Uni Pyotr I Buxoroga yuborgan va o'z imzosi bilan yo'riqnoma tuzib bergan. Bu yo'riqnoma 7 bo'limdand iborat bo'lib, unga ko'ra Buxoro xonligining chegarasini, atrofdagi davlatlarni va ular bilan bo'lgan munosabatlarni, yer osti boyliklarini, Amudaryoda oltin bor yo'qligini aniqlab kelishi lozim bo'lgan.[3] Shu jumladan yana bir elchilik missiyasi haqida ham to'xtalib o'tish lozim. Ular aka-uka Pazuxinlar boshchiligidagi ekspeditsiyadir. Ular Markaziy Osiyoning umumiy ahvoli, Eron Hindistonga Astraxan orqali olib boradigan karvon yo'li haqida muhim ma'lumotlar berib o'tgan. Elchilar Xiva va Buxoroda jami ikki yarim yil turdi. Ular quyidagicha malumotnomalarida quyigicha yozib qoldirgan:" Zaminning boyligiga qaramay, g'alla yetishtirish kam, shu sababli ham g'alla tanqisligi mavjud. Buxoro, Xiva va Balxda g'alla kam ekiladi. G'allasi yil sayin kamayib borayotir. Shuningdek, xonlikda pilla yetishtirish yo'lga qo'yilgani va hatto ipakni Germaniya va Turkiya olib borib sotiladi." [4]. Pazuxin quyidagi qimmatli fikrlari orqali biz o'lkamiz tarixini o'rganishda ma'lum manoda ko'makchi bo'ldi. Shu bilan birga Pazuxin xonliklardagi iqtisodiy ahvol tog'risida quyidagi malumotlarni keltirib o'tadi." Xonning xazinasi

g'arib chunki aholidan undirilgan xiroj va boshqa soliqlar asosan harbiylar va mansabdorlarning maoshi uchun taqsimlanadi". Bu malumot bugungi kundagi boshqa manbalarda ham ko'zga tashlanadi. Keyinchalik yomon moliyaviy ahvol oddiy xalqning yelkasiga og'ir yuk bo'lib tushadi. Yana bir boshqa elchi Fillip Nazarovning esdaliklariga ham to'xtalib o'tsak. Avvalo u 1813-yilda Qo'qonga yuboriladi. Unga Qo'qonga Sibir orqali olib boradigan yo'llar, yo'llardagi shahar va qishloqlar shu bilan birga xonlikdagi iqtisodiy va siyosiy ahvolini kuzatish kabi vazifalar yuklatilgan. Fillip Nazarov bir yil mobaynida Qo'qondan tashqari Marg'ilon, Andijon, Namangan kabi shaharlarda bo'ladi va bu shaharlarning xalqi hamda mashg'ulotlari haqida muhim ma'lumotlar berib o'tadi. Uning esdaliklarida yana shunday ma'lumotlar bor: "Qo'qon va unga qarashli boshqa shaharlarda hukumat savdogarlar o'lehov va tarozidan urib qolmasliklari ustidan nazorat o'rnatgan. Qo'qonda bolganimda bir odamni matoni gazga solishda urib qolgani uchun yalang'och qilib shaharda aylantirilganini ko'rdim. Ikki kishi guvohlik bersa va jinoyatchi qasam ichsa bas o'g'rining qo'li kesiladi." Fillip Nazarov Farg'ona vodiysi ayniqsa shaharlari haqidagi ma'lumotlarni avval ham aytib o'tganimizdek o'zining ko'rgan kechirganlari asosida yoritib bergan. Etnografiyamizni o'rganishda bunday manbalarning o'ri ahamiyatlidir. Nazarovning esdaliklaridagi shaharlar va ularga berilgan tariflarga to'xtalib o'tsak. "Marg'ilonda Yermozordan boshqa harbiy istehkom yo'q. U yerda 20000 ta askar turadi. Uylar ham loydan qurilgan, ko'chalari tor, uylarning derazasi yo'q. Shaharliklar to'q va osuda turmush kechiradi. Andijon Qoshg'ar bilan chegaradosh, atrofi mevazor bog'lar bilan o'ralgan. Qo'qon katta va aholisi ko'p shahardir. Unda 400 ga yaqin masjid bor. Zamini tuzli, yerlariga ko'proq paxta ekiladi" Fillip Nazarov keltirib o'tgan bu faktlar XIX asrdagi shaharlarning qiyifasini yanada to'laroq tasavvur qilishimizga yaqindan yordam beradi. O'lkamizning etnografiyasi keyingi davrlarda ham tadqiqot va izlanishlar markazida bo'ldi. Ayniqsa XIX asr va uning ikkinchi yarmida bunday jarayonlar keng tus oldi. O'lkada turli ekspeditsion guruhlar va jamiyatlar tashkil topdi. Fikrimiz davomida turli mualliflarning o'lkashunoslik va etnografiyamizga doir ma'lumot va manbalarni tahlil qilib chiqsak foydadan xoli bo'lmaydi. Tahlil markazimizdagi dastlabki asar bu Nikolay Ostroumovning "Сартъ этнические материалы" nomli asaridir. Kitob 1896-yilda Toshkentda chop etilgan. Asarda sart atamasiga boshqa mavzularga nisbatan kengroq to'xtalib o'tilgan va asar nomidan ham buni payqash qiyin emas. Sartlar haqida shunday jumlar bor: "Sart Turkiston o'lkasida yashovchi mahalliy xalq va aholining salmoqli qismiga nisbatan ishlatilishi ma'lum. Sartlar asosan Sirdaryo va Farg'ona viloyatlaridagi o'troq mahalliy aholiga berilgan nomdir»[5] Bu atama, albatta etnonimizda ko'p uchraydi. Lekin bu atam aynan kimlarga nisbatan ishlatilganligi biroz munozarali holatni keltirib chiqarmoqda. Yuqorida aytib o'tganimizdek mavzuimizga doir manba va adabiyotlar juda ham ko'p. Chunki Rossiya imperiyasi yurtimizdagi izlanishlarni hech qaysi bir davrda to'xtatib qo'ygani yo'q. Lekin turli maqsadlar ko'zlagani ham bizga qorong'u emas. Shunday bo'lsada biz uchun ilmiy

ji hatdan ma'lum bir ahamiyatga egadir. Bizning vazifamiz esa bu ma'lumotlarni tahlil qilib, etnografiyamizni yanada kengroq o'rganishdir. Mavzudan chetlashmagan holda davom etadigan bo'lsak, yana bir shaxsning asarini ko'rib chiqishimiz lozim. Uning asarida ham kerakli faktlar mavjud. U tadqiqotchi inson Nikolay Xanikovdir va biz tahlil qilmoqchi bo'lgan asari "Описание: Бухарского ханства". Avvalo asar haqida biroz to'xtaladigan bo'lsak, kitob 1843-yilda Sankt Peterburgda chop etilgan. U Rossiya imperiyasi tomonidan Buxoro amirligiga yuborilgan rus diplomati va geografidir. Xanikov Turkiston, Buxoro, Eron va Kavkaz xalqlari tarixi, etnografiyasiga oid ma'lumotlar yozib qoldirgan. Uning asarida Buxoro amirligi haqida quyidagilarni keltirib o'tadi: "Xonlikning tub aholisi tojiklar bo'lib, ularning kelib chiqishi va bu yerga kelgan vaqti nomalumdur. Faqat Narshaxiyning kitobidan bilamizki, ular bu yerga g'arbdan Zarafshon vodiysiga kelganda bu yerda aholi yashamagan." [6] Xanikovning asarida Narshaxiyning kitobidan iqtibos keltirib o'tishi, albatta, e'tiborga loyiq va ma'lumotning ishonchlilik darajasini oshiradi. Shu bilan birga Xanikov Buxoro amirligidagi qabilalar borasida quyidagilarni keltirib o'tadi. U shunday yozadi: "Hozir xonlik aholisi quyidagi qabilalardan iboratdir: Tojiklar. Ular Buxoro aholisini asosiy qismini tashkil etadi boshqa shaharlarda esa ular juda oz yoki umuman yo'q. Ularning asosiy mashg'uloti savdodir. Ularning yuz qiyofalari muntazam va chroyli, terining rangi oq, sochlari va ko'zlari deyarli har doim qora rangda. Navbatdagi aholini tashkil etgan guruh bu arablardir va ular tojiklarga nisbatan ko'proq uchraydi. Arablarning ko'plari xonlikning shimoliy qismlarida tarqalib ketgan, lekin ular eng ko'pi Vardonze va Samarqand atrofida tarqalgan. Arablarning yuz xususiyatlari ularning kelib chiqishini ochib beradi. Ular o'zaro arab tilida so'zlashadi, ammo bu sof arabcha emas. Shu jumladan o'zbeklar nafaqat Buxoro balki xonlikning barcha hududlarida aholining salmoqli qismini egallaydi. Ular urug' va bo'linmalarga bo'lingan. O'zbeklarning urug'lariga misol qilib, mang'it, ming, yuz, qo'ng'iro't, saroy kabilarni misol qilib keltirishimiz mumkin." Xanikovning asarida keltirilgan bu ma'lumotlar yurtimizdagi tarixchilarning asarlari bilan solishtirganda ham birmuncha haqiqatga yaqinroqdir. Chunki yuqorida urug'lar haqida gap ketdi va o'zbeklarning 92 urug'i borligi barchamizga ma'lum yoki arablarni Buxoro amirligida bo'lishi ham ayni haqiqat chunki amirlikdagi "parvonachi" lavozimi aynan arablar jamoasi bilan shug'ullangan. Yana shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki Xanikov asarida "Buxoro xonligi" deb ketadi. Lekin bizga ma'lumki Muhammad Rahimxon davridan (1756-1758) boshlab Buxoroda mang'itlar sulolasi hokimiyatga keladi va endilikda Buxoro xonligi "Amirlik" sifatida faoliyat yurita boshlaydi. O'rta Osiyo etnografiyasi va etnologiyasini o'rganish biz uchun muhim. Chunki har bir elat har bir shaxs o'z kelib chiqishini, ajdodlarini bilishi lozim. Bizga ma'lumki o'zbeklarning 92 urug'i bor va yurtimizdagi ko'pchik aholini kelib chiqish shajarasini o'rganib chiqsak ular ushbu 92 urug'lardan biriga tegishli bo'ladi. Shu o'rinda prezidentiimiz Shavkat Mirziyoyevning bir jumllalarini keltirib o'tsak. "Bizning mintaqamiz xalqlarini ming yillik qardoshlik va yaxshi qo'shnichilik

rushtalari bog‘lab turadi. Bizni tarix, din ,umumiy madaniyat va an’analar birlashtirib turadi. Umumiy aholis 70 milliondan ortiq bo‘lgan mintaqamizning kelajagi bugungi kunda Markaziy Osiyoning har bir davlati tomonidan barpo etilmoqda”[7] Yuqoridagi so‘zlar fikrimizning asosiy mazmunini ifodalaydi desak yanglishmagan bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. F.Ochildiyev «Tarixiy o'lkashunoslik» Toshkent -2020
2. <https://fayllar.org>
3. «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi» Toshkent -2022
4. A.Zamonov, A.Egamberdiyev «Buxoro amirligi tarixi» Toshkent -2022
5. N. Ostroumov “Сарты этнические материалы “ Ташкент -1896 г.
6. Nikolay Xanikov “Описание: Бухарского ханства “ Санкт-Петербург -1843 г.
7. Sh.Mirziyoyev «Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir» Toshkent -2018.

ABDULLA ORIPOV YOZGAN O'CHMAS MISRALAR

*Ekologiya va huquq fakulteti
Yurisprudensiya yo'nalishi 206-guruh
talabasi Ataboyev Javoxir Sarvar o'g'li*

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX-XXI asr boshida faoliyat olib borgan va o'zbek adabiyotida o'chmas iz qoldirgan, shoir, tarjimon, publitsis, jamoat arbobi O'zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi matni muallifi Abdulla Oripovning hayot yo'li, u yaratgan asarlarning qaydarajada ahamiyatga egaligi va bu misralarda shoir qanday hayot kechinmalarini aksettirganligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: shoirning hayoti, yoshlik davri, lirik qahramon, she'riyat, xalq kuychisi, musavvir, haqqoniy jumlarlar, vatanparvarlik, novatorlik, traditsiya

Abdulla Oripov 1941- yil 21 martda Qashqadaryo viloyati, Koson tumanidagi Neko'z qishlog'ida tug'ildi. Shoirning tug'ilib o'sgan va bolaligi Qarshi (qadimgi Nasaf) shahridan besh-o'n chaqirim uzoqroqdagi Qo'ng'irtov etaklarida o'tgan. Otasi Orifboy Ubaydulla o'g'li jamoa xo'jaligi raisi bo'lgan. Onasi Turdixol esa uy bekasi bo'lgan. Oilada to'rt o'g'il, to'rt qiz bo'lib, adib o'g'illarning eng kenjasi edi. 1958-yilda O'rta maktabni oltin medal bilan tamomlab, hozirgi O'zbekiston Milliy universitetning o'zbek filologiyasi fakultetining jurnalistika yo'nalishida o'qidi va u yerni imtiyozli diplom bilan yakunlaydi. Oliygo'ni tugatgandan so'ng adib 1963-1967-yillarda "Yosh gvardiya" nashriyotida muharrir, 1974-1976-yillarda "Sharq yulduzi" jurnalida adabiy xodim, 1976 – 1982-yillarda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi adabiy maslahatchisi, 1982 – 1983-yillarda uyushmaning Toshkent viloyati bo'limi mas'ul kotibi, 1983 – 1985-yillarda "Gulxan" jurnali bosh muharriri, 1985–1996-yillarda Yozuvchilar uyushmasi mas'ul kotibi, 1996–2009-yillarda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi va bir vaqtning o'zida O'zbekiston Respublikasi Mualliflik huquqini himoya qilish davlat agentligi raisi lavozimlarida faoliyat yuritdi. 2009-yildan umrining oxirigacha O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi faxriy raisi bo'lib adabiyotimiz ravnaqi yo'lida munosib xizmat qildi. Bundan tashqari adib 1990 yilda O'zbekiston Oliy Kengashining, 1995-yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining deputati etib saylangan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi senati a'zosi sifatida ham faoliyat olib borgan.

Shoir yozgan she'rlarida chuqur ma'noga ega bo'lgan haqiqat joylashganki uni bir so'z bilan ifodalab bo'lmaydi. Shuning uchun ham asarlarni alohida turlarga bo'lgan holda talqin qildik. Ularning har biri o'zining anglatadigan mazmuniga ko'ra kategoriyalarga ajratildi.

Birinichilardan bo'lib shoirning rang-barang tuyg'ularni o'zida mujassam etgan asarlariga to'xtaladigan bo'lsak. Tabiat hamda poetik manzaralarni inson hissiyotlariga o'girib tasvirlash adib ijodining yana bir ajib va takrorlanmas tomonlaridan biridir. Shoir yozgan asarlari shu darajada betakror manzaralarni tasvirlaydiki, mohir rassomlar ham bu darajadagi rasm chiza olmaydi. tan olish kerakki she'riyat – bu inson hissiyotlari va hayot kechinmalarining rangin olam bilan yo'g'rilgan tasviridir.

Ma'lumki, barcha hodisa-jarayonlar zamon va makonda yuzaga keladi. Xuddi shunay inson qalbidagi kechgan eng mayda tuyg'lar ham. Bunga misol sifatida shoirning “Bahor” nomli she'ridagi misralarni aytishimiz mumkin. Bu she'rda shundayin juftlik qator borki unda bir tomonda mangu yo'qlikka yo'l olgan insonning mangu makoni, boshqa bir tomonda uning qalbiga engashib, tiriklik qo'shig'ini kuylab turgan gul tasviri tushirilgan. Adibning bundayin haqqoniy misralaridan she'rxon ko'nglida abadiy bahor boshlansa ajab bo'lmaydi. “Onamga xat” nomli she'rining dastlabki 4 qatorida agar “xazonrez bog'lar”, “soat chiq-chiqi”, “sovuq xona” tasviri bo'lmaganida, biz ham shu “ismsiz dard”ning ismini bilolmay qolardik. “Egilgan terak uchlarining ma'yusligi, uyqudagi qizning bedor tushlari barglar soyasida o'ynashining surati”- bu naqadar go'zal tasvir. Bu misralarni munaqqid emas, balki bastakorgina (u ham shoir darajasidagi mohir qalb sohibi bo'lsagina) sharhlashi mumkin. Fikrimizcha, “o'zbek onanomasi”da Mirtemirdan keyin hech kim Abdulla Oripovchalik “ko'p va ho'p” yozmagan. Shoir yaratgan ona obrazi munisu mushfiq, o'zi aytgan allalar ohangidek inson qalbini ezgulikka chorlovchi onadir.

Hayotining so'nggi daqiqalarini kechirayotgan onaning bu cheksiz armonli saxovatidan jonu jahona o'rtangan farzandning minnatdor iztirobini “Yillar armoni” nomli she'riy kitobidagi satrlardan ham samimiyroq ifodalash mumkinmi?! Abdulla Oripov o'z onasining munis siymosini, ezgu xotirasini ulug'lar ekan, u ona-jahonga Alisherlarni bergan barcha yaxshiliklar beshigini tebratgan jamiki onaizorlar obrazini yaratadi.

Endi esa adibning yana bir she'rlar kategoriyasiga o'tadigan bo'lsak, ya'ni adib xaq qalbining tarjimoni sifatida yozgan she'rlari bu kategoriyani alohida qilishga asos bo'ladi. Abdulla Oripov she'riyatining o'ziga xos tomonlari haqida so'z yuritilar ekan, uning she'rlarini xalqqa manzur qilgan xususiyatlaridan biri uning xalqchilligida, xalq tilida yozilganligidadir. Shoir o'z qalbini xalq qalbiga tarjima qiladi, tarjima uchun esa shubhasiz so'z kerak. Bu so'z esa xalqning o'z so'zi bo'lmog'i lozim. To'g'ri, hamma shoir ham o'z ona tilida she'r yozadi. Lekin ayrim yo'nalishdagi shoirlar borki, o'zbek tilida o'zbekcha bo'lmagan she'rlar yozadilar. Ularning she'rini oddiy xalq tushunmaydi. Ularning lirik qahramoni butun dunyoga, XX asrga qarata falsafa so'qiydi. Shoir bir

she'rida havoyi gaplardan ko'ra yonginangda turgan insonning orzulariga oshno, dardlariga hamdard bo'lishga chaqiradi. Xalqqa tushunarsiz, o'ta donishmandlik da'vosida, turli xil eksperimentlar shaklida yozilayotgan she'rlar to'lib-toshib yotar ekan, ko'pchilik hamisha Abdulla Oripov she'rlarini sog'inib, Erkin Vohidovga ko'z tutib, Omon Matjonni izlab yursa hech ajab emas. Abdulla Oripov yoshlar bilan bo'lgan bir suhbatda shunday deydi: "O'zbek tilida eshakni eshak deyiladi, lekin ba'zi shoirlar eshakni eshak deyishdan or qiladi" [1]

"O'g'rilardan qolgan mol" – xalq tilidagi oddiy ibora, lekin shoir tiliga ko'chganda bu ibora inson qalbining tafakkur rivojlanib borgan sayin kamyoblanib borayotgan ezgu tuyg'ulari ekanligini shunday ta'sircha ifodalaydiki, eng besavod odamning ham qalbi titraydi.

Shoir kuylagan "O'zbekiston" she'ridagi "alam" – xalqning buyuk armoni, dardi, g'ururi ekanligini xalq qalbiga tarjima qilgan. Bu misralarni o'qigan har bir she'rxon bu "Alam"ni o'z qalbiga tuyadi. Taajjubki, bu "alam"dan ko'ksi tog'dek ko'tariladi.

Abdulla Oripov she'riyatining o'ziga xosligi shundaki, u behad o'ziga xos shoir. U sevsa, yonib, o'rtanib sevadi, agar nafratlansa, sevgisi darajasidagi kuchli dard, armon bilan nafratlanadi. Unda hech qachon oraliq holat bo'lmaydi.

Bulardan tashqari shoir yozgan she'rlarining yana kategoriyasini "Mehrga entik ko'ngillar kuychisi" deb nomlashimiz mumkin. Shoirning "Samoviy mehmon, besh donishmand va farrosh kampir qissasi" nomli she'rida ana shu mehrning tirik haykali farrosh kampir obrazini yaratadi. Beshta qit'adan tanlab olingan, olamdagi barcha ilmlarni o'zida mujassam etgan olimlar yecholmagan jumboqni farrosh kampir bir zumda hal qiladi-qo'yadi. Kampir samoviy mehmonga somon yo'lini ham, alfa-yu bettalarni ham ko'rsatib o'tirmaydi. Balki o'zining onalik qalbidagi samimiy mehrini izhor etadi.

Shunday qilib farrosh kampir "rangini ko'r somon deysan, suvdanmikan yo o'tdan" deya girgitton bo'ladi. Uning tikanakday tikka o'sgan sochginasini silab" unga ichgani suv ham tutadi. Shu payt mo'jiza ro'y beradi. Kampirning mehribonligidan samoviy mehmonning "bittagina ko'ziga duvva-duvva yosh" keladi. U she'r o'zining afsonaviy obrazlari bilan, ehtimol, minglab yillar insoniyatga mehrdan saboq berar. Axir, mehr zamingagina emas, insongagina emas, balki samoga ham zarurdir. Agar hozirgi kunimizda insoniyat samoga mehrini emas, qahrini armug'on etayotgani, imperialistik doiralar kosmosdan harbiy maqsadlarda foydalanishga harakat qilayotganini hisobga olsak, shoirning mazkur she'ri naqadar ulkan ijtimoiy xarakterga kasb etishini yanada yaqqolroq his etamiz.

Afsuski, taraqqiyot behad va benihoyat tez bo'lgan bizning asrimizda o'sha "katta harf bilan yozilishi kerak bo'lgan mehr"ning bozori tobora kasod bo'lib borayotgani hech kimga sir emas. Albatta, bu hol birinchi navbatda shoir qalbini bezovta qilishi ham shubhasizdir. Shoirning keyingi paytlarda yozgan she'rlarida mehrga tashnalik hissi

yanada o'tliroq, yanada jozibaliroq kuylanadi. Uning "Qirq yosh" nomli she'rida mehr haqidagi, mehrga tashnalik haqidagi misralarni o'qigan she'rxon qalbi larzaga tushadi.

Xulosa: Abdulla Oripov she'riyati, xalq va adabiyotshunoslik bir ovozdan e'tirof etganidek, o'zbek poeziyasida muhim o'ringa, katta salmoqqa ega bo'lgan she'riyatdir. Uning she'riyatidagi xalq qalbiga yaqinlik, xalq dilidagi quvonch va shodlik, armon va dardlarni topib so'ylash, insonning rangin tuyg'ularini rassomona ko'z bilan ilg'ab, musiqiy misralarda ifodalash, uning she'riyatidagi badiiy haqqoniyat uyg'unligi – shoir she'rlarining takrorlanmas, o'ziga xos xususiyatlaridandir. Abdulla Oripovdek shoirning qalbi ona zamin yanglig' saxovatlidir. Zamin bag'rida turfa xil gullar ochiladi, tikanlar o'sadi. Shu kabi shoirning qalbi ham o'z tuyg'ularidan turfa xil gullar – she'riyat gullarini armug'on etadi. Chindan ham Abdulla Oripovning she'rlari mohiyat e'tibori bilan voqe bo'lgan she'rlardir. Biz uchun, "shoir bir yurt" bo'lgan O'zbekiston uchun shoir ham, uning she'rlari ham hamisha aziz va ardoqlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sharafiddinov O. She'riyat — qalb yolqini. "Hayot bilan hamnafas" kitobida. Toshkent. Adabiyot va san'at nashriyoti 1984-yil
2. Karimov N. va boshqalar. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi 1999-yilgi kitobi
3. Qo'shjonov M., Suvon M.. Abdulla Oripov. Toshkent: "Ma'naviyat", 2000-yil
4. Abdulla Oripov. Abdulla Oripov she'rlari (uyg'ur tilida). – Urumchi, "Shinjon" yosh o'smirlar nashriyoti, 1989-yil.
5. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/maqsuda-ergasheva-abdulla-oripov-sheriyatning-oziga-xos-xususiyatlari.html>
6. <https://oyina.uz/uz/generation/30>
7. <https://kun.uz/uz/news/2016/11/05/marum-soir-abdulla-oripov-aeti-va-izodi>
8. <https://kun.uz/uz/news/2016/11/05/marum-soir-abdulla-oripov-aeti-va-izodi>

[1] Abdulla Oripovning 1981-yil avgust oyida bo'lib o'tgan "Yosh ijodkorlarning respublika seminari-2" mashg'ulotidagi suhbatidan

**YANGI KONSTITUTSIYA – MAMLAKATIMIZDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN
DEMOKRATIK YANGILANISHLAR POYDEVORI**

Kattabekova Sojida Qodirqul qizi
Abdusaidova Dilshoda Xayrulla qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi, suveren, demokratik, huquqiy va siyosiy huquqlar to'g'risida ma'lumotlar berilgan. Bundan tashqari, Yangi Konstitutsiyaning jamiyatdagi o'rni, Yangi O'zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratish maqsadida tuzilganligi maqsadga muvofiq.*

Kalit so'zlar: *yangi konstitutsiya, referendum, bosh qomus, islohot, huquq, ijtimoiy davlat*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о принятии новой конституции, суверенных, демократических, юридических и политических правах. Кроме того, закономерно, что Новая Конституция была разработана с целью создания политико-правовых основ роли стратегии Нового Узбекистана в обществе.*

Ключевые слова: *Новая конституция, референдум, общий словарь, реформа, закон, социальное государство*

Annotation: *This article provides information on the adoption of the new constitution, sovereign, democratic, legal and political rights. In addition, it is appropriate that the New Constitution was drafted in order to create political and legal foundations for the role of the New Uzbekistan strategy in society.*

Key words: *new constitution, referendum, general dictionary, reform, law, social state*

2023 - yilning 30 - aprel kuni xalqimiz hayotida o'ziga xos voqelikka ega bo'lgan kun sifatida tarixga muhrlandi. Sababi, ko'p millatli xalqimiz ko'nglidagi o'zgarish va islohotlarga zamin yaratib berishi bilan ahamiyatli bo'lgan yangi Konstitutsiya qabul qilindi. Ko'p ovoz bilan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingani unda xalqimizning Yangi O'zbekistonni barpo etish bo'yicha orzu-umidlari va intilishlari o'z aksini topganidan dalolat bermoqda. Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayoni mavjud huquqiy bazani, aynan Asosiy qonunimizni tubdan qayta ko'rib chiqish va takomillashtirishni hayotning o'zi taqozo etgani hech kimga sir emas.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 1-moddasida "O'zbekiston — ijtimoiy davlat" tamoyili mustahkamlanayotganligini alohida aytish zarur. Bosh qomusda davlatning ijtimoiy sohadagi majburiyatlari, mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorini belgilashda insonning munosib yashashini ta'minlash hisobga olinishi, kafolatlangan tibbiy yordam, davlatning ta'limning barcha shakllariga g'amxo'rlik qilishi va o'qituvchi maqomi Konstitutsiya darajasida mustahkamlanmoqda.

Ma'lumki, davlatlarning doimiy do'stlikka asoslangan munosabatini rivojlantirish hamda jahon va mintaqada tinchlikni ta'minlash xalqaro

munosabatlarning dolzarb masalalaridan sanaladi. Shu ma'noda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz 18-moddasida O'zbekiston Respublikasi davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan ikki va ko'p tomonlama munosabatlarni har taraflama rivojlantirishga qaratilgan tinchliksevar tashqi siyosatni amalga oshirishi qat'iy belgilanayotganligini ta'kidlash zarur. Qayd etish joizki, tinchliksevar siyosat deganda, davlatlarning siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy tizimlari va ularning rivojlanish darajasidan qat'i nazar, erkinlik, tenglik, adolat va insonning asosiy huquqlarini hurmat qilish, davlatlar va xalqlar o'rtasida tinchlikni mustahkamlash tushuniladi. Hech shubhasiz, referendum ko'p millatli buyuk xalqimizning birdamligi va hamjihatligi, suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurishga qat'iy qaror qilganligining ishonchli ifodasi bo'ldi.

Ta'kidlash o'rinli, o'tgan yillar davomida jamiyatimiz va unda ilgari surilayotgan g'oya va tashabbuslarda xalqimizning ishtiroki va ular tomonidan bildirilayotgan fikr-mulohazalarning ahamiyati har tomonlama ortdi. Buning natijasida jamiyatimizning ham islohot va o'zgarishlarga bo'lgan talabi kun sayin ortmoqda. Fuqarolar tomonidan bildirilgan fikr va mulohazalar asnosida qabul qilingan qonun va qarorlarimiz yanada takomillashtirilib, Konstitutsiyamizda belgilab qo'yilgan xalqchil moddalarga moslashtirilgan holda qabul qilinmoqda. Ammo bugun shiddat bilan o'zgarayotgan dunyoda ro'y berayotgan geosiyosiy vaziyatlar, eng avvalo, mamlakatimizni kelgusi besh yilda rivojlantirishga qaratilgan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi va unda belgilangan maqsadlarni amalga oshirish nafaqat qonunlarimizni mustahkamlashni, shu bilan birga, Bosh qomusimizda ham inson qadrini yuksaltirishga qaratilgan normalarni yanada takomillashtirib, bugungi zamon talablariga moslashtirishni taqozo etmoqda.

Davlatimiz rahbari yangilangan Konstitutsiyamiz "Xalq – qonunlarning yagona manbai va muallifidir" hamda "Barcha muhim qarorlar bevosita xalq bilan muloqot asosida va jamoatchilik fikrini hisobga olgan holda qabul qilinadi", degan tamoyillarga asoslangan holda ishlab chiqilsagina tom ma'noda xalqimiz xohish-irodasining ifodasi – haqiqiy xalq Konstitutsiyasi bo'lishini alohida ta'kidlagan edi. Shu bois, hech ikkilanmasdan aytish mumkinki, Yangi O'zbekistonning Yangi Konstitutsiyasi xalqimiz muallifligida yaratildi. Shu bilan bir qatorda, Konstitutsiyaviy islohotlar jarayonida Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda qayd etilgan tavsiyalar, YeXHT va boshqa xalqaro tuzilmalar doirasida jamiyatning barcha qatlamlari vakillarini davlat va jamiyat boshqaruvi jarayonlariga jalb etish bo'yicha qabul qilingan xalqaro va mintaqaviy huquqiy hujjatlar alohida hisobga olindi.

Yangilangan Konstitutsiya loyihasi rivojlangan davlatlardagi tahliliy markazlar va nufuzli tashkilotlar mutaxassislari tomonidan ham ekspertizadan o'tkazildi. Xorijda chop etilgan materiallar yetakchi tahliliy markazlar va tadqiqotchilik institutlari mustaqil O'zbekiston taraqqiyotini jiddiy qiziqish bilan

kuzatayotgani, o'z elektron minbarlarida yurtimizda yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonni batafsil yoritib borayotganini ko'rsatdi.

Respublikamizda so'nggi olti yil ichida yuz bergan keng ko'lamli islohotlarning muvaffaqiyatli natijasi xorijdagi rasmiy doiralar tomonidan ham keng e'tirof etilmoqda. Jamiyatimizni isloh qilish, demokratlashtirish, liberallashtirish va modernizatsiya qilishning chuqur o'ylangan uzoq muddatli dasturi davlat arboblari va siyosatchilar e'tiborini tortmoqda. Shuni alohida qayd etish lozim, yangi Konstitutsiya Yangi O'zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratib, milliy davlatchilik taraqqiyotining tarixiy muhim bosqichida davlat va jamiyatni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi.

Davlatimiz rahbari mamlakatimiz taraqqiyotining burilish bosqichini belgilab, butun kuch va salohiyatimizni yagona ulug' maqsad – Yangi O'zbekistonni barpo etishga qaratamiz, deya ta'kidlagan edi. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi ushbu burilish bosqichining boshlanishi bo'lsa, konstitutsiyaviy islohot amalga oshirilishi tarixiy omil bo'ldi. Yangilangan Konstitutsiyada davlatimiz rahbari tomonidan “Yangi O'zbekiston – ijtimoiy davlat” tamoyili konstitutsiyaviy norma sifatida mustahkamlanishi taklif qilindi.

Birgina misol. Yangilangan Konstitutsiyamizning birinchi moddasida O'zbekiston – suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat deb, qat'iy belgilab qo'yilgani tarixiy ahamiyatga ega bo'ldi. Asosiy qonunda muhrlangan bu prinsiplar mamlakatimizning taraqqiyot yo'li va taqdirini, uning kelajagini belgilab bergan ushbu “beshta ustun” hech qachon o'zgartirilmasligi xalqimiz xohish-irodasining ifodasidir.

Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, har bir fuqaroning ongi va shuuridan joy olgan, uning huquq va erkinligini to'liq kafolatlagan Konstitutsiyamiz chinakam qomusga aylanishi kerak. Galdagi vazifa bugungi zamonga mos holatda bajarilishiga xizmat qiluvchi qonun va qarorlarning hayotiyligini ta'minlashdir. Bunda, o'z navbatida, qabul qilingan huquqiy hujjatlarimiz uchun bosh g'oya bo'lib xizmat qiluvchi Yangi Konstitutsiya yuridik zamin bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakatning buguni va ertasiga befarq bo'lmagan fuqaro sifatida ayta olamanki, yangi Konstitutsiya, shuningdek, Taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish, Bosh qomusimiz yangilanishida faol ishtirok etgan mehnatkash va ko'p millatli O'zbekiston xalqining ertangi farovon hayoti uchun mustahkam huquqiy asos, ishonchli kafolati bo'lishiga ishonaman. Bugun biz jonajon Vatanimizni rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga olib chiqishdek yuksak maqsad yo'lida keng qamrovli islohotlarni amalga oshirmoqdamiz. Ishonchim komil, ana shu olijanob maqsadlarga erishishda davlat organlari, keng jamoatchilik, barcha fuqarolarimiz o'zining munosib hissasini qo'shadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Konstitutsiyaga amal qilinishining kafili sifatida jamiyatimizda qonun ustuvorligini ta'minlashni, har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini himoya qilishni o'zimning nafaqat vazifam, eng avvalo,

muqaddas burchim, deb hisoblayman. Hech shubhasiz, oradan yillar, asrlar o'tadi, lekin xalqimiz siyosiy-huquqiy tafakkurining yuksak namunasi bo'lgan Konstitutsiyamiz yangi-yangi avlodlar uchun hayot qomusi, davrning o'zi o'rta qo'yadigan dolzarb muammolarni yechish yo'lida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.04.2003 yildagi 470-II-son// <https://www.lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri 30.04.2023)// <https://www.lex.uz>
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.:O'zbekiston, 2017.
4. 2017–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasi// <https://www.lex.uz>
5. 2022 –2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi// <https://www.lex.uz>

YANGI KONSTITUTSIYA – TARAQQIYOT QOMUSI

Muxamadiyev Xojiakbar Aslitdinovich
Burxonov Asror Axror o‘g‘li

Annotatsiya: *Ushbu maqola 30-apreldagi referendumda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to‘g‘risida”gi konstitutsiyaviy qonuniga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilgan eng muhim o‘zgarishlar va ularning ahamiyatiga bag‘ishlanadi.*

Kalit so‘zlar: *yangi konstitutsiya, huquq, erkinlik, referendum, vakolat, demokratiya, xavfsizlik*

Konstitutsiya lotincha “constitution” so‘zidan olingan bo‘lib, “tuzilish”, “o‘rnatish” ma‘nolarini anglatadi. Qomus alohida yuridik xususiyatga ega yagona siyosiy-huquqiy hujjat sifatida shaxs, jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatning asosiy tamoyilini o‘rnatadi, davlat hokimiyatining tuzilishi, sub’ektini, hokimiyatni amalga oshirish mexanizmini belgilaydi, jamiyat, inson, fuqarolarning davlat tomonidan qo‘riqlanadigan huquqi va erkinligini mustahkamlaydi.

Konstitutsiyaning mamlakat hayotidagi ahamiyatiga to‘xtalar ekanmiz, avvalo, qomusimiz mohiyatini anglab yetish zarur. Har bir mamlakat huquq tizimida muhim ahamiyatga ega mazkur asosiy qonun oliy yuridik kuchga ega normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi. Muayyan davlatdagi xech bir qonun hujjati me‘yori Qomusda qayd etilgan normaga zid kelishi mumkin emas. Konstitutsiyada davlat tuzilishi, shuningdek qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi organlar va sud hokimiyati vakolati, saylov tizimi, fuqaroning huquqi, burchi va majburiyati, jamiyat va shaxs, davlat va fuqaro o‘rtasidagi munosabatga doir eng muhim jihatlar qat’iy belgilab qo‘yiladi.

Hayotimiz qomusi – Konstitutsiyamiz mustaqillik davrida erishgan barcha yutuq va marralarimizning mustahkam huquqiy poydevori bo‘lib kelayotganini hammamiz yaxshi bilamiz va yuksak qadrlaymiz.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi negizida ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasi o‘tgan qisqa muddatda davlat va jamiyatni rivojlantirishning mutlaqo yangi bosqichiga asos soldi. Hozir Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida keng ko‘lamli, ulkan islohotlar olib borilyapti. Ushbu strategiyani amalga oshirishda Bosh Qomusimiz beqiyos ahamiyat kasb etadi. Sababi, Yangi O‘zbekiston strategiyasining barcha yetti yo‘nalishining amaliyotga joriy etilishi qomusimiz bilan chambarchas bog‘liq. Xususan, strategiyaning ikkinchi yo‘nalishi adolat va qonun ustuvorligini ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, ushbu jihat xalqchil davlat qurish, inson qadr-qimmatini ta‘minlashning asosiy va zarur sharti sifatida aytib o‘tilgan.

Yangi O'zbekistonni barpo etishdek oliy maqsad sari qadam qo'yish jarayoni, albatta, Asosiy qonunimizni yangilash zarurligini taqozo etadi. Qonun, avvalo, Konstitutsiya demak. Prezidentimiz Konstitutsiyani qayta ishlab chiqishda bevosita xalq takliflarini e'tiborga olish, qonun loyihasini referendumga qo'yish orqali qabul qilish zarurligini bildirgan edi.

Referendum – O'zbekiston Respublikasi qonunlari va boshqa qarorlarni qabul qilish maqsadida jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari yuzasidan fuqarolarning umumxalq ovoz berishidir. Referendumning saylovdan asosiy farqi shundaki, Referendum o'tkazilayotganda biror lavozimga nomzod yoki nomzodlar ro'yxati uchun ovoz berilmaydi, balki muayyan masala – qonun, qonun loyihasi, konstitutsiya, konstitutsiyaga tuzatish kiritishga oid savol qo'yiladi. Referendumda qabul qilingan qaror oliy yuridik kuchga ega bo'ladi va faqat referendum yo'li bilan bekor qilinishi yoki o'zgartirilishi mumkin.

Aytish joiz, Konstitutsiya loyihasini tayyorlashda xalqimizning fikri, takliflari ikki bosqichda o'rganildi. Birinchi bosqichda fuqarolarimizdan Konstitutsiya loyihasini shakllantirishga qaratilgan 60 mingdan ziyod taklif tushdi. Ikkinchi bosqichda Konstitutsiya loyihasi umumxalq muhokamasiga qo'yildi. 5 millionga yaqin aholi ommaviy axborot vositalari, internet tarmog'i orqali loyiha bilan tanishdi, 150 mingdan ziyod taklif va mulohaza aytili. Ayni paytda xalqaro-huquqiy hujjatlar, 190 dan ortiq davlat tajribasi o'rganildi, loyiha 6 xil ekspertizadan o'tkazildi. Yangi tahrirga asosan, O'zbekiston Konstitutsiyasidagi moddalar soni avvalgi 128 tadan 155 taga, normalar esa 275 tadan 434 taga oshyapti. 128 moddaning 91 tasiga konseptual o'zgarish kiritilmoqda. Umuman, konstitutsiya 65 foiz o'zgartirilyapti.

Yangi O'zbekistonda xalqimizning boy tajribasi va madaniy an'analariga asoslangan demokratiya o'rnatilmoqda, bunda aholining turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlari manfaatlari hisobga olinadi. Zo'ravonlikka asoslangan eskicha ma'muriy-buyruqbozlik tizimi qoldiqlari nihoyat barham topdi, ko'ppartiyaviylik, g'oya va fikrlar xilma-xilligi odatiy holga aylanib bormoqda. Shunday qilib, ushbu konstitutsiyaviy normalar umume'tirof etilgan bir qator prinsiplarga ham to'la mos keladi. Xususan:

birinchidan, «Konstitutsiya va qonunlar ustunligi» prinsipini olaylik. Davlat organlarining vakolatlari Prezident, parlament yoki Hukumatning har xil normativ-huquqiy hujjatlari bilan emas, balki faqat Konstitutsiya va qonunlar bilan belgilanadi. Davlat organlari Konstitutsiya va qonunlarga so'zsiz bo'ysunishi va o'z vakolatlarini shu huquqiy negizdagina amalga oshirishi shart. Bu qat'iy mezon qonun ustuvorligining ham muhim belgisi hisoblanadi;

ikkinchidan, jamiyatning biron-bir qismi, siyosiy partiya, jamoat birlashmasi, ijtimoiy harakat yoki alohida shaxs tomonidan «davlat hokimiyatining tortib olinishi»ga yo'l qo'yilmaydi;

uchinchidan, insonning siyosiy va boshqa huquq va erkinliklarini amalga oshirishi, davlat organlarining demokratik asosda shakllanishini ta'minlash, jamiyatning

demokratik siyosiy tizimini shakllantirishga ko'maklashish hamda demokratik institutlar, fuqarolik jamiyati institutlari rolini kuchaytirish uchun qulay shart-sharoit yaratish kafolatlanadi.

Insonning konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir hamda ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas. Fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlari, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari shart.

Konstitutsiyaning yangi tahririda yuqoridagi ikkita norma deyarli o'zgarishsiz saqlab qolindi. Shu bilan birga, quyidagicha yangi norma qo'shildi: insonning huquq va erkinliklari faqat qonunga muvofiq va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog'ligini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash maqsadida zarur bo'lgan doirada cheklanishi mumkin. Huquqlar cheklanishiga doir bu me'yorlar, yangi konstitutsiyaning boshqa bir moddasiga asosan, so'z erkinligi huquqiga ham tegishli. Ya'ni axborot izlash, olish va tarqatish huquqi faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholi sog'ligini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligi va tartibini ta'minlash, davlat sirlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sirning oshkor etilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida cheklanishi mumkin. Ta'kidlash lozim, "ijtimoiy axloq" tushunchasi O'zbekiston qonunchiligiga hali kiritilmagan. Ushbu tushuncha hamda mazkur modda bo'yicha inson huquqlari "jamoat tartibini ta'minlash maqsadida" cheklanishi bo'yicha vakolatli organning huquqiy sharhiga zarurat bor. Huquqlar ta'minlanishi bilan ijtimoiy axloq va jamoat tartibini saqlash o'rtasidagi oltin o'rtalik aniq belgilab qo'yilishi kerak. Shu bilan birga, yuqorida aytganimizdek, konstitutsiyaga binoan endilikda barcha noaniqliklar inson foydasiga hal etiladi.

Shu o'rinda, namoyishlarga oid moddani ham eslatib o'tish o'rinli. Bu modda avvalgi holida, o'zgarishlarsiz saqlab qolindi: Fuqarolar o'z ijtimoiy faolliklarini O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq mitinglar, yig'ilishlar va namoyishlar shaklida amalga oshirish huquqiga ega. Hokimiyat organlari faqat xavfsizlik nuqtai nazaridagina bunday tadbirlar o'tkazilishini to'xtatish yoki taqiqlash huquqiga ega.

Mamlakatning buguni va ertasiga befarq bo'lmagan fuqaro sifatida ayta olamanki, yangi Konstitutsiya, shuningdek, Taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish, Bosh qomusimiz yangilanishida faol ishtirok etgan mehnatkash va ko'p millatli O'zbekiston xalqining ertangi farovon hayoti uchun mustahkam huquqiy asos, ishonchli kafolati bo'lishiga ishonaman. Bugun biz jonajon Vatanimizni rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga olib chiqishdek yuksak maqsad yo'lida keng qamrovli islohotlarni amalga oshirmoqdamiz. Ishonchim komil, ana shu olijanob maqsadlarga erishishda davlat organlari, keng jamoatchilik, barcha fuqarolarimiz o'zining munosib hissasini qo'shadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Konstitutsiyaga amal qilinishining kafili sifatida jamiyatimizda qonun ustuvorligini ta'minlashni, har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini himoya qilishni o'zimning nafaqat vazifam, eng avvalo, muqaddas burchim, deb hisoblayman. Hech shubhasiz, oradan yillar, asrlar o'tadi, lekin xalqimiz siyosiy-huquqiy tafakkurining yuksak namunasi bo'lgan Konstitutsiyamiz yangi-yangi avlodlar uchun hayot qomusi, davrning o'zi o'rtaga qo'yadigan dolzarb muammolarni yechish yo'lida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.04.2003 yildagi 470-II-son// <https://www.lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri 30.04.2023)// <https://www.lex.uz>
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.:O'zbekiston, 2017.
4. 2017–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasi// <https://www.lex.uz>
5. 2022 –2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi// <https://www.lex.uz>

INTERFAOL METODLARNING FRANSUZ TILI O'QITISHDAGI O'RNI VA IMKONIYATLARI

Usmanova Malika Adilovna

Farg'ona davlat universiteti akademik litseyi

“Xorijiy tillar” kafedrası fransuz tili fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Interfaol metod – ta’lim jarayonida o’quvchilar hamda o’qituvchi o’rtasidagi faollikni shirish orqali o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo’llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta’limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar o’tkazish, o’quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma’ruzalar soni kamligi, lekin seminarlar soni ko’pligi, o’quvchilar tashabbus ko’rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo’lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo’lib, ular ta’lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o’ziga xos ahamiyatga ega.*

Kalit so’zlar: *Bilish-dastlabki tafakkur darajasi bo’lib, bunda o’quvchi atamalarini ayta oladi, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar va shu kabilarni biladi, uni Blum taksonomiyasi deb nomlanadi.*

Hozirda ta’lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo’nalishlardan biri interfaol ta’lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iborat. Fransuz tili fani o’qituvchilari dars mashg’ulotlari jarayonida interfaol usullardan borgan sari kengroq foydalanmoqdalar. Interfaol usullarni qo’llash natijasida o’quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o’z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog’lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko’nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Bu masalada amerikalik psixolog va pedagog B.Blum bilish va emotsional sohalaridagi pedagogik maqsadlarning taksonomiyasini yaratgan. Uni Blum taksonomiyasi deb nomlanadi. (Taksonomiya-borliqning murakkab tuzilgan sohalarini tasniflash va sistemalashtirish nazariyasi). U tafakkurni bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajaga ajratdi. Unga ko’ra tafakkurning rivojlanishi bilish, tushunish, qo’llash, tahlil, umumlashtirish, baholash darajalarida bo’ladi. Shu har bir daraja quyidagi belgilar hamda har bir darajaga muvofiq fe’llar namunalari bilan ham ifodalanadi, jumladan:

Bilish-dastlabki tafakkur darajasi bo’lib, bunda o’quvchi atamalarini ayta oladi, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar va shu kabilarni biladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe’llar namunalari: qaytara bilish, mustahkamlay olish, axborotni etkaza olish, aytib bera olish, yozish, ifodalay olish, farqlash, taniy olish, gapirib berish, takrorlash. Tushunish darajasidagi tafakkurga ega bo’lganda esa, o’quvchi faktlar, qoidalar, sxema,

189
PAGE

o'quvchilar varoqlarini almashtirishadi va sherigi nimani tasvirlaganini topishga harakat qiladi. So'zlarni to'g'ri topgan birinchi jamoa g'olib bo'ladi.

Bingo des mots. Bu o'yinni o'ynatish uchun biroz tayyorgarlik ko'rishingizga tog'ri keladi, lekin bu shunga arziydi. 4×4 shaklda bingo qog'ozlarini tayyorlang va har bir katagiga so'zlar yozing. Bularni o'quvchilarga tarqating (har biri takrorlanmas bo'lishi kerak) va siz so'zlarni o'qib berganizda o'quvchilar bor so'zlarni belgilashlari kerak. Butun sahifadagi so'zlarni birinchi belgilagan o'quvchi g'olib bo'ladi.

Bingo o'yinining ba'zi turlari bor.

Rasmlı Bingo: Bingo kartasida rasmlardan foydalaning va o'sha rasmlarga oid bo'lgan so'zlarni o'qing.

Sinonim Bingo: Bingo kartasidagi ma'nodosh so'zlarni aytish orqali o'quvchilaringizni o'ylashga majbur qiling.

Antonim Bingo: Bu ham sinonim kabi faqat o'quvchilar ma'nodosh emas, teskari ma'noli so'zlarni qidirishi kerak bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ľuboš Krišťák, Miroslav Němec, Zuzana Danihelová, "Interactive Methods of Teaching Physics at Technical Universities", Informatics in Education, 2014, Vol. 13, No. 1, 51–71

2. Oripova N, Rakhimova R, New pedagogical technologies and their application in foreign language lessons, Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, VOLUME 2, ISSUE 1 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2021: 5.423

3. G.Salomov "Literary Criticism and Literary Translation" "Science" Publishing House Tashkent -1983.

4. Abdullayeva Marhabo Raxmonkulovna. Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima yaraishi va o'ziga xos xususiyatda. Innovation, integration va ta'lim bo'yicha xalqaro ma'lumot jurnali, 2 (2), (2021). 297-306.

5. Парпиева, О. Р., Хожикаримова, Г. Т., & Назирова, А. М. (2021). FORMATION OF STUDENT PEDAGOGICAL SKILLS BASED ON THE REQUIREMENTS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (6-2), 157-161.

6. Parpiyeva, O. R. (2022). Innovative Educational Technologies, Their Nature, Types And Theoretical Fundamentals. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 9, 123-126.

7. Парпиева, О. Р., & Раззоков, Б. Х. (2022). ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ. *Scientific Impulse*, 1(5), 1204-1207.
8. Rakhmanovna, P. O., & Tairovna, I. Z. (2023). INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES TYPES. *Scientific Impulse*, 1(10), 950-955.
9. Parpiyeva, O. R., & Ruzimatova, A. (2022). CREDIT-MODULE SYSTEM OF EDUCATION. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(10), 76-80.
10. Parpiyeva, O. R. (2022). TA'LIM OLUVCHILARNI FANLARNI O'ZLASHTIRISHGA QIZIQTIRISH USULLARI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(22), 226-230.
11. Парпиева, О. Р., & Назирова, А. М. (2021). ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ МУҲИТИ ТАЛАБЛАРИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Экономика и социум*, (6-2 (85)), 157-161.

INGLIZ TILI DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLARNI QO'LLASH

Mirzabuvayeva Mavjudaxon Abdilazizovna

Farg'ona davlat universiteti akademik litseyi

“Xorijiy tillar” kafedrası ingliz tili fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Ingliz tili fanini o'qitishda turli xil o'yinlar orqali o'rgatishning o'rne beqiyosdir. Dars davomida har xil o'yinlar o'ynatib turish sinfda fanni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni yanada oshiradi, passiv o'quvchilarni ham darslarda yaxshiroq qatnashishga undaydi, sinfda o'quvchilar o'rtasida raqobat, ayni paytda jamoadoshlik muhitini hosil qiladi. Shuningdek, o'quvchilarning ustozlariga bo'lgan hurmatini oshiradi. Quyida sizga ingliz tili darslari davomida o'qitish samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiluvchi o'yinlarni taqdim etiladi.*

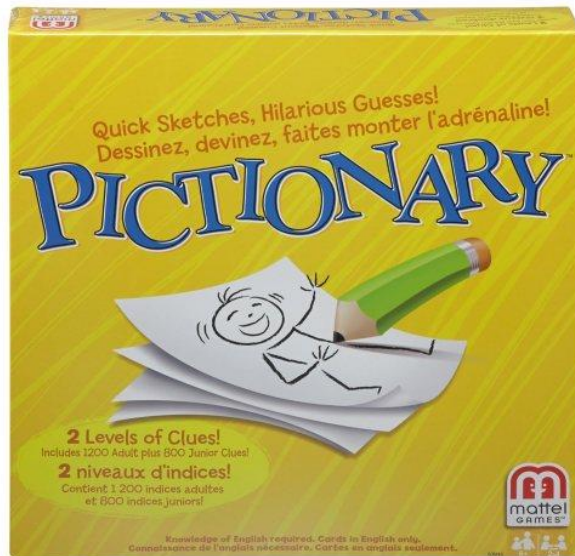
Kalit so'zlar: *Ko'pchilik ingliz tilida so'zlashuvchilar rasm chizish o'yini bilan yaxshi tanish, bu o'yinni biroz murakkablashtiradi.*

Last Man Standing (Oxirgi qolgan odam). Bu o'yin tezkor o'yin hisoblanadi. Lekin O'quvchilarga o'ylash uchun biroz vaqt beradi. Bu o'yin birgalikda o'rganishga undaydi, ya'ni boshqa o'quvchilar so'zlayotganida qolgan o'quvchilar o'zlari so'z o'ylayotgan bo'lishadi. O'yinni o'ynash uchun sizga kopto'kcha kerak bo'ladi. Va hamma o'quvchilar doira shaklida turib olishlari kerak. Birorta mavzu tanlashingiz kerak bo'ladi. Masalan: Things found in a kitchen (oshxonada topiladigan buyumlar), food, profession va hokazo.

Biror o'quvchiga to'pni uloqtirish orqali o'yin boshlanadi. O'sha o'quvchi mavzuga doir biror inglizcha so'z aytadi va to'pni keying o'quvchiga uloqtiradi. To'pni qabul qilgan har bir o'quvchi shu mavzuga doir biror so'z aytishi kerak bo'ladi. Agar ular aytilgan so'zlarni qayta aytsa yoki bir necha soniya ichida so'z topa olmasa, ular o'yindan chiqadi va o'yinni o'tirgan holda kuzatadi. Havotir olmang, ular baribir o'rganayotgan bo'ladi.

Bu o'yin biroz boshqacharoq qilib o'zgartirsangiz ham bo'ladi. Biror mavzuga so'z aytish o'rniga, har bir o'quvchi keyingi o'quvchiga biror boshqa mavzu aytishi mumkin. Masalan, siz “say something red” (biror qizil narsani ayting) deb o'yinni boshlashingiz mumkin. Koptokni ushlab olgan birinchi o'quvchi “strawberry” deb keyin o'zi biror mavzu tanlab ko'ptokni boshqasiga uloqtirishi mumkin. Bu o'yinni biroz murakkablashtiradi, sababi o'quvchi biror so'z haqida o'ylashidan oldin, qaysi mavzuga doir so'z o'ylashi kerakligini ham bilishi lozim.

Pictionary. Ko'pchilik ingliz tilida so'zlashuvchilar rasm chizish o'yini bilan yaxshi tanish. Rasm chizish maqsadi uchun siz oddiy doska yoki oq magnit doskadan foydalanishingiz mumkin. Sinfni 2 guruhga bo'lib oling va har bir jamoa uchun doskadaning bir tomonida jadval chizing. Siz jamoalarning ballarini shu yerga yozib borasiz. A jamoadan bir kishi chiqadi. Va ko'pgina teskari o'girilgan so'zlardan bittasini tanlaydi va shu so'zni doskaga chizib beradi. Va boshqalar topishi kerak bo'ladi. So'zni birinchi bo'lib to'g'ri topgan jamoaga ball beriladi. 10 ball olgan jamoa g'olib hisoblanadi.

Charades. Charades o'yini Pictionary o'yiniga o'xshash lekin asosiy farqi bunda so'z ifodalash uchun rasm emas harakatlardan foydalaniladi. Bu o'yin o'quvchilariz sust, zerikkan va uyqusi kelgan vaqtlarda juda qo'l keladi. Ularni uyg'oting va harakatlantiring! O'quvchilar tanlashi uchun bir necha to'rtburchak qilib qirqilgan qog'ozlarga so'zlar yozing. Fe'llarni

ifodalash ancha oson. Lekin siz biroz murakkabroq, shunday bo'lsada hamma o'quvchilar biladigan so'zlardan foydalanishingiz mumkin. Sinfni ikki jamoaga bo'ling. Va har bir jamoadan bir o'quvchi so'z yozilgan qog'ozni tanlaydi va harakat bilan ifodalab beradi. Jamoadagilar esa uch daqiqa ichida o'sha so'zni topishi kerak bo'ladi. Har bir to'g'ri javob uchun, bir ball beriladi. 10 ball jamlagan jamoa g'olib hisoblanadi.

Taboo words (Ta'qiqlangan so'zlar). Taboo words o'quvchilarga sinonim so'zlar va so'zlarni tariflarini qo'llashga yordam beradi. Sinfni ikkiga bo'linadi va jamoalar bir birlariga qarama-qarshi holda o'tiradilar. Har bir jamoa o'z jamoasidan bir kishini ro'parasidagi stulga o'tirish uchun tanlaydi. O'qituvchi esa o'quvchilar ortiga o'tib turadi va katta qog'ozda yozilgan so'z ushlab turadi. O'rindiqda o'tirgan o'quvchilar bu so'zni ko'ra olmasligi kerak bo'ladi. Jamoaning o'rindiqda o'tirgan a'zosiga siz ushlab turgan so'zni aytirish uchun 3 daqiqa vaqti bo'ladi. Eng asosiysi ular shu so'zni nima bo'lganda ham ishlatmasligi kerak bo'ladi. Katta sinflarda o'ynatish uchun maslahat. Agar sizning sinfingizda 12tadan ko'p o'quvchi bo'lsa, bu o'yin davomida biroz shovqin-

suron, tartibsizlik bo'lishi mumkin. Bu holatda, hammani 5-6 talik kichik guruhlarga bo'lib faqat navbati kelganda qatnashadigan qilsangiz bo'ladi.

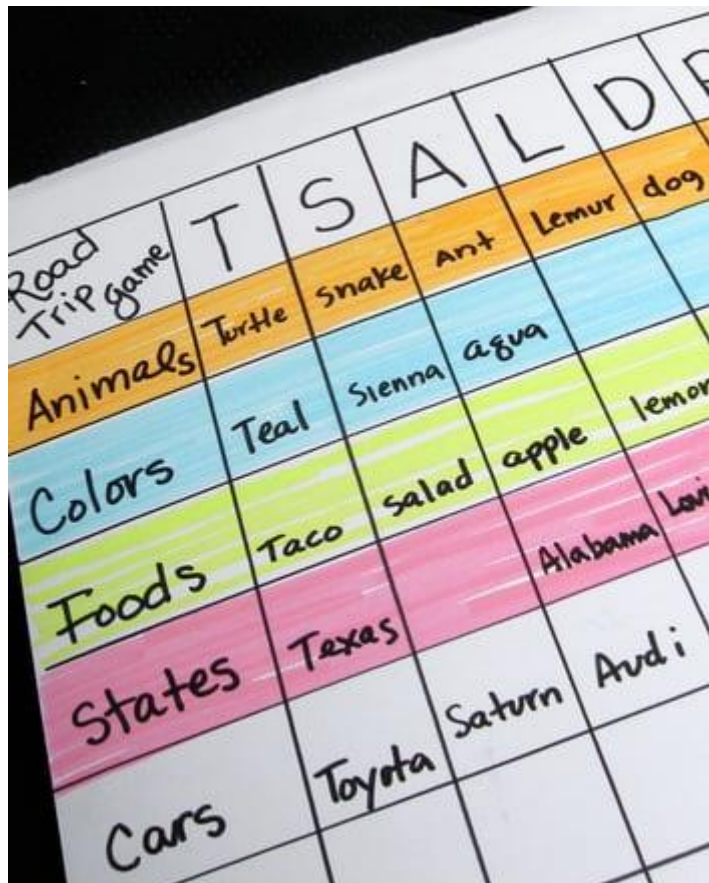
20 Objects (20 Buyumlar) Bir vaqtning o'zida ushbu o'yin orqali o'quvchilaringizni xotirasini va so'z boyligini tekshiring. Sizga faqatgina doska va 20ta sinf xonada joylashgan buyumlar kerak bo'ladi. Siz hattoki o'zingizning sumkangiz yoki yoningizdagi buyumlaringizdan foydalanishingiz mumkin.

Buyumlarni hammasini stol ustiga qo'yib chiqing va o'quvchilaringizni hammasini chaqirib ularga qarashlarini ayting. Keyin hamma buyumlarni bir daqiqadan keyin qog'oz (yoki shunga o'xshash biror narsa) bilan yoping. Hamma o'quvchilaringizdan joylariga qaytib bir varoq qog'ozga eslab qolgan buyumlarini ingliz tilida yozishlarini so'rang. Hamma tugatganidan so'ng esa buyumlar ro'yxatini doskaga yozing va o'quvchilardan o'zlarini tekshirishlarini so'rang. Muqobil variant sifatida so'zlarni birma-bir o'qib berib tog'ri topganlarini belgilab borishlarini so'rashingiz mumkin.

Categories (Kategoriyalar)

O'quvchilar bu o'yinni bir marta o'ynaganlaridan keyin har safar yana o'ynashlarini iltimos qiladigan bo'lib qoladi! Yana bu o'yin ortib qolgan daqiqalardan unumli foydalanish uchun ajoyib usul.

Har bir o'quvchingizga qog'ozga 6ta ustun chizishlarini so'rang. Siz kategoriya (so'z uchun mavzu)ni oxirgi o'tilgan mavzulardan tanlashingiz mumkin. Eng ko'p qo'llaniladigan kategoriyalar oziq-ovqat, ismlar, shaharlar yoki davlatlar, mebellar yoki jihozlar, ish harakat yoki kiyimlar hisoblanadi. Biror istalgan harfni tanlang va uni doskaga yozing. O'sha harf bilan

boshlanuvchi so'zlarni ustunlarga yozib chiqishlari uchun o'quvchilaringizga biroz vaqt bering. Siz boshqa harflar bilan o'yinni istalgancha qaytadan boshlashingiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ľuboš Krišťák, Miroslav Němec, Zuzana Danihelová, “Interactive Methods of Teaching Physics at Technical Universities”, Informatics in Education, 2014, Vol. 13, No. 1, 51–71
2. I.G'afurov, O. Mo'minov, N. Qambarov “TARJIMA NAZARIYASI” «Tafakkur Bo'stoni» Toshkent – 2012. 24-32-sahifalar
3. G. Salomov "Literary Criticism and Literary Translation" "Science" Publishing House Tashkent -1983.
4. Abdullayeva Marhabo Raxmonkulovna. Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima yaraishi va o'ziga xos xususiyatda. Innovation, integration va ta'lim bo'yicha xalqaro ma'lumot jurnali, 2 (2), (2021). 297-306
5. Oripova N, Rakhimova R, New pedagogical technologies and their application in foreign language lessons, Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, VOLUME 2, ISSUE 1 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2021: 5.423
6. Abdusubxon o'g'li U. S., Madaminovna M. F. FIZIKA FANINI KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QITISHNING AHAMIYATI //E Conference Zone. – 2022. – C. 217-219.
7. Парпиева, О. Р., Хожикаримова, Г. Т., & Назирова, А. М. (2021). FORMATION OF STUDENT PEDAGOGICAL SKILLS BASED ON THE REQUIREMENTS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (6-2), 157-161.
8. Parpiyeva, O. R. (2022). Innovative Educational Technologies, Their Nature, Types And Theoretical Fundamentals. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 9, 123-126.
9. Парпиева, О. Р., & Раззоков, Б. Х. (2022). ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ. Scientific Impulse, 1(5), 1204-1207.
10. Rakhmanovna, P. O., & Tairovna, I. Z. (2023). INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES TYPES. Scientific Impulse, 1(10), 950-955.
11. Parpiyeva, O. R., & Ruzimatova, A. (2022). CREDIT-MODULE SYSTEM OF EDUCATION. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(10), 76-80.
12. Parpiyeva, O. R. (2022). TA'LIM OLUVCHILARNI FANLARNI O'ZLASHTIRISHGA QIZIQTIRISH USULLARI. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(22), 226-230.
13. Парпиева, О. Р., & Назирова, А. М. (2021). ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ МУҲИТИ ТАЛАБЛАРИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Экономика и социум, (6-2 (85)), 157-161.

MURAKKAB VA ANALITIK FE'LLAR**Ismonaliyev Jamoliddin Qo'ldashaliyevich***Farg'ona davlat universiteti**mustaqil izlanuvchi***Solijonova Farangiz***Chet tillari fakulteti, K 20.17-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Fe'l boshqa so'z turkumlariga qaraganda turli xil kategoriyalarga egaligi bilan ajralib turadi. Ingliz va o'zbek tillarida fe'l grammatik kategoriyalarga boy so'z turkumi hisoblanadi, lekin har ikkala tillarda fe'lning kategoriyalari bir-biridan farq qiladi. Ba'zan o'xshashlik tomonlarini ham kuzatishimiz mumkin.*

Kalit so'zlar: *Murakkab fe'llar, analitik fe'llar, postpozitiv prefikslar.*

Buyuk olimlar: D. Nesfild, G. I. Voronsova, T. D. Shemenskaya bu murakkab birliklar to'g'risida bir - birlariga qarama - qarshi fikrlarni bildirishmoqda. Ular birikmalarga so'zga qanday qarasak, birikmalar ham shunday deb bilishmoqdalar.

Murakkab fe'llar (verb compounds) ni tuzilishi faqatgina hen peck, with hold, don (do on), put on, upset, doff (to do off), to turn out so'zlariga emas, balki to turn on, to put on birikmalariga ham tegishlidir. U.E. Kreyzing fikri bo'yicha birinchi qismining izlanishiga kelsak group (verbs, verb groups), ikkinchisi murakkab so'zlar (compounds and semi compounds) deb ataydi. G. Germ fikricha, birikmalarining birinchisini fe'l + ravish, ikkinchisini esa ko'p sonli fe'llar deb ataydi va bu birikmalarining qoidasini yaratadi. E. Marchand murakkab fe'llarni to out line, over come, underfed, in this over ba'zan prefiks yoki ravish deb ataydi va ularni so'z turkumlari tarkibiga qo'shadi.

Darslik - qo'llanmalarda maktab, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida solishtirish nazarda tutilib bu birikmalarni murakkab fe'l deb atashmoqda. Chunki maktab darsliklari fe'l turkumi doirasida o'rganiladi. Bu birliklar ma'noga ega bo'lishiga qaramay, leksika, so'z birikmasi hamda fonetika va grafika tomonidan ifodalab berilmagan. Biz bitt - ikkita fikrga suyanib to do on, to do off murakkab fe'llar deb atashimiz mumkin emas. Chunki 600 yil avval V. Shekspir to dont and do degan iborani yozgandan buyon yangilari paydo bo'lmagan.

Chunki bu iboralar o'sha paytda qanday ma'noni ifodalagan bo'lsa, hozir ham xuddi shunday ma'noni ifodalab kelmoqda. Bundan shunday xulosa chiqaramizki, ibora to don't o'zining tuzilishi do + on = don degandan emas, balki tovush orqali infinitivga o'xshagani uchun don formasi (do on) fe'l birikmaga I shaxs birlik ma'noda, hozirda zamonida do va ravish leksema

on orqali paydo bo'lgan. Masalan, Choserning “ The Romouth of Rose ” asarida:

- 1) the tale of Comedly, don on the cope (clook m. u.) of afrare.
- 2) and sayde to him do on thyn hosen and they school.

Keyinchalik don paydo bo'ldi, undan keyin doff va douf degan iboralar paydo bo'ldi. Y. A. Jluktenko bu iboralarni tahlil qilishda qo'shgan bo'lib, bu olim fe'l + ravish birikmalarini analitik so'zlar deb atagan. Ularning sifatini, sonini aniqlab quyidagi fikrga kelganlar:

- 1) across - kesib o'tmoq;
- 2) around - atrofida;
- 3) away - uzoqda;
- 4)back - orqada;
- 5 by - tomonidan;
- 6) down - pastda;
- 7) forth - qirq;
- 8) in - ...da (ichida)
- 9) off - ...dan;
- 10) out - tashqarida;
- 11) over - tugatmoq;
- 12) under - tagida;
- 13) after - so'ng, keyin;
- 14)before - oldin;
- 15)out off - chiqib ketmoq;
- 16) up - tepaga;
- 17) in - ...ga, ichiga;
- 18) through - orqali;
- 19) on - ...ga;
- 20) back - orqaga;
- 21) about – haqida

so'zlarni postpozitiv prefikslar deb atagan. Lekin qadimgi ingliz tilida ba'zi so'zlar bo'lmagan, prefiks degan alohida so'z turkumi bo'lmaganligini tushuntiradi. Ularning tarjimasini ham postpozitiv qo'shimchalarni ham to'g'riligida shubhamiz bor deydi V. N. Jluktenko. Qadimgi zamon ingliz tilida bu analitik so'zlar, ayrim holatlarda ikkita so'z yordamida yasaliib, keyincalik bitta so'z toifasiga o'tib ketgan.

Ko'pchilik olimlarning xulosasi shundan iboratki, u alohida ya'ni bu so'z birikmalarini ingliz tilidagisini ona tilimiz taqqoslash sistemasining analizi emas, balki sinonimlashtirish va har xil ravishlarni adverbial leksemalar deb atash uchun asos bo'la olmaydi. (up , down , in , out , off forth ,away ,last , fast , slow, slowly , back , in front of , well , bad , badly) chunki bu iboralarda harakat boshlanishini yoki tugaganini

aks ettiradi . Hammaga ma'lumki tilda absalyut sinonimlar yo'q , ular agar paydo bo'lishsa birdan tildan g'oyib bo'lishi yoki leksik va stilistik tomondan o'zgarishlari mumkin. N.F.Gurskiy fikricha bu sinonimlashtirilgan iboralar shunday ma'noga ega bo'ladiki , u qachonki grammatikaning sintaksis qismida ular to'liq konstruksiya bo'lishi mumkin (subyekt , harakat ,obyektning harakati va joyi) lekin alohida so'z birikmasi bo'lib kelganda , buni iloji yo'qligini bildiradi .

I.A.Jluktenko juda katta ilmiy ish qilgan bo'lib ,olim bu birikmalarning yangi xislatlarni topgan va ularni nazariy va amaliy tomonidan isbotlab bergan .

Yana bitta olim V.I.Okunev o'zining ilmiy ishida bu birikmalarni isbotlashda oldinga katta qadam tashlagan. U muammoni uchta yo'nalishda ko'rib chiqqan bo'lib (adabiyot , ro'znoma , va qishloq xo'jaligi) da va oxirida yana bitta yo'nalish bergan bo'lib (fanga oid va fan bilan xujjatli) dokumentlarga asoslangan . Lekin olim bu muammoni , ya'ni bu birliklarni hal qilishda juda qisqartirilgan va ikkinchi komponentga unchalik ahamiyat bermay qo'ygan . Masalan :

1) The frials were afried out that laying down my life might contribute cornfore

2) He layd down his head upon the black then roused it up again , gave the exercutioner some money told him .

3) He should give him the sign , but when he and his head down again he might do his work .

U unga belgini ko'rsatdi va o'zini boshini yana egdi va u o'z ishini qildi . I.A.Jluktenko o'xshab , Haymovich B.S va B.I.Rogovskaya bu birikmalarning ikkinchi komponentga fe'l+ravish birikmalari qismini morfema deb atashyaptilar. Lekin bu atamada ularning farqini ham anglashimiz mumkin , give up degan iborada va give in , take off , put on va boshqalarda ham xuddi tuzilgan fe'llar (composite verbs) deb ham ataladi . Olimlarning fikri bir xil bo'lganligi sababli to take off degan birikmani analizida biz B.A.Ilish fikrini keltirishimiz mumkin ,analitik so'zlar degan ibora lingvistik nazariyaga to'g'ri kelmaydi ,chunki so'z ma'noni umuman o'zgartiryapti . Ingliz tilidagi come up degan iboralarni oddiy fel+ravish birikma (adverbial leksema) va uni so'z birikmadan murakkab so'zlargacha bo'lgan masofada til qoidalariga teskari bo'lib chiqmoqda .

Ming yil davomida tilda ushbu til birikmalari prinsiplariga o'tish bo'lmoqda, tildagi ba'zi o'zgarishlar esa 200-300 yil davomida bo'lib o'tmoqda , ular xuddi grammatik forma kabi o'sha fakt davomidagi parallel leksik-grammatik yarus bo'yicha mustaqil so'zlar kabi xarakterlanmoqda , masalan: (plentifull and full) .

XVI I- XVI I I asrlarda ushbu birikmalarni deyarli teskari yoki yozilishi va aytilishi , XIX asrda ham har bir fe'l shaklini ham shunday yozilishi davom etmadi.

Bizning davrimizga kelib ,qo'shilib yozilishi ushbu birikmalarda juda kam va qizig'i shundaki fe'l xar doim infinitive formasida keladi . Shunday bo'lishiga albatta bitta tendensiya guvoh bo'la oladi; bir nechta publistlar va leksikograf olimlar fe'llarni birga yozishlari sun'iy xarakter orqali qilingan deyishadi,ushbu tendensiya ingliz tilidagi

qonunlarga qarshi bo'lgan va to'g'ri kelmaydi . Shu bilan fe'l va ravishning qo'shilib yozilishi bir nechta til turkumlarida mavjud. Agar ravish leksemasini qo'shib yozilishi bo'lmasa tilda ixchamlik yo'qolar edi .

METHODS OF PROVIDING MEDICAL SERVICES TO PATIENTS**Turaqulova Nasiba***Teacher of the 1st Republican Specialized College of
Public Health named after Abu Ali Ibn Sina***Rustamova Mokhlaroyim***Teacher of the 1st Republican Specialized College of
Public Health named after Abu Ali Ibn Sina*

Abstract: *Although the health care reform movement has brought about positive changes, lingering inefficiencies and communication gaps continue to hamper system-wide progress toward achieving the overarching goal-higher quality health care and improved population health outcomes at a lower cost. The multiple interrelated barriers to improvement are most evident in care for the population of patients with multiple chronic conditions. During transitions of care, the lack of integration among various silos and inadequate communication among providers cause delays in delivering appropriate health care services to these vulnerable patients and their caregivers, diminishing positive health outcomes and driving costs ever higher. Long-entrenched acute care-focused treatment and reimbursement paradigms hamper more effective deployment of existing resources to improve the ongoing care of these patients. New models for care coordination during transitions, longitudinal high-risk care management and unplanned acute episodic care have been conceived and piloted with promising results. Utilizing existing resources, Mobile Integrated Healthcare is an emerging model focused on closing these care gaps by means of a round-the-clock, technologically sophisticated, physician-led interprofessional team to manage care transitions and chronic care services on-site in patients' homes or workplaces.*

Key words: *Healthcare, patients, chronic conditions, management, Mobile Integrated Healthcare, healthcare resources etc.*

INTRODUCTION

Since its implementation in 2010, the Patient Protection and Affordable Care Act (ACA) has succeeded in providing more people with access to care and improving value on a number of fronts (e.g., banning preexisting conditions as a reason to deny health insurance coverage, instituting exchanges that enable consumers to comparison shop for health insurance plans, allowing adult children up to age 26 coverage under their parents' health insurance). However, the complexity of the large, fragmented, and uncoordinated US health care system continues to prove challenging, despite ongoing efforts to address escalating health care costs and suboptimal quality outcomes.

The problem

Persistent inefficiencies, resistance to change, and multiple interrelated issues across the system prevent critical information and resources from reaching providers and

patients in a timely manner. Strategic vision, coupled with the ability to mobilize and deliver appropriate resources to patients in the community is needed so that health care professionals can provide accessible, safe, well-coordinated, cost-effective, high-quality care.

Access to healthcare services

Continued barriers to access range from lack of availability to high prices to lack of insurance coverage. In the nation's 4 largest states, 12% - 30% of residents lacked health insurance coverage or experienced problems getting needed care in 2014. In many rural areas, an inadequate supply of health care professionals restricts access to needed services, challenging the health care system to utilize and deploy clinical and material resources in different ways. A major weakness in typical outpatient and inpatient care delivery systems is that primary care professionals, paramedics, emergency physicians, and hospitalists function in unintegrated silos that impede care coordination, inhibit communication, compromise quality, and raise costs. These and other modifiable barriers to access lead invariably to unmet health needs, delays in receiving appropriate care, and preventable hospitalizations.

Cost of care issues

Although the rate of escalation has diminished recently, health care costs remain high. In a recent Gallup survey, 42% of Americans named either the cost of health care or access to health care as the top US health issues. According to one recent projection, the rate of increase in the cost of employer-sponsored health care benefits in 2015 will equal about 4.1%. Equally troubling are estimates that up to one third of the more than \$2.8 trillion spent on health in the United States each year may be classified as waste-waste that is related largely to failures of care delivery, care coordination, and overuse.

Health care quality and safety issues

Serious gaps in care guidelines and processes continue to have an adverse impact on the quality and safety of care, particularly in outpatient settings. Specifically, poor care coordination processes lead to failures in transmitting critical patient information, adverse drug interactions, conflicting treatment plans, and/or lapses in necessary treatment.

The Joint Commission from January 2014 to October 2015 among the root causes of 197 sentinel events (e.g., suicide, falls, and wrong-side surgery) compiled failures in patient communication and patient education.

Health information technology (HIT) issues

Although health care communities across the country have made some strides in adopting, implementing, and using HIT to share relevant patient information, the lack of widespread adoption of a reliable system that can share and integrate communication across institutional and organizational boundaries is a significant hindrance to efforts to improve care coordination.

Chief among these issues that hamper progress are persistent inefficiencies and wasted resources that compromise access, health outcomes, and value. These interrelated problems occur with alarming regularity:

- during transitions of care,
- in the longitudinal management of medically complex patients, and
- when individuals with chronic disease have clinical episodes that require acute intervention.

Clearly, there is a critical need for innovative solutions that improve care coordination and communication among clinicians, patients, and their families/caregivers during these high-risk intervals, facilitating medically appropriate just-in-time care delivery by interprofessional teams.

Access to healthcare may vary across countries, communities, and individuals, influenced by social and economic conditions as well as health policies. Providing health care services means, “The timely use of personal health services to achieve the best possible health outcomes”.

Factors to consider in terms of healthcare access include financial limitations (such as insurance coverage), geographical and logistical barriers (such as additional transportation costs and the ability to take paid time off work to use such services), sociocultural expectations, and personal limitations (lack of ability to communicate with health care providers, poor health literacy, low income). Limitations to health care services affect negatively the use of medical services, the efficacy of treatments, and overall outcome (well-being, mortality rates).

Health systems are the organizations established to meet the health needs of targeted populations. According to the World Health Organization (WHO), a well-functioning healthcare system requires a financing mechanism, a well-trained and adequately paid workforce, reliable information on which to base decisions and policies, and well-maintained health facilities to deliver quality medicines and technologies. An efficient healthcare system can contribute to a significant part of a country’s economy, development and industrialization.

Health care is an important determinant in promoting the general physical and mental health and well-being of people around the world. An example of this was the worldwide eradication of smallpox in 1980, declared by the WHO, as the first disease in human history to be eliminated by deliberate healthcare interventions.

Varieties of interventions have been tested to improve transitions of care, including the Care Transitions Intervention Model Project Better Outcomes for Older adults through Safe Transitions (Project BOOST) and the Transitional Care Model. In well-constructed studies, these programs demonstrated reduced re hospitalization rates at 30, 60, and 90 days; lengthening the interval between hospitalizations; lower hospital costs; and a reduction in total health care costs. While each of the interventions described was unique, they shared a number of successful strategies:

- Transitional care coordination utilizing a transitional coach or coordinator (a nurse, social worker, community health worker, transitions coach, or other health professional) who performs a comprehensive patient/family assessment before discharge, leads the development of a discharge plan, delivers patient and family education, and helps patients to take a more active and informed role in their transition.
- Enhanced communication between acute care and post-acute care providers to assure critical information follows the patient through the transition (e.g., facilitation of a discharge conference between acute and post-acute teams to assure that discharge records are complete and received by post-acute care providers).
- Increased patient and family engagement and participation in the discharge plan.
- Support in execution of the post discharge plan, including assistance with making follow-up appointments, home visits to assess the home environment and provide feedback to family and caregivers on their delivery of care, and care coordination between multiple providers.

CONCLUSION

Assuring access to high-quality, safe, integrated, and well-coordinated care is tantamount to improving population health outcomes, reducing wasteful spending, and reversing the spiraling cost curve. Unfortunately, a multitude of interrelated problems continue to impede progress toward these goals, and these considerable issues are most evident in caring for the growing population of patients with multiple, complex chronic conditions. MIH is an emerging model that leverages EMS systems to effectively address the key issues of care transitions, longitudinal care, and unplanned episodes of care by using existing resources more efficiently and enabling data and information sharing among health systems and other providers. Readily adaptable to meet the health needs of populations in any locality, the model is designed to deliver chronic and urgent care whenever and wherever needed.

THE LIST OF USED REFERENCES

1. Бухарова, Н. Г., & Файзуллаев, С. И. У. (2021). ДИСКУРС-АНАЛИЗ КАК СРЕДСТВО ВОСПРИЯТИЯ УСТНОЙ РЕЧИ. Вестник науки и образования, (2-3 (105)), 17-19.
2. Fayzullaev, S. (2023). Improving the methodology of teaching foreign languages based on the competence approach in the higher medical education system. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 697-700.
3. Israilova, I., Gulfura, T., Patima, T., Gulbakhor, M., & Sarvar, F. (2021). Medical english learning through authentic movies: extra-linguistic factors contributing to the study of medical terminology. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 1(1.5 Pedagogical sciences).

4. Fayzullayev, S. I. (2024). WAYS OF EFFECTIVE USE OF EDUCATIONAL METHODS AND ITS EFFECTIVENESS. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOIIY TADQIQOTLAR| JOURNAL OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH, 3(4), 185-189.
5. Janice L. Clarke, RN, Scott Bourn, PhD, RN, EMT-P, Alexis Skoufalos, EdD, Eric H. Beck, DO, MPH, NREMT-P, and Daniel J. Castillo, MD, MBA
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Health_care
7. Fayzullayev, S. (2023). INGLIZ TILIDA TIBBIYOT TERMINOLOGIYASINING TUTGAN O'RNI. Scientific Impulse, 1(10), 364-367.
8. Fayzullaev, S. (2023). Improving the methodology of teaching foreign languages based on the competence approach in the higher medical education system. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 697-700.
9. Sarvar, F. (2023). HISTORY OF BRITISH VS. AMERICAN ENGLISH. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(14), 49-53.

JAHON VA O'ZBEK NASRIDA AYOLLAR OBRAZI

H.SHamsiddinova

FDU talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jahon va o'zbek adabyoti nasrida ayollar obrazining xususiyatlari ko'rib chiqiladi. O'zbek adabyotida ayol timsoli ona, uy bekasi, rafiqqa sifatida tasvirlansa, jahon adabyotida esa bularga qo'shimcha sifatida ayol ishbilarmon, aqlli, sevgi va nafratini ochiq ko'rsatadigan, ehtirolarga beriluvchi, hukmdor ayoldek tasvirlanadi.*

Kalit so'zlar: *Obraz, xarakter, antik davr, konflikt.*

Ayol – tabiatning oliy xilqati. Ayol – oilalar tirgagi, hayotimiz ustuni. Ayolni muqaddas bilish, unga alohida ehtirom ko'rsatish har bir millatga xos bo'lgan eng asosiy jihatlardan biridir. Lekin ayrim davrlarda ayol sha'ni va qadrining oyoqosti qilinishi holatlarini ham ko'rishimiz mumkin. Misol uchun Yevropada o'rta asrlarda ayollarni jodugar sifatida ayblab, haqorat qilishgan yoki olovda yoqib yuborishgan. Arab davlatlarida Islom dini paydo bo'lmasdan oldin, ayollarga nisbatan g'oyatda yomon munosabatda bo'lingan. Ammo Antik davr: Yunon, Rim adabiyotida ayol ishbilarmon, aqlli shu bilan birga qahrli ekanligini aks ettirgan. O'zbek adabiyotida esa ayol go'zal qiz, mehribon ona, vafoli yor, eng qiyin vaziyatlarda ham o'zligini yo'qotmaydigan ayol timsolida gavdalangan. Eng muhimi, ayol obrazining adabiyotda mavjud bo'lishi xalq og'zaki ijodining qadimiy davrlariga borib taqalishidir.

Ayolsiz hayot yo'q, shuning uchun ham adabiyotda ayollar qatnashmagan asar yo'q. Shu sababdan, adabiyotning asosiy qahramoni – ayoldir. Darhaqiqat, deyarli barcha qalam mahsullarida ayol obrazi asosiy o'rinni egallaydi. Kuzatsak, eng qadimgi asarlar ham ayolga bag'ishlangan, ular konfliktini ayol va unga aloqador narsalar tashkil etadi. Demak, ona obrazi, ayol qiyofasi, turmush o'rtoq shaklida ham azaldan mavjud bo'lgan. Ayol qanchalik mehribon, aqlli va vafoli bo'lsa, unga qilingan nohaqliklardan, xiyonatdan keyin qahr-u g'azabini ham ko'rish mumkin. Bu ikki qarama-qarshi tuyg'ularni, avvalambor, ayollar obrazi va ularning psixologik qiyofasini mahorat bilan tasvirlagan yunon antik davr adabiyotining yetuk namoyondasi Yevripidning "Medeya" va o'zbek adabiyotida ayollarni madh etib, ularni ulug'lagan adib O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarlari orqali tahlil qilamiz. O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida ayol mehribon ona, vafodor yor va sabr-sardosh timsoli sifatida tasvirlanadi. Asar boshida "Oq, oydin kechalar" hikoyasi berilgan va bu hikoyada ona va bola tunda osmonga qarab yotganda oddiy yulduz tanlashi orqali ayol mehri cheksiz ekanligiga guvoh bo'lamiz. Ya'ni bolasi katta yulduzni, onasi esa mitti yulduzni tanlaydi. Bu mitti yulduz ona timsolida yetim bola kabi. Mitti yulduz mehrga, shirin so'zga muhtoj deb o'ylaydi. Albatta, ayol doimo farzandini iqbolini, baxtini o'ylaydi. Ammo Yevripidning "Medeya" asarida esa ona

turmush o'rtog'i tomonidan xiyonatga uchraganida, ko'zlari farzandlarini ham ko'rmaydi, aqlning emas, jahlning aytganini qilib, o'z bolalarining qotiliga aylanadi.

“...Farzandlarni gumdan qilib, ketaman hozir,

Agar o'zim o'ldirmasam, yovlar o'ldirar,

Ammo o'sha bir xil yakun: bari bir ajal;

Qismatlari shu ekan-da. Bu qonli ishning...”⁸.

Medeyani bu satrlar orqali yomon, bemehr ona sifatida tasvirlash ham noto'g'ri, chunki uning qarshisida ikki qarama-qarshi tuyg'u bor. Yason tarafidan xiyonatga uchragani va farzandlarining keyingi hayoti nima va qay yo'sinda bo'lishi turibdi. Ammo ayol ona ekan, o'z farzandi hayotini qutqarishi, nafratiga yengilmasligi aql bilan ish tutmog'i lozim.

O'tkir Hoshimov ona mehrini shunday ta'riflaydi: “...Dunyoda hech bir chegarani tan olmaydigan va quyosh kabi muttasil nur sohib turadigan sehrli kuch bor. Bu – Ona mehri! Alloh onani shunday yaratgan! ...”⁹

Intiqom malikasi bo'lmish Medeyaning qalbida yagona qasos o'ti hukmron. Ammo u cheksiz g'azab ustida ba'zilariday tushkunlikka tushmaydi, aqlini yo'qotib qo'ymaydi. Hamma qilinajak ishlarini atroflicha o'ylaydi. Bu orqali jahon adabiyotida ayol naqadar buyuk aql egasi ekanligiga guvoh bo'lamiz. Yasondan o'ch olmasdan avval o'ziga biror himoyachi qidiradi va topadi. Shundan so'ng bir o'zi hukmdorlarga qarshi kurashishga tayyor bo'ladi.

“...Qani ishga! Bo'sh kelmagan, Medeya zinhor

Barcha ins-u jinslaringni madadga chaqir,

Miridan to sirigacha har bir qadamni

Obdon o'ylab hamda bilib bosmoqlik kerak!...”¹⁰

Medeya chinakam aql timsoli, rejali ayol, bir ish boshladimi, yakuniga qadar boradigan qahramondir.

Jahon va o'zbek adabiyotida ayollarni qalbi mehrga to'la, farzandi uchun jonini beruvchi, samimiy, aqli ayol qiyofasida ko'rsak, ayrimlarida qahrli, makkor, o'z manfaati uchun hech narsadan qaytmaydigan yovuz qiyofada ko'ramiz. Lekin e'tiborli jihati shundaki, jahon va o'zbek nasrlarida asosiy qahramonlar ayollar hosoblanadi. Nasrda ayollarning qat'iyatliligi, or-nomus masalasi yorqin ifodasini topgan. Masalan: Abdulla Qodiriyning “O'tkan kunlar”, hamda “Mehrobdan chayon” romanlaridagi Kumush va Ra'no, O'tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romanidagi Qora amma va “Dunyoning ishlari” qissasidagi Hakima aya, jahon adabiyotida esa Molyerning

⁸“Medeya”, Asqar Qosimov tarjimai, G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, Toshkent, 1985, 84-bet

⁹ Wikipedia.com

¹⁰ “Medeya”, Asqar Qosimov tarjimai, G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, Toshkent, 1985, 32-bet

“Tartyuf” asaridagi Elmira, Gyunter de Broynning “Tristan va Izolda” asaridagi Izolda, Homerning “Iliada” dostonidagi Yelena singari qahramonlar shular jumlasiga kiradi. Ular har qanday sharoitda ham “ayol” ekanliklarini unutmaydilar va aynan qiyin vaziyatlarda o‘zligini yo‘qotmaydiganligi sabab butun dunyo ayollariga yuksak namuna bo‘la oladilar. Xulosa qilib aytganda, jahon adabiyoti va o‘zbek adabiyotidagi ayol obrazlari naqadar buyuk inson ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Ayol bor ekan, hayot har doim davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdug‘opir Qosimov va Ulug‘bek Hamdamov “Jahon adabiyoti” Farg‘ona, 2023
2. Yevripid “Medeya” Aasari. G‘ofur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. 1985.
3. O‘tkir Hoshimov “Dunyoning ishlari” qissasi. Yangi asr avlodi, Toshkent, 2015.
4. ziyouz.com
5. wikipedia.com

**ECONOMIC CONSEQUENCES OF UNEMPLOYMENT IN THE DIGITAL
ECONOMY: CURRENT PROBLEMS AND SOLUTIONS***Bukhara State University**Faculty of Economics and Tourism**Senior teacher of the Department of Marketing and Management***Ashurova Mubarak Xayrullayevna***Student of group 3-1-MAR-20 Saidov Amirbek*

Abstract. *This article highlights the types of unemployment in the digital economy in our country, their content, essence, new problems and opportunities for unemployment in the digital economy, the economic consequences of unemployment in the digital economy, existing problems and ways to solve them.*

Keywords: *digital economy, technological unemployment, artificial intelligence, social inequality, economic inequality, unemployment index, strategies.*

Unemployment in the digital economy has many complex and interesting aspects. Under these conditions, the nature of unemployment will change, and along with new opportunities, new problems will appear. Below we will look at the main aspects of unemployment in the digital economy.

Below are examples of new forms of unemployment. These include technological unemployment. As the digital economy evolves, some traditional jobs will disappear. The widespread use of automation and artificial intelligence will lead to the disappearance of some professions.

An example of platform unemployment is unemployment that occurs as a large economy expands and many workers take short-term or temporary jobs through platforms. This could lead to a loss of stable jobs.

New jobs and skills. In the process, new fields and professions are emerging, for example, the digital economy is creating new fields and professions such as data analysts, cybersecurity specialists and digital marketers. Adaptive skills. Workers need to acquire new skills and master them quickly. Skills required include digital skills, programming and data analysis.

Education and retraining require continuous education, and in the digital economy, workers need to constantly learn new technologies and update their knowledge. Retraining programs, special programs and courses are needed to retrain workers and increase their adaptability to new professions.

Social and economic consequences include social inequality. The gap between workers with and without digital skills is likely to widen. This can increase social inequality and economic inequality. Working conditions The platform economy and

digital working conditions can impact workers' rights and working conditions. Issues of stability and security remain relevant.

Political and economic measures. Policy responses States need to adopt new policies to mitigate the impacts of the digital economy and protect workers.

For example, investing in improving social security systems, increasing unemployment benefits and creating new jobs. Economic strategies. It is necessary to reconsider economic strategies and develop new approaches to adapt to the digital economy. This includes developing digital infrastructure, supporting entrepreneurship and encouraging innovation.

Unemployment in the digital economy creates new challenges and opportunities. Workers, governments and businesses need to work together to adapt to these new conditions. By balancing the positive and negative impacts of technological progress, we can ensure that the digital economy benefits all sectors.

In the world unemployment ranking, Uzbekistan ranks 81st out of 190 countries with a score of 5.9%, and among the CIS countries we rank sixth. The unemployment rate in the CIS countries is 17% in Armenia, 14.4% in Georgia, 11% in Tajikistan, 8.9% in Ukraine, 6.3% in Kyrgyzstan, 5.5% in Azerbaijan, 5.5% in Moldova, 4.6% in Belarus, 4.6% in Kazakhstan – 4.6% in Russia, etc., and in Turkmenistan – 3.9%.¹¹

When analyzing the economic consequences of unemployment in the digital economy in our country, it is necessary to take into account a number of important aspects and their impact. The rapid development of the digital economy is having a significant impact on the labor market, which can have economic consequences. The economic consequences of unemployment in the digital economy are far-reaching and complex. Governments and businesses need to work together and develop flexible strategies. These strategies are important for reducing unemployment, ensuring economic stability and maximizing the potential of the digital economy.

To solve these problems, the researcher made the following recommendations. Development of digital infrastructure. Development of digital infrastructure, expansion of access to the Internet and technology in all regions of the country.

Training of qualified personnel. Organization of education and retraining programs in accordance with the requirements of the digital economy. Strengthening social protection systems. Development of social protection systems and support for the unemployed. Encourage innovation. Help local businesses adapt to digital transformation and embrace new technologies. These measures will help eliminate the problems of unemployment in the digital economy and ensure the economic development of our country. In our country, in the research process of preventing unemployment and applying innovative methods in the digital economy, the following features were studied.

¹¹ <https://davr24.uz/archives/6103>

Innovative approaches, support for start-ups, promotion of digital entrepreneurship, workforce flexibility, introduction of flexible work models, development of a high economy, social protection and support processes should cover all regions of the country. This helps create technological innovation and modern infrastructure. These programs must be adapted to modern technologies and market requirements, and special courses and programs must be introduced in schools and universities to develop the digital skills of students and workers.

Prevent unemployment in the digital economy, introduce mechanisms such as grants, soft loans and tax breaks to support innovative start-ups and small businesses, introduce and support entrepreneurs with innovative technologies to develop digital entrepreneurship, provide employees with the opportunity to create new employment opportunities through remote work, short-term contracts and other flexible work models, taking advantage of the platform and gig economy. This will help create short-term and temporary jobs.

In conclusion, we can say that in order to prevent unemployment and apply innovative methods in the digital economy, it is necessary to pay attention to the following main areas: development of digital infrastructure, training of qualified personnel, application of innovative approaches, increasing workforce flexibility, improving social protection and support programs, accelerating digital transformation and strengthening international cooperation. These areas will help the successful development of our country in the digital economy and reduce unemployment.

REFERENCES:

1. Авдюшенко, С. RFM потоки и RFM тренды. Новый инструмент для маркетингового аудита / С. Авдюшенко. – URL:
2. <https://vc.ru/marketing/76804-rfm-potoki-i-rfm-trendy-novyy-instrument-dlya-marketingovogo-audita> (дата обращения: 15.01.2019).
3. Адамчук, И. А. Роль маркетинга в малом бизнесе / И. А. Адамчук, В. Д. Стефанова // Территория науки. – 2014. – № 5. – С. 78–84.
4. Алексеева, С. Г. Взаимодействие органов местного самоуправления с малым бизнесом / С. Г. Алексеева, Е. А. Ионкина // Системные технологии. – 2017. – № 24. – С. 43–46.
5. Алехина, Е. С. Развитие маркетинговых технологий в сфере услуг региона: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Алехина Екатерина Сергеевна. – Шахты, 2010. – 25 с.
6. Khayrulloevna A. M. The substantial economic benefits of tourism // Academy. – 2020. – №. 3 (54). – С. 39-40.

7. Пирназарович А. Х., Ашурова М. Х. Меҳнат ресурслари ва улардан унумли фойдаланиш йўллари //Экономика и финансы (Узбекистан). – 2015. – №. 11. – С. 52-57.
8. Пирназарович А. Х., Ашурова М. Х. Ишчи кучи сифати ва рақобатбардошлигини ошириш йўллари //Экономика и финансы (Узбекистан). – 2014. – №. 9. – С. 18-27.
9. Ashurova M. K. Environmental problems, the impact of tourism and recreational resources //ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ АГРАРИЕВ. – 2016. – С. 537-539.
10. Ashurova M. Бухоро вилояти табиий-иқтисодий салоҳиятини туризм ривожига таъсири //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
11. Ashurova M. FORMATION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 92-94.
12. Ashurova M. MINTAQALAR TURIZM SOHASIGA INVESTITSIYA KIRITISHNING SAMARADORLIGI VA INNOVATION YO‘LLARI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.

IMPROVEMENT OF STRATEGIC MANAGEMENT EFFICIENCY ASSESSMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ON THE BASIS OF INTEGRAL INDICATORS

Bukhara State University
Associate Professor of the Department of
Green Economy and Agribusiness
Saidkulova Firuza Farmonovna

Abstract. *The article presents analytical information on improving the assessment of the effectiveness of strategic management in higher education institutions on the basis of integral indicators.*

Keywords: *Strategic management, Vision and Mission Statements, SWOT Analysis, Strategic Planning, Implementation and Monitoring, Approaches to Strategic Management, Differentiation Strategy, Higher Education Institutions.*

Strategic management in higher education institutions (HEIs) is essential for ensuring their long-term success, competitiveness, and ability to fulfill their educational missions. Strategic management involves the formulation and implementation of major goals and initiatives, taking into account the resources and external environment of the institution. Below are key aspects and approaches to strategic management in higher education.

Key Components of Strategic Management. Vision and Mission Statements. Vision: Defines the long-term aspirations of the institution, providing direction and inspiration for future development. Mission: Describes the institution's purpose, core values, and primary objectives, guiding its daily operations and decision-making processes.

SWOT Analysis. Strengths. Identifying internal strengths, such as academic reputation, faculty expertise, and infrastructure. Weaknesses. Recognizing areas for improvement, such as outdated facilities, limited funding, or administrative inefficiencies. Opportunities. Exploring external opportunities, like partnerships, grants, or emerging academic fields. Threats. Assessing external threats, such as economic downturns, changing regulations, or competitive pressures.

Strategic Planning. Developing a comprehensive plan that outlines the institution's strategic goals, initiatives, and actions required to achieve its vision and mission. Involving stakeholders, including faculty, staff, students, and the community, in the planning process to ensure buy-in and diverse perspectives.

Implementation and Monitoring. Executing the strategic plan through coordinated efforts across various departments and units. Establishing key performance indicators (KPIs) to measure progress and impact. Regularly reviewing and adjusting strategies based on performance data and changing circumstances.

Approaches to Strategic Management. Differentiation Strategy. Offering unique academic programs, research opportunities, and student services to distinguish the institution from competitors. Emphasizing areas of excellence, such as specialized research centers or innovative teaching methods.

Cost Leadership Strategy. Streamlining operations and improving efficiency to provide high-quality education at a lower cost. Leveraging technology and digital platforms to reduce overhead and expand access to education. Focus Strategy. Concentrating on specific academic disciplines, niche markets, or demographic groups to build specialized expertise and reputation. Developing targeted marketing and recruitment strategies to attract and retain students within these focus areas.

Innovation and Technology Integration. Embracing new technologies to enhance teaching, learning, and administrative processes. Investing in research and development to stay at the forefront of academic and technological advancements. Collaboration and Partnerships. Building strategic alliances with other educational institutions, industry partners, government agencies, and international organizations.

Facilitating student and faculty exchanges, joint research projects, and collaborative programs to enhance academic quality and global engagement. Case Studies of Strategic Management in HEIs. Harvard University. Vision and Mission: Harvard aims to develop leaders and advance knowledge through excellence in teaching, learning, and research. Strategic Initiatives: Focus on interdisciplinary research, global engagement, and sustainability. Implementation: Extensive use of KPIs to monitor progress, regular strategic reviews, and stakeholder involvement.

Massachusetts Institute of Technology (MIT). Vision and Mission: To advance knowledge and educate students in science, technology, and other areas that will best serve the nation and the world. Strategic Initiatives: Emphasis on innovation, entrepreneurship, and collaboration with industry. Implementation: Investment in state-of-the-art research facilities, partnerships with global corporations, and fostering a culture of innovation.

University of Oxford. Vision and Mission: To lead the world in research and education. Strategic Initiatives: Focus on maintaining academic excellence, expanding global reach, and fostering a diverse and inclusive community. Implementation: Regular strategic assessments, robust funding mechanisms, and a strong emphasis on faculty and student support.

Strategic management in higher education institutions involves a systematic approach to planning, implementing, and monitoring initiatives that align with the institution's vision and mission. By leveraging strengths, addressing weaknesses, capitalizing on opportunities, and mitigating threats, HEIs can enhance their competitiveness and achieve sustainable growth. Adopting innovative strategies and fostering collaborations are key to navigating the dynamic landscape of higher education and fulfilling their educational mandates.

Ways to Improve Assessment of Strategic Management Effectiveness in Higher Education Institutions Based on Integrated Indicators. Assessing the effectiveness of strategic management in higher education institutions (HEIs) is crucial for ensuring that strategic goals are being met and for making necessary adjustments to improve outcomes. The use of integrated indicators provides a comprehensive and holistic approach to evaluation. Below are several ways to improve the assessment of strategic management effectiveness based on integrated indicators.

1. Develop Comprehensive Key Performance Indicators (KPIs).

Academic Excellence Indicators. Student Success Metrics. Graduation rates, retention rates, employment rates post-graduation. Academic Performance. GPA, publication rates, and research outputs. Faculty Excellence. Number of publications, citations, awards, and grants received. Financial Health Indicators. Budget Utilization. Efficiency in budget allocation and spending. Revenue Generation. Income from tuition, grants, donations, and partnerships. Cost Management. Operational costs, cost per student, and financial sustainability ratios. Stakeholder Satisfaction Indicators. Student Satisfaction. Surveys on teaching quality, campus facilities, and overall experience. Faculty and Staff Satisfaction. Surveys on working conditions, professional development opportunities, and organizational culture. Employer and Alumni Feedback: Surveys and interviews to gauge the relevance and impact of the education provided.

2. Implement Balanced Scorecard (BSC) Approach.

Four Perspectives of BSC. Financial Perspective. Financial performance metrics such as revenue growth, cost management, and return on investment. Customer Perspective. Student and stakeholder satisfaction, retention rates, and market reputation. Internal Process Perspective. Efficiency of administrative processes, innovation in teaching methods, and research productivity. Learning and Growth Perspective. Faculty development, student learning outcomes, and institutional capacity for innovation. Integration of Perspectives. Ensure that all four perspectives are balanced and aligned with the institution's strategic objectives, providing a comprehensive view of performance.

3. Utilize Data Analytics and Business Intelligence Tools.

Data Collection and Analysis. Collect data from various sources, including academic records, financial reports, and survey results. Use data analytics tools to analyze trends, identify patterns, and generate insights. Implement dashboards and reporting tools for real-time monitoring of KPIs. Predictive Analytics. Use predictive analytics to forecast future trends and outcomes based on historical data. Apply machine learning algorithms to identify factors influencing performance and predict potential challenges.

4. Conduct Regular Strategic Audits and Reviews.

Internal Audits. Conduct periodic internal audits to assess compliance with strategic plans and identify areas for improvement. Review the alignment of departmental objectives with institutional strategic goals. External Audits. Engage external auditors or consultants to provide an unbiased evaluation of strategic management effectiveness. Benchmark against best practices and standards from other leading institutions.

5. Foster Stakeholder Engagement and Feedback.

Inclusive Decision-Making. Involve stakeholders, including faculty, staff, students, and external partners, in the strategic planning and assessment process. Encourage open communication and feedback to ensure diverse perspectives are considered. Feedback Mechanisms. Implement regular surveys, focus groups, and town hall meetings to gather feedback from stakeholders. Use feedback to make data-driven decisions and adjust strategies as needed.

6. Align Strategic Objectives with Institutional Mission and Vision.

Mission and Vision Alignment. Ensure that all strategic objectives and initiatives are aligned with the institution's mission and vision. Regularly revisit and update the mission and vision statements to reflect changing priorities and goals. Performance Tracking. Track progress towards strategic objectives through regular performance reviews and progress reports. Adjust strategies and tactics based on performance data and feedback.

7. Promote a Culture of Continuous Improvement.

Professional Development. Provide ongoing training and development opportunities for faculty and staff to enhance their skills and knowledge. Encourage a culture of innovation and continuous improvement in teaching, research, and administration. Quality Assurance. Implement quality assurance mechanisms to ensure high standards in all aspects of institutional operations. Use accreditation processes and peer reviews to maintain and improve quality.

Conclusion.

Improving the assessment of strategic management effectiveness in higher education institutions through integrated indicators involves a multi-faceted approach that combines comprehensive KPIs, data analytics, stakeholder engagement, and continuous improvement. By adopting these methods, HEIs can better track their progress, make informed decisions, and achieve their strategic goals, ultimately enhancing their overall performance and impact.

REFERENCES:

1. Farmonovna S. F., Abdukholikovna R. M. UDC: 338.48 (5751) PROSPECTIVE DEVELOPMENT OF WOMEN'S PILAGNIC TOURISM IN UZBEKISTAN //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 265.
2. Firuza S. Key Factors of Economic Competence Development in Students //Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science. – 2021. – Т. 2. – №. 9. – С. 4-9.
3. Саидкулова Ф. Ф. ГЛАВА 11. ФОРМИРОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН //Инновационное развитие науки и образования. – 2021. – С. 133-143.
4. Farmonovna S. F. THE IMPORTANCE OF STUDENTS'ECONOMIC COMPETENCES IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION //INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 48-50.
5. Farmonovna S. F. THE PRACTICAL NECESSITY OF THE KPI SYSTEM IN ANALYZING THE EFFECTIVENESS OF TEACHERS'ACTIVITIES //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 22. – С. 237-240.
6. Farmonovna S. F. THE KPI SYSTEM FOR EVALUATING EDUCATIONAL ACTIVITIES AND ITS WORK EFFICIENCY.(IN THE CASE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS) //FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES. – 2023. – Т. 2. – №. 18. – С. 47-49.
7. Farmonovna S. F. IMPROVEMENT OF ECONOMIC RELATIONS IN THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – Т. 11. – №. 4. – С. 81-83.
8. Farmonovna S. F. LEGAL AND NORMATIVE BASES OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC COMPETENCE IN STUDENTS //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 28. – С. 259-262.
9. Farmonovna S. F. LEGAL AND NORMATIVE BASES OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC COMPETENCE IN STUDENTS //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 28. – С. 259-262.
10. Farmonovna S. F. UNIQUE WAYS OF DEVELOPING ECONOMIC COMPETENCE IN STUDENTS //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 13-15.
11. Navro'z-Zoda B.N. Barkamol avlodning iqtisodiy salohiyatini shakllantirish. Buxoro Davlat universiteti ilmiy axboroti, 2-son, 2010 y. 32-38.

12. Navruz-Zoda B. N., Shomiev G. U. The different approaches of human capital formation //International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2017. – №. 5 (11). – С. 6-10.
13. Навруззода Б. Н., Навруззода Л. Б. Предпринимательская концепция формирования и развития человеческого капитала //Современная наука. – 2014. – №. 1. – С. 21-25.
14. Навруз-Зода Б. Н., Шомиев Г. У. Исторические предпосылки развития теории человеческого капитала //Academy. – 2016. – №. 11 (14). – С. 19-21.
15. Навруз-Зода Л. Б., Навруз-Зода З. Б. Повышение социального престижа предпринимательских фирм в Бухарской области //Вопросы науки и образования. – 2020. – №. 11 (95). – С. 21-25.

POSSIBILITIES OF USING THE MINTZBERG STRATEGY IN ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF HIGHER EDUCATION SYSTEM

Bukhara State University
Associate Professor of the Department of
Green Economy and Agribusiness
Saidkulova Firuza Farmonovna

Innovative Strategies for Evaluating the Effectiveness of the Higher Education System. Evaluating the effectiveness of the higher education system requires innovative strategies that go beyond traditional metrics. These strategies should leverage new technologies, holistic approaches, and continuous feedback mechanisms to provide a comprehensive assessment. Here are some innovative strategies for evaluating the effectiveness of the higher education system.

1. Data Analytics and Artificial Intelligence.

Predictive Analytics. Use predictive analytics to forecast student outcomes, identify at-risk students, and develop interventions. Analyze historical data to predict future trends and inform strategic planning. **Machine Learning.** Implement machine learning algorithms to analyze large datasets and uncover hidden patterns and insights. Use machine learning to personalize student learning experiences and improve retention rates.

2. Learning Analytics.

Real-time Monitoring. Utilize learning management systems (LMS) to track student engagement and performance in real-time. Collect data on attendance, participation, and assessment results to provide immediate feedback to students and instructors. **Adaptive Learning Technologies.** Implement adaptive learning platforms that adjust content and assessments based on individual student performance. Use data from these platforms to evaluate the effectiveness of instructional methods and curricula.

3. Comprehensive Assessment Frameworks.

Balanced Scorecard Approach. Apply the Balanced Scorecard (BSC) framework to assess the institution's performance across multiple dimensions: financial, customer, internal processes, and learning and growth. Integrate qualitative and quantitative measures to provide a holistic view of institutional effectiveness. **Holistic Evaluation Models.** Develop models that incorporate academic performance, employability outcomes, student satisfaction, and social impact. Use a combination of surveys, interviews, and focus groups to gather comprehensive data.

4. Stakeholder Feedback and Engagement.

Continuous Feedback Loops. Establish mechanisms for continuous feedback from students, faculty, staff, employers, and alumni. Use online platforms and mobile apps to

facilitate regular surveys and feedback collection. Stakeholder Collaboration. Involve stakeholders in the evaluation process through advisory boards, focus groups, and participatory assessments. Leverage their insights to improve curricula, teaching methods, and institutional policies.

5. Employability and Alumni Tracking.

Career Tracking Systems. Implement systems to track the career progression of graduates and assess their employability and career success. Use alumni surveys and social media analytics to gather data on employment rates, job satisfaction, and career achievements. Employer Feedback. Collect feedback from employers on the preparedness and performance of graduates. Use this information to align academic programs with industry needs and expectations.

6. Digital Credentials and Blockchain Technology.

Digital Badges and Micro-Credentials. Introduce digital badges and micro-credentials to recognize specific skills and competencies acquired by students. Use blockchain technology to securely verify and share academic achievements with employers and other institutions. Transparent Credentialing. Develop transparent and tamper-proof systems for credentialing and academic records using blockchain. Enhance trust and recognition of qualifications in the global job market.

7. Impact Evaluation.

Social and Economic Impact Studies. Conduct studies to assess the social and economic impact of higher education institutions on local and global communities. Measure contributions to social mobility, community development, and economic growth. Sustainability Metrics. Evaluate the institution's efforts in promoting sustainability and environmental responsibility. Incorporate sustainability metrics into the overall assessment framework.

8. Innovative Teaching and Learning Assessments.

Peer and Self-Assessment. Encourage peer and self-assessment to promote reflective learning and continuous improvement. Use technology to facilitate peer reviews and self-evaluation in real-time. E-Portfolios. Implement e-portfolios for students to document and showcase their learning journey and achievements. Use e-portfolios as a tool for comprehensive assessment of student learning outcomes.

Conclusion

Innovative strategies for evaluating the effectiveness of the higher education system involve leveraging advanced technologies, comprehensive assessment frameworks, stakeholder engagement, and continuous feedback mechanisms. By adopting these approaches, institutions can gain a deeper understanding of their performance, make data-driven decisions, and continuously improve their educational offerings to better serve students and society.

REFERENCES:

1. Farmonovna S. F., Abdukholikovna R. M. UDC: 338.48 (5751) PROSPECTIVE DEVELOPMENT OF WOMEN'S PILAGNIC TOURISM IN UZBEKISTAN //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 265.
2. Firuza S. Key Factors of Economic Competence Development in Students //Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science. – 2021. – Т. 2. – №. 9. – С. 4-9.
3. Саидкулова Ф. Ф. ГЛАВА 11. ФОРМИРОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН //Инновационное развитие науки и образования. – 2021. – С. 133-143.
4. Farmonovna S. F. THE IMPORTANCE OF STUDENTS'ECONOMIC COMPETENCES IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION //INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 48-50.
5. Farmonovna S. F. THE PRACTICAL NECESSITY OF THE KPI SYSTEM IN ANALYZING THE EFFECTIVENESS OF TEACHERS'ACTIVITIES //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 22. – С. 237-240.
6. Farmonovna S. F. THE KPI SYSTEM FOR EVALUATING EDUCATIONAL ACTIVITIES AND ITS WORK EFFICIENCY.(IN THE CASE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS) //FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES. – 2023. – Т. 2. – №. 18. – С. 47-49.
7. Farmonovna S. F. IMPROVEMENT OF ECONOMIC RELATIONS IN THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – Т. 11. – №. 4. – С. 81-83.
8. Farmonovna S. F. LEGAL AND NORMATIVE BASES OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC COMPETENCE IN STUDENTS //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 28. – С. 259-262.
9. Farmonovna S. F. LEGAL AND NORMATIVE BASES OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC COMPETENCE IN STUDENTS //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 28. – С. 259-262.
10. Farmonovna S. F. UNIQUE WAYS OF DEVELOPING ECONOMIC COMPETENCE IN STUDENTS //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 13-15.
11. Navro'z-Zoda B.N. Barkamol avlodning iqtisodiy salohiyatini shakllantirish. Buxoro Davlat universiteti ilmiy axboroti, 2-son, 2010 y. 32-38.

12. Navruz-Zoda B. N., Shomiev G. U. The different approaches of human capital formation //International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2017. – №. 5 (11). – С. 6-10.
13. Навруззода Б. Н., Навруззода Л. Б. Предпринимательская концепция формирования и развития человеческого капитала //Современная наука. – 2014. – №. 1. – С. 21-25.
14. Навруз-Зода Б. Н., Шомиев Г. У. Исторические предпосылки развития теории человеческого капитала //Academy. – 2016. – №. 11 (14). – С. 19-21.
15. Навруз-Зода Л. Б., Навруз-Зода З. Б. Повышение социального престижа предпринимательских фирм в Бухарской области //Вопросы науки и образования. – 2020. – №. 11 (95). – С. 21-25.

**YO'LOVCHI TASHISHNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY
TEKNOLOGIYALARI VA INNOVACIYALARI****SH.J.Gaipov****SH.B.Allanazarov****O.K.Тлейов***Berdax nomidagi QMU assistentlari**Hukus transport texnikumi*

Annotatsiya. *Maqolada avtotransport korxonalari avtomobillarning tezliklarini meyorlash davrida harakat xavfsizligini ta'minlash va boshqa ko'pgina omillarni ham hisobga olishlari kerakligi. Bu esa, rejalashtirilgan tezlik real yo'l sharoiti imkon beradigan tezlikdan kichik bo'lsa, haydovchilar rejadagi qatnov vaqtidan qisqa vaqtda oxirgi bekatga etib borishlari ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Jamoat transporti, shahar yo'llarining to'kisligi, utkazib berish tezligi, marshrutlash, kafolatlangan xizmat.*

Hozirgi vaqtda jamoat transporti shaxsiy transport bilan muayyan ziddiyatlarga duch keldi, bu esa yo'lovchiga ko'proq qulaylik yaratadi. Biroq, shahar yo'llarining tirbandligi shunchalik kattaki, shaxsiy transportning yanada rivojlanishi uning yo'lovchilarni etkazib berish tezligidagi afzalliklarini amalga oshirishga imkon bermaydi, ayniqsa tig'iz soatlarda va shahar hayotining ba'zi jihatlarini, masalan tez tibbiy yordam va yong'in xavfsizligi xizmatlarining o'tishi, ko'chalarni tozalash va boshqalar. Yo'l harakati intensivligining oshishi shahar ekologiyasini ham yomonlashtiradi.

Jahon amaliyotida yo'lovchi tashish transport korxonalari xizmat ko'rsatish sifati va mijozlarni ko'rsatiladigan xizmatlardan qoniqishiga ta'sir etuvchi omillarni hisobga olgan holda o'z faoliyatini mijozga yo'naltirgan marketing kontseptsiyalari asosida tashkil etganlar. Hozirgi vaqtda yo'lovchi tashish transporti xizmatlari sifatli boshqarishning xorijiy nazariyasi va amaliyotida uchta guruh mezonlari mavjud bo'lib, ular iste'molchi tomonidan qabul qilingan sifat ko'rsatkichlari, samaradorlik ko'rsatkichlari (xarajatlar va xizmatlar natijalari nisbati), natijaviy ko'rsatkichlardir (xizmat ko'rsatuvchi tashkilotning maqsadlari). Maykl Mair tomonidan esa transport xizmatlari bozorida maqsadli marketing strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha strategik tahlilda asosan uchta toifadgi omillarga ya'ni, birinchi toifaga umumiy foydalaniladigan yo'lovchilarni tashish xizmatlarini tavsiflovchi ko'rsatkichlarni kiritadi: qamrov zonasi, qamrov zonasidagi aholi soni, qatnovlar soni, kilometr-soat va boshqalar. Ko'rsatkichlarning ikkinchi toifasi xizmatning samaradorligini aks ettiruvchi omillar qiritiladi va ular quyidagilarni ichiga oladi: taqdim etilayotgan xizmatlar hajmi (kishi boshiga tashriflar soni, soatiga qatnovlar soni); xizmatlarning sifati (tezlik, o'rtacha

haydash oraliq'i, baxtsiz hodisalar soni); xizmatlarning mavjudligi (transport tarmog'ining uzunligi 1 km 2 gacha, dam olish va ta'til kunlari ishlash). Ko'rsatkichlarning uchinchi toifasi esa transport operatsiyalari samaradorligini aks ettiruvchi omillar bo'lib, ular iqtisodiy ko'rsatkichlar (yo'nalish bo'yicha foydalanish xarajatlari), foydalanish ko'rsatkichlari, transportdan vositalar foydalanish darajasi (transport vositalarining yuki, mashina kunlari, mashina kilometrlari), mehnat unumdorligi (har bir ishchiga yo'nalishlar soni), energiya samaradorligi, tariflar.

Tizimda innovatsion logistikaning asosiy vazifalari yo'lovchi tashish boshqaruvi quyidagilardan iborat:

- zamonaviy innovatsiyalarni yaratish va logistikani rivojlantirish transportlogistika tizimidagi oqim jarayonlarini boshqarish sohasidagi strategiyalar, iqtisodiy, matematik, statistik va boshqa samarali modellar;

- ilg'or tajribalarni ishlab chiqish, tizimlashtirish va qo'llash logistika sohasida innovatsion ishlarni amalga oshirish, shuningdek yaratish amalga oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi yo'lovchilarni boshqarish tizimining uyg'un ishlashi tashish, uni real rivojlanish sharoitlariga moslashtirish ishlaydigan transport tuzilmalari.

Transport xodimi hamyonbop narx va yuqori sifatli xizmat ko'rsatishda yo'lovchilarning turli talablarini to'liq qondiradigan yangi texnologiyalarni izlash yo'lidan bordi. Bu, birinchi navbatda, marshrutlarni tezda yaratish imkoniyatiga ega bo'lgan avtobus xizmatlariga taalluqlidir (muntazam yo'nalish, yarim ekspress, ekspress).

Biznes markaziga shaxsiy transportni qabul qilmasdan marshrut transportida xizmat ko'rsatish mumkin. Yirik shaharlar va biznes markazlari chegaralarida yo'lovchilar jamoat transportiga o'tadigan yakka tartibdagi transport vositalari uchun maxsus to'xtash joylari qurilmoqda. Shaharning qolgan qismida kam quvvatli yo'lovchi tashish xizmati aholiga kafolatlangan xizmat ko'rsatish tizimi bo'yicha amalga oshiriladi. Ushbu tizim uyma-uy xizmat ko'rsatishning yuqori sifatini taksi tashishga nisbatan 3-4 baravar past tariflar bilan birlashtiradi. Tarif yo'nalishdagi jamoat transporti tarifidan 2 baravar yuqori bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Ko'rib chiqilayotgan yo'lovchilarga kafolatlangan davlat xizmati ko'rsatish tizimining afzalliklari shundan iboratki, eshikdan-eshikkacha etkazib berish bekatga etib borish vaqtini qisqartiradi yoki yo'q qiladi, belgilangan manzilga to'g'ridan-to'g'ri borishni ta'minlaydi va yo'lovchilar haqidagi onlayn ma'lumotlar tufayli avtobus kutish vaqtini qisqartiradi. Haydovchi bilan tizim va aloqa va uning harakatlarini nazorat qilish. Va, eng muhimi, etkazib berish muddati kafolatlanadi, chunki moslashuvchan marshrut qurilgan.

Aholiga kafolatli xizmat ko'rsatish tizimining umumiy tamoyili shundan iboratki, yo'lovchilarning turli xil dastlabki va joriy so'rovlari asosida qatnov yo'nalishlari bo'yicha tasodifiy taqsimlanadi, avtobuslarning egiluvchan yo'alishlari shakllantiriladi va sozlanadi, bunda avtobuslarning to'planishi va etkazib berilishi ta'minlanadi.

Yo'lovchilarni belgilangan yo'lovchi muddatlarini hisobga olgan holda o'z manziliga etkazish.

Shu bilan birga, bunday tizim transport vositalaridan samarali foydalanish masalalarini hal qiladi. Eng samarali kombinatsiya - muntazam avtobuslar harakati bilan kafolatlangan davlat xizmati tizimi. Kechasi yoki bayram kunlari xuddi shu yo'nalishlarda faqat aholiga kafolatlangan xizmat ko'rsatish tizimi ishlay oladi.

Aholiga kafolatlangan xizmat ko'rsatish tizimida yo'lovchilarni yig'ish yo ko'p punktlardan (buyruqlar bo'yicha) yo'lovchilar guruhi uchun bitta umumiy punktga yoki ko'p punktdan bir nechta umumiy yonalishlarga yoki istalgan manzildagi ko'p punktlardan amalga oshiriladi. berilgan marshrutda joylashgan nuqta va hokazo. Birinchi variantga misol qilib, bir nechta mehmonxonalarda joylashgan turistlar guruhini ekskursiyaga chiqish uchun yig'ish mumkin. Uchinchi variant mamlakatimizda tobora keng tarqalib borayotgan mikroavtobus taksilari tomonidan amalga oshiriladi. Yo'nalishli taksilarning yo'nalishi odatda yo'lovchilarni yirik savdo markazlariga, temir yo'l yoki metro stantsiyalariga etkazib berish, shuningdek, kam yo'lovchilar oqimi soatlarida xizmat ko'rsatish bilan bog'liq.

Yo'lovchi tashishni boshqarish tizimi ham rivojlanayotgan logistika tizimi bo'lib, uning sifati ko'p hollarda logistika oqimlarini tartibga solish qobiliyatiga, shuningdek tizim elementlarining samarali o'zaro bog'lanishiga bevosita bog'liq bo'lib, bu ta'sir ko'rsatadi tizim sifatiga, yo'lovchilarga transport xizmatlarining narxi va darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Yo'lovchilar oqimining ortishi va u bilan bog'liq boshqaruvdagi qiyinchiliklar zamonaviy logistika texnologiyalaridan foydalanishni va yo'lovchi tashishni boshqarish tizimiga innovacion logistika tamoyillaridan foydalangan holda innovatsiyalarni joriy etishni talab qiladi. Innovatsion logistika samarali strategik rivojlanish dasturini ishlab chiqishga imkon beradi.

Transport kompaniyasi oqim jarayonlarini va bozorda uzoq muddatli muvaffaqiyatni samarali birlashtirishga qaratilgan. Shunday qilib, transport kompaniyasining taktik va strategik maqsadlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish to'g'ridan-to'g'ri uning integratsiya versiyasida innovatsion logistika sohasida qabul qilingan qarorlarga bog'liq.

ADABIYOTLAR :

1. Чаплинскис Е.Г. Проблемы развития пассажирских перевозок // Вопросы науки и образования. 2018. № 10 (22). С. 52-56. 2. Каратаев Н.Д. Инновации в перевозках пассажиров наземным транспортом//Наука, техника и образование.2016.№ 5 (23). С.70-72. 2. Раззаков М.И. Применение информационной логистики на общественном транспорте // Наука, техника и образование. 2018. № 3 (44). С. 30-32..

3. Weber E. From Here to There: A Creative Guide to Making Public Transport the Way to Go. EMBARQ, 2011. URL: <http://www.indiaenvironment-portal.org>.

4. Todd Litman «Reinventing Transportation; Exploring the Paradigm Shift Needed to Reconcile Sustainability and Transportation Objectives». Transportation Research Record 1670, Transportation Research Board (www.trb.org) (1999).

YUKLARINI TASHISHDA AVTOMOBIL TRANSPORTINING AHAMIYATI**I.B.Adilbaev, J.D.Qutlimuratov, A.R.Qunnazarova***1Berdax nomidagi QMU katta o'qituvchilari***A.R.Qunnazarova***Berdax nomidagi QMU assistenti*

Annotatsiya. *Maqolada yuklarini tashish xo'jalik ichida va xo'jalik tashqarisida tashish bo'yicha farqlanishi, xo'jalik ichida tashish odatda xo'jalik tashkilotiga qarashli transport vositalarida amalga oshirilganligi ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *O'zbekiston iqtisodiyotida avtomobil transporti, Transport jahon moddiy ishlab chiqarish tarmoqlari, Mamlakatimizning ichki transport tizimi, zamonaviy transport.*

Mamlakatimizning ichki transport tizimi xalq xo'jaligida muhim ahamiyat kasb etib, mahsulotlar ishlab chiqarish jarayonini davom ettiruvchi, nihoyasiga yetkazuvchi, ya'ni yukni iste'molchiga yetkazuvchi sohaga aylangan. Transport sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishdagi yetkazib beruvchi bo'g'in sifatida rivojlanmoqda. Chunki yuk tashish va yuk oqimlarining hajmi, xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida ishlab chiqariladigan mahsulotlar miqdori, ularni ishlab chiqarish va iste'mol qilish punktlariga, respublika xududining har qanday joylariga, mavjud yo'llar orqali yetkazilib berilishi transportning rivojlanishiga bog'liq. SHuningdek, transport ishlab chiqariladigan mahsulotlar strukturasi va hajmiga bog'liq holda tovar aylanmasini tezlashtirish, bozor iqtisodiyotini jadallashtirishda juda katta ahamiyat kasb etadi.

Transport jahon moddiy ishlab chiqarish tarmoqlarining uchinchi muhim hisoblanadi. U sanoat va qishloq xo'jaligi tarmoqlaridan farqli ravishda biron-bir mahsulot ishlab chiqarishning rivojlanishida juda katta o'rin tutadi. Bu sohani yanada rivojlanishi uchun O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», Qishloq xo'jaligini rivojlantirish sohasidagi qonunlar, Prezident farmonlari va Vazirlar maxkamasining qarorlari Respublika qishloq va suv xo'jaligi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, har tomonlama yetuk kadrlar tayyorlashni taqozo etmoqda. SHu maqsadda tayyorlanadigan kadrlar transport ishlari samaradorligini oshirish, qishloq xo'jaligi yuklarini tashishni tashkil etish; transport tashkilotlari faoliyatini tahlil qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish; traktor va avtomobil transport vositalarini qishloq va suv xo'jaligidagi tutgan o'rnini; transport vositalarini suv va qishloq xo'jaligi ishlariga jalb qilish va ularni yuklarning xususiyatlari bo'yicha tanlash usullarini; transport ishlarini tashkil etish, maqbul harakat marshrutlarini ishlab chiqish va taqsimlashni bevosita amalga oshirish malakasiga ega bo'lishlari kerak.

O'zbekiston iqtisodiyotida avtomobil transporti ham muhim ro'l o'ynaydi. Xozirgi kunda xalq xo'jaligining biron bir tarmog'i yo'qki, u yerda transport qo'llanilmasa. Avtomobil transportining muhimligi va istiqboli nisbatan qisqa masofalarga yuklarni tez yetkazishi va yuqori manyoverchanligi bilan o'z ifodasini topadi. Avtomobil transporti yuklarni «eshikdan eshikkacha» prinsipi asosida yetkazib beradi. Transport turlari bo'lmagan tumanlar va aholi yashaydigan punktlarda avtotransport yagona aholini extiyojini qondiradigan transport turi bo'lib xizmat qiladi.

Ayniqsa transportning ahamiyati zamonaviy transport bora olmaydigan tog'li tumanlarda juda kattadir. O'rta hisobda avtomobil transporti bilan 600 mln tonnadan ko'p yuklar tashiladi. Avtomobil yo'llarining uzunligi esa 90 ming kilometrdan ortiq bo'lib, shulardan qariyb 75 ming kilometrdan ortig'i qattiq qoplamali yo'llar hisoblanadi.

Yuklarini tashish xo'jalik ichida va xo'jalik tashqarisida tashish bo'yicha farqlanadi. Xo'jalik ichida tashish odatda qishloq xo'jalik tashkilotiga qarashli transport vositalarida amalga oshiriladi. Xo'jalik tashqarisidagi tashish odatda maxsus avtoxo'jaliklar tomonidan amalga oshiriladi. Qishloq xo'jaligi yuklarini tashish qator xususiyatlarga ega bo'ladi, ya'ni: hosilni yig'ib olishning mavsumiyliigi, tashiladigan yuk oqimi va hajmining o'zgaruvchanligi, hosilning o'rib-yig'ishtirib olish davrining qisqaligi, pishish davrining notekisligi, tuproq-iqlim sharoitning o'zgaruvchanligi, hosildorlikning bir xil emasligi, transport vositalrining yuk ko'tara olish qobiliyatidan to'la foydalana olinmasligi, yo'l sharoitining yomonligi, hosil hajm og'irligining pastligi, transport vositalarining og'ir sharoitda ishlashi va boshqalar.

Bunday sharoitda qishloq xo'jalik yuklarini tashishni tashkil etish o'ta murakkab hisoblanadi. Yuk tashish hajmi, yuk oqimlari yo'nalishlari va transport vositalarining rivoji xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida ishlab chiqariladigan mahsulotlar miqdori, ularni ishlab chiqarish va iste'mol qilish punktlarining respublika hududida qanday joylashganligiga, mavjud yo'llarning o'tkazish qobiliyati, mahsulotlar ishlab chiqarish hajmiga va ularning qayerda joylashganligiga bog'liq. Transportning yaxshi ishlashini belgilovchi muhim omillardan biri uning yuk tashish muntazamligi hisoblanadi. Shuning uchun qishloq ho'jaligi yuklarini tashishda kerakli yuk avtomobillarini ishlatilishini rejalashtirish yuklarni tashish notekisligini hamda avtomobillardan unumli foydalanish imkonini yaratadi. Shuning uchun yuklarni tashishni rejalashtirayotganda avtomobil transportining yuk ko'taruvchanligi, manevrchanligi va ortib-tushirish ishlariga qulayligi kabi parametrlarini hisobga olish kerak.

Yuqoridagilar asosida xulosa qilish mumkinki, transport har qanday ijtimoiy hayotning zarur vositasi hisoblanadi. Transport asosan xalq xo'jaligining Tovar mahsulot ishlab chiqarish jarayonini davom ettirib, uni nihoyasiga ya'ni iste'mol doirasigacha etkazuvchi sohasidir. Demak transportning umumjamiyat ishlab chiqarishdagi asosiy vazifasi sanoat, qishloq xo'jalik va transportni o'zaro birlashtirishdan iboratdir. Bir tomondan, tashish hajmi, yuk oqimlari yo'nalishlari va

transport texnikasi vositalarining rivoji xalq xo'jaligi tarmoqlarida ishlab chiqaradigan mahsulotlar miqdori, ularni ishlab chiqarish va iste'mol qilish punktlarining

Respublika xududida qanday joylashganligiga, ikkinchi tomondan, mavjud yo'llarning o'tkaza olish qobiliyati, mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi va ularning qaerda joylashganligiga bog'liqdir. SHuningdek, transport ishlab chiqarish sohasining ulkan iste'molchisi bo'lib uning ishlab chiqargan mahsulotlari strukturasi va hajmiga o'tkaziladigan ta'siri kattadir. Transportning yaxshi ishlashini belgilovchi muhim omillardan biri uning yuk tashish muntazamligi hisoblanadi. Zarur mahsulot, xom ashyo, ehtiyot qismlar va yonilg'i-moylash mahsulotlari yo'llarning o'z vaqtida va muntazam ta'minlanganidagina, ularning bazalar hamda omborlardagi zaxirasi yetarli miqdorda bo'lishini ta'minlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. E. Karimov "Avtotransport vositalarida yuk tashish va avtotransport logistikasi" Toshkent-2013.
2. Azizov Q.X. Harakat xavfsizligini tashkil etish asoslari - T., «Fan va texnologiya», 2009.

ART IN UNITED KINGDDOM

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna
PhD, teacher of English linguistics department
Bukhara state university

M.K.Akhmedova

O.A. Abdullaeva

Sh.Sh.Allaberganov

3RD year students of BSU

L.O.Omonova

student of 11-6ING20 of BSU

Abstract : *The Art of the United Kingdom refers to all forms of visual art in or associated with the United Kingdom since the formation of the Kingdom of Great Britain in 1707 and encompasses English art, Scottish art, Welsh art and Irish art, and forms part of Western art history. During the 18th century, Britain began to reclaim the leading place England had previously played in European art during the Middle Ages, being especially strong in portraiture and landscape art.*

Key words: *Art, UK, landscape, pictures, sculpture, portraiture.*

Increased British prosperity at the time led to a greatly increased production of both fine art and the decorative arts, the latter often being exported. The Romantic period resulted from very diverse talents, including the painters William Blake, J. M. W. Turner, John Constable and Samuel Palmer. The Victorian period saw a great diversity of art, and a far bigger quantity created than before. Much Victorian art is now out of critical favour, with interest concentrated on the Pre-Raphaelites and the innovative movements at the end of the 18th century. The training of artists, which had long been neglected, began to improve in the 18th century through private and government initiatives, and greatly expanded in the 19th century. Public exhibitions and the later opening of museums brought art to a wider public, especially in London. In the 19th century publicly displayed religious art once again became popular after a virtual absence since the Reformation, and, as in other countries, movements such as the Pre-Raphaelite Brotherhood and the Glasgow School contended with established Academic art. The British contribution to early "modern" art was relatively small, but since World War II British artists have made a considerable impact on Contemporary art, especially with figurative work, and Britain remains a key centre of an increasingly globalized art world.

The oldest surviving British art includes Stonehenge from around 2600 BC, and tin and gold works of art produced by the Beaker people from around 2150 BC. The La Tène style of Celtic art reached the British Isles rather late, no earlier than about 400

BC, and developed a particular "Insular Celtic" style seen in objects such as the Battersea Shield, and a number of bronze mirror-backs decorated with intricate patterns of curves, spirals and trumpet-shapes. Only in the British Isles can Celtic decorative style be seen to have survived throughout the Roman period, as shown in objects like the Staffordshire Moorlands Pan and the resurgence of Celtic motifs, now blended with Germanic interlace and Mediterranean elements, in Christian Insular art. This had a brief but spectacular flowering in all the countries that now form the United Kingdom in the 7th and 8th centuries, in works such as the Book of Kells and Book of Lindisfarne. The Insular style was influential across Northern Europe, and especially so in later Anglo-Saxon art, although this received new Continental influences. The English contribution to Romanesque art and Gothic art was considerable, especially in illuminated manuscripts and monumental sculpture for churches, though the other countries were now essentially provincial, and in the 15th century Britain struggled to keep up with developments in painting on the Continent. A few examples of top-quality English painting on walls or panel from before 1500 have survived, including the Westminster Retable, The Wilton Diptych and some survivals from paintings in Westminster Abbey and the Palace of Westminster.

The Protestant Reformations of England and Scotland were especially destructive of existing religious art, and the production of new work virtually ceased. The Artists of the Tudor Court were mostly imported from Europe, setting a pattern that would continue until the 18th century. The portraiture of Elizabeth I ignored contemporary European Renaissance models to create iconic images that border on naive art. The portraitists Hans Holbein and Anthony van Dyck were the most distinguished and influential of a large number of artists who spent extended periods in Britain, generally eclipsing local talents like Nicolas Hilliard, the painter of portrait miniatures, Robert Peake the elder, William Larkin, William Dobson, and John Michael Wright, a Scot who mostly worked in London.

Landscape painting was as yet little developed in Britain at the time of the Union, but a tradition of marine art had been established by the father and son both called Willem van de Velde, who had been the leading Dutch maritime painters until they moved to London in 1673, in the middle of the Third Anglo-Dutch War.

REFERENCES:

1. Stephen Adams, The Telegraph, September 22, 2009, JMW Turner's feud with John Constable unveiled at Tate Britain Retrieved 9 December 2010
2. Jack Malvern, The Sunday Times, September 22, 2009, Tate Britain exhibition revives Turner and Constable's old rivalry Retrieved 9 December 2010
3. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.

4. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
5. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
6. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aethetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aethetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
8. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
9. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
10. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
11. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).
12. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.
13. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
14. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
16. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).
17. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.
18. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.

THE ROLE OF SPORT IN OUR LIFE

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna

PhD, teacher of English linguistics department

Bukhara state university

3-rd year students of Bukhara State University

Boboqulova Ozoda

Bahrullayeva Mokhichekhra

Boymuminov Shoxrux

3rd year students of Bukhara state university

Omonova Laylo Odiljon qizi

Student of the group 11-6ING20 of BSU

Abstract: *Sport holds a significant place in people's lives, offering benefits beyond physical activity. This article delves into the multifaceted role of sports, exploring its impact on physical and mental health, social connections, life skills, and community cohesion. From fostering teamwork and resilience to serving as a source of inspiration and entertainment, sports play an integral role in shaping individuals and communities.*

Keywords: *Sport, physical health, mental health, social connections, life skills, community cohesion, teamwork, resilience, inspiration, entertainment.*

Sport plays a crucial role in many people's lives. It is more than just a physical activity; it is a way of life that impacts our health, well-being, and social interactions. From the excitement of professional sports to the casual games played in backyards and parks, sports are a universal language that brings people together. Sports offer a wide range of benefits that extend far beyond the playing field. They contribute to our physical health by encouraging regular exercise, which is essential for maintaining a healthy body. Additionally, sports provide mental health benefits by reducing stress and improving mood. The social aspects of sports are equally important, as they help us build relationships, develop life skills, and foster a sense of community.

Moreover, sports serve as a source of inspiration and entertainment. Watching our favorite athletes and teams compete can be thrilling and uplifting. For many, sports heroes serve as role models, embodying the virtues of hard work, perseverance, and fair play. In times of triumph and defeat, sports teach us valuable lessons about resilience and dedication.

In this article, we will explore the multifaceted role of sports in people's lives, examining how they contribute to physical and mental health, social connections, life skills, and community spirit. By understanding the importance of sports, we can appreciate the many ways they enhance our lives and bring us together.

Physical Health. One of the main benefits of sport is that it keeps us physically fit. When we run, swim, or play games like soccer or basketball, our bodies get stronger. Regular exercise helps us stay healthy and can prevent many diseases, such as heart disease, diabetes, and obesity. It also helps improve our flexibility, endurance, and muscle strength. Exercise releases endorphins, which are chemicals in the brain that make us feel happy and energized. This is why people often feel good after playing sports.

Mental Health. Sport is not just good for our bodies, but also for our minds. Playing sports can reduce stress and anxiety. When we focus on a game, we take our minds off our worries and problems. This can be very relaxing and refreshing. Sport also helps improve our mood and mental well-being. Being active can help us sleep better and feel more rested. It can also increase our self-esteem and confidence. Achieving goals, whether it's scoring a goal or running a mile, gives us a sense of accomplishment.

Social Benefits. Sports can help us make new friends and build relationships. Whether we are playing on a school team, a local club, or just with friends, sports bring people together. This social interaction is important for our overall well-being. It teaches us teamwork, cooperation, and communication skills. We learn how to work together to achieve a common goal. This can be very rewarding and helps build strong bonds with others.

Life Skills. Playing sports can teach us many valuable life skills. For example, it teaches us discipline because we need to practice regularly to improve. It also teaches us how to handle success and failure. Winning feels great, but losing teaches us how to deal with disappointment and try harder next time. Sports also teach us the importance of setting goals and working hard to achieve them. We learn about dedication, perseverance, and resilience. These skills are not only useful in sports but also in other areas of life, such as school and work.

Fun and Enjoyment. One of the simplest reasons people play sports is because it is fun. The joy of playing a game, the excitement of competition, and the pleasure of being active make sports enjoyable. This fun aspect keeps people coming back to sports throughout their lives. It's a great way to relax and unwind after a long day. Whether it's a casual game with friends or a competitive match, sports provide entertainment and enjoyment.

Bringing Communities Together. Sports can bring communities together. Local sports events, school games, and even professional matches can create a sense of community pride. People come together to support their teams, celebrate victories, and share in the excitement of the games. This sense of community can be very powerful. It helps create a sense of belonging and unity. It can also inspire young people to get involved in sports and stay active.

Inspiring Role Models. Sports can also provide role models for young people. Many athletes are admired for their skills, hard work, and dedication. They can inspire young

people to set goals and work hard to achieve them. Athletes often use their fame to support good causes and make a positive impact in their communities. This can be very inspiring and motivating for young people.

In conclusion, sport plays a significant role in people's lives by promoting physical health, improving mental well-being, fostering social connections, teaching life skills, and providing fun and enjoyment. Whether you play sports or just watch them, they are an important part of our lives and our communities. Sports help us stay healthy, make friends, learn valuable skills, and have fun. They bring people together and create a sense of community. So, whether you are playing a game of soccer, running a race, or cheering for your favorite team, remember that sports play a vital role in making our lives better.

REFERENCES:

1. Coakley, J. (2018). Sports in society: Issues and controversies. New York: McGraw-Hill Education.
2. Eccles, J. S., & Barber, B. L. (1999). Student council, volunteering, basketball, or marching band: What kind of extracurricular involvement matters? *Journal of Adolescent Research*, 14(1), 10–43.
3. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. *Молодой ученый*, (7), 703-706.
4. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
5. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 8(8). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
6. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. *Scientific Impulse*, 1(3), 523-526.
7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aesthetic outlook of future vocational teachers // *Научный журнал*. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aesthetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
8. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2, 11-18.

9. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
10. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
11. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).
12. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.
13. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
14. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.
15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
16. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).
17. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.
18. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.

XORIJIY TILNING BIZNES RIVOJIDAGI ROLI**Saidova Zulfizar Xudoyberdiyevna***Phd, Ingliz tili kafedrası o'qituvchisi**Buxoro davlat universiteti***Xushmamatova Nigora Urolovna****G'aniyeva Sitora Furqatovna***Buxoro davlat universiteti 3- kurs talabalari***Omonova Laylo Odiljon qizi***11-6ing 20 guruhi talabasi*

Annotatsiya: Maqola xorijiy tilning biznes rivojidadagi roli, iqtisodiyot sohasidagi til o'rganish va uning iqtisodiyotda qanday o'rni borligini tushuntiradi. Ushbu maqola, tilning biznes, xalqaro savdo, globalizatsiya kabi muhim ko'rsatkichlarda qanday rolini o'rganishga yo'naltirilgan. Tilning iqtisodiyot sohasidagi o'rni tahlil qilinadi va bu korxonalar, savdo bloklari va xorijiy tijorat bilan hamkorlikda o'z ta'sirini ko'rsatadi. Maqola, tilni o'rganishning iqtisodiyot sohasidagi muhimligini tushuntiradi.

Kalit so'zlar: Xorijiy til, iqtisodiyot, xalqaro savdo, biznes.

Abstract: *The article The role of a foreign language in business development, explains language learning in the field of economics and its role in the economy. This article focuses on the study of the role of language in important indicators such as business, international trade, globalization. The role of language in the economy is analyzed and it shows its influence in cooperation with enterprises, trade blocs and foreign trade. The article explains the importance of language learning in the field of economics.*

Key words: *Foreign language, economy, international trade, business.*

Biznes sohasida til, ahamiyatga ega bo'lgan muhim elementdir. Insonlar o'rtaidagi muloqotni rivojlantirish, tijoratda muvaffaqiyatli bo'lish, va global savdoda ishtirok etish uchun tilni tushunish va foydalanish muhimdir. Bu maqolada, tilning biznesda ahamiyati va bu ahamiyatni qanday kengaytirish mumkinligi ko'rsatiladi. Biznesda muvaffaqiyatga erishish uchun, ixtisoslashtirilgan so'z va til o'rganish, xaridorlar bilan chiroyli muloqotlarni rivojlantirishda muhimdir. Til, bir tadbirkorlikda, xaridorlar, hamkorlar va xodimlar bilan muloqotda bo'lishning yaxshi vositasi bo'lib, ishni bajarish uchun muhimdir. Mijozlar bilan taalluqli so'zlash, xizmat yoki mahsulotni sotishda katta muhim ahamiyatga ega. Tadbirkor, xaridorlarga til orqali ma'lumot o'tkazish, ularning talablari va istaklari haqida xabardor bo'lish, biznesga muvofiq o'zgartirishlar kiritishda yordam bera oladi. Xaridorlar tushuntirilgan tilni tushunishadi, shuning uchun tadbirkorlar o'z mahsulotlarini sotish uchun o'zgartirishlar kiritish, reklama va xizmat ko'rsatishni takomillashtirishadi. Mijozlar tilni tushunishadi va o'zlarini uning orqali izlashadi.

Xorijiy savdo o'rtasida diplomatiya, xorijiy tadbirkorlar bilan xabarlashish va muzokaralarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Xorijiy savdo sohasida tilni yaxshi tushunish va foydalanish, davlatlararo hamkorlikni rivojlantirishda yordam bera oladi. Xalqaro savdoni rivojlantirishda xorijiy tillarning o'zni katta. Xalqaro savdo, mamlakatlar o'rasidagi savdo munosabatlarini ifodalaydi va bir taraflar bilan boshqa taraflar o'rtasidagi savdolarni oshiradi. Xalqaro savdo orqali mamlakatlarning iqtisodiyotlarini rivojlantirish, eksport va importni oshirish, xalqaro kompaniyalar o'rtasida hamkorlikni kengaytirish mumkin. Bu esa tilni tushunish, gaplashish, va aniq fikr bildirishni talab qiladi.

Til, xalqaro savdoning amalga oshirilishida katta ahamiyatga ega bo'lib, kompaniyalar o'rtasida tushunish va muzokaralar o'tkazishda muhim rol o'ynaydi. Xorijiy tillarni rivojlantirish globalizatsiya, xalqaro savdodagi ko'nikmalarni oshiradi va kompaniyalarga yangi imkoniyatlar yaratadi. Bunday xususiyatlar orqali kompaniyalar yangi bozorlarga kirish, yangi mijozlarni jalb qilish, va xalqaro iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishlari mumkin.

Xalqaro savdoda qatnashuvchilar o'rtasidagi til, tarjima va ma'naviyat tushunish kabi ko'nikmalar tajribaga ega bo'lishga yordam beradi. Iqtisodiyot politikasi va til, bir-biriga integratsiya bo'lgan va jamiyatning rivojlanishiga o'rtacha ta'sir ko'rsatgan bo'lib, ularning to'liq tushunchasi va birligining qo'llanilishi, milliy va xalqaro taraqqiyotda katta ahamiyatga ega. Davlatlar o'z iqtisodiyot politikalarini, tilni va global o'zgarishlarga mos ravishda rivojlantirish uchun amalga oshirishlari zarur.

Xulosa. Xalqaro savdo va tilning o'rtasidagi munosabatlar biznes sohasida katta o'rin egallaydi. Tilni o'rganish, mamlakatlarni tushunish va xalqaro savdo bo'yicha strategiyalarni amalga oshirish, kompaniyalarni xalqaro darajada muvaffaqiyatga yetkazishi uchun juda muhimdir. Xalqaro savdoda qatnashuvchilar o'rtasidagi til, tarjima va ma'naviyat tushunish kabi ko'nikmalar tajribaga ega bo'lishga yordam beradi. Iqtisodiyot politikasi va til, bir-biriga integratsiya bo'lgan va jamiyatning rivojlanishiga o'rtacha ta'sir ko'rsatgan bo'lib, ularning to'liq tushunchasi va birligining qo'llanilishi, milliy va xalqaro taraqqiyotda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
2. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
3. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz),

8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.

4. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>.

Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.

5. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases Of the development moral and aethetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aethetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.

6. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.

7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.

8. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.

9. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).

10. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.

11. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.

12. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

13. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.

14. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).

15. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.
16. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.

GERMANIYA VA O'ZBEKISTONDAGI URF-ODATLAR

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna*Buxoro davlat Universiteti, Ingliz tili kafedrası o'qituvchisi (PhD)***Najmitdinova Xolida,****Odilov Jasur***Buxoro davlat Universiteti 3-kurs talabalari***Omonova Laylo Odiljon qizi***11-6Ing20 guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Germaniya va O'zbekistonning milliy urf-odatları haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Germaniya madaniyati, All Saints festivali, Halloween, Germaniya Birligi kuni (Tag der Deutschen Einheit).*

Abstract. *This article reflects on the national customs of Germany and Uzbekistan.*

Keywords: *German Culture, All Saints festival, Halloween, German Unity Day (Tag der Deutschen Einheit)*

Germaniya madaniyati — Yevropadagi asosiy intellektual va ommabop oqimlar, ham diniy, ham dunyoviy oqimlar tomonidan shakllantirilgan. Germaniya tarixda Das Land der Dichter und Denker (shoirilar va mutafakkirlar mamlakati) deb atalgan. Germaniyada bir qator davlat bayramlari mavjud. Mamlakat, ayniqsa, Myunxendagi Oktoberfest bayramlari, karnaval madaniyati va Weihnachten nomi bilan mashhur bo'lgan global miqyosdagi Rojdestvo odatlari bilan mashhur. 3-oktabr 1990-yildan beri Germaniyaning milliy kuni bo'lib, Germaniya birligi kuni (Tag der Deutschen Einheit) sifatida nishonlanadi. YUNESKO Germaniyadagi 46 ta obyektni Jahon merosi ro'yxatiga kiritdi. BBC uchun o'tkazilgan global so'rov shuni ko'rsatdiki, Germaniya 2011, 2013 va 2014-yillarda dunyodagi eng ijobiy ta'sirga ega bo'lgan.

An'analar odamlarni muayyan millat sifatida o'zlarini aniqlashga imkon beruvchi omil. Germaniyada milliy urf-odatlar va ko'p, lekin turli mamlakatlardan ular tubdan farq qilishi mumkin. Ta'kidlash joizki, nemis an'alarining aksariyati qo'shni Evropa davlatlaridan qarz olishadi. Lekin Yangi yil daraxtining bezaklari, yashirin Fisih tuxumlarini izlash - boshqa bir qator davlatlarning qarzlari bilan olingan nemis an'analari.

HAQIQIY NEMIS AN'ANALARI:

11-noyabrda nemislar har yili nishonlanadigan Aziz Martin kuni, ehtimol, ularning eng sevimli bayramidir. Uning kelib chiqishi odamlarga yordam bergan Rim legionerlari haqida afsonaga asoslangan. Bugun bolalar ko'cha bo'ylab qo'llarida chiroqlar bilan yurishmoqda. Ular ota-onalari bayramona taom tayyorlash bilan shug'ullanayotgan paytda qo'shiqlar kuylashadi. Stolda joylashgan asosiy taom qovurilgan gozdir.

Nemislar bilan birga ushbu bayramni Shvetsariya va avstriyaliklar nishonlaydilar. Aytgancha, mashhur All Saints festivali, Halloween, shuningdek, nemis ildizlariga ega.

Germaniyaning madaniyati va an'analari mamlakatdagi eng obro'li va tashrif buyurgan dam olish - Oktoberfest pivosi festivali bilan uzviy bog'liqdir. Har yili oktyabr oyining birinchi o'n kunligida Myunxenga bir necha million sayyoh kelib, nemis pivosi, go'sht kolbasi, qovurilgan tovuqning ta'mini 16 kunga baxsh etadi. Aytgancha, spirtli festivali vaqtida mehmonlar bu ko'pikli ichimlikdan besh million litrdan ko'proq ichadilar!

Bir necha kun oldin (3 oktyabr) nemislar Germaniya Birligi kunini nishonlaydi, lekin eng sevimli bayramlari Rojdestvo va Fisihdir. Aytgancha, Germaniya aholisi Yangi yil uyda qolishlari va oila a'zolari bilan muloqotda bo'lishlari mumkin. Va noyabr oyida nemislar qishki karnavalga tayyorgarlik boshlashdi. Yilning beshinchi kuni deb nomlanadi. Munih va Köln ko'chalarida karnaval maskalari va kostyumlardagi odamlarni ko'rishingiz mumkin. Ayollar hamma joyda jodugar, qing'ir, ayollar, ayollar kiyimi, qo'shiq va baland ovoz bilan har joyda eshitiladi. Ushbu bayram Germaniyaning g'ayrioddiy an'analari bilan bog'liqdir: quvnoq ayollar e'tiborini jalb qiladigan erkaklar kiyimlarni olib ketishi mumkin! In do'konlarida an'analar va bayramlar Karnaval vaqti donuts sotiladi. Agar tanga yoki xantal bilan donut topsangiz, unda yil baxtli bo'ladi.

Germaniyada ko'plab qiziqarli an'analar va milliy bayramlar bor. Germaniyadagi yana bir qiziq fakt - Bilim kuni bilan bog'liq. Agar siz sentyabr oyining boshlarida sizning qo'lingizdagi katta sumkali bolalarni ko'rsangiz, sizda birinchi sinf o'quvchilaringiz bor va ularning sumkalarida o'yinchoqlar va shirinliklar bor. An'anaga ko'ra, u har doim o'z shogirdlariga daraxtlarning shoxlariga osib qo'yib, ularga sovg'alar bergan oqil muallim afsonasi bilan bog'liq. Keyin daraxt kesildi va bolalar uchun sovg'alar o'qituvchining xotirasiga ota-onalar tomonidan berildi. Ammo siz faqatgina birinchi maktab kuni tugagandan keyin kulechkeni ochasiz!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Internet saytlari: uz.m.wikipedia.org
2. www.ziyo.net
3. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
4. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
5. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz),

8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.

6. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.

7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aesthetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aesthetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.

8. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.

9. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.

10. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.

11. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).

12. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.

13. Saidova, Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.

14. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.

16. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018.

№5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).

17. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.

18. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.
19. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(5).
20. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. International Journal on Integrated Education, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
21. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) International Journal of Culture and Modernity ISSN 2697-2131, 2022.
22. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. Middle European Scientific Bulletin, 12.
23. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 59-64.
24. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNI VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
25. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
26. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
27. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
28. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
29. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.

SEMANTIC AND LINGUISTIC RESEARCH OF FASHION DISCOURSE IN UZBEK
AND GERMAN**Saidova Zulfizar Khudoyberdievna***English linguistics department,**Bukhara State University***Kamolova Sitora Jurabek kizi****Jalolova Rukhshona Shakhobiddin kizi***Bachelor's student of German and French languages department**Bukhara State University***Omonova Laylo Odiljon kizi***Student of 11-Ing 20 group of BSU*

Annotation: *This article provides an interpretation of the definition of the position of terms in the lexical system of the language in the field of fashion in Uzbek and German, the study of semantic and structural structure, the clarification of the relationship of variability, ambiguity, multiplicity in them.*

Keywords: *semantic structure; terms from the field of fashion; lexicology, lexicography, stylistics, textual linguistics, cognitive linguistics; study of learning.*

INTRODUCTION

The world linguistics is characterized by the fact that today the main attention is paid to the study of the functional aspects of language in the life of various communities, its psycholinguistic, linguocognitive, linguistic and sociolinguistic problems. This, in turn, further reinforces the need to study the laws involved in ensuring the interaction taking place in the layers of world languages. Systematic enrichment of the content of a language dictionary creates the need to understand its nature, scope, the role of factors affecting it, and similar problems and find a scientifically based solution for them. The possibilities of mastering foreign words have become the main topic of such areas as lexicology, lexicography, stylistics, textual linguistics, cognitive linguistics. In particular, the consideration of linguopragmatic aspects of the mass media system, in particular the assimilation of linguistic units inherent in newspaper texts, has exclusively theoretical and practical significance. Clothing as a significant part of a person's material culture, as one of the indicators of his "separation from the natural world (along with speech, name and a cross on the body)" is an attractive object of study for scientists from different fields of knowledge. The variety of clothing items, their gender, age, social, regional and ethnic conditionality are of interest to ethnographers and culturologists, dialectologists and ethnolinguists. Researchers, depending on the goal, are looking for their own approaches to the description of esthematonyms (εσθημα, τος, το - clothes, dress +

овома, атоз, то - name, name) - the names of clothes. A special direction is made up of works on a comparative analysis of the corresponding layer of vocabulary, which talk about the general and specific features of individual groups of words in different language systems (for example, in Uzbek and English), the difficulties of translating the fashion language, etc. The authoritative collections linguistic, cultural and ethnolinguistic characteristics served as an empirical basis for our research. Since the collection of scientists is extensive, we limited ourselves to the material recorded in the Uzbek and English linguoculturology researchers, comparable in volume to the texts in two languages. At the first stage of work, we prepared dictionaries for the thematic group "Clothes", which were based on nouns. In accordance with the tradition reflected in ideographic dictionaries, we first took into account the language units that name objects worn by a person. Nevertheless, for the completeness of the description of this fragment of the linguistic picture of the world, the names of clothing details, accessories and fabrics, as well as the names of the most typical actions performed with garments. Note that for the correctness of the comparison, we reduced all diminutive forms, which are very common in Uzbek folklore, to one lexeme. The specific pairs of verbs were also reduced to one name (more frequent).

Main part. In Uzbek linguistics, such tasks as determining the position of terms in the field of fashion in the lexical system of the language, the study of semantic and structural structure, clarification of variability, ambiguity, multiplicity relations in them, lexicographic interpretation determine the relevance of the research topic. Fashion acts as an external design of the content of social life in a person's life; it reflects the level and peculiarities of the taste of society in a certain period. In the field of specialization, there is no special work on fashion terminology in Eastern and Western languages as an object of research, when a number of special research works are carried out, dictionaries of the German language in the field of fashion with a volume of three to four thousand words are not included. In linguistics, the question of how to choose and apply a term related to fashion in German and Uzbek is relevant and topical, to this day not enough attention is paid. The fact that most terms used in the field of fashion are Russian, and existing terms are formed mainly on the basis of calcification, ambiguities in the term, despite the fact that in some cases there are perfect means of expression in Uzbek, there are many applications of terms mastered through Russian, the absence of terminological dictionaries in the field of determining the position of, puts a number of problems on the agenda, such as lexicographic interpretation. The German language was studied for the purpose of its formation and enrichment by the method of affixation (prefix, suffixation, circumfixation) of terms related to the field of fashion.

In general, there are the following main types of education of German terms related to the field of fashion: affixation ;composition; semantic (semantic-syntactic);

transformation ;acronyms and abbreviations .We can say that with the affixation method, lexemes are expressed using certain suffixes. It is not surprising that at the same time a linguist put forward the idea of morphological expression. Prefixes and suffixes are word-forming elements from a morphological point of view, auxiliary morphemes, word-forming formants themselves reflect the smallest (minimal) word-forming, structural elements of the language. For example: tierischen Wollhaare –wool/animal fur; Baumwollprodukte -cotton products/ clothing and etc. In German, it is appropriate to mention that when translating, in addition to single-compound terms, terms composed using isophalia, vocabulary, prefixes and suffixes-prefixes and suffixes-suffixes are widely used .The observation that the terms are used in a composite form was modeled as follows: Nomen + Adjektiv =adj ; Adjektiv+Nomen ; Partizip I/II+Nomen ; Synthesefaserstoffen -synthetic fiber material; Polyamidseide -Polyamide Silk; Glänzfärbigestoffe - brilliant color/ brilliant color texture; this are from the sentence.

In particular, it is noted that fashionable terms found in the translation of terms differ from Uzbek terms in terms of construction using adjective + noun, noun + adjective I, noun + adjective II, noun + consonant, rape + noun, verb + noun .Today , the pragmatic properties of language units, that is, problems in the process of their use in people's speech, are studied more than semantic-syntactic ones. The reason is that it is to this day that linguistics focuses on the right approach to its research goal –to bring the user factor to the fore. In this sense, although this research paper defines terms related to the field of "fashion" in the German and Uzbek languages, which are the objects of research, modern progressive trends by their nature are associated with issues of anthropocentric approach, cognitive linguistics.

Conclusion. In particular, studies based on anthropocentric approaches to assessing problems in translation processes have practically not been conducted in comparative terms .Although pragmatic analysis has been given a large place in the linguistics of our country in recent years in scientific research, in this regard, there are still issues that need to be focused on in monographic terms. One of such problems is the use of terms related to the field of "fashion" in German and Uzbek, in languages and their translation from one language to another. In languages, terms related to the field of "fashion", in most cases, can be objects for identifying similar and different aspects, national-cultural and universal features. At the same time, the field of "fashion" for two languages is also important because it is able to provide more complete and interesting information about the people who are its creators than lexical units. At the same time, it is worth noting that "...The task of developing research and innovation activities, providing comprehensive support to creative ideas and developments" is also designed to give practical research results. This study is devoted to the consideration of the elements of the lexico-semantic field and their

comparative analysis with the terms related to the sphere of "fashion" in German and Uzbek.

REFERENCES:

1. Skvortsova E.E. Linguistic and stylistic features of headlines (on the example of French fashion magazines) // The role of universities and museums in conducting humanitarian scientific research: Materials of the VI International Scientific and Practical Conference. Tula: Publishing House TSPU named after L.N.Tolstoy, 2011. pp. 214-217.

2. Skvortsova E.E. Linguistic and cultural features of the concept "Fashion" // University of the XXI century: scientific dimension: Materials of the scientific conference of the teaching staff, graduate students, masters and applicants of TSPU named after L.N.Tolstoy. Tula: Publishing House of TSPU named after L.N.Tolstoy, 2012. pp. 184-188.

1. 3. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.

2. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).

3. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.

4. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.

5. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aesthetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aesthetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.

6. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.

7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.

8. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE

SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.

9. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).

10. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.

11. Saidova, Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.

12. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

13. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.

14. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).

15. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.

16. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.

17. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(5).

18. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. International Journal on Integrated Education, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.

19. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) International Journal of Culture and Modernity ISSN 2697-2131, 2022.

20. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. Middle European Scientific Bulletin, 12.

21. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 59-64.
22. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNINI VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
23. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
24. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
25. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
26. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
27. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.

TA'LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna*Buxoro davlat Universiteti, Ingliz tili kafedrasi o'qituvchisi (PhD)***Sayfulloyeva Sevara, Tohirova Marjona***Buxoro davlat Universiteti 3-kurs talabalari***Omonova Laylo Odiljon qizi***11-6Ing20 guruhi talabasi*

Abstract. *This article reflects on the role of modern technologies in improving the quality of Education.*

Keywords: *educational process, educational technology, modern technologies, pedagogical technologies.*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy texnologiyalar o'rnini haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim-tarbiya jarayoni, ta'lim texnologiyasi, zamonaviy texnologiyalar, pedagogik texnologiyalar.*

Аннотация: *В этой статье рассматривается роль современных технологий в повышении качества образования.*

Ключевые слова: *учебно-воспитательный процесс, образовательная технология, современные технологии, педагогические технологии.*

Ta'lim–tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari ulardan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimlar, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham songgi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan, va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega bo'lgan keng ko'lamli serqirra tushunchadir. Pedagogik texnologiyada ishlab chiqarish sohalaridagi turli texnologiyalardan farqli ravishda ishlov beriladigan material o'quvchi (ta'lim oluvchi)ning aqliy, ruhiy, axloqiy sifatleri bo'lib, ularga o'qituvchi, tarbiyachi tamonidan ma'lum maqsadlarga erishish yo'lida har turli ta'sirlar o'tkaziladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab XX asrning o'rtalarida AQSHda paydo bo'lib, 1940-50 yillar ortasigacha «Ta'lim texnologiyasi» deb yuritilib kelgan va bu ibora texnika vositalaridan foydalanib o'qitishga nisbatan qo'llanilgan. 50-60 yillarda programmashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan, 70- yillarda «pedagogik texnologiya» iborasi qo'llanilib u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini bildirgan. 1979 yilda AQSHning Pedagogik kommunikatsiyalar va

texnologiyalar assotsiatsiyasi tomonidan Pedagogik texnologiyani kompleks, integrativ jarayon deb asoslangan va 80- yillarning boshidan esa pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarini yaratishga aytilgan. Hozirda bu tushunchaga quyidagi turli ta'riflar berilgan: Texnologiya – biror ishda, san'atda, mahoratda qollaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi. Texnologiya – ishlov berish, ahvolni o'zgartirish san'ati, mahorati, qobiliyati metodlar yigindisi. (V.M.Shepel).

Pedagogik texnologiya – Bu o'qituvchi (tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchi (talaba)larga muayyan sharoit va ketma-ketlikda ta'sir korsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayondir. (N.Saydaxmedov). Pedagogik texnologiya – o'qitishning, ta'limning shakllari, metodlari, usullari, yo'llari, tarbiyaviy vositalarning maxsus yigindisi va komponovkasi (joylashuvi)ni belgilovchi psixologik tartiblar (ustanovka)lar majmuasi;u pedagogik jarayonning tashkiliy-uslubiy vositalaridan iborat (B.T.Lixachev). Pedagogik texnologiya – texnika resurslari, odamlar va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning hamma jarayonlarini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodi. (YUNESKO). Pedagogik texnologiya – bu o'qitishga o'ziga xos yangicha (innovatsion) yondashuvdir. U pedagogikadagi ijtimoiy-muhandislik tafakkurining ifodalanishi, texnokratik ilmiy ongning pedagogika sohasiga kochirilgan tasviri, ta'lim jarayonining muayyan standartlashuvi hisoblanadi.(B.L.Farberman). Ushbu aytilganlar asosida pedagogik texnologiyaning quyidagi eng qisqa va umumlashtirilgan ta'rifini keltirishimiz mumkin: “Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakllantirish faoliyati”.Shu bilan birga pedagogik texnologiyaning keng kolamli, serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda uning quyidagi yana bir nechta ta'riflarini keltirishimiz mumkin. Pedagogik texnologiya – axborotlarni ozlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma'no-mazmunlarni hamda axborotlar orasidagi turli bogliqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga orgatish jarayonidan iborat. Pedagogik texnologiya – bu o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi, butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini texnik resurslar va odamlarning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodidir. Pedagogik texnologiya turlari: Pedagogik texnologiyalar uzluksiz ta'lim turlari, ta'lim sohalari hamda ayrim belgilari boyicha turlarga ajratiladi.

Uzluksiz ta'lim turlari boyicha maktabgacha ta'lim, boshlangich ta'lim, tayanch ta'lim, maktabdan tashqari-qoshimcha ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, qayta tayyorlash va malaka oshirish ta'limi pedagogik texnologiyalariga bolinadi. Shu bilan birga, ta'lim sohalari boyicha ona tili, xorijiy tillar, adabiyot, ijtimoiy, tabiiy, aniq fanlar, san'at, sport, texnika, texnologiya, amaliy fanlar, kasb-hunarlar, maxsus ta'lim pedagogik texnologiyalari mavjud. Hozirda mavjud bolgan pedagogik texnologiyalarni bir qancha belgilariga qarab turlarga ajratiladi. Bu belgilar

haqida gapirishdan oldin shuni eslatib o'tishimiz kerakki, pedagogik texnologiya doimo kompleks xarakterga ega bo'lib, u faqat bittagina omildan, metoddan, tamoidan foydalanmaydi. Ya'ni quyida keltiriladigan turlarigagina xos bo'lgan monotexnologiyalar aslida mavjud emas. Lekin har bir pedagogik texnologiyada asosiy e'tibor ta'lim jarayonining u yoki bu tomoniga qaratilishi natijasida ularni shu belgilari bo'yicha turlarga ajratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. J. Yo'ldoshev, S. Usmonov, „Pedagogik texnologiya asoslari“, T., 2004
2. J. Yo'ldoshev, „Ta'lim yangilanish yo'lida“, T., 2000
3. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
4. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
5. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
6. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aesthetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aesthetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
8. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
9. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
10. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
11. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).

12. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. *International Journal of Culture and Modernity*, 1, 22-26.
13. Saidova, Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
14. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGİYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.
15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
16. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // *Достижения науки и образования*. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).
17. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. *Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes*, 90-93.
18. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11 (2), 517-522.
19. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(5).
20. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. *International Journal on Integrated Education*, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
21. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) *International Journal of Culture and Modernity* ISSN 2697-2131, 2022.
22. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. *Middle European Scientific Bulletin*, 12.
23. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(1 Part 1), 59-64.
24. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNI VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).

25. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
26. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
27. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
28. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
29. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.

A COMPARATIVE ANALYSIS: PRESTIGIOUS UNIVERSITIES AND UZBEK NATIONAL UNIVERSITIES

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna
PhD, teacher of English linguistics department
Bukhara state university

Khudoyberganova Zumrad Farkhodovna
Nurova Dildora Homidovna
3-rd year student of Bukhara state university

Omonova Laylo Odiljon kizi
Student of 11-6Ing 20 group of BSU

Abstract: *This article discusses a comparative analysis: prestigious universities and Uzbek national universities.*

Key words: *university, national, prestigious, libraries, laboratories, and extracurricular activities.*

When it comes to pursuing higher education, choosing the right university is crucial. Many students aspire to attend prestigious universities known for their academic excellence, research opportunities, and global recognition. In contrast, others opt for national universities in their home countries, which often offer a unique cultural and academic experience. Let's delve into the comparison between prestigious universities and Uzbek national universities to understand their differences and similarities.

Prestigious universities, such as Harvard, Oxford, and Stanford, are renowned worldwide for their rigorous academic standards, cutting-edge research facilities, and distinguished faculty members. These institutions attract top students and faculty from around the globe, fostering a diverse and intellectually stimulating environment. The resources available at prestigious universities, including libraries, laboratories, and extracurricular activities, are unmatched, providing students with ample opportunities for personal and professional growth.

On the other hand, Uzbek national universities, like Tashkent State University or the National University of Uzbekistan, play a vital role in the country's education system. These institutions offer programs tailored to the needs of the local community, with a focus on addressing regional challenges and promoting cultural heritage. Uzbek national universities often emphasize practical skills and hands-on learning experiences, preparing students for careers in various sectors within Uzbekistan and beyond.

One significant difference between prestigious universities and Uzbek national universities is their global reputation and ranking. Prestigious universities consistently rank among the top institutions worldwide, attracting attention from prospective students, researchers, and employers. In contrast, Uzbek national universities may not

receive the same level of international recognition, primarily focusing on serving the local population.

Another distinction lies in the diversity of the student body and faculty. Prestigious universities pride themselves on their multicultural environment, with students and faculty from diverse backgrounds contributing to vibrant academic discourse. Uzbek national universities, while promoting diversity within the country, may have a more homogenous student population, reflecting the local demographics.

Despite these differences, both types of universities have their strengths and advantages. Prestigious universities offer unparalleled resources and opportunities for those seeking a global perspective and access to top-tier education and research. On the other hand, Uzbek national universities provide a strong foundation for students interested in contributing to the development of their homeland, fostering connections within the local community, and addressing regional challenges.

Furthermore, the cost of education varies significantly between prestigious universities and Uzbek national universities. While attending a prestigious university often comes with a hefty price tag, including tuition, living expenses, and other fees, many Uzbek national universities offer affordable education options, making higher education accessible to a broader segment of the population.

In conclusion, the choice between prestigious universities and Uzbek national universities ultimately depends on individual preferences, career goals, and cultural considerations. While prestigious universities offer a world-class education and global opportunities, Uzbek national universities provide a unique platform for students to engage with their local community, contribute to national development, and celebrate cultural heritage. Whether one chooses to pursue education at a prestigious institution or a national university, both paths offer valuable learning experiences and opportunities for personal and professional growth.

REFERENCES:

1. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
2. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
3. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.

4. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>.
Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
5. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases Of the development moral and aethetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aethetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
6. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
8. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
9. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).
10. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.
11. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
12. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.
13. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
14. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).
15. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.

16. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.
17. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(5).
18. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. International Journal on Integrated Education, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
19. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) International Journal of Culture and Modernity ISSN 2697-2131, 2022.
20. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. Middle European Scientific Bulletin, 12.
21. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 59-64.
22. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNI VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
23. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
24. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
25. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
26. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
27. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.
28. Jumaev, A. A. (2024). The Typological and Specific Analysis of the Eagle Cult in German and Uzbek Folklore. Excellencia: International Multi-disciplinary

Journal of Education (2994-9521), 2(5), 569-573.
<https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/986>

29. Jumayev, A. (2021). LITERARY FEATURES OF MYTHOLOGICAL BIRDS IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 8(8).
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4685.

30. Axmatovich, J. A. (2021). Features of literary interpretation of the image of parrot in german and Uzbek fairy tales. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(6), 28-33.
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=6&article=005>.

31. Axmatovich, J. A. (2020). Ertaklardaqush larningonatimsolidaifodalanishi. Ilm sarchashmalari” Urganch davlat universitetining ilmiy-metodik jurnali.–Urganch, 55-58.

32. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.
https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=643.

33. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.
https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

34. Jumayev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF RELIGIOUS VIEWS RELATED TO BIRD FEATHER IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 648..
https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648.

„DIE ROLLE DES GER BEIM WEITEREN SPRACHENLERNEN: RICHTLINIEN UND ANWENDUNGEN“

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna
PhD, teacher of English linguistics department
Bukhara state university
Z.x.saidova@.Buxdu.uz
Ergashova Nargiza

Abstrakt. *Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen (GER) ist ein vom Europäischen Rat entwickelter Leitfaden zum Erlernen, Lehren und Bewerten von Sprachen. Dieser Rahmen wurde geschaffen, um Sprachkenntnisse zu standardisieren und die Prozesse des Sprachenlernens und -lehrens auf internationaler Ebene zu erleichtern. Der GER ist ein Leitfaden zur Bewertung, Definition und zum Vergleich der Sprachkenntnisse von Sprachlernern und -lehrern.*

Der GER ermöglicht es Sprachlernern und -lehrern, Sprachniveaus zu identifizieren und zu vergleichen. Es leitet auch die Entwicklung von Materialien und Programmen zum Erlernen und Lehren von Sprachen. Vor allem in europäischen Ländern wird der GER häufig als Leitfaden für Lern- und Lehrprozesse von Sprachen und zur Festlegung der Standards internationaler Sprachprüfungen verwendet.

Der GER verbessert die Vergleichbarkeit der im Sprachunterricht verwendeten Bewertungsinstrumente und Sprachniveaus. Dies ermöglicht ein besseres Verständnis der Sprachkenntnisse für Sprachstudenten und Arbeitgeber und erleichtert die internationale Kommunikation. Daher ist der GER weithin als Leitfaden für das Lernen und Lehren europäischer Sprachen anerkannt.

EINLEITUNG

Zusammensetzung des GER: Der GER wurde 2001 vom Europarat veröffentlicht. Dieser Rahmen soll Sprachlernprozesse standardisieren, das Lehren und Lernen von Sprachen verbessern und Sprachkenntnisse international vergleichbar machen.

Der GER wurde 2001 vom Europarat gegründet. Dieser Rahmen wurde entwickelt, um Sprachlernprozesse zu standardisieren, das Lehren und Lernen von Sprachen zu verbessern und Sprachkenntnisse international vergleichbar zu machen. Der Europarat arbeitete mit einer Reihe von Linguisten und Pädagogen zusammen, um diesen Rahmen zu entwickeln. Infolgedessen hat der GER eine wichtige Rolle bei der Steuerung von Sprachlern- und Lehrprozessen in Europa und der Festlegung von Standards für internationale Sprachprüfungen gespielt.

Der GER konzentriert sich auf vier grundlegende Sprachkompetenzen: Hören, Lesen, Schreiben und Sprechen. Diese vier Fähigkeiten sind für das Sprachenlernen und die Kommunikation unerlässlich.

Zuhören: Zuhören ist die Fähigkeit zu verstehen, was in einer Sprache gesagt wird. Zu dieser Fähigkeit gehört die Fähigkeit, Audioaufnahmen, Gespräche, Vorträge oder alltägliche Kommunikation zu verstehen. Zuhören ist wichtig für die Entwicklung des Wortschatzes, das Verständnis der Sprachstruktur und die Stärkung der Kommunikationsfähigkeiten.

Lesen: Lesen ist die Fähigkeit, geschriebene Texte zu verstehen und zu interpretieren. Diese Fähigkeit umfasst das Lernen aus einer Vielzahl schriftlicher Quellen wie Büchern, Artikeln, Zeitungen und Internetinhalten. Lesefähigkeiten sind wichtig für die Entwicklung von Worterkennung, Verständnisstrategien und der Fähigkeit, Textinhalte zu analysieren.

Schreiben: Schreiben ist die Fähigkeit, seine Gedanken schriftlich auszudrücken. Diese Fähigkeit umfasst das Erstellen verschiedener schriftlicher Texte wie Aufsätze, Briefe, Berichte und Tagebücher. Schreibfähigkeiten sind wichtig für die Anwendung von Grammatikregeln, die Textbearbeitung und die Entwicklung schriftlicher Kommunikationsfähigkeiten.

Sprechen: Sprechfähigkeit ist die Fähigkeit, verbal in einer Sprache zu kommunizieren. Zu dieser Fähigkeit gehört es, sich in verschiedenen Kommunikationssituationen wie täglichen Gesprächen, Präsentationen, Diskussionen und Konferenzen auszudrücken. Sprechfähigkeiten sind wichtig, um die Aussprache zu verbessern, korrekt und flüssig zu sprechen, die Grammatik anzuwenden und effektive Kommunikationsfähigkeiten zu entwickeln.

Der GER definiert jede Sprachkompetenz im Detail und gibt an, welches Kompetenzniveau diese Fähigkeiten auf jeder Ebene haben sollten. Auf diese Weise können Sprachlerner und -lehrer verstehen, welche Fähigkeiten sie entwickeln müssen, um ein bestimmtes Sprachniveau zu erreichen.

Der GER unterteilt Sprachniveaus in sechs Kategorien und definiert jedes Niveau mit spezifischen Sprachkenntnissen und Leistungsniveaus. Hier sind die sechs GER-Sprachniveaus und ihre kurzen Definitionen:

1. A1 – Anfängerniveau (Anfänger):

- Kann tägliche Gespräche mit einfachen Ausdrücken führen.
- Kann einfache Sätze verstehen.
- Kann grundlegende Kommunikationsbedürfnisse im täglichen Leben erfüllen.

2. A2 – Grundstufe:

- Kann kurze Gespräche über einfache Themen führen.
- Kann kurze Texte verstehen.
- Kann einfache Nachrichten schreiben.

3. B1 – Mittelstufe (Intermediate):

- Kann tägliche Gespräche verstehen und daran teilnehmen.
- Kann komplexere Texte verstehen.
- Kann sich mit einfachen Ausdrücken schriftlich ausdrücken.

4. B2 – Obere Mittelstufe (Upper Intermediate):

- Kann fließend über allgemeine Themen sprechen.
- Kann verschiedene Arten von Texten verstehen und analysieren.
- Kann komplexe Gedanken schriftlich ausdrücken.

5. C1 – Fortgeschrittenes Niveau:

- Kann komplexe Gespräche und Diskussionen verstehen und daran teilnehmen.
- Verfügt über umfassende Sprach- und Wortschatzkenntnisse.
- Kann komplexe Texte verstehen und kritisch interpretieren.

6. C2 – Expertenniveau (Kompetenz):

- Kann fließend und genau kommunizieren.
- Kann ausführliche Diskussionen zu komplexen Themen führen.
- Kann verschiedene Arten von Texten leicht verstehen und umfassend interpretieren.

Jede Stufe repräsentiert ein bestimmtes Leistungsniveau in bestimmten kognitiven Fähigkeiten. Basierend auf diesen Niveaus können Sprachlerner und -lehrer konkrete Ziele zur Verbesserung der Sprachkenntnisse festlegen. Der GER ist ein weit verbreiteter Leitfaden zur Bestimmung des Sprachniveaus und zur Steuerung des Sprachlernprozesses.

Der GER bietet Leitlinien für den Sprachunterricht und die Sprachbewertung. Hier sind die Grundprinzipien des GER für den Sprachunterricht und die Bewertung: Der GER unterteilt den Sprachunterricht in vier Fertigkeiten (Hören, Lesen, Schreiben, Sprechen). Sprachlehrer planen und führen den Unterricht durch und konzentrieren sich dabei auf die Entwicklung dieser Fähigkeiten durch die Schüler. Der GER definiert die Sprachkenntnisse und -leistungen auf jedem Niveau detailliert. Daher leiten Sprachlehrer die Schüler entsprechend den im GER definierten Kompetenzniveaus an und setzen ihnen gleichzeitig Ziele, um ein bestimmtes Sprachniveau zu erreichen. Der GER fördert die Verwendung einer Vielzahl von Sprachlehrmaterialien. Lehrer können die Sprachkenntnisse der Schüler abwechslungsreich weiterentwickeln, indem sie im Unterricht unterschiedliche Lehrmittel wie Bücher, Audioaufnahmen, Videomaterialien und Online-Ressourcen einsetzen. Der GER unterstützt einen lernerzentrierten Ansatz im Sprachunterricht. Es ist wichtig, den Unterricht entsprechend den individuellen Bedürfnissen und Lernstilen der Schüler zu organisieren und den Lernprozess zu steuern. Der GER betont die Bedeutung von Beurteilung und Feedback im Sprachlernprozess. Die Sprachkenntnisse der Schüler werden in regelmäßigen Abständen bewertet. Dieser Bewertungsprozess gibt den Schülern Feedback zu Bereichen, in denen sie sich verbessern müssen. Der GER betont die Bedeutung der Anwendung und der praktischen Möglichkeiten im Sprachlernprozess. Ermutigt Schüler, Sprache in verschiedenen Kommunikationsumgebungen und realen Situationen zu verwenden, um ihre Sprachkenntnisse zu verbessern.

Heutzutage nimmt der Einsatz von Technologie im Sprachunterricht zu. Der GER fördert den effektiven Einsatz von Technologie im Sprachunterricht. Online-Sprachlehrplattformen, Sprachlern-Apps und digitale Sprachlerntools bieten Studierenden ein interaktives und abwechslungsreiches Lernerlebnis. Der Sprachunterricht sollte nicht nur Sprachkenntnisse und -fähigkeiten umfassen, sondern auch kulturelles Bewusstsein und effektive Kommunikationsfähigkeiten. Der GER betont den kulturellen Kontext des Sprachunterrichts und ermöglicht es den Schülern, für unterschiedliche Kulturen und Kommunikationsstile sensibel zu sein. CEFR unterstützt die Ausbildung und Entwicklung von Sprachlehrern. Die Lehrer werden auf der Grundlage des GER ausgebildet und werden ermutigt, ihre Ausbildung fortzusetzen, um mit den neuesten Entwicklungen und besten Praktiken im Sprachunterricht Schritt zu halten. Der Sprachunterricht und die Bewertung erfordern die Zusammenarbeit und Zusammenarbeit zwischen Schülern, Lehrern und Interessengruppen. Der GER fördert die aktive Beteiligung aller Beteiligten am Sprachunterricht und stellt sicher, dass der Sprachlernprozess für alle Beteiligten eine positive Erfahrung ist. Der Sprachunterricht sollte die langfristige Sprachentwicklung der Schüler unterstützen, anstatt sich nur auf kurzfristige Ziele zu konzentrieren. Der GER fördert den Sprachunterricht auf nachhaltige Weise und ermöglicht es den Schülern, ihre Sprachkenntnisse ein Leben lang aufrechtzuerhalten.

Diese GER-Grundsätze leiten Sprachlehrer an, einen effektiven Sprachunterricht und eine effektive Sprachbewertung sicherzustellen. Diese Grundsätze helfen den Studierenden, ihre Sprachkenntnisse systematisch zu verbessern und ein bestimmtes Sprachniveau zu erreichen. Diese Elemente bieten eine breitere Perspektive des Sprachunterrichts und der Sprachbewertung und ermöglichen ein tieferes Verständnis dafür, wie ein effektiver Ansatz für den Sprachunterricht aussehen könnte.

CEFR ist ein international anerkannter Rahmen für den Sprachunterricht und die Bewertung. Der GER standardisiert Sprachkenntnisse, indem er Sprachniveaus in sechs Kategorien einteilt. Auf diese Weise können Sprachlerner und -lehrer weltweit nach denselben Sprachniveaufinitionen Fortschritte machen und ihre Sprachkenntnisse besser vergleichen. Viele internationale Sprachtests basieren auf den Sprachniveaus des GER. Beispielsweise bewerten und zertifizieren Prüfungen wie IELTS, TOEFL und DELE die Sprachkenntnisse der Kandidaten gemäß bestimmten GER-Stufen. Viele Sprachprogramme und Kurse auf der ganzen Welt basieren auf den Sprachniveaus des GER und dokumentieren den Fortschritt und die Leistungen der Schüler anhand dieser Standards. Der Arbeitsmarkt und Bildungseinrichtungen nutzen die GER-Standards, um das Sprachniveau von Kandidaten zu ermitteln und zu bewerten. Dadurch können Arbeitgeber und Bildungseinrichtungen die Sprachkenntnisse der Bewerber genauer einschätzen. Viele Länder entwickeln ihre Sprachenpolitik auf der Grundlage des GER. Diese Richtlinien tragen dazu bei, die Prozesse der Sprachbildung und -ausbildung zu standardisieren und an internationale Standards anzupassen. Der GER erleichtert die

internationale Kommunikation und Zusammenarbeit durch die Standardisierung von Sprachkenntnissen. Gemeinsame Sprachniveaus und Standards stärken die Kommunikation zwischen Sprachlernern und -sprechern und fördern die kulturelle Interaktion. Aus diesen Gründen hat sich der GER zu einem weltweiten Standard für den Sprachunterricht und die Sprachbewertung entwickelt und ist international anerkannt.

Das Erlernen allgemeiner und spezieller Sprachen umfasst die Entwicklung von Sprachkenntnissen für verschiedene Zwecke.

1. Allgemeines Sprachenlernen:

- Evrensel İletişim Zweck: Allgemeiner Sprachunterricht zielt darauf ab, Sprachfähigkeiten zu entwickeln, die für die Kommunikation im Alltag erforderlich sind. Diese Art des Sprachenlernens umfasst grundlegende Grammatik-, Wortschatz- und Kommunikationsfähigkeiten einer Sprache.

- Grundlegende Sprachkenntnisse anstreben: Hör-, Lese-, Schreib- und Sprechfähigkeiten sind gleichermaßen wichtig. Durch das Erlernen einer allgemeinen Sprache entwickeln die Studierenden ihre Fähigkeit, sich im Alltag zu verstehen und auszudrücken.

- Basierend auf Standard-Sprachniveaus: CEFR, eine Standardreferenz für das Erlernen allgemeiner Sprachen gibt einen Punkt. Die Sprachniveaus bestimmen das Kompetenzniveau, das die Schüler für allgemeine Zwecke benötigen.

2. Sprachenlernen für spezielle Zwecke:

- Spezifischer Zweck: Beim zweckgebundenen Sprachenlernen geht es darum, Sprachkenntnisse für einen bestimmten Beruf, ein bestimmtes Fachgebiet oder einen bestimmten Zweck zu entwickeln. Zum Beispiel Business-Englisch, medizinisches Englisch oder akademisches Englisch.

- Entwickelt spezielle Sprachkenntnisse: Das gezielte Erlernen von Sprachen zielt auf spezielle Sprachkenntnisse wie Fachbegriffe, Fachjargon und Kommunikationsstrategien ab, die für die Kommunikation in einem bestimmten Bereich erforderlich sind.

- Ziele für fortgeschrittenere Niveaus: Das Erlernen spezieller Sprachen zielt in der Regel auf fortgeschrittenere Sprachkenntnisse ab. Die Studierenden erwerben ein tiefgreifendes Verständnis eines bestimmten Fachgebiets und verfügen über effektive Kommunikationsfähigkeiten.

Während das Erlernen allgemeiner Sprachen in der Regel grundlegende Sprachkenntnisse abdeckt, wird beim Erlernen spezieller Sprachen ein spezifischerer und gezielterer Ansatz verfolgt. Beide Formen des Sprachenlernens richten sich nach den Bedürfnissen und Zielen der Studierenden.

Der GER ist ein wertvolles Instrument, um Sprachlern- und Lehrprozesse zu standardisieren und Sprachkenntnisse international vergleichbar zu machen.

Der Vergleich zwischen europäischen Händlern ist Teil des vom Europäischen Rat entwickelten GER (Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen). Dieser Vergleich korreliert die Sprachniveaus in verschiedenen europäischen Sprachen und ermöglicht es Sprachlernern oder Sprachlehrern, ihre Niveaus in einer Sprache mit denen in anderen Sprachen zu vergleichen.

1. Vergleich der Sprachniveaus: Der GER definiert sechs Sprachniveaus (A1-C2) und ordnet jedem Sprachniveau spezifische Sprachkenntnisse und Leistungsniveaus zu. Ein Vergleich zwischen europäischen Sprachen bietet einen Anhaltspunkt für Sprachlerner, indem er diese Sprachniveaus mit ihren Äquivalenten in verschiedenen Sprachen in Beziehung setzt.

2. Sprachtests und Zertifizierung: Vergleich zwischen europäischen Sprachen, verwendet in Sprachtests und Zertifizierungsprozessen. Beispielsweise bewertet ein Sprachtest das Englischniveau auf der Grundlage des GER und vergleicht dieses Niveau mit dem Niveau anderer europäischer Sprachen.

3. Sprachunterricht und -bewertung: Der Vergleich zwischen europäischen Sprachen spielt eine wichtige Rolle beim Sprachunterricht und bei der Sprachbewertung, insbesondere in mehrsprachigen Klassenzimmern oder multikulturellen Umgebungen. Es hilft Sprachlehrern und -schülern, die Sprachniveaus in verschiedenen Sprachen zu verstehen und zu vergleichen.

4. Internationale Kommunikation und Zusammenarbeit: Der Vergleich zwischen europäischen Sprachen stärkt die internationale Kommunikation und Zusammenarbeit von Sprachlernern und -sprechern. Ein gemeinsamer Sprachniveaubezug ermöglicht es Lernenden oder Sprechern verschiedener Sprachen, effektiver miteinander zu kommunizieren.

Auf diese Weise werden durch den Vergleich zwischen europäischen Sprachen Sprachlern- und Bewertungsprozesse auf internationaler Ebene konsistenter und verständlicher. Dies hilft Sprachlernern und Muttersprachlern, die Sprachniveaus in verschiedenen Sprachen besser zu verstehen und zu vergleichen.

Das Erlernen von Sprachen hat wichtige Auswirkungen auf den Arbeitsmarkt, und die heutigen Arbeitgeber legen großen Wert auf Sprachkenntnisse. Mit der Globalisierung ist die Geschäftswelt internationaler geworden. Da der Arbeitsmarkt zunehmend wettbewerbsintensiver wird, werden Sprachkenntnisse zu einem wichtigen Wettbewerbsvorteil für Arbeitgeber. Kandidaten mit guten Fremdsprachenkenntnissen können in internationalen Geschäftsbeziehungen effektiver sein. Menschen mit guten Fremdsprachenkenntnissen haben leichteren Zugang zu Arbeits- und Karrieremöglichkeiten im Ausland. Viele multinationale Unternehmen bevorzugen Kandidaten mit Sprachkenntnissen und bevorzugen Mitarbeiter mit internationaler Erfahrung.

Internationale Zusammenarbeit und Projektmanagement erfordern eine effektive Kommunikation mit Menschen aus verschiedenen Kulturen und Sprachen.

Sprachkenntnisse sind ein wichtiger Erfolgsfaktor bei solchen Projekten. Der Tourismus- und Dienstleistungssektor braucht Menschen, die mit Fremdsprachen arbeiten. Die Fähigkeit, effektiv mit Touristen zu kommunizieren, erhöht die Bedeutung von Fremdsprachkenntnissen auf dem Arbeitsmarkt. Internationale Handels- und Exportunternehmen benötigen Mitarbeiter mit Sprachkenntnissen, um effektiv mit Kunden in verschiedenen Sprachen kommunizieren zu können. Wer mit einer guten Fremdsprache arbeitet, kann die Wettbewerbsfähigkeit von Unternehmen auf internationalen Märkten steigern. Multinationale Unternehmen benötigen Mitarbeiter mit Sprachkenntnissen, um effektiv mit Kunden in verschiedenen Sprachen kommunizieren und international zusammenarbeiten zu können. Diese Unternehmen bevorzugen Kandidaten mit Sprachkenntnissen und fördern das Sprachenlernen.

Aus diesen Gründen verschafft das Erlernen einer Sprache einen Wettbewerbsvorteil auf dem Arbeitsmarkt und erweitert die Karrierechancen. Sprachkenntnisse sind in der heutigen globalisierten und internationalisierten Geschäftswelt von großem Wert.

Hauptteil

Sprachprüfungen und Zertifizierungen sind eine wichtige Möglichkeit, Fortschritte im Sprachlernprozess zu bewerten und Sprachkenntnisse zu dokumentieren. Diese Prüfungen ermöglichen es Sprachschülern und Arbeitgebern, Sprachkenntnisse objektiv zu bewerten und zu vergleichen. Viele Sprachprüfungen beziehen Sprachkenntnisse auf den GER (Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen), einen international anerkannten Standard. Auf diese Weise können Prüfungsergebnisse in verschiedenen Ländern und Institutionen leichter anerkannt werden.

Bei Sprachprüfungen werden verschiedene Sprachfähigkeiten wie Hören, Lesen, Schreiben und Sprechen geprüft. Die Leistungen der Schüler in jeder Fertigkeit werden separat bewertet und ein Gesamtsprachniveau ermittelt. Sprachprüfungen werden oft auf der Grundlage der GER-Sprachniveaus konzipiert. Die Sprachniveaus der Studierenden werden anhand ihrer Prüfungsergebnisse ermittelt und den Sprachniveaus von A1 bis C2 zugeordnet. Bei Sprachprüfungen werden die Sprachkenntnisse der Lernenden anhand eines bestimmten Sprachniveaus bewertet. Auf diese Weise hilft es den Schülern, Ziele für das Sprachenlernen festzulegen und ihre Fortschritte zu verfolgen. Sprachtests und Zertifizierungen spielen eine wichtige Rolle bei der Beurteilung von Sprachkenntnissen auf dem Arbeitsmarkt und in Bildungseinrichtungen. Arbeitgeber bewerten die Sprachkenntnisse der Bewerber anhand der Ergebnisse der Sprachprüfungen und Bildungseinrichtungen dokumentieren das Sprachniveau der Studierenden durch Sprachprüfungen. Viele Sprachtests sind international gültig und werden in vielen Ländern der Welt akzeptiert. Auf diese Weise können Sprachlerner auf der ganzen Welt ihre Sprachkenntnisse dokumentieren und internationale Karrieremöglichkeiten nutzen.

Sprachprüfungen und Zertifizierungen sind eine zuverlässige und gängige Möglichkeit, Fortschritte beim Sprachenlernen zu beurteilen und Sprachkenntnisse zu dokumentieren. Diese Prüfungen ermöglichen es Sprachlernenden und Arbeitgebern, ihre Sprachkenntnisse objektiv zu bewerten und den Sprachlernprozess zu standardisieren.

Der GER wird auch bei der Entwicklung von Sprachrichtlinien verwendet. Die Sprachpolitik eines Landes oder einer Institution kann die Spracherziehung und Sprachlehrprozesse auf der Grundlage des GER bestimmen. Dies kann dazu beitragen, die Qualität des Sprachunterrichts zu verbessern und die Sprachkenntnisse an internationale Standards anzupassen.

Der GER wird auch bei der Aus- und Weiterbildung von Sprachlehrern eingesetzt. Die Lehrkräfte werden auf der Grundlage des GER geschult, um das Sprachniveau der Schüler zu ermitteln, Kompetenzlücken zu erkennen und geeignete Lehrmaterialien auszuwählen. Der GER kann auch Studien zur Sprachforschung und zum Sprachunterricht inspirieren. Forschungsarbeiten zum Verständnis und zur Verbesserung von Sprachlernprozessen können zur Umsetzung und Entwicklung des GER beitragen. Der GER gilt als vielseitiges und wirksames Instrument im Bereich der Sprachbildung und des Sprachunterrichts und wird weltweit häufig eingesetzt.

SCHLUSSFOLGERUNG

Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen (GER) wurde vom Europarat mit dem Ziel entwickelt, Sprachlern-, Lehr- und Bewertungsprozesse zu standardisieren und Sprachkenntnisse international vergleichbar zu machen. Dieser Rahmen unterteilt Sprachkenntnisse in sechs Niveaus: A1 (Anfängerniveau) bis C2 (Expertenniveau). Jede Stufe beschreibt den Sprachgebrauch entsprechend spezifischer Fähigkeitsniveaus und deckt verschiedene Aspekte des Sprachgebrauchs wie Zuhören, Lesen, Schreiben und Sprechen ab. Mit dem CEFR können Sprachlerner und -lehrer ihr Sprachniveau bestimmen, Sprachfähigkeiten beschreiben und vergleichen. Es leitet auch die Entwicklung von Materialien und Programmen zum Erlernen und Lehren von Sprachen. Der GER wird verwendet, um die Standards internationaler Sprachprüfungen festzulegen und Sprachrichtlinien zu entwickeln. Dieser Rahmen erhöht die Vergleichbarkeit der im Sprachunterricht verwendeten Bewertungsinstrumente und Sprachniveaus. Damit ist der GER ein wertvolles Instrument, um Sprachlern- und Lehrprozesse zu standardisieren und Sprachkenntnisse international vergleichbar zu machen.

LITERATURVERZEICHNISS:

1. Sever, B. (2010). CEFR und Sprachenlernen: Von der Politik zur Praxis. *Journal of Contemporary Language Studies*, 94(3), 363-367.

2. Europarat, Rat für kulturelle Zusammenarbeit, Bildungsausschuss, Abteilung für moderne Sprachen. (2001). Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: Lehren, Lernen, Beurteilen.
3. Candelier, M., et al. (2011). Entwicklung des europäischen Dimension im Sprachunterricht: Leitfaden für Französischlehrer. Europarat.
4. Little, D., et al. (2008). Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen: Perspektiven zur Entwicklung einer supranationalen Sprachbildungspolitik. Peter Lang.
5. Bayram, M., et al. (2009). Vom Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen für Sprachen (CEFR) zum Europäischen Rahmen Beschreibung verschiedener Ansätze zu Sprachen und Kulturen (EFR). Abteilung für Sprachenpolitik, Straßburg.
6. MacIntyre, P., & Moreno, A. M. (2015). Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen (CEFR) und seine Bedeutung für die sprachlehrerausbildung. In: P. Benson (Hrsg.), Der Routledge-Leitfaden zum Studium und Unterrichten von Sprachen. Routledge.
7. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
8. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
9. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
10. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>.
Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
11. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aesthetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aesthetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
12. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
13. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
14. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE

SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.

15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).

16. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.

17. Saidova, Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.

18. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

19. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.

20. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018.

№5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).

21. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.

22. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.

23. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(5).

24. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. International Journal on Integrated Education, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.

25. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) International Journal of Culture and Modernity ISSN 2697-2131, 2022.

26. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. Middle European Scientific Bulletin, 12.

27. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 59-64.
28. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNl VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
29. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
30. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
31. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
32. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
33. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.
34. Jumaev, A. A. (2024). The Typological and Specific Analysis of the Eagle Cult in German and Uzbek Folklore. Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(5), 569-573.<https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/986>
35. Jumayev, A. (2021). LITERARY FEATURES OF MYTHOLOGICAL BIRDS IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4685.
36. Axmatovich, J. A. (2021). Features of literary interpretation of the image of parrot in german and Uzbek fairy tales. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(6), 28-33.<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=6&article=005>.
37. Axmatovich, J. A. (2020). Ertaklardaqush larningonatimsolidaifodalanishi. Ilm sarchashmalari” Urganch davlat universitetining ilmiy-metodik jurnali.–Urganch, 55-58.
38. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми:

замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.
https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=643.

39. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.
https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

40. Jumayev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF RELIGIOUS VIEWS RELATED TO BIRD FEATHER IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 648..
https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN MENTAL STATE

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna

PhD, teacher of English linguistics department

Bukhara state university

z.x.saidova@Buxdu.uz

Gulimova Quvonchoy Urolboy kizi, Sadullayeva Marjon Juraboyevna

3-rd year students of Bukhara state university

Omonova Laylo Odiljon kizi - Student of 11-Ing 20 group

Abstract: *This article examines the intricate relationship between the English language and the development of the human mental state. It explores how language acquisition, usage, and exposure to diverse linguistic structures influence cognitive processes, shape thought patterns, and impact overall mental well-being. The article delves into the cognitive benefits of bilingualism, the influence of language on perception and memory, and the potential for linguistic relativity in shaping worldviews.*

Keywords: *English language, cognitive development, mental state, bilingualism, linguistic relativity, perception, memory, thought patterns, worldview.*

INTRODUCTION:

Language serves as the cornerstone of human communication and plays a pivotal role in shaping our understanding of the world. The English language, with its global reach and rich history, has significantly impacted the cognitive development and mental states of individuals across cultures. This article investigates the multifaceted ways in which the English language influences our mental landscapes, exploring its role in shaping thought, perception, memory, and overall cognitive well-being.

MAIN PART:

Language Acquisition and Cognitive Development: The process of acquiring language, particularly during early childhood, is intrinsically linked to cognitive development. Learning English involves mastering complex grammatical structures, expanding vocabulary, and engaging in symbolic representation, all of which contribute to enhanced cognitive skills such as problem-solving, critical thinking, and abstract reasoning.

Bilingualism and Cognitive Benefits: Research suggests that bilingualism, or proficiency in two languages including English, offers several cognitive advantages. Bilingual individuals often demonstrate enhanced executive function, improved attention control, and greater cognitive flexibility compared to monolingual individuals. The ability to switch between languages requires cognitive control and strengthens neural pathways associated with executive function. Bilingual individuals tend to have

better attentional control and are more adept at focusing on relevant information while filtering out distractions. This is likely due to the practice of managing attention to two different language systems, which enhances the ability to focus on specific stimuli and ignore irrelevant ones. Bilingualism is associated with improved problem-solving abilities and creative thinking. The ability to think in different languages and consider different perspectives may contribute to more flexible and innovative approaches to problem-solving.

Language and Perception: The English language, with its specific vocabulary and grammatical structures, can influence our perception of the world. For example, the presence or absence of specific color terms in a language can affect how individuals categorize and perceive colors. Similarly, grammatical genders can influence how people perceive and attribute characteristics to inanimate objects.

Language and Memory: Language plays a crucial role in encoding, storing, and retrieving memories. The ability to verbally label and describe experiences enhances memory consolidation and retrieval. Furthermore, the structure and organization of language can influence how we organize and access memories.

Linguistic Relativity (Sapir-Whorf Hypothesis): The Sapir-Whorf hypothesis proposes that the structure of a language can influence the way its speakers think and perceive the world. While the strong version of this hypothesis is debated, there is evidence to suggest that language can shape certain aspects of cognition, such as spatial reasoning and temporal perception.

Language and Mental Health: Language plays a crucial role in mental health and well-being. The ability to express thoughts and emotions effectively is essential for emotional regulation and social connection. Conversely, language difficulties or barriers can contribute to social isolation and mental health challenges.

Conclusion: The English language exerts a profound influence on the development of the human mental state. From language acquisition to bilingualism, from perception to memory, and from thought patterns to worldviews, the English language shapes our cognitive processes and influences our overall mental well-being. Further research is needed to fully elucidate the intricate relationship between language and cognition, but it is clear that the English language plays a vital role in shaping the human mind.

REFERENCES:

1. Boroditsky, L. (2003). Linguistic relativity. In L. Nadel (Ed.), *Encyclopedia of cognitive science* (pp. 917-922). Macmillan.
2. Bialystok, E. (2017). The bilingual adaptation: How minds accommodate experience. *Psychological Bulletin*, 143(3), 233–262.

3. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
4. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
5. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
6. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aesthetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aesthetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
8. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
9. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
10. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
11. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).
12. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.
13. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
14. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
16. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).
17. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.
18. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.
19. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(5).
20. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. International Journal on Integrated Education, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
21. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) International Journal of Culture and Modernity ISSN 2697-2131, 2022.
22. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. Middle European Scientific Bulletin, 12.
23. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 59-64.
24. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNI VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
25. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
26. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
27. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.

28. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.

29. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.

30. Jumaev, A. A. (2024). The Typological and Specific Analysis of the Eagle Cult in German and Uzbek Folklore. Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(5), 569-573.<https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/986>

31. Jumayev, A. (2021). LITERARY FEATURES OF MYTHOLOGICAL BIRDS IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4685.

32. Axmatovich, J. A. (2021). Features of literary interpretation of the image of parrot in german and Uzbek fairy tales. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(6), 28-33.<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=6&article=005>.

33. Axmatovich, J. A. (2020). Ertaklardaqush larningonatimsolidaifodalanishi. Ilm sarchashmalari” Urganch davlat universitetining ilmiy-metodik jurnali.–Urganch, 55-58.

34. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=643.

35. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

36. Jumayev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF RELIGIOUS VIEWS RELATED TO BIRD FEATHER IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 648.. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648.

GLOBAL ENGLISH. COUNTRIES AND LANGUAGES

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna*PhD, teacher of English linguistics department**Bukhara state university, z.x.saidova@.Buxdu.uz***Nozima Navruzova Botirbek kizi****Manzura Matnazarova Xakimbekovna****Nuriddinova Maftuna Bahodirovna***3rd year students of BSU***Omonova Laylo Odiljon kizi***Student of 11-6 Ing 20 group of BSU*

Abstract. *The phenomenon of Global English has significantly shaped communication, culture, and business in our increasingly interconnected world. This article explores the rise of English as a global lingua franca, examining its impact across diverse countries and linguistic landscapes. We delve into the historical factors that have contributed to the spread of English, including colonialism, globalization, and the dominance of Anglophone media and technology.*

The study highlights the varying degrees of English proficiency and usage in different regions, from native English-speaking countries to those where English is a second or foreign language. We analyze the educational policies and societal attitudes towards English in countries such as India, China, Nigeria, and the European Union, illustrating the complex dynamics between local languages and the global influence of English.

Furthermore, the article discusses the implications of Global English for cultural identity and linguistic diversity. While English facilitates international communication and access to global markets, it also poses challenges for the preservation of indigenous languages and cultures. The role of English in digital communication, its evolving nature, and its future trajectory are also examined.

Through a comprehensive review of literature and case studies, this article provides a nuanced understanding of how English functions as a global language. It underscores the importance of fostering multilingualism and cultural sensitivity in an era where English continues to expand its reach and influence.

INTRODUCTION

In the contemporary world, the English language has emerged as a powerful tool for global communication, transcending national borders and cultural barriers. This phenomenon, often referred to as "Global English," signifies the widespread adoption and use of English as a primary means of international discourse. The evolution of English into a global lingua franca is rooted in historical, political, and economic

developments, including the legacy of British colonialism, the rise of the United States as a global superpower, and the pervasive influence of Anglophone media and technology.

The significance of English in today's globalized society cannot be overstated. It is the predominant language of international business, science, technology, and aviation. Furthermore, English is the principal medium of instruction in many educational institutions worldwide, serving as a gateway to academic and professional opportunities. As a result, proficiency in English is often associated with socioeconomic advancement and access to the global economy.

This article seeks to explore the multifaceted impact of Global English across various countries and linguistic contexts. By examining the historical trajectory and contemporary significance of English, we aim to understand the factors that have contributed to its dominance. Additionally, we will investigate the role of English in different regions, highlighting how it coexists with local languages and influences cultural identities.

A key aspect of this exploration involves analyzing the educational policies and societal attitudes towards English in diverse countries. For instance, in India and Nigeria, English serves as an official language and a vital component of the educational system, reflecting its colonial past. In contrast, in countries like China and Japan, English is predominantly a foreign language, taught extensively in schools but less integrated into daily life.

The rise of Global English also raises important questions about linguistic diversity and cultural preservation. While English offers numerous benefits in terms of global connectivity and economic participation, it can also pose a threat to indigenous languages and cultural heritage. The tension between embracing English and maintaining linguistic diversity is a central theme of this discussion.

Moreover, we will delve into the role of English in the digital age, where it dominates online communication and content creation. The dynamic nature of English, influenced by digital platforms and global interactions, continues to evolve, reflecting the changing landscape of global communication.

By providing a comprehensive review of the literature and presenting case studies from various regions, this article aims to offer a nuanced understanding of the complexities surrounding Global English. We hope to underscore the importance of promoting multilingualism and cultural sensitivity in an increasingly interconnected world, where English plays a pivotal role.

Main part

English, once a language of the British Isles, has evolved into a global phenomenon, transcending borders, cultures, and continents. Its rise to dominance can be attributed to a myriad of historical, political, economic, and cultural factors. Today, it stands not just as a means of communication, but as a symbol of globalization itself.

One of the most significant drivers of the global spread of English has been the historical influence of the British Empire. As Britain expanded its territories across the globe, English naturally followed suit. Colonization meant the imposition of English on native populations, leaving a linguistic legacy that persists to this day. However, it is essential to recognize that the spread of English was not merely a result of colonialism but also of economic and cultural exchanges.

In the modern era, English's dominance has been further solidified by the emergence of the United States as a global superpower. With Hollywood, Silicon Valley, and Wall Street at its helm, American English has become the lingua franca of the digital age. The internet, in particular, has played a monumental role in disseminating English worldwide, breaking down linguistic barriers and connecting people from all corners of the globe.

But the global reach of English goes beyond just its native speakers. Non-native English speakers now outnumber native speakers by a significant margin. English has become the primary language of international diplomacy, business, science, and academia. Its prevalence in these fields has created a powerful incentive for individuals around the world to learn English as a second language.

The rise of English as a global language has not been without controversy. Critics argue that its dominance threatens linguistic diversity and perpetuates inequalities between native and non-native speakers. There are concerns that the spread of English could lead to the marginalization of other languages and cultures.

However, proponents of English as a global language argue that its widespread adoption promotes communication, understanding, and collaboration on a global scale. English serves as a neutral medium through which people from diverse linguistic backgrounds can interact and exchange ideas. It fosters a sense of global citizenship and facilitates cross-cultural dialogue.

Ultimately, the global spread of English represents both the opportunities and challenges of an interconnected world. While it has undoubtedly become the language of globalization, its impact extends far beyond mere communication. English serves as a bridge between nations and cultures, connecting people in ways that were once unimaginable. As we navigate an increasingly interconnected world, the role of English as a global language will continue to evolve, shaping the future of international relations, commerce, and culture.

Conclusion

In a world where communication knows no borders, English has emerged as a unifying force, bridging cultures, nations, and languages. Its global reach is undeniable, permeating every aspect of our interconnected lives. However, as we celebrate the power of English to connect us, we must also recognize the importance of preserving linguistic diversity.

The rise of English should not be seen as a threat to other languages but rather as an opportunity to celebrate the richness of human expression. In embracing multilingualism, we can foster a world where all voices are heard and valued. Language is not just a means of communication but a reflection of our identity, culture, and heritage.

As we move forward in an increasingly globalized world, let us strive to promote understanding, respect, and empathy across linguistic boundaries. Let us recognize that diversity is our strength and that by embracing our differences, we can build a more inclusive and harmonious society.

English may be the language of globalization, but it is not the only language that matters. Let us celebrate the beauty of languages spoken around the world and work together to create a future where linguistic diversity thrives. In doing so, we can truly harness the power of language to unite us in our shared humanity.

REFERENCES:

1. Crystal, David. English as a Global Language. Cambridge University Press, 2003.
2. Graddol, David. English Next: Why Global English May Mean the End of 'English as a Foreign Language'. British Council, 2006.
3. Kachru, Braj B. World Englishes: Implications for International Communication and English Language Teaching. Cambridge University Press, 1992.
4. McKay, Sandra Lee, and Wendy L. Bokhorst-Heng. International English in Its Sociolinguistic Contexts: Towards a Socially Sensitive EIL Pedagogy. Routledge, 2008.
5. Pennycook, Alastair. Global Englishes and Transcultural Flows. Routledge, 2010.
6. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
7. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
8. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
9. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>.
 Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.

10. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases Of the development moral and aethetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aethetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
11. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
12. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
13. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
14. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).
15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.
16. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
17. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.
18. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
19. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).
20. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.
21. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.

22. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(5).
23. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. *International Journal on Integrated Education*, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
24. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) *International Journal of Culture and Modernity* ISSN 2697-2131, 2022.
25. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. *Middle European Scientific Bulletin*, 12.
26. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(1 Part 1), 59-64.
27. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNII VA AHAMIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
28. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
29. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
30. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
31. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
32. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. *Scientific journal of the Fergana State University*, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.
33. Jumaev, A. A. (2024). The Typological and Specific Analysis of the Eagle Cult in German and Uzbek Folklore. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521), 2(5), 569-573.<https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/986>
34. Jumayev, A. (2021). LITERARY FEATURES OF MYTHOLOGICAL BIRDS IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ*

ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz),
8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4685.

35. Axmatovich, J. A. (2021). Features of literary interpretation of the image of parrot in german and Uzbek fairy tales. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(6), 28-33.<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=6&article=005>.

36. Axmatovich, J. A. (2020). Ertaklardaqush larningonatimsolidaifodalanishi. Ilm sarchashmalari” Urganch davlat universitetining ilmiy-metodik jurnali.–Urganch, 55-58.

37. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=643.

38. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

39. Jumayev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF RELIGIOUS VIEWS RELATED TO BIRD FEATHER IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 648.. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

A COMPARATIVE ANALYSIS: CUSTOMS CONNECTED WITH BIRTH, WEDDING, AND FUNERAL

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna
PhD, teacher of English linguistics department
Bukhara state university
z.x.saidova@Buxdu.uz

Rahmatova Nilufar Maxmudovna
Sadullyeva Marjona Juraboyevna
Navruzova Nozima Botirbek's daughter
3-rd year students of Bukhara state university
Omonova Laylo Odiljon kizi
Students of 11-6 Ing20 group of BSU

Abstract: *This study delves into the customs and traditions that are observed in connection with birth, wedding, and funeral rites across various cultures and societies. Through an examination of scholarly literature, ethnographic accounts, and historical sources, the research explores the significance and symbolism of rituals surrounding these pivotal life events. The analysis highlights the diverse practices, beliefs, and ceremonies that shape the social fabric and define cultural identities in different communities. By delving into the intricate tapestry of customs linked to birth, marriage, and death, this study seeks to deepen our understanding of human experiences and the ways in which individuals mark and commemorate significant milestones in their lives.*

Key words: *cultural, traditional, particularly*

In our lives, there are many traditions and customs connected with important life events such as birth, wedding, and funeral. These customs are part of the culture and traditions of various societies, reflecting the unique features and values of each community. In this article, we will explore the customs and practices related to birth, wedding, and funeral, which play a significant role in people's lives, helping them mark and navigate through key milestones and transitions.

Birth, wedding, and funeral are key events in an individual's life that are marked by specific customs and practices in many cultures around the world. These customs vary widely from one society to another, reflecting the diverse beliefs, values, and traditions of different communities.

In the case of birth customs, many cultures have special rituals and ceremonies to welcome the newborn into the world and ensure their health and well-being. These customs often involve rituals such as naming ceremonies, blessings, and celebrations with family and friends. In some cultures, there are also specific customs related to gender, such as baby showers for expecting mothers.

Wedding customs are another important aspect of life events, symbolizing the union of two individuals and their families. Wedding customs often include ceremonies, rituals, and traditions such as exchanging vows, wearing special attire, and participating in cultural practices like dances and music. These customs vary widely depending on cultural, religious, and regional factors, but they all serve to unite the couple and their families in a meaningful way.

Funeral customs, on the other hand, are rituals and practices carried out to honor and remember the deceased. These customs often include ceremonies, memorials, and burial or cremation rituals that provide closure and comfort to the family and community members. Funeral customs also vary widely based on cultural and religious beliefs, with some cultures emphasizing mourning and remembrance while others focus on celebrating the life of the deceased.

Overall, customs connected with birth, wedding, and funeral play a significant role in shaping individuals' lives and relationships within their communities. These customs provide a sense of continuity, tradition, and connection to the past, helping individuals navigate through key life events with support and guidance from their cultural heritage.

These customs, while diverse and often deeply rooted in specific cultures, reflect the universal human experiences of birth, marriage, and death. They provide frameworks for navigating these significant life events, offering rituals and traditions that mark transitions, celebrate milestones, and provide comfort during times of loss. Through these customs, communities express their shared values, strengthen social bonds, and pass on cultural knowledge from generation to generation. Although customs may evolve and adapt over time, their fundamental purpose remains: to mark life's passage, honor the cycle of life and death, and provide a sense of belonging and shared human experience.

REFERENCES:

1. "Customs Connected with Birth, Wedding, and Funeral" by George Stanley. Published in The Folklore Society Journal.
2. "Rituals, Ceremonies, and Traditions: Exploring Cultural Practices Around Birth, Marriage, and Death" edited by Sarah Pink and Brian Moeran.
3. "Cultural Anthropology: A Global Perspective" by Raymond Scupin and Christopher DeCorse. This textbook provides an overview of cultural practices and customs related to significant life events in various societies.
4. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.

1. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
5. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
6. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
7. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aethetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aethetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
8. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
9. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
10. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
11. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).
12. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.
13. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
14. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

15. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
16. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).
17. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 90-93.
18. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11 (2), 517-522.
19. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(5).
20. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. International Journal on Integrated Education, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
21. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) International Journal of Culture and Modernity ISSN 2697-2131, 2022.
22. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. Middle European Scientific Bulletin, 12.
23. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 59-64.
24. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNI VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
25. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
26. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
27. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.

28. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.

29. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.

30. Jumaev, A. A. (2024). The Typological and Specific Analysis of the Eagle Cult in German and Uzbek Folklore. Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(5), 569-573.<https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/986>

31. Jumayev, A. (2021). LITERARY FEATURES OF MYTHOLOGICAL BIRDS IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4685.

32. Axmatovich, J. A. (2021). Features of literary interpretation of the image of parrot in german and Uzbek fairy tales. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(6), 28-33.<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=6&article=005>.

33. Axmatovich, J. A. (2020). Ertaklardaqush larningonatimsolidaifodalanishi. Ilm sarchashmalari” Urganch davlat universitetining ilmiy-metodik jurnali.–Urganch, 55-58.

34. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=643.

35. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

36. Jumayev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF RELIGIOUS VIEWS RELATED TO BIRD FEATHER IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 648.. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648

SPECIFIC FEATURES OF BRITISH AND AMERICAN ACCENT

Saidova Zulfizar Khudoyberdievna*PhD, teacher of English linguistics department**Bukhara state university**z.x.saidova@.Buxdu. uz***Ravshanova Gulora Qaytarovna****Xushvaqtova Ozodaoy Mirzohid qizi***3-rd year students of Bukhara State University***Omonova Laylo Odiljon kizi***Student of 11-6 Ing 20 group of BSU*

Abstract: *This study explores the phonetic, social, and media influences on British and American accents. Key phonetic differences like vowel shifts, as well as social perceptions of formality and prestige, are examined. The media's role in accent adaptation is also analyzed. Findings offer insights into language education and intercultural communication.*

Keywords: *British accents, American accents, phonetics, vowel shifts, media influence, linguistics.*

The study of British and American accents in the English language helps us understand the many differences and details of how people speak. Accents are not just about how sounds are made; they also show cultural, social, and historical influences. With global communication on the rise, knowing these differences is important for better interactions and teaching English.

British and American English have developed distinct ways of pronouncing words, even though they come from the same language. These differences are most noticeable in how vowels and consonants are pronounced and whether the "r" sound is used. British English, especially the standard Received Pronunciation (RP) and various regional accents, often does not pronounce the "r" unless it is followed by a vowel. On the other hand, American English, particularly General American, usually pronounces the "r" in all situations. These pronunciation patterns help identify each accent and give them their unique sounds.

Beyond how they sound, the way people perceive British and American accents plays a big role in how they are received and used. The British accent is often seen as formal and prestigious, linked to a rich cultural and historical background. This view is reinforced by the global presence of British media and literature. The American accent, especially General American, is often considered more friendly and neutral, associated with modernity and the widespread influence of American media. These perceptions can affect social interactions and professional settings, where accents can influence how competent and credible someone appears.

This study looks at the phonetic (sound) aspect of British and American accents. By examining how sounds are made, how people perceive accents, and how media influences accents, this research aims to provide a detailed understanding of what defines these two main English accents. The results will add to the field of linguistics and have practical uses in language education and intercultural communication.

Exploring British and American accents reveals a rich variety in how English is spoken. Understanding these differences is important for appreciating the language's diversity and for promoting effective communication in a connected world. This study aims to highlight the complexities of accent differences and their broader social and cultural impacts.

The research on British and American accents used a thorough approach, collecting and analyzing data on phonetic, social, and media influences. The main materials included audio recordings, surveys, and media content, along with established tools and software for phonetic analysis.

The study began by collecting audio recordings from native speakers of both British and American English. These recordings were gathered from various settings, including formal speeches, casual conversations, and media broadcasts. The samples represented a wide range of regional dialects within each accent group to provide a comprehensive view of phonetic variations.

Phonetic analysis was performed using advanced software like Praat, which allowed for detailed examination of vowel and consonant sounds. Key phonetic features such as rhoticity, vowel shifts, and consonant articulation were carefully analyzed. This provided quantitative data on the acoustic properties of each accent, enabling a thorough comparison between British and American pronunciations.

To understand social perceptions of the accents, surveys were administered to a diverse group of participants. These surveys included questions about attitudes toward different accents, perceptions of formality and prestige, and preferences in various social and professional contexts. The responses were statistically analyzed to identify common trends and attitudes associated with each accent.

The investigation into British and American accents revealed significant insights into their unique characteristics and underlying linguistic principles. The study focused on phonetic differences, social perceptions, and the impact of media on accent adaptation, highlighting the complexity and richness of accent variation within the English language.

The analysis identified several key phonetic differences between British and American accents. For example, American English is rhotic, meaning the "r" sound is pronounced in words like "car" and "hard," while many British English dialects, particularly Received Pronunciation (RP), often omit the "r" sound in similar contexts. Additionally, vowel pronunciation differs significantly; American English tends to have

flatter vowel sounds in words like "dance" and "chance," whereas British English often uses a more rounded vowel sound.

Examining vowel shifts revealed notable regional variations within each accent. In American English, the Northern Cities Vowel Shift affects the pronunciation of vowels in words like "cat" and "cot," making them sound distinct from their British counterparts. Consonant variations were also prominent. In American English, the "t" sound often becomes a flap sound in words like "butter" and "water," while in British English, it remains a clear, plosive sound.

This study's comprehensive approach to analyzing British and American accents has provided significant insights into their phonetic characteristics, social perceptions, and the influence of media. Understanding these variations is crucial for appreciating the richness of the English language and promoting effective communication in an interconnected world. The findings contribute to the broader field of linguistics and offer practical implications for language education and intercultural communication.

REFERENCES:

1. Wells, J. C. (1982). **Accents of English: Volume 1* (Introduction)*. Cambridge University Press.
2. Trudgill, P., & Hannah, J. (2008). **International English: A Guide to the Varieties of Standard English**. Routledge.
3. Ladefoged, P., & Johnson, K. (2011). **A Course in Phonetics**. Wadsworth Publishing.
4. Crystal, D. (2003). **The Cambridge Encyclopedia of the English Language**. Cambridge University Press.
5. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
6. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
7. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 8(8).
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
8. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>.
 Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
9. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases Of the development moral and aethetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3

(16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aesthetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.

10. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2, 11-18.

11. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.

12. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6, 222-225.

13. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In *International conference on multidisciplinary research and innovative technologies* (Vol. 2, pp. 108-113).

14. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. *International Journal of Culture and Modernity*, 1, 22-26.

15. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.

16. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.

17. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.

18. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // *Достижения науки и образования*. 2018.

№5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).

19. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. *Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes*, 90-93.

20. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11 (2), 517-522.

21. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(5).
22. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. *International Journal on Integrated Education*, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
23. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) *International Journal of Culture and Modernity* ISSN 2697-2131, 2022.
24. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. *Middle European Scientific Bulletin*, 12.
25. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(1 Part 1), 59-64.
26. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNINI VA AHAMIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
27. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
28. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
29. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
30. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
31. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. *Scientific journal of the Fergana State University*, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.
32. Jumaev, A. A. (2024). The Typological and Specific Analysis of the Eagle Cult in German and Uzbek Folklore. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521), 2(5), 569-573.<https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/986>
33. Jumayev, A. (2021). LITERARY FEATURES OF MYTHOLOGICAL BIRDS IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ*

- ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz),
8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4685.
34. Axmatovich, J. A. (2021). Features of literary interpretation of the image of parrot in german and Uzbek fairy tales. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(6), 28-33.<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=6&article=005>.
35. Axmatovich, J. A. (2020). Ertaklardaqush larningonatimsolidaifodalanishi. Ilm sarchashmalari” Urganch davlat universitetining ilmiy-metodik jurnali.–Urganch, 55-58.
36. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=643.
37. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643.https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648
38. Jumayev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF RELIGIOUS VIEWS RELATED TO BIRD FEATHER IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 648.. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648.

A COMPARATIVE ANALYSIS: A NICE CUP OF TEA, ENGLISH TRADITIONS**Saidova Zulfizar Khudoyberdievna***teacher of English linguistics department(PhD) of BSU**z.x.saidova@.Buxdu.uz***Vafoyeva Sabina Azizbekovna****Suleymanova Karina Zulfaliyevna****Saidova Nozima Shukhratovna***3-rd year student of BSU***Omonova Laylo, student of 11-6 Ing 20 of BSU****Abstract:** *This article talks about national traditions in England.***Key words:** *traditions, national, Christmas, popular, holidays, The traditional meal, tea.*

Every nation and every country has its own customs and traditions.

Englishmen are proud of their traditions and carefully keep them up. It has been the law for about three hundred years that all the theatres are closed on Sundays. No letters are delivered, only a few Sunday papers are published.

To this day an English family prefers a house with a garden to a flat in a modern house with central heating. English people like gardens.

Holidays are especially rich in old traditions and are different in Scotland, Ireland, Wales and England. Christmas is a great English national holiday, and in Scotland it is not kept at all, except by clerks in banks; all the shops, mills and factories are working. But six days later, on New Years Eve the Scotch begin to enjoy themselves. All the shops, mills and factories are closed on New Years Day.

People invite their friends to their houses and "sit the Old Year out and the New Year in".

When the dock begins to strike twelve, the head of the family goes to the entrance door, opens it wide and holds it until the last stroke. Then he shuts the door. He has let the Old Year out and the New Year in.

There are many peoples and cultures in the world, but you definitely won't confuse the British with anyone! Although they are considered to be cold-blooded, restrained and prim, in fact, they are friendly, accommodating and very fond of sports. An interesting combination, isn't it? So let's learn more about the customs, traditions and way of life in England, because when learning English, it is important to understand how this people live and breathe.

The British are naturally polite and never get tired of saying "Please" and "Thank you". They are disciplined and will not talk loudly in the street. They don't jostle to take a seat on a bus or train rather and queue up at a bus stop. The British do not shake

hands when they meet. They try not to show emotions in public, even in tragic circumstances. They do not lose their composure and remain optimistic in difficult situations.

There are also some traditions regarding food. English cuisine is solid, simple and nutritious. The British prefer a hearty breakfast. It can consist of oatmeal, scrambled eggs with bacon, fried fish, toast with jam, tea or coffee. They prefer toasts cold. As a rule, breakfast is the same from day to day.

Tea is an integral part of British life, like potatoes or bread. There is even a saying: "Seven cups of tea will help you wake up, nine cups will help you fall asleep."

The British are very respectful of their traditions. There are quite a lot of them in the country, and almost all of them came from the Middle Ages.

In the old days, England was quite a harsh and cold country in every sense. In order to somehow decorate their everyday life, women were engaged in flower breeding. Some plants worthy of cultivation grew in England itself, and some were brought by sailors.

Modern Englishmen spend most of their time happily tinkering with flowers. For almost every resident, the facade of the house is a real work of art.

Cats are very popular in England. If more than three tailed cats live in the house, this is considered the norm. Moreover, for many lonely Englishwomen, these cute animals replace children. This is not considered reprehensible, and even more so, it is not ridiculed.

Probably, the root of the love for cats goes back to the medieval legend of Dick Whittington, who took a high position in the country thanks to the rat trap cat.

There are many different traditions and ways of celebrating Christmas in the United States of America, due to the diversity of cultures of the inhabitants of this country. The traditions of this holiday have a lot in common with British, French, Italian, Dutch, Polish and Mexican customs.

The traditional meal of immigrants from Western Europe is turkey or ham with cranberry sauce. Families with Eastern European roots prefer turkey with side dishes, sausages, cabbage dishes and soups, and some Italian families pay tribute to lasagna.

Americans like to decorate their homes with garlands, and sometimes with figures of Santa Claus, snowmen and reindeer.

On the occasion of Christmas, the streets of the cities are decorated with light garlands. Perhaps the most famous place in the United States where you can watch the amazing festive illumination is the Rockefeller Center in New York, where, in front of a huge festive fir tree, a public ice rink operates during the winter holidays.

REFERENCES:

1. Jumaev, A. A. (2024). The Typological and Specific Analysis of the Eagle Cult in German and Uzbek Folklore. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521), 2(5), 569-573. <https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/986>
2. Jumayev, A. (2021). LITERARY FEATURES OF MYTHOLOGICAL BIRDS IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ* (buxdu. uz), 8(8). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4685.
3. Axmatovich, J. A. (2021). Features of literary interpretation of the image of parrot in german and Uzbek fairy tales. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(6), 28-33. <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=6&article=005>.
4. Axmatovich, J. A. (2020). Ertaklardaqush larningonatimsolidaifodalanishi. Ilm sarchashmalari” Urganch davlat universitetining ilmiy-metodik jurnali.–Urganch, 55-58.
5. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=643.
6. Jumaev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF NIGHT BIRDS IN FOLK TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 643. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648
7. Jumayev, A. A. ARTISTIC INTERPRETATION OF RELIGIOUS VIEWS RELATED TO BIRD FEATHER IN UZBEK AND GERMAN FAIRY TALES. Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар, 648.. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2179/5255/63bec11f63830___Ishankulova%20D,A.pdf#page=648.
8. Саидова, З. Х. (2016). Использование новых технологий на уроках английского языка. Молодой ученый, (7), 703-706.
9. Saidova, Z. (2022). СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ И ЛИЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ЗОНА ФРАЗЕОЛОГИЗМ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ* (buxdu. Uz), 8(8).
10. Saidova, Z. (2021). Advantages and disadvantages of modular object-oriented dynamic learning environment (moodle) in the system of education. *Центр*

- научных публикаций (buxdu. uz),
8(8).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4352.
11. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1024>.
 - Khudoyberdievna, S. Z. (2022). The main features of translation of phraseology from english into uzbek. Scientific Impulse, 1(3), 523-526.
 12. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Psychological bases of the development moral and aethetic outlook of future vocational teachers // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psychological-bases-of-the-development-moral-and-aethetic-outlook-of-future-vocational-teachers>.
 13. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Analysis of the concepts of emotions in Russian and English phraseological picture of the world. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2, 11-18.
 14. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Teaching English through games // Научный журнал. 2017. №3 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teaching-english-through-games>.
 15. Khudoyberdievna, S. Z. (1871). THE STUDY OF PHRASEOLOGY AND COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS REFLECTING THE SPIRITUAL STATE OF HUMAN. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 222-225.
 16. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Language Expressing Psychoemotional State of Human. In International conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 108-113).
 17. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Phraseologization as Cognitive Process. International Journal of Culture and Modernity, 1, 22-26.
 18. Saidova , Z. . (2023). PRACTICAL ASSIMILATION OF DIGITAL TOOLS AND MATERIALS BY TEACHERS AND STUDENTS IN MODERN EDUCATION. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(1 Part 1), 51–55. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/8533>.
 19. Saidova, Z. (2022). FRASEOLOGIYALARNING MILLIY-MADANIY JOHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6946.
 20. Khudoyberdievna, S. Z. (2021). Structural grammar analysis of phraseologism of mental processes and personal characteristics. <https://philpapers.org/rec/KHUSGA>.
 21. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes> (дата обращения: 24.05.2024).

22. Khudoyberdievna, S. Z. (2022). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. *Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes*, 90-93.
23. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11 (2), 517-522.
24. Kilichev, B. E., Zaripov, B., & Kholmukhammedov, B. (2021). Lingvoculturological characteristics of anthroponyms used in artistic works. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(5).
25. Kilichev, B. E. A way of making words on proper nouns. *International Journal on Integrated Education*, 3(2), 96-98.. <https://media.neliti.com/media/publications/333098-a-way-of-making-words-on-proper-nouns-08e83e0e.pdf>.
26. Bayramali, K., & Timur, K. Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) *International Journal of Culture and Modernity* ISSN 2697-2131, 2022.
27. Kilichev, B. E., & Sh, R. (2021). Uzbek national folk tales and the nature of anthroponyms in live communication. *Middle European Scientific Bulletin*, 12.
28. Kilichev, B., & Rustamova, M. (2023). METAFORAGA XOS BA'ZI BIR XUSUSIYATLAR (SIROJIDDIN SAYYID SHE'RIYATI MISOLIDA). *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(1 Part 1), 59-64.
29. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNINI VA AHAMIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
30. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
31. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).
32. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.
33. A .A. Haydarov. (2023). INHERENT AND ADHERENT CONNOTATIVE MEANINGS. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(21), 76–80. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/6972>.
34. Haydarov, A., & Yadgarova, Z. (2023). RITM, QOFIYA, INTONATSIYA. *Scientific journal of the Fergana State University*, (1), 108-108.<https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/478>.

HUJUROT SURASIDAGI BALOG'AT QOIDALARI VA QO'LLANILISHI

*Toshkent islom instituti**4-kurs talabasi***Norxo'jayeva Nilufar**

Hujurot surasi Madinada nozil bo'lgan. 18 oyatdan iborat. “Hujurot” – “hujralar” deganidir. Suraning ichidagi “...seni hujralar ortidan chaqirayotganlar...” oyatidan olinib, suraga ism bo'lib qolgan. “hujurot” surasi o'n sakkiz oyatdan iborat bo'lishiga qaramay, ichida o'n sakkiz ming olamga tatigulik ma'nolar bor. Zero, ushbu sura shariat va aqiydaga oid ulkan haqiqatlarni o'z ichiga olgan. Bu surai karimani ulamolarimiz “odob va axloq surasi”, deb ham ataydilar. Chunki ushbu surada mo'min kishining Alloh subhanahu va taologa nisbatan odobi, Payg'ambar alayhissalomga nisbatan odobi, o'ziga nisbatan va boshqalarga nisbatan odobi bayon qilingan. Surai karima avvalidan oxirigacha odob masalasini atroflicha muolaja qiladi.

1. Tamsiliy istiora

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْدَمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Ma'nosi: Ey iymon keltirganlar! Allohdan va Uning Rasulidan oldin shoshilmanglar. Va Allohga taqvo qilinglar. Albatta Alloh eshituvchi va biluvchi zotdir. (Hujurot surasi 1-oyat)

Bu sura Alloh taoloning mo'minlarga o'rgatgan yuksak odobi ilan boshlandi. Ya'ni, Allohning shariatiga yuzlanish va Rosulining amriga ergashish. Allohdan va rosulidan oldin hukm chiqarishga shoshmaslik.

Ushbu oyati karima o'zida bayon va bade' uslublarini jamlagan. Shuning bilan birga tamsiliy istiorani ham ko'rish mumkin. Huddi podshoxdan oldinlab o'tib ketmay, uni ortida yurish taqozo qilgan odoblardan biri bo'ganidek, Alloh va Rosulidan oldinga o'tib ketmaslik ham taqozo qiladigan odoblardan biridir deya o'xshatish keltirildi.

Istioraning lug'aviy ma'nosi “iora” biron narsani foydalanib turishga olish, istiora deganda, msol uchun birovning libosini kiyib olib, yana uning nomi bilan chaqirilishini keltirish mumkin. Istelohda: Haqiqiy va ko'chma ma'nolari orasidagi aloqasi, bog'liqligi mushobaha – o'zaro o'xshashlik bo'lgan va o'zining asliy ma'nosini iroda etishdan man etadigan qarinasini bilan o'z ma'nosidan boshqa ma'noda ishlatilgan kalima istiora deyiladi.

2. Mursalul mujmal tashbeh.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

Ma'nosi: Ey iymon keltirganlar! Ovozingizni Payg'ambar ovozidan yuqori ko'tarmang va unga bir-biringiz ila so'zlashgandek dag'al so'z ayt mang, o'zingiz sezmagani holda amallaringiz habata bo'lib qolmasin. (Hujurot surasi 2-oyat)

Ushbu ikkinchi oyatda mursalul mujmal tashbeh borligini ko'rish mumkin. Ushbu

tashbehda adoti tashbeh bo'lgan الكاف harfini keltirish bilan o'xshatish hosil qilindi.

Tashbehning lug'aviy ma'nosi o'xsahtishdir. Istelohda esa: tashbeh maqsad uchun biron o'xsahtish vositasini lafzi bilan keltirgan holda yoki taqdiran qoldirish bilan ma'noda o'zaro sherikligi bo'lgan bir amrni boshqasiga qo'shishdir. Tashbeh o'xsahtish vositalarining e'tibori bilan ikki xil bo'ladi: mursal va muakkad.

Mursal deb o'xshatish vositasi lafzi bilan yoki taqdiran, ya'ni hayolda keltirilishiga aytiladi¹².

Ya'ni Alloh taolo avvalo O'zi va Rosuliga tegish ikki xos odobni Sanadi. Biri ulardan oldinga o'tmaslik, ikkinchisi esa Rosuliga hammaga qilingan muomaladek xitob qilmaslik. Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam)ning hurmatlaridan, ularni e'zozlab, ularga ovozni ko'tarmaslik sahobalarga odob o'laroq o'rgatildi. Bu oyat nafaqat sahobalarga tegishli, balki biz ham ushbu oyatga amal qilgan holatda, u zotning hadislarini eshitganda hurmat ila muomala qilishimiz, ismlari zikr qilinganda salovat aytishimiz zarur bo'ladi. Chunki Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) omma insonlar kabi emaslar.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

Ma'nosi: Albatta, Rasulullohning huzurida ovozlarni pastlatganlar, ana o'shalar Alloh qalblarini taqvoga imtihon qilgan zotlardir. Ularga mag'firat va ulkan ajr bor.

(Hujurot surasi 3-oyat)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهْلَةٍ فَتُصِبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَذِيرٌ

Ma'nosi: Ey iymon keltirganlar! Agar fosiq xabar keltirsa, aniqlab ko'ringlar, bir qavmga bilmasdan musibat yetkazib qo'yib, qilganingizga nadomat chekuvchi bo'lmanglar. (Hujurot surasi 6-oyat)

Alloh va Rosuliga nisbatan ko'rsatilishi kerak bo'lgan xos odoblar sanalgach, mo'minlarga tegishli omm odoblar sanaladi. Ya'ni mo'minlarga kelgan har qanday xabarni isbotlamay, rostligini bilmay turib, unga ishonmaslik, unga suyanmaslik odobidir. Jamiyatimizda va hayotimizda bu borada juda ko'p kamchilik va muammolarga duch kelamiz. Oyatda "fosiq" so'zi keldi. U bir narsadan tashqariga chiqish ma'nosidadir. Masalan, axloqdagi fosiqlik, iymon va islomdagi fosiqlikning ko'rinishlari quyidagicha bo'ladi: axloqdagi fosiqlik – axloqdan chiqib ketishni anglatadi, iymon va islomdagi fosiqlik ularni chegarasidan tashqariga chiqishni anglatadi. Bu yerda ham yuqoridagi kabi o'xshatish bor.

3. Itifot.

وَأَعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّشِدُونَ

Ma'nosi: Va bilinglarki, albatta, ichlaringizda Rasululloh bordir. Agar U ishlardan ko'pida sizga itoat qilsa, albatta, qiyinchilikka duchor bo'lardingiz. Lekin, Alloh sizlarga iymonni mahbub qildi va uni qalblaringizda ziynatladi va sizlarga kuforni, fisqni va isyonni yomon ko'rsatdi. Ana o'shalar to'g'rilikda yuruvchilaridir. (Hujurot surasi 7-

¹² Balog'at fani

oyat)

Ushbu oyatda xitobdan g'aybga o'tish bilan iltifot qilish bor. Ya'ni oyatning boshidan sahobalarga xitob qilinib siz deya murojaat qilinayotgan edi. Oyatning so'ngida esa "Ana o'shalar to'g'rilikda yuruvchilaridir" deya keldi. Mana shu iltifot deyiladi. Va bu bade' ilmining tahsinotlaridandir.

4. Muqobala.

حَبَّبَ va كَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ orasida muqobala bor. "mahbub qildi" va كَرَّهَ "yomon ko'rsatdi" so'zlari bir-biriga zid ma'noda bo'ladi.

Demak, muqobala bir kalomda ikki va undan ko'p bir-biriga teskari ma'nodagi lafzlarni to'plab, gapni chiroyli va betakror qilish ekan. Ya'ni, avval ikki va undan ko'p bir-biriga teskari bo'lmagan ma'nolarni keltirib, keyin har bir ma'noga mos ravishda, tartib bilan uning teskarisini zikr qilishdir. Muqobala ikkitadan oltitagacha ma'nolar o'rtasida bo'lishi mumkin.

Yuqoridagi oyatda ham حَبَّبَ va كَرَّهَ keldi. Hamda الْإِيمَانَ va الْكُفْرَ keldi.

5. Mutobaqa.

وَأِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

Ma'nosi: Agar mo'minlardan ikki toifa urushib ketsalar, bas, o'rtalarini isloh qiling. Agar ulardan biri ikkinchisiga tajovuz qilsa, siz tajovuz qilganiga qarshi, to u Allohning amriga qaytgunicha urushing, agar qaytsa, bas, o'rtalarini adolat bilan isloh qiling. Odil bo'ling, albatta, Alloh adolat qilguvchilarni suyadir. (Hujurot surasi 9-oyat)

Ushbu oyatda muqobalaga qarshi o'laroq mutobaqa bor. Oyatdagi فَاصْلِحُوا va اقْتُلُوا so'zlari o'rtasida mutobaqa bo'ldi. Mutobaqa bir kalomda ikki bir-biriga qarama-qarshi ma'nolarni jamlashdir. U bir so'z turkumidan yoki turli so'z turkumiga oid lafzlardan tuzilishi mumkin. Mutobaqaning muqobaladan farqi shundaki, mutobaqa bir kalomda bir ma'noga ziddini keltirish bilan kifoyalanadi. Muqobalada esa bir kalomda bir necha bir-biriga qarama-qarshi ma'nolar jamlanadi va shunisi bilan chiroyli gap tuzishga yo'l ko'rsatadi.

6. Balig' tashbeh.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

Ma'nosi: Albatta, mo'minlar birodardirlar, bas, ikki birodaringiz o'rtasini isloh qiling, Allohga taqvo qiling, shoyadki, rahm qilinsangiz. (Hujurot surasi 10-oyat)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ kalomi orqali komil tashbeh bo'ladi. Sababi bu yerda adoti tashbeh ham, unga taqozo qiladigan lafz ham hazf qilingan. Aslida oyat taqdirida ushbu ko'rinishda: وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ bo'lishi kerak edi. Lekin unday kelmadi.

Oyati karimada "birodar" deb tarjima qilingan so'z arab tilida birlikda "axun" kalimasi bilan ifoda qilinib, ikki xil ma'noda ishlatiladi.

Birinchisi – aka yoki uka, ya'ni tug'ishgan birodar ma'nosida

Ikkinchisi – do'st, og'ayni, ya'ni tutingan birodar ma'nosida.

Qur'oni Karimning mo'jizaligini qarangki, mo'minlarning birodarligi haqida so'z ketganda, tug'ishgan birodarlar ma'nosidagi "ixvatun" so'zi ishlatilgan va bu bilan mo'minlar huddi tug'ishgan aka-ukalardek ekani ta'kidlangan.

7. Tamsiliy tashbeh.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بََعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

Ma'nosi: Ey iymon keltirganlar! Ko'p gumonlardan chetda bo'linglar, chunki ba'zi gumonlar gunohdir. Josuslik qilmanglar. Ba'zilaringiz ba'zilaringizni g'iybat qilmanglar. Sizlardan birortalarigiz o'zining o'lgan birodarining go'shtini yeyishni yaxshi ko'radimi? Ha, yomon ko'rasizlar. Allohdan qo'rqinglar! Albatta, Alloh tavbani ko'p qabul qiluvchi va rahmlidir. (Hujurot surasi 12-oyat)

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ oyatida tamsiliy tashbiyh bo'ladi. Alloh taolo g'iybatning misolini huddiki birodarining mayyitini yeyayotgan kishining misoliga o'xshatdi. Toki g'iybat zehnda eng qabih va eng faxsh ishdek tasvirlanishi uchun bunda ko'p mubolag'a bor. Bu o'xshatishda badiiylilikning o'ta nozik asari bordir.

8. Mutobaqatus sulb.

قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَامَنَّا قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلَيْكُم مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْءٌ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

Ma'nosi: A'robiylar, iymon keltirdik, dedilar. Sen: "Iymon keltirganingiz yo'q, lekin bo'yinsundik denglar, hali iymon qalblaringizga kirgani yo'q va agar Allohga va Uning Rasuliga itoat qilsangiz, amallaringizdan hech narsa kamimas. Albatta, Alloh kechiruvchi va rahmli zotdir", deb ayt. (Hujurot surasi 14-oyat)

Ushbu oyatda sulbdagi mutobaqaga misol kelmoqda. Ya'ni ءَامَنَّا قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوا A'robiylar, iymon keltirdik, dedilar. Sen: "Iymon keltirganingiz yo'q..." lafzning sulbidan qarama-qarshi ma'no zikr qilinyapti.

Nega a'robiylar iymonlarini minnat qilishdi? Inson qilayotgan ishini boshqa birovga kerak deb qilganida minnat qiladi. Alloh iymoningizni minnat qilmang, dedi. Balki Alloh sizni iymonga keltirib hidoyat qilgani uchun minnat qiladi. Biz qilayotgan ishlarimizning hammasi, boshqalarga deb o'ylab qilgan yaxshilig-u ehsonlarimizning barchasi aslida o'zimizga kerak. Aslida ularga ko'proq biz muxtojmiz. Shuning uchun hech qachon minnat qilishga haqli emasmiz. Alloh esa minnat qilishga eng haqli Zotdir.

9. Tavbix uchun inkoriy istefhom.

قُلْ أُنْعَلِمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Ma'nosi: Sen: «Allohga diningizni bildirmoqchimisiz? Va holbuki, Alloh osmonlaru yerdagi narsani biluvchi zotdir. Alloh har bir narsani biluvchidir», deb ayt. (Hujurot surasi 16-oyat)

Ushbu oyatda haqiqiy ma'noda savol so'ralmayapti balki, eshituvchida qo'rquvni

uyg'otish, tartibga chaqirish va tanbeh berish uchun javobi aniq bo'lgan ritorik savol so'rarmoqda. Ya'ni, "Allohga diningizni bildirmoqchimisiz?" ma'nosida.

**INKLYUZIV KASBIY INNOVATSION FAOLIYATNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI****Subanova Barno Qodirali qizi***Nizomiy nomidagi TDPU Surdopedagogika va inklyuziv ta'lim kafedrası dotsenti,
PhD.*

Rezyume. Maqolada ta'limdagi pedagogning innovatsion faoliyati tuzilishini tahlil qilishda turli xil yondashuvlar, yaangilik kiritish ichki mantiq, ham vaqtga nisbatan qonuniy rivojlangan va uning atrof-muhitga o'zaro ta'sirini ifodalaydigan dinamik tizim, ijodiy individuallikni xarakterlaydigan samarali o'z-o'zini anglash, bundan tashqari, shaxsning innovatsion faolligiga boshqa omillar yoritilgan.

Tayanch so'zlar: Inklyuziv, innovatsion, intellektual, kombinatsiya, Akmeologik yondashuv, Kreativ yondashuv, Refleksiv yondashuv, Gumanistik aksiologiya, sub'ektiv, individual, iqtidor, ijodkorlik qobiliyati.

Резюме: В статье рассматриваются различные подходы к анализу структуры инновационной деятельности педагога в образовании, внутренней логики инновационной деятельности, динамической системы, правомерно развивающейся по отношению ко времени и представляющей собой его взаимодействие с окружающей средой, эффективную самодеятельность, осознанность, характеризующая творческую индивидуальность, кроме того, выделяются и другие факторы инновационной активности личности.

Ключевые слова: Инклюзивный, Инновационный, интеллектуальный, сочетание, Акмеологический подход, Креативный подход, Рефлексивный подход, Гуманистическая аксиология, субъект, личность, талант, творческая способность.

Resume. In the article, various approaches to the analysis of the structure of the innovative activity of the pedagogue in education, the internal logic of innovation, a dynamic system that is legitimately developed in relation to time and represents its interaction with the environment, effective self-awareness that characterizes creative individuality, in addition, other factors of the individual's innovative activity are highlighted.

Key words: Inclusive, Innovative, intellectual, combination, Acmeological approach, Creative approach, Reflexive approach, Humanistic axiology, subjective, individual, talent, creative ability.

Innovatsion faoliyat-yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g'oyalarning mavjud g'oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmualar muammolarini echishga qaratilgan faoliyat. Ta'limdagi pedagogning innovatsion faoliyati tuzilishini tahlil qilishda turli xil yondashuvlar mavjud. Masalan, innovatsion faoliyat 4 bosqichda olib boriladi, ya'ni:

- 1) tayyorgarlik bosqichida muammoni tahlil etish asosida aniqlaydi,
- 2) mo'ljallanayotgan ta'lim tizimini loyihalaydi;
- 3) o'zgarishlar va yangiliklarni rejalashtiradi;
- 4) o'zgarishlarni amalga oshiradi.

Inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyatning bosqichlari

Yangilik kiritish ham ichki mantiq, ham vaqtga nisbatan qonuniy rivojlangan va uning atrof-muhitga o'zaro ta'sirini ifodalaydigan dinamik tizimdir.

Hozirgi globallashuv jarayonlarida ta'limga innovatsion yondashuvning ijtimoiy-pedagogik zaruriyati quyidagilar bilan o'lchanadi:

1. Fan-texnika taraqqiyoti va ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish uzluksiz ta'lim tizimi, xususan, oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonini ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish, ta'limdagi innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda takomillashtirish;

2. Talaba-yoshlardagi ma'lumotlilik darajasi, intellektual salohiyat, ijtimoiy faollik, ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi shaxsga yo'naltirilgan o'qitishning samarali tashkiliy shakllari, texnologiyalarini yaratish va amaliyotga tatbiq etish;

3. Pedagogik innovatsiyalarni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o'qituvchining kasbiy-innovatsion kompetentligini rivojlantirish zarurati.

Ta'limdagi innovatsion jarayonlar bosqichlarini quyidagilarda ko'rishimiz mumkin:

1. Yangi g'oya tug'ilishi yoki yangilik konsepsiyasini paydo bo'lish bohqichi.
2. Ixtiro qilish, ya'ni yangilik yaratish bosqichi.
3. Yaratilgan yangilikni amaliy qo'llay bilish bosqichi.
4. Yangilikni yoyish, uni keng tadbiq etish bosqichi.
5. Muayyan sohada yangilikning hukmronlik qilish bosqichi.
6. Yangi muqobillik asosida, almashtirish orqali yangilikning qo'llanish doirasining qisqarish bosqichi.

Ma'lumki, innovatsion tayyorgarlik bu - mutaxassisining o'zlashtirilgan kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalariga tayangan xolda pedagogik jarayonni loyihalashtirish, amalga oshirish va kafolatli natijaga erishish jarayonidagi nostandart tafakkur tarzi va ish tartibiga asoslangan holda yangi yo'nalishdagi o'qitishning shakl, metod va vositalarini izlab topishi va amalga oshirishi bilan bog'liq bo'lgan sifatlari yig'indisidir.[1]

Innovatsion faoliyatga nisbatan yondashuvlar:

Gumanistik aksiologiya - aksiologiyaga insonga oliy qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan-bir maqsadi sifatida qaraydi. Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insonning o'zini yangilik yaratish jarayoniga bahshida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar majmuasini anglatadi.

Akmeologik yondashuv – akmelogiya (acme) yunoncha oliy nuqta, o‘tkir, gullagan, etuk, eng yangi davr degan ma’nolarni bildiradi.

Kreativ yondashuv – termini AQShda XX asrning 60-yillarida paydo bo‘ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko‘nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

Refleksiv yondashuv – (lotincha reflexio – ortga qaytish) sub’ektning o‘z (ichki) psixik tuyg‘u va holatlarini bilish jarayoni sifatida qaraladi.

V.A.Slastenin o‘qituvchining innovatsion faoliyatini tuzishda unga akmeologik jihatdan yondashadi.

Akmeologiya (akme) - yunoncha oliy nuqta, o‘tkir, gullagan, etuk, eng yaxshi davr degan ma’nolarni bildiradi.

V.A.Slastenin akmeologiyaning yuksak professionalizmga, mutaxassisning uzoq ijodiy umr ko‘rishiga olib keladigan sub’ektiv va ob’ektiv omillarini asoslab berdi. Ob’ektiv omillarga olingan ta’limning sifatini, sub’ektiv omillari esa insonning iste’dodi va qobiliyatini, ishlab chiqarish vazifalarini samarali hal qila olishidagi mas’uliyati, mutaxassislarga yondashuvini kiritadi. Yuksak professionalizmga erishishning omillari sifatida quyidagilar ko‘rsatiladi: iste’dod nishonalari; o‘quvlik; qobiliyat; iste’dod; oila tarbiyasi sharoiti; o‘quv yurti; o‘z xatti-harakati.

Akmeologiya ilmiy nuqtai nazardan professionalizm va ijod munosabatida olib qaraladi. Bunda quyidagi kategoriyalar farqlanadi:

- ijodiy individuallik;
- o‘zining o‘sish va takomillashish jarayoni;
- o‘z imkoniyatlarini amalga oshirish sifatidagi kreativ tajribasi.

O‘qituvchining ijodiy individualligi quyidagilardan iborat:

- intellektual - ijodiy tashabbus;
- bilimlar kengligi va chuqurligi intellektual qobiliyati;
- ziddiyatlarga nisbatan xushyorlik, ijodga tanqidiy yondashuv, vujudan yaratuvchilikka kurashchanlik qobiliyati;

- axborotlarga tashnalik, muammolardagi g‘ayriodatiylikka va yangi-likka bo‘lgan his-tuyg‘u, professionalizm, bilishga bo‘lgan chanqoqlik (N.V. Vishnekova).[3]

Ijodiy individuallikni xarakterlaydigan samarali o‘z-o‘zini anglash quyidagilarni qamrab oladi: o‘zini boshqalarga qiyos qilish asosida o‘z shaxsining betakror ekanligini anglay olishi; o‘zi to‘g‘risidagi kreativ ko‘rinishlar va tasavvurlari to‘plami; individual kreativ o‘ziga xoslik-larning bir butunligi va uyg‘unligi, ichki birligi; shaxsning o‘z rivojlanishidagi dinamiklik va doimiylik jarayoni va uning ijodkor sifatida shakllanishi; shaxs o‘zini namoyon qila olishi va o‘zining muayyan ishlarni amalga oshirishga hozir turganligi; ijodkor sifatida o‘zini baxshida qila olishi va shaxsiy hamda ijtimoiy vaziyatlarda o‘zining o‘rnini anglay olishi (V.A. Slastenin).

Innovatsion faoliyat tuzilmasi tahlilida akmeologik yondashuv o'qituvchining kasbiy mahorati cho'qqilariga erishuvda uning shaxsi rivojlanish qonuniyatlarini ochish imkonini beradi.

Innovatsion ta'lim - ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim "Innovatsion ta'lim" tushunchasi birinchi bor 1979 yilda "Rim klubi"da qo'llanilgan.

Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi.

Ta'lim innovatsiyalari - ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida echish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar

Ta'lim sohasida innovatsion jarayon – bu ta'lim konsepsiyasidagi, o'quv dasturlaridagi, usul va uslublardagi, tarbiya va o'qitish usullaridagi yangilik va o'zgarishlardir. Ta'lim sohasida innovatsion jarayonlar so'zining tub ma'nosida pedagogikaning ikkita muhim – o'rganish, umumlashtirish va ilg'or pedagogik tajribalarni ommalashtirish muammosi va pedagogika fanlari yutuqlarini amaliyotga tadbiq etish muammosi yotadi. Shunday ekan, innovatsiyaning predmeti va innovatsion jarayonlarning tarkibi, mexanizi bir – biriga o'zaro bog'liq bo'lgan jarayonlar jamlanmasi tarkibida bo'lishi kerak. Aynan, inklyuziv innovatsion faoliyat xizmat ko'rsatish bozorida oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi raqobatbardoshlikning asosini yaratibgina qolmay, professor – o'qituvchining kasb mahoratining o'sishini, ijodiy izlanishini, amaliy jihatdan ochib beradi. Shuning uchun ham, innovatsion faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-uslubiy faoliyati va talabalarning o'quv jarayoniga ijodiy faoliyati bilan uzluksiz bog'liq.

Ta'lim muassasasida pedagogning inklyuziv innovatsion faoliyatini tashkil etish uchun "Inklyuziv innovatsion muhit" shakllangan bo'lishi kerak, ya'ni pedagogik jamoda umuman ta'lim muassasida ijodiy, samimiy do'stona sharoit, unda pedagog-o'qituvchi o'zini erkin xis qila olishi va jamoda ichki intilish moddiy-ma'naviy qiziqish yuqori darajada bo'ladi. U muhitda pedagog-o'qituvchi ijodiy fikr yuritishga, intilishga yo'naltiriladi. Natijada innovatsion jarayon-yangilikni kiritilishi va shart-sharoitlari, tizimini yangi sharoitlarga ko'rsatkichlarga muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlovchi o'zgarishlar sodir bo'ladi.[4]

Innovatsion faoliyatni dunyo mamlakatlari eng asosiy ustuvor yo'nalish sifatida tan olgan. Ya'ni, jamiyat taraqqiyotini jadallashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri – bu samarali innovatsion siyosatni amalga oshirish, ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlariga asoslangan yangi, ilg'or texnologiyalar, mehnatni tashkil etish va boshqarish yangi shakllari hamda yirik ixtirolar natijalarini joriy qilish ekanligi ayni haqiqat.

Inklyuziv innovatsion faoliyat – pirovard natijasi mahsulot, xizmat, ishlab chiqarishni tashkil etish, boshqarish shakli, texnologiyalarning yangi turlarini yaratish yoki mavjudlarini takomillashtirishdan iborat bo‘lgan faoliyat. U innovatsiyalarni yaratish, o‘zlashtirish va keng joriy etish jarayonlarini o‘z ichiga oladi.

Inklyuziv innovatsion jarayoni ishlab chiqarish va oliy ta’lim muassasasi raqobatbardoshligini ta’minlash, jahonda o‘z mavqeiga ega bo‘lish va uni ushlab qolish, unumdorlikni, pirovardida ham oliygoh, ham soha, ham yaxlit iqtisodiyot samaradorligini oshirishning asosiy va majburiy shartidir. Innovatsiyalarni boshqarish esa, innovatsion jarayon yoki faoliyatga nisbatan boshqaruvning asosiy funksiyalari – tashkil etish, me’yorlashtirish, rejalashtirish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish va tartibga solishni tatbiq etish hisoblanadi. Innovatsiyalarni jadal tatbiq etish, eng avvalo, mavjud oliy ta’lim muassasalari faoliyatini har tomonlama modernizatsiyalashtirishni zarur qilib qo‘yadi. Inklyuziv innovatsion tadbirkorlik yangi ratsionalizatorlik yo‘nalishlarini topish va resurslarni foydali tomonga yo‘naltirish, ishlab chiqarishning yangi kombinatsiyalarini o‘zlashtirish, yangi bozorlarni egallash, yangi mahsulotlarni yaratishdan iborat.[2]

Hozirgi kunda ta’lim sohasi o‘quv yurtlarida ish yuritish bevosita va bilvosita iqtisodiy liberalizatsiya va globalizatsiya omillari ta’siri ostida transmilliy darajaga chiqmoqda. Ushbu tendensiyalar ta’lim sohasida o‘quv jarayonini o‘zgartirmasligi, uni prinsipial yangi marraga va taraqqiyot ufqiga olib chiqmasligi mumkin emas.

Har qanday zamonaviy oliy o‘quv yurti muayyan uch komponent – omillar, vositalar va texnologiyalar bo‘lishini talab qiladi. Faqat shu uch komponent bo‘lgandagina o‘quv jarayonini boshlash hamda bozorda aniq talab bo‘lgan mutaxassislarni va ta’lim xizmatlarini tashkil qilish mumkin.

O‘quv jarayoni ta’minoti uchun uch komponent bir qator talablarga javob berishi kerak:

- o‘quv soatlarining kerakli hajmi, ya’ni nafaqat o‘quv jarayonini tashkil qilish, balki kelgusida o‘quv hajmini oshirish imkonini beruvchi uning miqdoriy ifodasi;
- xizmat ko‘rsatish omillari, vositalari va texnologiyalarining tegishli sifati, ya’ni o‘quv jarayonida foydalanish uchun optimal holati;
- vaqt va joy birligi – o‘quv jarayonida foydalanish imkonini beruvchi barcha komponentlarning bir vaqtning o‘zida chegaralangan joyda bo‘lishi.

Ta’lim xizmati omillari, vositalari va texnologiyalaridan foydalanish uchun mas’ul va ulardan foydalanish huquqiga ega shaxs yoki shaxslar guruhining (vakolatli shaxslar) bo‘lishi. O‘quv jarayonida komponentlarning qatnashish darajasiga nisbatan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun kerakli to‘liq vakolatga ega muvofiqlashtiruvchi markaz bo‘lishi kerak. Muvofiklashtiruvchi markaz oliy o‘quv yurtining innovatsion salohiyatiga tayangan, oliy o‘quv yurtining innovatsion salohiyati esa shu tashkilotning yangilikni qabul qilishiga bog‘liq bo‘ladi. O‘z navbatida, bu quyidagi omillarga bog‘liq bo‘lgan kompleks ko‘rsatkichdir: shaxsiy-psixologik, ichki

yoki tuzilmali va tashqi. Bundan tashqari, tashkiliy-boshqaruv va ijtimoiy-psixologik sohalarda inklyuziv innovatsion faoliyatni amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi hamda ko'maklashuvchi omillarni ajratib ko'rsatish mumkin

Innovatsiya – bu ijtimoiy fenomendir. U o'z ifodasini jamiyat ichida topadi va uning yuzaga kelishi uchun birgalikda faoliyat olib borish kerak.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Вакорина Людмила Юрьевна. Инклюзивное образование в России: механизмы управления и повышения эффективности Диссертация ... кан. пед. наук. — Москва, 2016.

2. Сурдопедагогика под ред. Никитиной М.И. М., Просвещения, 2002

3. Shomaxmudova Sh.R. Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari Toshkent 2018 y

4. R.Sh.Shomaxmudova. "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma Toshkent 2011y

5. D.M.Isoqjonova " Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni nutqqa o'rgatishda o'yin texnologiyalaridan foydalanish" - TADQIQOTLAR Xalqaro Ilmiy - Metodik Badiiy Jurnal, 3(1), 13–18. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/26>

6. Subanova B.Q "Kadrlarni inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlashda zamonaviy pedagogik vositalar, metodlar va ta'limni tashkil etish" - Maktab va Hayot Ilmiy-metodik jurnal 6/2022 25-27

7. D.M.Isoqjonova - "PECULIARITIES OF SPEECH DEVELOPMENT LAWS IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT" //Thematics Journal of Education. – 2022. Vol-7-Issue Q4

**ELEKTROTEXNIKA FANLARINI O'QITISHDA MULTIMEDIA
TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH XUSUSIYATLARI****Muxitdinova Gulbahor Saydakbarovna***Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son
kasb-hunar maktabi "Elektrotexnika va elektronika asoslari" fani o'qituvchisi***Qurbonov Sirojiddin Boron o'g'li***Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son
kasb-hunar maktabi "Fizika" fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy dunyoda professional ta'limda elektrotexnika fanlarini o'qitilishidagi ayrim xususiyatlarini ta'lim jarayonida zamonaviy axborot multimedia texnologiyalarini keng qo'llash asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy axborot multimedia texnologiyalari, interfaol o'qitish vositalari, raqamli texnologiya.

Kasb-hunar maktablarida elektrotexnika fanlarini o'rganish o'qitiladigan materialning o'sib borayotgan hajmi va murakkabligi bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'qitish uchun cheklangan soatlar ajratilgan. Bunday sharoitda o'qitishning bunday shakllari va ish uslublari qayta ko'rib chiqish va takomillashtirishni talab qiladi. Materialni taqdim etishda aniqlik zarurligini va o'quvchilarni sifatli axborot bilan ta'minlash talablarini, shuningdek, elektrotexnika fanlarining o'quv-uslubiy majmuasini samarali va ijodiy qo'llash qobiliyatini jadal rivojlantirishni hisobga olgan holda, uni shakllantirishga tubdan boshqacha yondashuv talab qilinadi.

Bunday yondashuv mutaxassislar tayyorlash sifatiga putur yetkazmasdan talabalarining auditoriyadan tashqari va mustaqil ishlarini kengaytirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Zamonaviy o'qitish usuli auditoriyadagi o'quv ada-biyotlaridan elektr materialining sof mexanik talqinidan talabalar bilan yanada ijodiy hamkorlikka o'tishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, birgalikda to'g'ri yechimlarni topish kerak. Shunday qilib, sezilarli samaradorlik uchun talabalarining o'z-o'zini tarbiyalashi va o'z-o'zini rivojlantirishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish masalalariga ko'proq e'tibor qaratish lozim.

O'qitish jarayoni asosan zarur kompetensiyalar, bilim, qobiliyat va ko'nik-malarni egallashga, balki umumiy rivojlanishga, mantiqiy fikrlash qobiliyatiga, olingan ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash usullarini yetarli darajada qo'llashga qaratilgan bo'lishi kerak. Faqat bu holatda eskirgan "hayot uchun ta'lim" formulasidan "umr davomida ta'lim" ga o'tish mumkin bo'ladi. Ta'limga bunday yondashuv zamonaviy multimedia texnologiyalaridan keng foydalanishga asoslangan ta'limning eng yangi samarali shakllarini shakllantirish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Kasb-hunar maktablarida elektrotexnika mutaxassisliklarini o'qitishda o'quv materiallari fanlarning o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra gumanitar fanlardagi materiallardan farqlanishini hisobga olish zarur. Odatda, elektrotexnikadagi materiallar diagrammalar, grafiklar, jadvallar, sxemalar va shunga o'xshashlarning kengroq turlariga ega. Va bu xususiyatni elektrotexnika fanlarini o'qitish amaliyotida e'tibordan chetda qoldirib b'lmaydi.

Shu munosabat bilan, kasb-hunar maktablarida elektrotexnika fanlari o'qituvchilari duch keladigan muammolarni esga olish kerak, ular so'nggi paytlarda ayniqsa manba grafik materialining sifati unchalik yuqori bo'lmaganligi sababli ahamiyatli bo'lib qoldi.

Grafik materiallar, ayniqsa, o'tgan asr darsliklarida mavjud standartlar talablariga javob bermaydi. Aksariyat adabiy manbalarda rivojlanishning hozirgi bosqichida sezilarli darajada eskirgan ma'lumotlar yangilanmoqda. Turli xil sxemalar, chizmalar, giflar, slaydlar, o'quv materiallari, stendlar, virtual labora-toriyalar kundan kunga internet manbalarida rivojlanmoqda. Aksariyat hollarda sxemani to'liq tahlil qilish mumkin emas.

Shu munosabat bilan savol ochiqlicha qolmoqda: o'qitishning qanday vositalari, usullari va texnologiyalari o'quv jarayonining samaradorligini va demak, elektrotexnika fanlari bo'yicha o'quv materiallari sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin? Ta'limdagi kamchiliklarni bartaraf etish va elektrotexnika mutaxassislarning amaliy ko'nikmalarini oshirish uchun qanday choralar ko'rish kerak.

Darslarni o'tkazish uchun ajratilgan vaqt ko'p jihatdan cheklanganligini va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni sezilarli vaqtni talab qilishini hisobga olsak, sifatni yo'qotmasdan o'quv jarayonining intensivligini oshirish muammosi juda dolzarbdir.

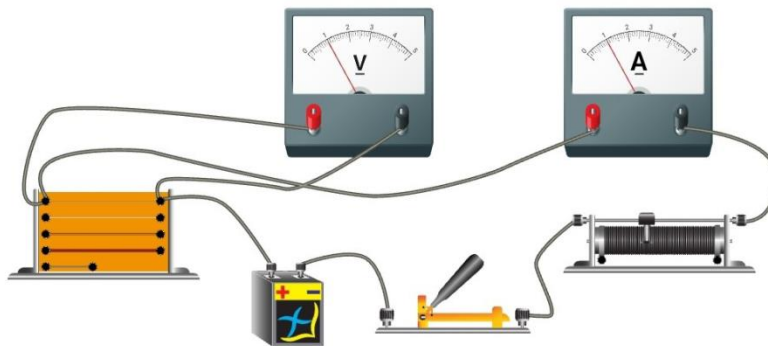
Elektrotexnika fanlarini o'rganishda talabalarga katta hajmdagi matnli ma'umotlarni etkazish usullaridan biri multimedia texnologiyalarini keng qo'llash asosida materialning grafik taqdimoti hisoblanadi. To'plangan tajribaga asoslanib, biz elektrotexnika bo'yicha talabalarning aksariyati odatda, grafik shaklda taqdim etilgan o'quv materialini yanada samarali o'zlashtirishga qodir degan xulosaga kelishimiz mumkin. Axborotni taqdim etishning ushbu usuli bilan ma'lumotlarni qayta ishlash jarayoni yanada samarali bo'ladi.

Multimedia grafikasi va animatsiyaga asoslangan aniq, ixcham grafik ma'lumotlar elektrotexnika mutaxassisliklari o'quvchilari tomonidan yaxshi o'zlashtiriladi.

Bunday ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'z samaradorligini bir necha bor isbotladi. Ular zamonaviy kompyuter (qog'ozsiz) ta'lim shakllarida juda oson amalga oshiriladi. Bundan tashqari, multimedia o'quv qurollarini yaratish katta moddiy xarajatlarni talab qilmaydi, bu ham muhimdir.

Bu holatda asosiy muammo elektr sxemalarni taqdim etishning eng maqbul usullarini tanlashdir. Bundan tashqari, muhim omil - bu kompyuter monitoridagi, video paneldagi yoki multimedia platasidagi “tasvir sifati” dir. Materialning ravshanligi va tushunarililigini oshirish uchun tasvirlarning fotorealizmini oshirish kerak. Maishiy texnika jihozlari, radiotexnika, elektr materiallari va avtomatika, elektroenergetikada mikroprotsessor texnologiyalari, elektr qurilmalari, elektr ta’minoti kabi elektrotexnika fanlarini o’rganishda bu haqiqat alohida ahamiyatga ega.

Multimediya dan foydalangan holda o’quv materialining taqdimotiga misol 1-rasmda ko’rsatilgan:

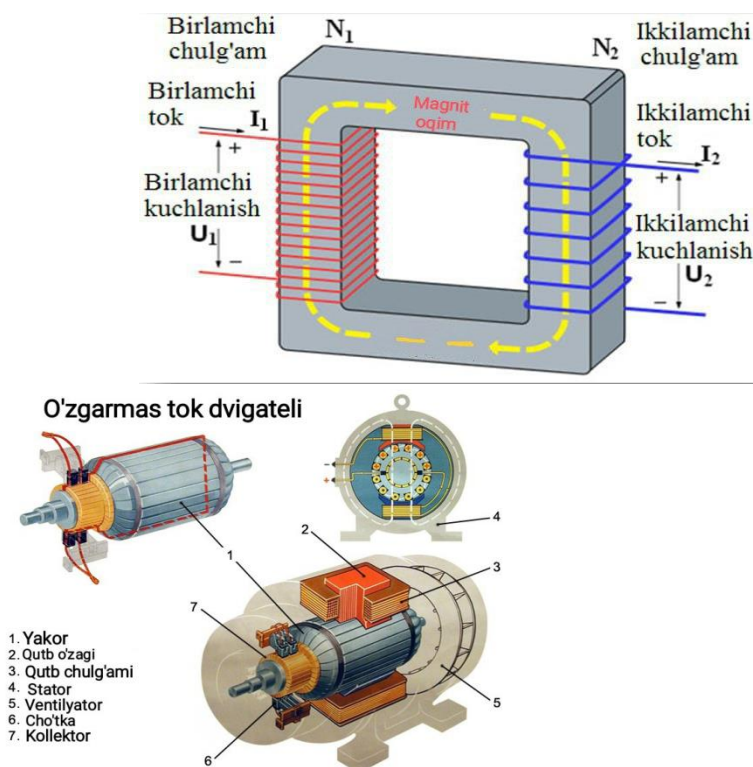
Shuningdek, kasb-hunar maktabi, kollej va texnikumlarda texnik fanlarni o’rganishning bir xususiyatiga e’tibor qaratish lozim - bu laboratoriya ishlarini o’tkazish metodologiyasi bo’lib, u haqiqiy laboratoriya jihozlari, asboblari, moslamalar, o’lchash asboblari va demak, ularning joylashuvi katta ishlab chiqarish maydonlaridan foydalanishni talab qiladi. Bundan tashqari, laboratoriya uskunalari odatda qimmat, murakkab va elektr xavfli bo’lib, malakali xodimlarni va katta operatsion va texnik xarajatlarni talab qiladi.

Ta’kidlash joizki, elektron doska o’quv jarayonini intensivlashtirishda o’qitishning yuqori texnologiyali shakllariga o’tish davrida u o’quv jarayonida elektrotexnika fanlaridan foydalanishni multimedia va o’quv mashg’ulotlarining barcha turlari uchun rnatilgan kompetentsiyani rivojlantirishning yuqori samarali usuli interfaol o’quv qo’llanmalari bilan birlashtiradi.

Multimedia materiallarini tayyorlash, sinovdan o’tkazish va takomillashtirish, zamonaviy multimedia texnologiyalaridan foydalanish o’quvchilarning mustaqilligi ustuvorligini hisobga olgan holda ta’lim jarayonida o’qituvchining yangi rolini shakllantirishga yordam beradi va natijada talabalarni yangi sifat darajasi, ularning kelajakdagi kasbiga chinakam qiziqishini kuchaytirish.

Raqamli texnologiya o’quv filmlari, multimedia taqdimotlari, videofilmlari, elektr jihozlarni ta’mirlash, elektr mashinalari haqidagi materiallardan foydalanish talabaga elektr tizimlarini loyihalashning amaliy jihatlari va ishlash tamoyillari haqida kerakli ma’lumotlarni taqdim etish imkonini beradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda videoma'ruza misoli 2-rasmda keltirilgan:

Taqdim etilgan zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan yondashuv o'quv jarayonida keng qo'llaniladi va maishiy texnika jihozlarini ta'mirlash, elektromexanika, elektr mashinalari mexanikasi, avtomatika asoslari kabi fanlarni o'rganishda o'z samarasini ko'rsatib kelmoqda. Eeлектроenergetika sanoatining boshqa fanlarini o'rganishda keng qo'llanilishi.

Xulosa qilib aytganda mamlakatimizda professional ta'limda so'ngi yil ichida o'quv mashg'ulotlarida elektron doskalar yordamida multimedia o'quv filmlari, prezentatsiyalari ta'lim jarayonida qo'llanilmoqda. Bu albatta o'quvchilarning bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirishga, test va imtihonlarga muvaffaqiyatli tayyorlanishga, faollik va e'tiborni oshiradi. Taqdim etilgan multimedia materiallaridan yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Potemkin A.N., Vikulov A.S., Romanovskiy B.V. Uzluksiz kasbiy ta'lim sharoitida interfaol o'qitish vositalaridan foydalanish.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar. 2013 yil. Nashr.

2. Bobrovskiy.L.N. Uchebnaya kompyuternaya prezentatsiya v obuchenii informatiki kak sredstvo realizatsii metodicheskoy sistemi uchitelya.

3. Nekrasova, N. R. Ispolzovanie videourokov v obuchenii elektrotexnike N. R. Nekrasova «Problemi i perspektivi razvitiya otechestvennoy svetotexniki, elektrotexniki i energetiki»

4. Volosova E.V. Vnedrenie innovatsionnix texnologiy v sovremenniy protsess obucheniya E.V. Volosova, Yu.A. Bezgina Nauchnie trudi SWorld. 2013.

5. Ershov Sergey Viktorovich, kand. texn. nauk, dots., erschov.serrg@mail.ru, Rossiya, Tula. Osobennosti primeneiya multimediyinx texnologiy pri prepodovanii elektrotexnicheskix dissiplin.

**TERMINALLARNING TURLARI, ULARDAN TO'G'RI FOYDALANISH TARTIB
QOIDALARI VA SO'NGI RUSUMLARI****Sultanova Zulxumor Raximovna***Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan**1-son kasb-hunar maktabi Ishlab chiqarish ta'lim ustasi*

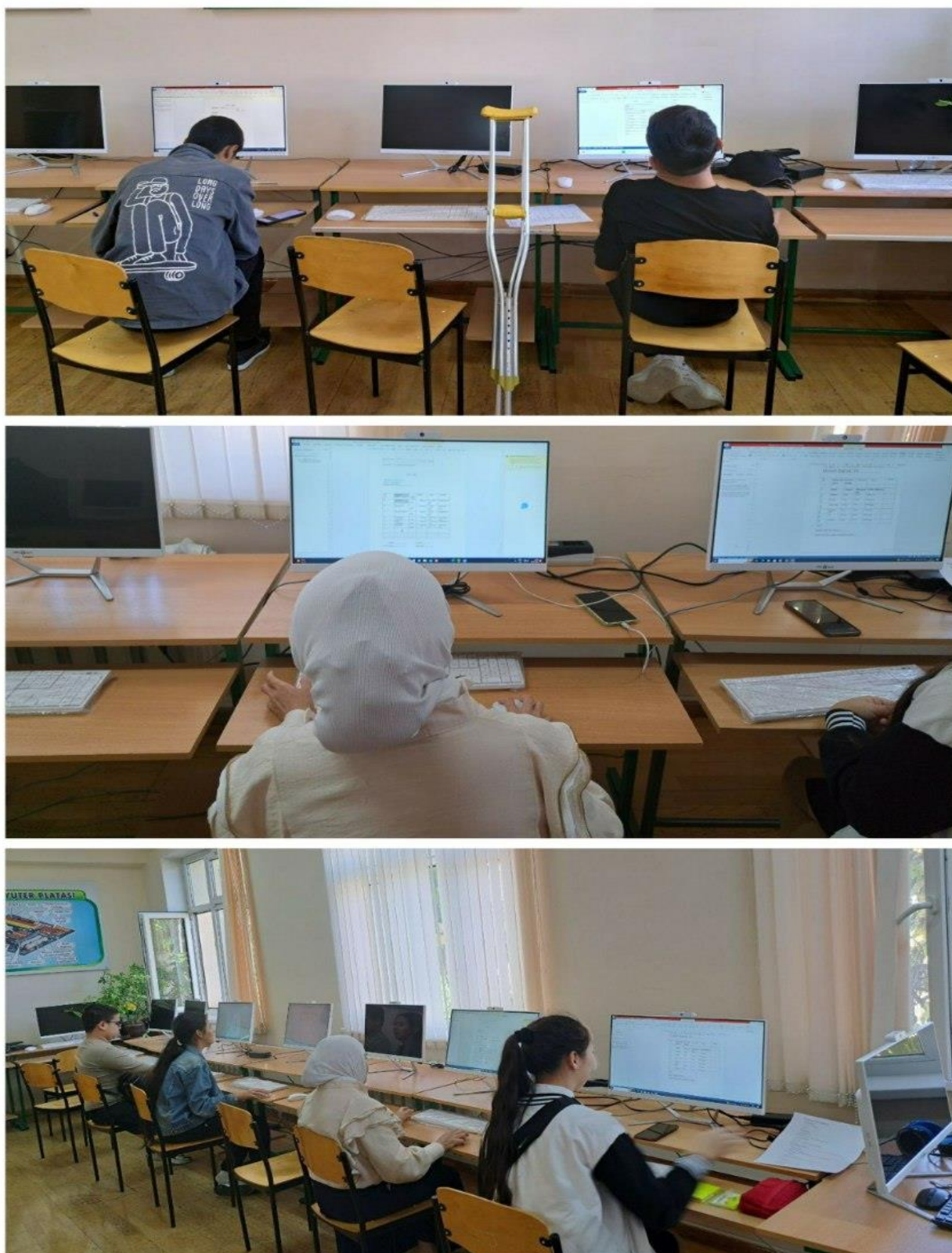
Annotatsiya: Ushbu maqolada to'lov terminallarining bugungi kundagi ahamiyati, ularning turlari, savdo joylarini terminallar bilan ta'minlash masalalari haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: terminal, savdo, xizmat, to'lov, islohot, funksiya, bank, biznes, elektron, plastik.

Bugungi kunda iqtisodiyotda kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari, dasturiy ta'minot mahsulotlarini ishlab chiqarish va ular asosida keng turdagi interfaol xizmatlar ko'rsatishni o'z ichiga olgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasining roli va ahamiyati tobora ortib bormoqda».

O'zbekistonda bank tizimida izchil va aniq maqsadli islohotlar olib borilmoqda, chora-tadbirlar, bank-moliya xizmatlarini ko'rsatish sifatini tubdan yaxshilashga doir bir qator qarorlar qabul qilingan.

Shu munosabat bilan respublikamizda naqd pulsiz chakana to'lovlarning amalga oshirilishida jismoniy shaxslar va ulardan to'lovlarni qabul qilib oluvchi tomonlar o'rtasida hisob-kitoblarning zamonaviy samarali tizimini tashkil etish maqsadida, «O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining hisob-kitoblar kliring tizimi to'g'risida»gi Nizom ishlab chiqilib amaliyotga tatbiq qilingan.

1-rasm

Shuningdek respublikamizda “To‘lov terminallari bilan jihozlash va aholi bilan pul hisob-kitoblarini amalga oshirishda ularni qo‘llash tartibi to‘g‘risida” qaror qabul qilingan. Ushbu qarorga muvofiq quyidagi savdo va xizmat ko‘rsatish obyektlarida to‘lov terminali majburiy o‘rnatilishi lozim:

- aviatsiya va temir yo‘llar pattalarini sotish kassalari;

- uy-joy kommunal xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalar huzurida ochilgan aholidan to'lovlarni qabul qilish shoxobchalari;

- telefon, shu jumladan uyali aloqa telefonlari xizmatlari uchun to'lovlarni qabul qilish shoxobchalari;

- aholidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni qabul qilish shoxobchalari;

- avtomobillarga yonilg'i quyish shoxobchalari;

- savdo zali maydoni 150 kvadrat metrdan ortiq bo'lgan turg'un savdo shoxobchalari;

- restoranlar;

- ish haqi to'lash plastik kartochkalardan foydalanib amalga oshiriladigan korxonalar va muassasalardagi umumiy ovqatlanish obyektlari;

- mehmonxonalar;

- aloqa bo'limlari.

Amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida bank tizimida xizmatlar ko'rsatishning bozor mexanizmlari joriy etilmoqda, ularning turlari kengaymoqda, tadbirkorlar va aholi uchun moliyaviy ochiqlik oshib bormoqda.

Aholining savdo qilishida albatta to'lov usullar ahamiyatli bo'lib, bunda to'lov tizimlari alohida qulaylik yaratadi. To'lov tizimi bu moliyaviy sheriklar: banklar, muassasalar, do'konlar va boshqalar o'rtasidagi bitimlar va hisob-kitoblarni almashish tizimidir. Keng ma'noda, bu xaridor va sotuvchi o'rtasidagi vositachilardir.

To'lov tizimining funksiyalari bank kartalari yordamida pul mablag'larining barqaror aylanishidan iborat. Plastik karta bilan to'lovni amalga oshirayotganda, maxsus terminal xaridorning pul mablag'larini o'z bankiga o'tkazish to'g'risida so'rov yuboradi va u yerdan kerakli miqdorni sotuvchining hisobiga o'tkazadi. Barcha hisob-kitoblar real vaqt rejimida amalga oshiriladi va 10 soniyadan oshmaydi.

2-rasm. To'lov terminali

Elektron to'lov tizimlariga bank va bankdan tashqari to'lov terminallari, masofaviy moliyaviy xizmatlar va masofaviy bank xizmatlari (RBS), shu jumladan Internet-banking va SMS-banking, mobil bank xizmatlari, uyali aloqa operatorlarining mobil moliyaviy xizmatlari va elektron pullar kiradi.

To'lov terminali xizmatlar uchun to'lovlarni qabul qilish mobil aloqa, kommunal xizmatlar, Internet-provayderlarning xizmatlari, bank kreditlarini to'lashda to'lovlar; to'lov tizimlaridagi shaxsiy hisobvaraqlarni, bank kartalaridagi hisobvaraqlarni to'ldirish zarur bo'ladi.

3-rasm. O'z o'ziga xizmat ko'rsatish terminallari

To'lov terminallari tezkor elektron to'lovlarni amalga oshirishning eng mashhur usuli hisoblanadi. J "Partners Consulting OPC ning so'zlariga ko'ra, 2012 yilda to'lov terminallari EPS bozorining yarmidan ko'pini egallagan. Bankdan tashqari to'lov terminallari orqali to'lovlar tarkibi o'zgaradi, uyali aloqa xizmatlari uchun to'lovlar ulushi sezilarli darajada kamayadi va ulush pul o'tkazmalari ko'payadi.

4-rasm.

Infokiosk yani o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish terminali (2-rasm). Nomidan ko'rinib turibdiki, mijozlar barcha kerakli to'lovlarni o'zlari amalga oshirishlarini ta'minlash uchun mo'ljallangan. Monitorda taqdim etilgan ma'lumotlar tuzilgan. Shuningdek, foydalanuvchilarga qulaylik yaratish maqsadida barcha turdagi to'lovlar tematik guruhlariga bo'lingan. Bularning barchasi mijozga barcha operatsiyalarni tez va hech qanday "muammolarsiz" bajarishga imkon beradi. Infokiosk - o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish rejimida jismoniy shaxslardan to'lovlarni qabul qilishni ta'minlovchi apparat-dasturiy majmuasi. Mazkur turdagi to'lov terminaliga yuqori darajada avtonom holda ishlash xosdir. Bu moslama quyidagi operatsiyalarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan:

- uyali va statsionar aloqalar operatorlarining xizmatlarini to'lash;
- Internetdan foydalanish xizmatini to'lash;
- Uy-joy kommunal xizmatlarini to'lash;
- veb-hamyonni to'ldirish;
- Mablag'larni kartaga yuklash;
- Kartochkalar hisobi bo'yicha ma'lumotnoma.

5-rasm.

POS terminal. So'zma-so'z, ism "savdo nuqtasi" deb tarjima qilinishi mumkin. Bu avtonom turdagi ixcham terminal bo'lib, uning qurilmasi tarmoqdan ham, unga o'rnatilgan batareyadan ham muvaffaqiyatli ishlashga imkon beradi. Ushbu turdagi uskunalar odatda turli do'konlardagi kassalarda o'rnatiladi.

To'lov punkti. Bunday tizim biznesga ko'p pul sarflashni istamaydiganlar uchun qulaydir. Bu ixcham va uning uskunalari arzon. Nuqtani faqat noutbuk va, albatta, dasturiy ta'minot yordamida tashkil qilish mumkin.

To'lov terminallari o'rnatilgan savdo va xizmat ko'rsatish obyektlari bank plastik kartochkalaridan foydalangan holda to'lovlarni qabul qilishlari shart. To'lov terminallari bilan ishlaganda quyidagi talab va qoidalarga amal qilinishi lozim.

Savdo va xizmat ko'rsatish obyektlarining sotuvchi-xodimlari to'lov terminallaridan foydalanish tartibini bilishi lozim. Savdo va xizmat ko'rsatish obyekti rahbari sotuvchi-xodimni to'lov terminallaridan foydalanish tartibi bilan tanishtirishi shart.

6-rasm

Savdo va xizmat ko'rsatish obyektlariga xizmat ko'rsatuvchi tijorat banki to'lov terminallaridan foydalanish yuzasidan ularga tushuntirish beradi hamda savdo va xizmat ko'rsatish obyektlari bilan to'lov terminalidan foydalanish bo'yicha shartnoma (bitim) tuzadi.

To'lov terminali texnik yoki dasturiy nosoz holatga kelib qolganda, savdo va xizmat ko'rsatish obyekti rahbari bu haqda bir kundan kechiktirmasdan davlat soliq xizmati organiga va xizmat ko'rsatuvchi tijorat bankiga yozma ravishda xabar berishi shart.

Savdo va xizmat ko'rsatish obyektlari rahbarlari o'n kun muddat ichida to'lov terminallarini soz holatga keltirish choralari ko'rishlari lozim.

Xizmat ko'rsatuvchi tijorat banki savdo va xizmat ko'rsatish obyektlaridan to'lov terminallarini asossiz ravishda olib qo'yishiga yo'l qo'yilmaydi.

Bugungi kunda hayotni to'lov terminallarisiz tasavvur qilish qiyin. Shahar va qishloqlar aholisi kommunal to'lovlarni to'lash, mobil telefon hisobini to'ldirish, kimgadir pul o'tkazish, internet-provayder xizmatlari uchun haq to'lash va hokazolar uchun pochta bo'limi yoki bank oldidagi uzun navbatlardan qutulishdan xursand bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamasining 2019- yil 23-noyabrdagi "Onlayn nazorat kassa mashinalari va virtual kassa tizimi qo'llanilishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 943-son Qarori.
2. Eshquvvatov B.T. Texnologik jihozlar va ularni loyihalash asoslari. Toshkent 2008.
3. www.uzedu.uz
4. www.soliq.uz
5. www.lex.uz

INTERNET-MARKETING: MOHIYATI, XUSUSIYATI VA IMKONIYATLARI**Jo'rayev Jonibek***Buxoro muhandislik-texnologiya institute, III kurs talabasi*

Axborot texnologiyalari hayotimizning barcha sohalarini qamrab oladi. Marketing ham bundan mustasno emas. Texnologiyaning jadal rivojlanishi va dunyoning istalgan nuqtasidan Internetga bepul kirish istiqboldagi marketing tendentsiyalarining shakllanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar bo'lib, hozirgi zamondagi dolzarb mavzudir. Internet-marketing kelajakda innovatsion texnologiyalar asosida sotuvchi va xaridor o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda markaziy o'rinni egallashiga asoslanadi. Internet kundalik hayotning ajralmas qismi bo'lgan raqamli iqtisodiyotda marketing inqilobni boshdan kechirdi. Onlayn marketing yoki raqamli marketing sifatida ham tanilgan Internet-marketing zamonaviy marketing strategiyalarining asosiga aylandi. Qidiruv tizimini optimallashtirishdan (SEO) ijtimoiy media reklamasigacha, korxonalar o'zlarining maqsadli auditoriyasiga erishish va ular bilan aloqa qilish uchun ilgari hech qachon bo'lmaganidek Internet kuchidan foydalanmoqda[1].

Internet-marketing texnologik taraqqiyot, iste'molchi xatti-harakatlarining o'zgarishi va paydo bo'layotgan tendentsiyalar tufayli tez sur'atlar bilan rivojlanishda davom etmoqda. Joriy o'zgarishlardan xabardor bo'lish, yangi texnologiyalarni qo'llash va foydalanuvchi tajribasiga ustuvorlik berish orqali korxonalar internet-marketingning doimiy o'zgaruvchan landshaftiga moslashishi va raqamli asrda muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

Internet-marketing mahsulot, xizmatlar yoki brendlarni onlayn kanallar orqali targ'ib qilishga qaratilgan keng ko'lamli strategiya va usullarni o'z ichiga oladi. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Internet-marketingni tushunish: keng qamrovli sharh

Internet-marketing mahsulot, xizmatlar yoki brendlarni onlayn kanallar orqali targ'ib qilishga qaratilgan turli xil strategiya va taktikalarni o'z ichiga oladi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Search Engine Optimization (SEO) : SEO veb-saytlarning ko'rinishini va qidiruv tizimi natijalari sahifalarida (SERPs) reytingini yaxshilash uchun optimallashtirishni o'z ichiga oladi[1].

- Ijtimoiy media marketingi: Facebook, Instagram, Twitter va LinkedIn kabi ijtimoiy media platformalaridan auditoriya bilan bog'lanish, brend xabardorligini oshirish va faollikni oshirish uchun foydalanish [2].

- Kontent marketingi: aniq belgilangan auditoriyani jalb qilish va saqlab qolish uchun qimmatli, tegishli va izchil kontentni yaratish va tarqatish [3].

- Elektron pochta marketingi: Mijozlar bilan muloqot qilish, yetakchilarni tarbiyalash va konversiyalarni oshirish uchun elektron pochta kampaniyalaridan foydalanish [4].

- Kliklik uchun to'lov (PPC) reklamasi: qidiruv tizimlari va boshqa veb-saytlarda reklamalarni ko'rsatish, faqat foydalanuvchilar ularni bosganda to'lash [5].

2. Internet-marketingdagi joriy tendentsiyalar va innovatsiyalar

Bugungi dinamik raqamli landshaftda bir qancha tendentsiyalar va innovatsiyalar internet-marketing amaliyotini shakllantirmoqda:

- Shaxsiylashtirish: marketing xabarlarini va mazmunini ma'lumotlarga asoslangan tushunchalar orqali individual imtiyozlar va xatti-harakatlarga moslashtirish [6].

- Videomarketing: Tomoshabinlarni jalb qilish va brend xabarlarini samarali etkazish uchun video kontentning ommabopligidan foydalanish [7].

- Influencer Marketing: Yangi auditoriyaga erishish va ishonchlilikni oshirish uchun ta'sir o'tkazuvchilar va fikr yetakchilari bilan hamkorlik qilish [8].

- Ovozli qidiruvni optimallashtirish: Ovozli qidiruv so'rovlari uchun kontentni optimallashtirish, chunki ovoz bilan faollashtirilgan qurilmalarni qabul qilish ortib bormoqda [9].

- Sun'iy intellekt (AI) : jarayonlarni avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va shaxsiylashtirilgan tajribalarni taqdim etish uchun sun'iy intellekt va mashinani o'rganish algoritmlaridan foydalanish[10].

3. Internet-marketing kelajagi: prognozlar va prognozlar

Texnologiya taraqqiyotda davom etar ekan va iste'molchilarning xatti-harakatlari rivojlanib borar ekan, internet-marketing kelajagi ulkan va'da va salohiyatga ega:

- Kengaytirilgan haqiqat (AR) va virtual haqiqat (VR) : immersiv va interaktiv tajribalarni yaratish uchun AR va VR texnologiyalarini marketing strategiyalariga integratsiyalash[11].

-Blokcheyn texnologiyasi: Shaffof va xavfsiz raqamli reklama va tranzaksiyalar uchun blokcheyndan foydalanishni o'rganish [12].

- 5G texnologiyasi: Boyroq multimedia kontenti va real vaqt tajribasini taqdim etish uchun 5G tarmoqlarining tezligi va o'tkazish qobiliyatini oshirish [13].

- Ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi: qat'iy choralar va qoidalarga rioya qilish orqali ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligiga oid ortib borayotgan tashvishlarni hal qilish [14].

4. Internet-marketingda rivojlanayotgan texnologiyalar

Joriy tendentsiyalarga qo'shimcha ravishda, rivojlanayotgan texnologiyalar internet-marketingni inqilob qilishga tayyor:

-Narsalar interneti (IoT) : real vaqt rejimida ma'lumotlarni to'plash va shaxsiylashtirilgan tajribalarni taqdim etish uchun IoT qurilmalaridan foydalanish [15].

-Chatbotlar va suhbat marketingi : Mijozlar bilan muloqot qilish va tezkor yordam ko'rsatish uchun sun'iy intellektga asoslangan chatbotlardan foydalanish [16].

-Bashoratli tahlillar : Mijozlarning xatti-harakatlarini prognoz qilish va marketing strategiyalarini optimallashtirish uchun ma'lumotlar tahlili va mashinani o'rganishdan foydalanish [17].

5. Foydalanuvchi tajribasi (UX) dizaynining roli

Internet-marketing rivojlanib borar ekan, foydalanuvchi tajribasiga e'tibor tobora muhim ahamiyat kasb etadi:

-Mobil optimallashtirish : foydalanuvchilarning uzluksiz tajribasini ta'minlash uchun veb-saytlar va kontentning mobil qurilmalar uchun optimallashtirilganligini ta'minlash [18].

-Veb-sayt tezligi va unumdorligi : chiqish tezligini kamaytirish va foydalanuvchi qoniqishini oshirish uchun veb-saytni yuklash vaqtlari va ish faoliyatini yaxshilash [19].

Internet-marketing raqamli asrda rivojlanishga intilayotgan korxonalar uchun ajralmas vositaga aylandi. SEO va ijtimoiy mediadan tortib kontent marketingi va sun'iy intellekt asosidagi shaxsiylashtirishgacha, internet-marketing landshafti xilma-xil, dinamik va doimiy rivojlanib boradi . Joriy tendentsiyalardan xabardor bo'lish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va kelajakdagi o'zgarishlarni kutish orqali korxonalar internet-marketingning dinamik dunyosida muvaffaqiyat qozonishlari mumkin. Internet-marketing rivojlanishda davom etar ekan, uning kelajagini bir qancha tendentsiyalar shakllantirmoqda:

1. Sun'iy intellekt (AI) va Machine Learning: AI va mashinani o'rganish texnologiyalari ko'proq moslashtirilgan va maqsadli kompaniyalarni amalga oshirish orqali internet-marketingda inqilob qilmoqda. Suhbat botlari va virtual yordamchilardan bashoratli tahlil va kontentni optimallashtirishgacha AI korxonalarga o'z auditoriyasiga yanada dolzarb va qiziqarli tajribalarni yetkazishda yordam beradi [7].

2. Ovozli qidiruvni optimallashtirish: Smartfonlar va aqlli dinamiklar kabi ovoz bilan ishlaydigan qurilmalarning ko'payishi bilan ovozli qidiruvni optimallashtirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Korxonalar ovozli qidiruv natijalarida paydo bo'lishini ta'minlash uchun tabiiy tildagi so'rovlar uchun o'z kontentini optimallashtirishlari kerak [8].

3. Kengaytirilgan reallik (AR) va virtual haqiqat (VR) : AR va VR texnologiyalari biznesning mijozlar bilan onlayn muloqot qilish usulini o'zgartirmoqda. Virtual tajribadan tortib mahsulotning interaktiv namoyishlarigacha AR va VR mijozlarni jalb qilish va sotishni rag'batlantiradigan immersiv va jozibali tajribalarni taklif etadi[9].

4. Ma'lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi: Ma'lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligiga oid xavotirlar ortib borayotganligi sababli, korxonalar internet-marketing

harakatlarida shaffoflik va ishonchlilikni birinchi o‘ringa qo‘yishlari kerak. GDPR va CCPA kabi qoidalarga rioya qilish va ishonchli ma'lumotlarni himoya qilish choralari mijozlarning ishonchi va sodiqligini saqlab qolish uchun muhim bo'ladi [10].

Internet-marketing zamonaviy marketing strategiyalarining muhim tarkibiy qismiga aylandi, bu biznesga o'z auditoriyasi bilan onlayn muloqot qilish va ular bilan muloqot qilish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni taqdim etadi. SEO, ijtimoiy media, kontent marketingi, elektron pochta va PPC reklamasining kuchidan foydalangan holda, korxonalar brend xabardorligini oshirishi, yetakchilarni yaratishi va raqamli iqtisodiyotda tijoratni oshirishi mumkin. Texnologiya rivojlanishda davom etar ekan, internet-marketing moslashish va innovatsiyalarni davom ettiradi, marketing kelajagini hayajonli va oldindan aytib bo'lmaydigan tarzda shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Smit, J. (2021). "Raqamli marketing bo'yicha qo'llanma: Onlayn dunyoda muvaffaqiyatga erishish strategiyalari." Nashriyot X.
2. Patel, N. (2020). "Raqamli marketing tendentsiyalari: zamonaviy marketolog uchun tushunchalar". Nashriyot Y.
3. Jonson, M. (2019). "Marketing kelajagi: sanoatni shakllantiruvchi tendentsiyalar va innovatsiyalar". Nashriyotchi Z.
4. Kontent marketing instituti. (2021). "Kontent marketing bo'yicha o'yin kitobi: jozibali tarkibni yaratish va tarqatish strategiyalari". [Resursga havola] dan olindi.
5. Elektron pochta marketingi assotsiatsiyasi. (2022). "Elektron pochtaning kuchi: samarali elektron pochta marketing kampaniyalari uchun eng yaxshi amaliyotlar". [Resursga havola] dan olindi.
6. Raqamli marketing assotsiatsiyasi. (2021). "Raqamli marketingda shaxsiylashtirish: muvaffaqiyat strategiyalari". [Resursga havola] dan olindi.
7. Video marketing instituti. (2023). "Video marketingning yuksalishi: tendentsiyalar va tushunchalar". [Resursga havola] dan olindi.
8. Influencer Marketing Hub. (2022). "Influencer Marketing holati: tendentsiyalar va statistika". [Resursga havola] dan olindi.
9. Ovozli qidiruvni optimallashtirish instituti. (2023). "Ovozli qidiruvni optimallashtirish bo'yicha qo'llanma: Marketologlar uchun eng yaxshi amaliyotlar". [Resursga havola] dan olindi.
10. Marketing tadqiqotlari markazida AI. (2023). "Marketingda sun'iy intellektning o'rni: tendentsiyalar va ilovalar". [Resursga havola] dan olindi.
11. Kengaytirilgan reallik marketing assotsiatsiyasi. (2022). "Kengaytirilgan reallik marketingi: strategiyalar va amaliy tadqiqotlar". [Resursga havola] dan olindi.
12. Marketing konsortsiumi uchun blokcheyn . (2022). " Marketingda blokcheyn texnologiyasi: imkoniyatlar va muammolar". [Resursga havola] dan olindi.

13. 5G marketing forumi. (2023). "5G ning raqamli marketingga ta'siri: imkoniyatlar va mulohazalar". Qayta olindi [havoladan uchun manba].
14. Ma'lumotlar maxfiylik instituti. (2022). "Raqamli marketingda ma'lumotlarning maxfiylik va xavfsizligi: eng yaxshi amaliyotlar va muvofiqlik". Qayta olindi [havoladan uchun manba].
15. IoT marketing instituti. (2023). "Marketingda IoTning o'rni: imkoniyatlar va muammolar". Qayta olindi [havoladan uchun manba].
16. Chatbot marketing assotsiatsiyasi. (2022). "Marketingdagi chatbotlar: eng yaxshi amaliyotlar va amaliy tadqiqotlar". Qayta olindi [havoladan uchun manba].
17. Bashoratli tahlillar forumi. (2023). "Marketingda bashoratli tahlillar: ilovalar va foydalar". Qayta olindi [havoladan uchun manba].
18. Mobil marketing assotsiatsiyasi. (2022). "Mobil optimallashtirish bo'yicha qo'llanma: Marketologlar uchun eng yaxshi amaliyotlar". Qayta olindi [havoladan uchun manba].
19. UX dizayn instituti. (2022). "Raqamli marketingda foydalanuvchi tajribasi (UX): tamoyillar va amaliyotlar". Qayta olindi [havoladan uchun manba].
20. Raximova D., Alimova R. BIZNESDA ESG TAMOYILLARINI QOLLASH-INNOVATSION IQTISODIYOTNING MUHIM YO'NALISHLARIDAN BIRI SIFATIDA //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 362-365.
21. Dilnoza R., Rukhsora A. INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE REGIONS //Innovations in Technology and Science Education. – 2023. – T. 2. – №. 8. – С. 226-232.
22. Kh, Alimova R., and G. B. Nasirova. "MODERN TENDENCIES OF INNOVATION MANAGEMENT." XALQARO KONFERENSIYA VA JURNALLARNI SIFATLI INDEXLASH XIZMATI 1.1 (2024): 313-316.
23. Amrulloev, D. N., and R. X. Alimova. "KAMBAG'ALLIKNI KAMAYTIRISH ORQALI FAROVONLIKNI OSHIRISH: IQTISODIYOTDAGI INNOVATSION O 'ZGARISHLAR." XALQARO KONFERENSIYA VA JURNALLARNI SIFATLI INDEXLASH XIZMATI 1.1 (2024): 417-421.

BUDJET MABLAG'LARI IJROSI SAMARADORLIGINI VA NATIJADORLIGINI OSHIRISHDA JAMOATCHILIK NAZORATINI YURITISH(FARG'ONA VILOYATI MISOLIDA)

Iskandarov zaylidin Fayozovich

Fargona Viloyati So'x tuman hokimligi moliya bo'lim mudiri v.v.b

Annotatsiya. *Ushbu maqolada budjet mablag'lari ijrosi samaradorligi va natijadorligi haqida soz boradi.*

Kalit so'zlar. *G'aznachilik, moliya, xalqaro tajriba, bujet, monitoring, samaradorlik, jamoatchilik.*

Bugungi kunda mamlakatimizda barcha sohalarda ulkan isloxotlar amalga oshirilmoqda. Yurtboshimiz tomonidan budjet mablag'laridan samarali va maqsadli foydalanilishini taminlash uchun keng ko'lamli ishlarni amalga oshirmoqdalar. Hozirgi kunda O'zbekistonda Davlat budjeti mablag'larini kassa ijrosini amalga oshirish, budjet tashkiloti shartnomalari va naqd pullarni boshqarish kabi faoliyat turlari aynan g'aznachilik tomonidan bajarilib kelinayotganini inobatga olsak, O'zbekiston Respublikasida g'aznachilik faoliyatini yanada takomillashtirish jarayonida nazoratning ustunliklari va xalqaro tajribalarining ijobiy jixatlaridan samarali foydalanishga e'tibor qaratish, g'aznachilik operatsiyalarini nazorat qilishni takomillashtirish, taxlil va monitoring qilish tartibini yanada takomillashtirishning istiqbolli yunalishlarini izlab topish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Davlat budjetidan ajratiladigan mablag'lar ijtimoiy yo'nalish bilan bir qatorda, kelajak iqtisodiyoti uchun moliyalashtirishning asosiy manbai bo'lib, iqtisodiyotning uni yangi bosqichga qayta qurishda istiqbolli sohalarni rivojlantirishni moliyalashtirishda muhim o'rin tutadi. Moliya tizimi budjetlarining daromadlarini to'liq shakllanish darajasi mamlakatning rivojlanishiga bog'liq bo'lib, bunda fuqarolarning farovonligi, inflyatsiya darajasini ijobiy pasayish tendensiyalari bilan iqtisodiy o'sish, valyuta kursi va foiz stavkasining pasayishi nazarda tutiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 iyundagi "Davlat organlari va tashkilotlarining faoliyati ochiqligini ta'minlash, shuningdek, jamoatchilik nazoratini samarali amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-6247-son Farmoni qabul qilingan. Mazkur farmonga muvofiq barcha davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shu jumladan Hisob palatasi, Markaziy bank, sud va prokuratura organlari hamda ularning tarkibiy va hududiy bo'linmalari, shuningdek, ustav fondida (ustav kapitalida) davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan xo'jalik jamiyatlari hamda davlat unitar korxonalari tomonidan ochiq ma'lumotlarni ommaga chop etish belgilangan. Bunda, Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan Davlat budjetidan sarflanayotgan budjet mablag'lari to'g'risidagi ma'lumotlar jumladan, daromad va

xarajatlarning tarkibiy qisimlarini ochiqqlangan holda (choraklik va yillik) www.imv.uz, ochiq ma'lumotlar portali (opendata.gov.uz) va ochiq budjet portali (openbudget.uz) hamda rasmiy ijtimoiy sahifalarida joylashtirilib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 14 iyundagi "Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqlik darajasini oshirish va baholash tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 154-son farmoni qabul qilingan. Mazkur farmonga muvofiq davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shuningdek, ustav fondida (ustav kapitalida) davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan xo'jalik jamiyatlari hamda davlat unitar korxonalarida ochiqlik bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarning samaradorligi va natijadorligini baholashga qaratilgan Ochiqlik indeksi joriy etildi. Hozirgi kunda O'zbekistonda Davlat budjeti mablag'larini kassa ijrosini amalga oshirish, budjet tashkiloti shartnomalari va naqd pullarni boshqarish kabi faoliyat turlari aynan g'aznachilik tomonidan bajarilib kelinayotganini inobatga olsak, O'zbekiston Respublikasida g'aznachilik faoliyatini yanada takomillashtirish jarayonida nazoratning ustunliklari va xalqaro tajribalarining ijobiy jihatlaridan samarali foydalanishga e'tibor qaratish, g'aznachilik operatsiyalarini nazorat qilishni takomillashtirish, tahlil va monitoring qilish tartibini yanada takomillashtirishning istiqbolli yo'nalishlarini izlab topish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Budjet mablag'lari samaradorlikka va natijaga yo'naltirilganligini oshirishda o'rta muddatli budjetni rejalashtirish doimiy takomillashtirib borilishi natijasida o'rta muddatda mavjud bo'lgan bo'sh moliyaviy resurslarni aniqlash imkoniyatlari kengayib boradi. Budjetdan mablag' oluvchilar kesimida budjetni taqsimlash va ularning budjet vakolatlarini kengaytirish mexanizmining joriy etilishi bilan budjet tashkilotlari va budjetdan mablag' oluvchilarning o'z maqsadlarini belgilash va muvofiq ravishda aniq tadbirlarini rejalashtirish imkoniyatlari ham kengayib boradi. Asosiy e'tibor budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratiladi. Shundan kelib chiqqan holda, ajratilgan budjet mablag'laridan foydalanishning samaradorligi va natijadorligini baholash ko'rsatkichlarini kengaytirish bo'yicha tegishli choralar ko'rish zarur. Ayni paytda "Dasturiy budjetlashtirish"ni joriy etish uchun zarur bo'lgan mexanizmlar aniqlashtiriladi, mazkur tizimning afzallik va kamchiliklari o'rganilib, joriy va yangi tadbirlarni moliyalashtirish xarajatlarini aniqlash uslublari ishlab chiqiladi. Jumladan, amaldagi budjet tasnifiga o'zgartirish kiritilib, davlat xarajatlarini dasturlar bo'yicha tasniflash joriy etish ko'zda tutilmoqda.

Budjetdan mablag' oluvchilar kesimida budjetni taqsimlash va ularning budjet vakolatlarini kengaytirish mexanizmining joriy etilishi bilan budjet tashkilotlari va budjetdan mablag' oluvchilarning o'z maqsadlarini belgilash va muvofiq ravishda aniq tadbirlarini rejalashtirish imkoniyatlari ham kengayib boradi. Asosiy e'tibor budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratiladi. Shundan kelib chiqqan holda, ajratilgan budjet mablag'laridan foydalanishning samaradorligi va natijadorligini baholash ko'rsatkichlarini kengaytirish bo'yicha tegishli choralar ko'rish

zarur. Ayni paytda “Dasturiy budjetlashtirish”ni joriy etish uchun zarur bo‘lgan mexanizmlar aniqlashtiriladi, mazkur tizimning afzallik va kamchiliklari o‘rganilib, joriy va yangi tadbirlarni moliyalashtirish xarajatlarini aniqlash uslublari ishlab chiqiladi. Jumladan, amaldagi budjet tasnifiga o‘zgartirish kiritilib, davlat xarajatlarini dasturlar bo‘yicha tasniflash joriy etish ko‘zda tutilmoqda.

Mamlakatimizda budjet mablag‘lari ijrosi samaradorligini oshirish boshqarishni nazorat qilishning mamlakatimizdagi amaliyotini va huquqiy asoslarini hamda xorij tajribalarini o‘rganish asosida budjet mablag‘larining o‘zboshimchalik bilan sarflanishiga yo‘l qo‘ymaslik, mavjud shartnomaviy-huquqiy bazani yanada takomillashtirish yo‘llarini izlash, bu borada amalga oshirilayotgan ishlarni samaradorligini takomillashtirishdan iborat.

Budjet mablag‘lari ijrosi muhim jihatlardan biri siyosiy qarorlar qabul qilishning bosh omilidir, chunki u risklarni kamaytirishni ta‘minlaydi va oldini olish choralari ko‘rish imkoniyatini berishi hisoblanadi. Budjet mablag‘lari ijrosi o‘rta muddatli rejalashtirishda davlatning moliyaviy resurslarini shakllantirish va sarflanishi uchun siyosiy jihatdan hisobdorlikni ta‘minlanishi nazarda tutiladi. Buning sababi milliy daromadning taqsimlanishida davlat budjetida to‘lanadigan moliyaviy resurslar davlatning ixtiyoridagi moliyaviy resurslar hisoblanib, ularni shakllantirish va foydalanish bo‘yicha qarorlar qabul qilish Parlamentning vakolatiga kiradi. Har qanday rejalashtirish kabi davlat budjeti mablag‘lari ijrosi o‘rta muddatli rejalashtirish ham davlat moliyaviy resurslaridan foydalanishda maksimal samaradorlikni ta‘minlashi zarurligini nazarda tutadi. Zero, rejalashtirish boshqaruvning muhim funksional elementi sifatida uning samaradorligini fundamental asosini tashkil qiladi. Zero, iqtisodchilar ta‘kidlaganlaridek, “Reja hech narcha emas, rejalashtirish hamma narsani tashkil qiladi” – deb aytilgan tom ma‘nodagi qoidaga asoslangan holda, budjetni o‘rta muddatli rejalashtirish o‘zining maksimal samaradorlikka erishish imkoniyatlari orqali xususiy jozibadorligini namoyon qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Қосимова Г.А Давлат бюджети ижросининг Давлат молиявий назорати тизими Т.:”Иқтисод ва молия” 2008 й.
2. Қосимова Г.А Давлат молиявий назорати фаолиятини ташкил қилиш Т.:”иқтисод ва молия” 2005 й.
3. Марказий банк статистик бюллетени маълумотлари.
4. Мищенко, Я. В., & Перепечкина, Е. Г. (2021). Роль общественного контроля в повышении эффективности деятельности органов исполнительной власти. In Современные тенденции в государственном управлении (pp. 125-129).
5. Сикорская, Л. В. (2021). Пути повышения эффективности осуществления внутреннего финансового аудита. Экономическая безопасность, 4(4), 1223-1236. 16. Содержащий общее положение по учету государственных финансовых операций.

BUDJET MABLAG'LARI IJROSI SAMARADORLIGINI VA NATIJADORLIGINI OSHIRISHDA JAMOATCHILIK NAZORATINI YURITISH(FARG'ONA VILOYATI MISOLIDA)

Iskandarov Zaylidin Fayozovich

Fargona Viloyati So'x tuman hokimligi moliya bo'lim mudiri v.v.b

Annotatsiya. *Ushbu maqolada budjet mablag'lari samaradorligi va natijadorligi oshirish va unda jmoatchilik nazorati haqida so'z boradi.*

Kalit sozlar. *Iqtisod, fuqaro, jarayon, budjet, mablag', loyiha, davlat budjeti, samara, jamoatchilik.*

Mamlakatimizda barcha sohalarida bo'lgani kabi budjet mablag'laridan samarali foydalanish, budjet ma'lumotlarining jamoatchilik uchun ochiqligini ta'minlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasida budjet ma'lumotlarining ochiqligini ta'minlash hamda davlat sektorida budjet ijrosiga oid hisobdorlikni ta'minlash maqsadida me'yoriy-huquqiy asoslar ishlab chiqilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 avgustdagi "Budjet ma'lumotlarining ochiqligini va budjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3917-son qaroriga muvofiq quyidagilar amaliyotga joriy etildi: Budjet mablag'larining bir qismini jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarga yo'naltirishni nazarda tutadigan "Tashabbusli budjetlashtirish" tizimi amaliyotga tatbiq etildi; 2020 yildan boshlab Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari axborotlari batafsil bayon etilgan, qonun bilan tasdiqlash amaliyoti joriy etildi; Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari, soliq va budjet siyosatining asosiy yo'nalishlari loyihalari, shuningdek, Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari ijrosi to'g'risidagi hisobotlar O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga taqdim etilishidan oldin majburiy jamoatchilik muhokamasiga qo'yish amaliyoti tatbiq etildi; Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari loyihalari hamda ularning ijrosi to'g'risidagi hisobotlar bilan birga O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladigan «Fuqarolar uchun budjet» axborot nashri jamoatchilik muhokamasi uchun e'lon qilish joriy etildi.

Mamlakatimizni 2017 — 2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida o'tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi.

Shuningdek, inson huquqlarini ta'minlash, davlat organlarining hisobdorligi va ochiqligini kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot

vositalarining roli, aholi va jamoat birlashmalarining siyosiy faolligini oshirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirildi.

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta'minlash bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rildi.

Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish o'rinlari va kafolatli daromad manbai, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta'minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi.

So'nggi besh yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari yaratildi.

Davlat budjetidan ajratiladigan mablag'lar ijtimoiy yo'nalish bilan bir qatorda, kelajak iqtisodiyoti uchun moliyalashtirishning asosiy manbai bo'lib, iqtisodiyotning uni yangi bosqichga qayta qurishda istiqbolli sohalarni rivojlantirishni moliyalashtirishda muhim o'rin tutadi. Moliya tizimi budjetlarining daromadlarini to'liq shakllanish darajasi mamlakatning rivojlanishiga bog'liq bo'lib, bunda fuqarolarning farovonligi, inflyatsiya darajasini ijobiy pasayish tendensiyalari bilan iqtisodiy o'sish, valyuta kursi va foiz stavkasining pasayishi nazarda tutiladi. Bu esa o'z navbatida, rivojlangan mamlakatlarning budjet tizimida davlat budjetni shakllantirish, budjetlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonlarini o'rganish va respublikada ilg'or xorij tajribasi qo'llash masalalarini ko'rib chiqish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Yuqorida ko'rsatib o'tilganlar o'z navbatida, mazkur maqola mavzusining dolzarbligini ko'rsatib beradi.

Davlat budjeti mablag'lari ijrosi samaradorligi uning moddiy negizini milliy iqtisodiyot va jamiyatning sotsial platformasidagi davlatning pozitsiyasi tashkil qiladi. Budjet mablag'lari ijrosi muhim jihatlardan biri siyosiy qarorlar qabul qilishning bosh omilidir, chunki u risklarni kamaytirishni ta'minlaydi va oldini olish choralari ko'rish imkoniyatini berishi hisoblanadi. Budjet mablag'lari ijrosi o'rta muddatli rejalashtirishda davlatning moliyaviy resurslarini shakllantirish va sarflanishi uchun siyosiy jihatdan hisobdorlikni ta'minlanishi nazarda tutiladi. Chunki milliy daromadning taqsimlanishida davlat budjetida to'lanadigan moliyaviy resurslar davlatning ixtiyoridagi moliyaviy resurslar hisoblanib, ularni shakllantirish va foydalanish bo'yicha qarorlar qabul qilish Parlamentning vakolatiga kiradi. Har qanday rejalashtirish kabi davlat budjeti mablag'lari ijrosi o'rta muddatli rejalashtirish ham davlat moliyaviy resurslaridan foydalanishda maksimal samaradorlikni ta'minlashi zarurligini nazarda tutadi. Zero, rejalashtirish boshqaruvning muhim funksional elementi sifatida uning samaradorligini fundamental asosini tashkil qiladi. Zero, iqtisodichilar ta'kidlaganlaridek, "Reja hech narcha emas, rejalashtirish hamma narsani

tashkil qiladi” – deb aytilgan tom ma’nodagi qoidaga asoslangan holda, budjetni o’rta muddatli rejalashtirish o’zining maksimal samaradorlikka erishish imkoniyatlari orqali xususiy jozibadorligini namoyon qiladi. Malumki, davlat budjeti daromadlarining yetarli darajada bo’lishi mamlakatda ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalarni belgilangan miqdorda va muddatlarda moliyaviy taminlash imkoniyatini beradi. Shuning uchun bugungi kunda budjet daromadlarini samarali shakllantirish va ularning hajmini oshirish dolzarb masalalardan biri bo’lib qolmoqda. Zero bu boradagi ishlarni amalga oshirish natijasida jamiyatning barcha qatlamlarini qo’llab- quvvatlash va strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun imkon bermoqda. Bugungi kunda Mamlakatimizda davlat budjeti daromadlarining asosini soliqlar tashkil qiladi. Soliqlarni undirish jarayonida bevosita respublika budjetiga tushadigan hamda mahalliy budjetlarga undiriladigan soliqlarni ko’rishimiz mumkin. Respublika budjetiga undiriladigan umumdavlat soliqlarining bir qismi hududlar imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda mahalliy budjetlar ixtiyorida qoldiriladi.

Ma’lumki, davlat budjeti daromadlarining yetarli darajada bo’lishi mamlakatda ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalarni belgilangan miqdorda va muddatlarda moliyaviy taminlash imkoniyatini beradi. Shuning uchun bugungi kunda budjet daromadlarini samarali shakllantirish va ularning hajmini oshirish dolzarb masalalardan biri bo’lib qolmoqda. Zero bu boradagi ishlarni amalga oshirish natijasida jamiyatning barcha qatlamlarini qo’llab-quvvatlash va strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun imkon bermoqda. Bugungi kunda Mamlakatimizda davlat budjeti daromadlarining asosini soliqlar tashkil qiladi. Soliqlarni undirish jarayonida bevosita respublika budjetiga tushadigan hamda mahalliy budjetlarga undiriladigan soliqlarni ko’rishimiz mumkin. Respublika budjetiga undiriladigan umumdavlat soliqlarining bir qismi hududlar imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda mahalliy budjetlar ixtiyorida qoldiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Вахобов.А.В, Маликов Т.С. Молия –Т.: “Ношир” 2011 й.
2. Г.А.Қосимова Ғазначилик фаолиятини ташкил этиш. Ўқув қўлланма. Тошкент «IQTISOD-MOLIYA» 2005 й.
3. Ибрагимов А.К , Сугирбаев Б.Б. Бюджет назорати ва аудити Т.: “infocom.uz” 2010 й.
4. Қосимова Г.А Давлат бюджети ижросининг Давлат молиявий назорати тизими Т.:”Иқтисод ва молия” 2008 й.
5. Қосимова Г.А Давлат молиявий назорати фаолиятини ташкил қилиш Т.:”иқтисод ва молия” 2005 й.

**BANK TIZIMI TRANSFORMATSIYASI JARAYONI VA BANKLAR
BARQARORLILIGIGA TA'SIR (O'ZMILLIYBANK AJ MISOLIDA)**

Djalalova Sabina Bakhodirovna
Bank moliya akademiyasi tinglovchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bank tizimi transformatsiyasi jarayoni va banklar barqarorligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar. Jamiyat, iqtisodiyot, raqobat, bank tizimi, moliya, raqamlashuv, samaradorlik, hukumat.

Bugun jahon iqtisodiyotida keskin raqobat muhiti ustuvor. Jamiyat talab va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyoti ham keskin raqobatdan xoli emas. Bunda, shubhasiz, bank tizimining roli yuqori. Tijorat banklari faoliyati biznesga asoslangani bois, ular samaradorligini ta'minlash nafaqat milliy, balki xorijiy tijorat banklari hamda hukumatlarning ham doimiy diqqat markazidagi masalalardan biridir. Bunda esa o'z-o'zidan bank tizimining transformatsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon iqtisodiyotidagi moliyalashuv va raqamlashuv sharoitida O'zbekiston milliy bank tizimi transformatsiyasi borasida so'nggi yillarda salmoqli ishlar amalga oshirildi.

Ayni paytda respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan 26 ta tijorat bankining 854 ta filiali, 4292 ta mini-bank va chakana xizmat ko'rsatuvchi muassasasi orqali tizimda erishilgan ijobiy natijalar mustahkamlanmoqda. Bu natijalar bank xizmatlari va mahsulotlari turlari tobora kengayib borayotganida, ishbilarmonlik muhiti tobora yaxshilanib, banklar tomonidan ajratilayotgan kreditlar hajmi o'sayotganida aks etmoqda.

Bugungi kunda mijozlar o'z hisobvaraqlarini masofadan turib, real vaqt rejimida uyali va elektron aloqa vositalaridan foydalangan holda boshqarish imkoniga egalar. Garchi bunday xizmatlar joriy etilganiga ko'p vaqt bo'lmagan esa-da, lekin juda tez ommaviylashib ketdi. Xususan, so'nggi besh yilda ushbu xizmatlardan foydalanuvchi mijozlar soni qariyb 90 foiz ortdi yoki bugungi kunda 1,1 milliondan oshdi. Plastik kartochkadan foydalanish imkoniyatlari ham kengayib bormoqda. So'nggi besh yil mobaynida terminallar orqali amalga oshirilgan to'lovlar hajmi 5 marta ortdi. Bank tizimiga yangi ilg'or axborot texnologiyalarini joriy etilishi bilan tijorat banklari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar tezkorligi, sifati va ishonchligi ham oshmoqda.

Tijorat banklari faoliyatini xalqaro mezon va andozalar asosida tashkil etish, banklarning buxgalteriya va moliyaviy hisobotlarini umum qabul qilingan talablarga muvofiqlashtirish borasida olib borilgan ishlar bank nazorati bo'yicha xalqaro Bazel qo'mitasining yangi tavsiyalarini (Bazel-3) mamlakatimiz bank tizimiga Hamdo'stlik davlatlari orasida birinchilardan bo'lib joriy etishga sharoit yaratdi. Ularga ko'ra, tijorat banklari kapitalining yetarligiga qo'yilgan talablar oshirildi, likvidlikni ta'minlash bo'yicha qo'shimcha me'yorlar joriy qilindi, bank aktivlari sifatini tasniflash va xatarlarni boshqarish tizimlari yanada takomillashtirildi.

Tijorat banklarining moliyaviy holati barqarorligi hamda iqtisodiyotda sodir bo'ladigan keskin o'zgarishlarga bardosh bera olishi ko'p jihatdan ularning kapitallari miqdori va kapitallashuv darajasiga bog'liqdir.

oriy an'anaviy banklarining yuqori sur'atda raqamli banklarga transformatsiyalashuvi sharoitida mamlakatimizdagi tijorat banklari transformatsiyasi global raqobatga kirishishda muhimdir. Bunda xususiy banklar transformatsiyasi, asosan, raqamli transformatsiyaga yo'naltirilsa, davlat ishtirokidagi tijorat banklari transformatsiyasi ikkita yo'nalishda tashkil etiladi. Bular, birinchisi, bank aktivlarida xususiy banklarning ulushini keskin oshirishga erishish, ikkinchisi, raqamli transformatsiya amaliyotidir.

Ayni yo'nalishlarda, yuqorida qayd etilganidek, tizimli ishlar olib borilmoqda. Bank tizimida xususiy sektor ulushini oshirishga qaratilgan amaliy ishlar davlat ulushiga ega tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlab, 2026-yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushini 60 foizgacha yetkazish bo'yicha taraqqiyot strategiyasida belgilangan alohida maqsad ijrosi tomon intilishni o'zida namoyon qiladi. Shuningdek, onlayn bank xizmatlari hajmining 2,7 barobar oshgani bank tizimi raqamli transformatsiyasidagi dastlabki natijalardir.

Shunga qaramasdan, bu jarayonda e'tibor qaratilishi va amalga oshirilishi lozim bo'lgan jihatlar hamon mavjud. Qolaversa, "O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan banklarni xususiylashtirish va davlat ixtiyorida 3-4 ta bankni saqlab qolish, bank bozoriga kamida 4 ta yirik nufuzli chet el banklarini jalb qilish, banklarga xalqaro tan olingan minimal standart va talablarni joriy etish orqali me'yorlar va nazorat bazalarini takomillashtirish kabi vazifalar ijrosini ta'minlashda bank tizimi transformatsiyasini jadallashtirish muhim ahamiyat kasb etishi shubhasiz.

Respublikamizda 2023-yil 1-sentabr holatiga ko'ra, umumiy bank aktivlarida davlat ishtirokidagi banklar ulushi 69 foizni tashkil qilmoqda. Tijorat banklari kapitalida esa 67 foizi davlat ulushidir. Davlat ishtirokidagi banklar faqatgina 35 foiz kredit depozitlar bilan ta'minlangan, qolgan 65 foiz kreditlar esa davlat resurslari hisobidan amalga oshirilgan. Mana shunday sharoitda xususiy banklar rentabelligi davlat ishtirokidagi banklar rentabelligiga nisbatan 3,5-4 barobar yuqori.

Bugungi kunda biznesni raqamlashtirish faqat elektron hujjat aylanishiga o'tish bilan cheklanib qolmaydi. Raqamli transformatsiya haqida gap ketganda, biz ishlab chiqarish madaniyati va korxonalarini boshqarish uslubini o'zgartirishga imkon beruvchi zamonaviy texnologiyalarning majmuini nazarda tutamiz. Raqamli yechimlar tufayli dunyodagi ko'pgina kompaniyalar xodimlar va sanoatdagi uskunalar samaradorligini oshirmoqdalar. Shu bilan birga, mijozlarga yaxshiroq xizmat ko'rsatish va biznes olamidagi raqiblariga nisbatan muvaffaqiyatga tezroq erishadilar. Raqamli transformatsiya jarayonini davlat tashkilotlari, korxonalar, biznestuzilmalarida axborot texnologiyalarni oddiy joriy etish deb hisoblamasliklari kerak. Shuningdek korporativ veb-saytni, Telegram botni, mobil ilovani ishlab chiqish va ishga tushirish va ijtimoiy tarmoqlarga kirish, tashkilotlar o'zlarini raqamli deb hisoblashiga imkon berishiga ishonish noto'g'ri. Aslini olganda, raqamli transformatsiya haqida gapirganda bu yangi texnologiyalarga investisiya kiritishni o'z ichiga olgan muayyan tashkilot/korxonaning barcha mavjud modelini, ya'ni

to'g'ridan-to'g'ri tuzilishiga, rivojlanish srtategiyasiga, mijozlar bilan ishlashga, mahsulotlarni ilgari surish va xizmat ko'rsatish usullari, va hatto korporativ madaniyat kabi o'zgarishlar to'plami ekanligini tushinish kerak. Bugini kunda raqamli transformasiya deyarli har qanday faoliyat sohasiga taalluqlidir. U ta'limga keldi va biz zamonaviy maktablar, kollejlari va OTM lari interfaol doskalardan foydalanayotganini, o'quvchilar elektron kundaliklarni yaratishni, audio va video-tarkibini yaratishni, qo'shma loyihalarni amalga oshirayotganini, o'qituvchilar ijtimoiy tarmoqlar orqali maslahat berayotganini va hokazolarni ko'rmoqdamiz. Zamonaviy texnologiyalar an'anaviy ta'lim bilan o'qitishni amalga oshirib bo'lmaydigan usullardan foydalanishga imkon berayotganidan mamnunman, ya'ni AT tobora o'sib kelayotgan avlod uchun muhim tafakkur vositasiga aylanib bormoqda.

Tijorat banklarini xalqaro moliya institutlari ko'magida transformatsiya qilishdan kutilayotgan asosiy natijalardan biri bank ishida yetarli darajada tajriba, bilim va obro'ga ega bo'lgan strategik investorlarni jalb qilgan holda qator tijorat banklarida davlat ulushini kamaytirish, faoliyatga xalqaro tajribani olib kirishdir. Qolaversa, kredit tashkilotlarini ularga xos bo'lmagan funksiyalarni bajarishdan, shuningdek, ortiqcha yuklamalardan ozod qilish orqali ma'muriy yukni izchillik bilan bartaraf etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, tijorat banklarining biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va masofaviy bank xizmati turlarini kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish ko'zlanmoqda.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, banklar transformatsiyasi orqali moliyaviy xizmatlarni olish aholi uchun juda sodda va qulay shaklga kelishi kerak. Bunda IT texnologiyalarning keng yo'lga qo'yilishi bilan bir qatorda xodimlarning malakasidan tortib muomalasigacha o'zgarishi, yangicha yondashuvlarga mos bo'lishi juda muhimdir.

Davlat ulushi mavjud tijorat banklarini kompleks transformatsiya qilish natijasida moliyaviy xizmatlarning ommabopligi oshadi, moliya bozorida teng raqobat sharoitlari shakllanadi, kreditlash faqat bozor shartlariga bo'ysunadi. Xizmat ko'rsatish modernizatsiyalashib, banklarning samarali infratuzilmalari yaratiladi, kamxarj xizmat ko'rsatish nuqtalari tarmog'i rivojlanadi, faoliyat avtomatlashtiriladi, aholi va kichik biznes uchun masofaviy xizmatlar keng joriy qilinib, bank tizimining moliyaviy barqarorlik darajasi ko'tariladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. RAVHAN HAMDAMOVICH AYUPOV “RAQAMLI IQTISODIYOT VA ELEKTRON TIJORATDA YANGI TEXNOLOGIYALAR “ O’quv qo’llanma Toshkent - 2020
2. У.Азизов, Т.Каралиев и др. «Банковское дело» учебное пособие. Ташкент 2018 г.
3. Алексеев П.В. Банковское дело: управление в современном банке. Учебное пособие для ВУЗов / П.В. Алексеев, сост. -М.: КноРус, 2018. - 304 с.
4. Тавасиев А.М. Банковское дело: Учебник для бакалавров / А.М. Тавасиев. — М.: Юрайт, 2017. — 647 с.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ И ИХ РЕШЕНИЯ

*Статья преподавателя цикла общевоинской подготовки, факультета военного обучения Ферганского государственного университета
подполковника резерва*

Рузибаева Мансурбека Сабировича

Аннотация: Концепция военно-патриотического воспитания молодежи (далее – концепция) – разработанные на основе основных принципов и приоритетов государственной молодежной политики, реализуемой в нашей стране, актуальные задачи и пути их решения, связанные с военно-патриотическим воспитанием молодежи в условиях нынешней сложной глобализации, бурного развития информационно-коммуникационных технологий, работы государственных и негосударственных организаций, семьи, махаллы устанавливает роль и значение институтов в этом вопросе, их взаимодействие с учетом национальных и международных правовых норм

Ключевые слова: общее образование, ученики, гражданство, важность, история, студенты, флаги, страна, ответственность, воспитание.

Актуальные проблемы военно-патриотического воспитания учащихся в общеобразовательных учреждениях имеют огромное значение. Это способствует повышению национального патриотического духа учащихся, их росту как граждан, любящих свою страну, независимо от государства и культуры.

Военно-патриотическое воспитание молодежи – многоуровневая, системная, целенаправленная и скоординированная деятельность государственных органов, общественных объединений и организаций, направленная на формирование у молодежи, независимо от национальности, языка и профессии, чувства преданности Родине, воспитание ее в личности, способной выполнять свой гражданский долг и конституционные обязанности, защищать интересы общества и государства.

Основной целью военно-патриотического воспитания молодежи является формирование у молодежи таких важных качеств, как активность в различных слоях общества, особенно в видах государственной службы, связанных с военной сферой, преданность Конституции и воинскому долгу в мирное и военное время, высокая ответственность и ответственность за судьбу своей страны и народа.

В военно-патриотическом воспитании молодежи основными задачами определяются:

Воспитание молодежи в духе национальной идеи и преданности Республике Узбекистан, ее народу и президенту, глубокое проникновение в их сердца и умы идеи о том, что защита Родины-это почетный и священный долг;

Гордиться нашей древней историей и культурой, нашими национальными героями, которые самоотверженно боролись за независимость и процветание нашей Родины, воспитывать чувство собственного достоинства, укреплять веру в силу и потенциал нашей национальной армии;

Укрепить понимание того, что нашей национальной армии нужна физически крепкая и духовно зрелая молодежь, что военная служба является священным долгом для каждого гражданина Узбекистана, а также теоретико-практические навыки в этой области.

Есть несколько способов решить эти проблемы. Во-первых, студенты должны владеть историей, национальными флагами, государственными символами и культурой своей страны. Кроме того, военное образование и патриотические науки важны для улучшения гражданских знаний учащихся на уроках.

В противном случае учащихся следует научить мыслить самостоятельно, обсуждать и решать проблемы. Учит военно-патриотическому духу, чувству серьезной ответственности за свою страну, труду и самообороне за ее материальные и духовные богатства.

Проблемы военно-патриотического воспитания учащихся в общеобразовательных учреждениях должны решаться совместно всеми учащимися, учителями и родителями, а также властями и обществом. Решая эти проблемы, читатели становятся новыми целомудренными гражданами, и люди, способные защитить независимость своей страны, становятся заметными.

Воспитание в военно-патриотическом духе имеет особое значение, и поэтому организации, семьи и общество должны сотрудничать. Для решения этих задач также важно использовать в учебном процессе занятия, спортивные занятия и общественные мероприятия, направленные на повышение военно-патриотического духа. Они помогают учащимся воспитывать Национальный патриотический дух, дарить любовь и уважение к своей стране. В общем случае проблему воспитания в военно-патриотическом духе можно и нужно решать через всю настойчивость воспитательного процесса.

Воспитание в военно-патриотическом духе имеет особое значение, так как этот дух должен легко раскрываться и интегрироваться в образовательную среду. Поэтому сотрудничество организаций, семей и общества имеет первостепенное значение для повышения военно-патриотического духа в учебном процессе.

Военно-патриотический дух учит студентов любви и уважению к своей стране, внушает им твердую веру в национальный прогресс и твердую решимость принимать решения. Для повышения такого духа очень важно использовать в учебном процессе уроки, спортивные занятия и общественные мероприятия, так как эти виды деятельности служат физическому, духовному и интеллектуальному развитию учащихся.

В общем случае проблемы воспитания в военно-патриотическом духе могут быть решены применением и применением в учебном процессе всех настойчивостей. При этом учащиеся будут преданы своей стране с любовью и

привязанностью, что повысит Национальный патриотический дух. Это заставляет их ценить свою страну, относиться к ее истории и культуре.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Оборонная доктрина Республики Узбекистан, Т, 2018
2. Закон Республики Узбекистан "Об обороне", Т, 2017
3. Закон Республики Узбекистан "О всеобщей воинской обязанности и военной службе", Т, 2017г.
4. Концепция патриотического воспитания молодежи Республики Узбекистан, Т, 2018.
5. Положение о начальной допризывной подготовке Республики Узбекистан, Т, 2018.
6. Устав военно-спортивных игр «шунгоры». Т. 1999.
7. Tilavoldiyev.SH, "допризывная подготовка молодежи и военно-патриотическое воспитание", Фергана, 2003.
8. Саидов. I.Ш. X., Хайдаралиев.Х., "основы военно-патриотического воспитания", Фергана, 2021.
9. Алиева, С. А. Научные педагогические основы военно-патриотического воспитания старшеклассников / С. А. Алиева. М., 2012.
10. Середа, В. А. Патриотическое воспитание студентов педагогических вузов во внешней деятельности :. М., 2007.
11. А.И.Ибрагимов, Х.Х.Султанов «чувство Родины» т. 1996.
12. » Священный долг защиты Отечества " т. Военное издательство, 2000.
13. Газета Министерства обороны Республики Узбекистан "Ватанпарвар".
14. «Журнал вооруженных сил Узбекистана " Министерства обороны Республики Узбекистан т.

**FOR STUDENTS (CADETS) OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL
INSTITUTIONS ON THE TOPIC OF WAYS TO IMPROVE THE
PEDAGOGICAL CULTURE OF AN OFFICER****Ruzibaev Mansurbek Sabirovich***Article by a teacher of the combined arms training cycle, Faculty of Military
Training, Fergana State University, Lieutenant Colonel of the Reserve***ДЛЯ СТУДЕНТОВ (КУРСАНТОВ) ВЫСШИХ ВОЕННЫХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА ТЕМУ ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ОФИЦЕРА***Статья преподавателя цикла общевойсковой подготовки, факультета
военного обучения Ферганского государственного университета
подполковника резерва***Рузибаева Мансурбека Сабировича**

Анотация: Самостоятельная работа человека по всестороннему совершенствованию своей личности и ее конкретные результаты ныне рассматриваются как один из показателей отношения человека к перестройке. Благодаря самовоспитанию расширяется сфера развития личности. Человек приобретает большую активность, целеустремленность, устойчивость к воздействию отрицательных факторов.

Ключевое слово: педагогической, характером, учителя, самодисциплина, цель, данные, жизнь и деятельность.

**СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНИКА И ЕЕ ПРИЕМЫ**

Подавляющее большинство тех, кто регулярно работает над собой, характеризуются как хорошие методисты, умелые воспитатели, преподаватели высокой педагогической культуры. Их отличает высокое чувство ответственности, активная гражданская позиция, единство слова и дела. Своим примером целеустремленности и ответственности в работе они эффективно влияют на воспитание курсантов и слушателей. Как показывают опросы, многие питомцы ВУЗов именно под влиянием таких преподавателей стали регулярно заниматься самовоспитанием.

У преподавателей высокой педагогической культуры содержание задач самовоспитания во многом обусловлено характером педагогической деятельности. Во всех случаях важно, чтобы цели для самовоспитания были для человека общественно значимы и личностно трудны.

Обусловливается это тем, что трудности рождают в человеке способности, необходимые для преодоления этих трудностей, только значительная цель рождает великую энергию.

Данные целевого опроса преподавателей ВУЗов свидетельствуют о том, что они в процессе самовоспитания прибегают к следующим методам: самообязательство, самоорганизация жизни и деятельности, самоотчет» В качестве методических приемов используются: самоубеждение, самоупражнение, самопоощрение.

Наряду с традиционными методами и средствами самовоспитания часть преподавателей использует аутотренинг. Большую помощь преподавателям в самовоспитании оказывают разработка и соблюдение правил личного поведения, дневники, самовнушение, систематические самотренировки.

Для обеспечения целеустремленности и систематичности занятий по самообразованию опытные преподаватели составляют соответствующий план, в котором предусматриваются объем и очерёдность намечаемой работы, сроки, отводимые на ее осуществление, целевая установка по каждому виду самостоятельной деятельности. Хороший план экономит время, спасает от суеты, когда все делается впопыхах, а следовательно— дольше и хуже.

В настоящее время, время быстро растущего потока научной информации, делаются попытки внедрить в повседневную жизнь людей методы скоростного чтения. Говоря о важности овладения такими методами, мы отнюдь не призываем к подобному способу работы над каждой книгой. Быстрое чтение чаще всего избирательное, для поиска необходимых читателю идей и фактов. Когда же нужные разделы найдены, темп чтения должен быть синхронизирован с задачей проработки и содержанием материала. Есть немало книг, стиль и содержание которых требуют неторопливого раздумья. И этому особенно важно учиться у выдающихся деятелей науки.

УЧЕБНО-МАТЕРИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ: НАГЛЯДНЫЕ ПОСОБИЯ

1. Методическая разработка.
2. «Психология».
3. УМП, «Повышение эффективности воспитательной работы».
4. Литература Издание Д.Карнеги.
5. Концепция повышения эффективности работы по военно-патриотическому воспитанию молодежи на 2023-2027 годы

MUTOLAA MADANIYATINING SHARQ VA G'ARB MADANIY TAFAKKURIDA TUTGAN O'RNI

To'rayeva Umriniso Rahmatovna
Buxoro davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqola mutolaa madaniyatining Sharq va G'arb madaniy tafakkuridagi o'rnini tahlil etishga bag'ishlangan. Tadqiqot ikki asosiy madaniyat doirasidagi o'qish an'alarini, ularning tarixiy rivojlanishini, adabiyotga yondashuvlarini va mutolaa jarayonidagi farqlarni o'rganadi. Sharq madaniyatida mutolaa, ko'pincha ruhiy kamolot, ma'naviy boylik va o'z-o'zini anglash vositasi sifatida qaraladi. Bu yerda adabiyot, falsafa va diniy matnlarni chuqur o'rganish, xarakterli bo'lib, o'qish jarayonida kontemplativ yondashuvni ta'kidlaydi. G'arb madaniyatida esa, mutolaa ko'proq bilim olish, tanqid qilish va estetik zavq olishga qaratilgan. Bu madaniyatda o'qish, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy-siyosiy fikr yuritishning asosiy shakllaridan biri hisoblanadi. Maqola, ikkala madaniyatda ham mutolaa san'atining ta'lim, adabiy tanqid, ijodkorlik va intellektual rivojlanishdagi muhim roldan kelib chiqqan holda, Sharq va G'arb mutolaa usullari va maqsadlarining o'xshashliklari va farqlarini ko'rib chiqadi. Shuningdek, zamonaviy globalizatsiya sharoitida ikkala madaniyatning mutolaa an'alarining qanday qilib o'zaro ta'sir qilishi va integratsiyalashishi mumkinligi ham ko'rib chiqiladi.

Tayanch so'zlar: mutolaa san'ati, notiqlik san'atining shakllanishi, G'arb notiqligi, Yunonistondagi notiqlik madaniyati, Arastu, qadimgi Grek notiqligi, Rim notiqlik madaniyati, Sharq va G'arbda notiqlik madaniyati, adabiy nutq, notiqlik hamda deklorativ bayon nutqi, Sharq notiqlik san'ati, Sharq voizlarining nazariy va amaliy qarashlari, mumtoz asarlar tahlili, notiqlik san'atining rivoji va ulug'lanishi, Markaziy Osiyoda notiqlik.

Avvalo biz notiqlik san'ati shakllanishiga doir ma'lumotlarga diqqat qaratsak. Notiqlik san'ati qadim zamonlardan beri muhim kommunikatsiya vositasi sifatida rivojlanib kelgan. Uning rivojlanishida muhim rol o'ynagan jamiyatlar orasida qadimgi Yunoniston va Rim ajralib turadi.

G'arb notiqligi: G'arb notiqlik san'ati, ayniqsa Yunoniston va Rim madaniyatlarida, siyosiy va jamoat hayotining ajralmas qismi sifatida rivojlandi. Yunonistondagi notiqlik madaniyati sof retorika va balag'at asoslarini yaratdi, bu esa keyinchalik G'arb madaniyatiga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Arastu va qadimgi Grek notiqligi: Arastu notiqlik san'atining nazariy asoslarini yaratgan va "Retorika" asarida bu san'atning prinsiplarini bayon etgan. U notiqlikni muhokama etish, ishontirish va ta'sir o'tkazishning san'ati sifatida tavsiflagan.

Rim notiqlik madaniyati: Rimda notiqlik san'ati siyosiy maydon va sud jarayonlarida muhim o'rin tutgan. Mashhur rim notiqalaridan biri Sisero notiqlik san'atining nazariy va amaliy jihatlarini rivojlantirishga hissa qo'shgan.

Sharq va G'arbda notiqlik madaniyati: Sharq va G'arb notiqlik san'ati o'rtasida o'ziga xos farqlar mavjud. Sharqda notiqlik ko'pincha diniy va ma'naviy mavzular bilan bog'liq, G'arbda esa ko'proq siyosiy va huquqiy kontekstlarda qo'llaniladi.

Sharq notiqlik san'ati: Sharq notiqlik san'ati, xususan, Markaziy Osiyoda voizlik san'ati sifatida rivojlangan. Bu san'at dabirlik (davlat ahamiyatidagi yozishmalarni tuzish va o'qib berish), xatiblik (diniy, siyosiy mayldagi notiqlik) kabi turlarni o'z ichiga oladi.

Sharq voizlarining nazariy va amaliy qarashlari: Sharq voizlari notiqlik san'atini nafaqat so'z mahorati, balki ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar tarbiyasi vositasi sifatida ko'rganlar.

Mumtoz asarlar tahlili: Mumtoz adabiyotdagi asarlar, jumladan, "Avesto", "Qur'on", "Hikmatlar" va boshqa ko'plab asarlar, notiqlik san'atining rivojida muhim o'rin tutadi.

Notiqlik san'atining rivoji va ulug'lanishi: Tarix davomida notiqlik san'ati turli madaniyatlarda turli shakllarda namoyon bo'lgan va har doim jamiyatning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan.

Markaziy Osiyoda notiqlik: Markaziy Osiyo xalqlarining madaniyati va tarixida notiqlik san'ati alohida ahamiyatga ega. Bu yerda notiqlik, o'ziga xos uslub va an'analar bilan boyitilgan.

Barchamizga ma'lumki, notiqlik ya'ni ritorika san'ati adabiyot tarixinining antik davrlaridan buyon san'atning alohida turi sifatida, insonlardagi nodir va ayni damda ayricha qobiliyat sifatida qabul qilib kelinadi. Shu sababli notiqlik san'atini nutq, muomala madaniyatidan farqlashimiz kerak bo'ladi. Biz qo'llaydigan har qanday og'zaki muomala ko'rinishlari notiqlik mahorati ma'nosidagi nutq sana'ti sifatida baholanavermaydi.

Notiqlik san'atining birinchi vazifasi tinglovchilarni, ya'ni xalq ommasini o'zining ta'sirchan nutqiga qaratishga intilishdan iborat. Bu jarayonda notiq yoki voizning nutqi mantiqli, ta'sirchan va jozibali bo'lishi shart. Bunga erishish nihoyatda ko'p mehnat talab qilishi bilan birga, nutq mazmunli, mantiqiy kuchga, jumalarning jimjimadorlikga ega bo'lishi lozim.

Insoniyat azal-azaldan ta'sirchan, mantiqli, nihoyatda mazmundor nutq so'zlovchilarga ishqibozlik qilgan va ularga ergashganlar. Qadimgi Gretsiya ya'ni Yunonistonda, Rimda notiqlik san'ati va madaniyatining nazariy asoslari yaratildi. Notiq va nutq oldiga qo'yiladigan qat'iy talablar ishlab chiqildi. Bu jarayonga o'sha davrdagi quldorlik tuzumining nihoyatda rivojlanganligi, shuningdek, quldorlik demokratiyasi sabab bo'ldi.

Davlatlardagi savdo-sotiq, sud ishlarining nihoyatda taraqqiy etishi notiqlikni san'at darajasiga ko'tarilishiga sabab bo'ldi. Yetuk va mashhur iison bo'lish uchun albatta, notiqlik sai'atini egallash shart qilib qo'yildi. Ana shu ehtiyoj tufayli notiqlik nazariyasi yaratiladi. Uning Sitseron, Demosfen, Kvintilian, Aristotel kabi nazariyotchilari yetishib chiqadi. Eramizning 335 yilida Aristotelning «Ritorika»si yaratiladi. Aristotel «Ritorika»si notiqlik san'ati nazariyasiga daxldor bo'lgan to'laqonli asardir. Arastu notiqlik san'atini egallash 5 bosqichdan iborat deb hisoblaydi. Bularni quyidagicha ko'rsatadi:

Arastuning yuqorida keltirgan fikrlari bugungi kun uchun ham juda ahamiyatli, jumladan, ifodali o'qish fani uchun ham qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Qiziq tarafi shundaki, Demosfen ham Arastu kabi 384-322-yillarda yashagan. Demosfen Afinada tug'ilgan bo'lib, deyarli yarim umri yuqorida ta'kidlaganimizdek, otasidan qolgan merosni o'z tog'asidan qaytarib olish bilan kurashlar ichida o'tadi. U va singlisiga otasidan qolgan merosni tog'asi ularga bermaydi. Tog'asidan pand yegan Demosfen, ko'p yillar u bilan sudlashadi. Sudlashishmasdan oldin o'z haq-huquqini himoya qilish va sudda g'olib chiqish uchun 4 yil Isey ismli mashhur advokat qo'lida o'qiydi. U yerda u ustozidan mashhur tarixchilar Fukidid, Aflotun kabilarning asarlarini o'rgatadi. Natijada chiroyli va ravon nutq so'zlashni ya'ni notiqlik sirlarini o'rganadi. Shunga qaramay, Demosfenning xalq oldida qilgan dastlabki nutqi juda ayanchli holda, g'ala-g'ovur, kulgu, masxaralash bilan kutib olinadi. Bunga sabab Demosfenning tovushi juda past bo'lib, hayajonlanganda biroz duduqlanar, ko'p hollarda «r» harfini talaffuz etolmas, yelkalari titrab turar, jamoa orasida hayajonlanar va o'zini to'g'ri tuta olmas edi. Shunga qaramay, u yana ushbu faoliyatini davom ettirdi, nutqi ustida tinimsiz ishladi. Demosfen keyingi safar ham muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Natijada har kuni bir necha soat mashq qila boshladi, o'z nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun tinmay mehnat qildi va mashhur notiq bo'lib yetishdi. Shu tariqa Yunon notiqlik san'ati ma'lum ma'noda, O'rta Osiyo voizlik san'ati rivojida poydevor bo'ldi.

Arastu, ya'ni Aristotel, G'arb falsafasining asoschilaridan biri sifatida tan olingan va uning bilish haqidagi ta'limoti falsafiy fikrlash tarixida muhim o'rin tutadi. Uning bilish nazariyasida "dialektik" va "apodiktik" bilish tushunchalari muhim rol o'ynaydi.

Dialektik bilish – bu tajriba va muhokama orqali erishiladigan bilish turidir. Bu jarayonda turli qarama-qarshi fikrlar va g'oyalar o'rtasidagi munozara orqali yangi tushunchalar va fikrlar shakllantiriladi. Dialektik usul, ko'pincha, fikrlarni sinovdan o'tkazish va ularni yanada chuqurroq tahlil qilishda qo'llaniladi. Bu bilish usuli, ko'pincha, nisbiy va muqarrar bo'lmagan xulosalarga olib keladi, chunki u doimo yangi dalillar va argumentlar bilan boyitilishi mumkin.

Apodiktik bilish esa, o'ziga xos va ishonchli bilimni anglatadi. Bu bilish turi qat'iy va o'zgarishsiz qonuniyatlar asosida qurilgan. Apodiktik bilish, odatda, matematika va geometriya kabi aniq fanlarda uchraydi, bu yerda qonuniyatlar va xulosalar bevosita aql yordamida isbotlanadi va ularga shubha qilish mumkin emas.

Aristotelning fikricha, tajriba bilimning muhim manbai hisoblanadi, ammo u bilimning eng oliy darajasi emas. Uning nazdida, eng oliy bilimlar aql yordamida, ya'ni aqliy idrok orqali erishiladi. Bu aqliy idrok, mantiqiy qonuniyatlar va bevosita aqliy isbotlar asosida qurilgan bo'lib, o'zgaruvchan tajribadan mustaqil. Aristotel uchun bilimning eng oliy shakli, haqiqatning o'ziga xos va o'zgarishsiz qonuniyatlarini aks ettiradi va bu qonuniyatlar aql yordamida to'g'ridan-to'g'ri idrok etilishi mumkin. Aristotelning ushbu bilish nazariyasi, uning "Metafizika" va "Nikomax etikasi" kabi asarlarida batafsil bayon etilgan va falsafiy fikrlashning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Arastu, mantiq ilmini rivojlanishiga katta hissa qo'shgan va uning asoschisi sifatida tanilgan. Uning "Analitika" nomli asarida mantiqning asosiy tushunchalari, muhokamalar, xulosa shakllari, ayniyat, qarama-qarshilik va istisno qonunlari, fikrni isbotlash yoki rad etish uslublari va bir qancha kategoriyalar haqida batafsil yozilgan. Arastu mantiqni "ilk falsafa" yoki "metafizika" bilan birga ko'rib, ularning fan sohalarining falsafiy tasnif tizimini tashkil etishiga yordam berdi. Arastu biologiya sohasidagi ilmiy xizmatlarida ham katta yutuqlar qo'shgan. Uning Arastu, etika yoki axloq fani bo'yicha ham katta hissa qo'shgan va bu sohada asosiy tushunchalar va nazariyalarni ishlab chiqqan. Uning axloqiy ta'limotida Xudo, eng oliy faylasuf va mutafakkir sifatida, ma'naviy idealdan o'rin olgan. Arastu uchun aql-zakovat, ya'ni kuzatish va mushohada qilish faoliyati, inson hayotidagi eng katta ne'mat va ezgulik manbai hisoblanadi. U aqlni rohat va lazzat manbai deb hisoblaydi va bu orqali to'laqonli va ma'noli hayot kechirish mumkinligini ta'kidlaydi.

Arastu amaliy faoliyatni ham muhim deb hisoblaydi, lekin u aql hukmiga doimo bo'ysunavermaydi deb qayd etadi. Shuning uchun ham u kundalik ishlarda aql va hayotiy tajribani birga ishga solib, o'rta yo'lni tanlashni ma'qul ko'radi. Siyosiy qarashlariga kelganda, Arastu insonni ijtimoiy mahluq sifatida ko'radi va uning fikricha, oila, jamiyat va davlat inson hayoti va faoliyatining asosiy sohalaridir. Arastu siyosatni etik bilan chambarchas bog'liq deb qaraydi va davlatni insonning eng yaxshi hayotini ta'minlash uchun zarur tashkilot sifatida tasavvur qiladi. Uning siyosiy fikrlari "Siyosat" va "Nikomax etikasi" kabi asarlarida batafsil yoritilgan. o'simlik va hayvonot turlarining biologik jihatdan maqsadga muvofiq.

Arastu, ya'ni Aristotel, davlatni idora etish va fuqarolarni tarbiyalashning asosiy tamoyillarini ishlab chiqqan. Uning fikricha, oilaviy va ijtimoiy tarbiya davlat tuzumini mustahkamlashning muhim vositasidir. Shu sababli, u maktab ta'limini davlat nazoratida bo'lishini va barcha fuqarolarga (qullardan tashqari) davlat tuzuk-tartibotini o'rgatadigan ilmlarni egallashni majburiy deb hisoblaydi. Aristotelning ta'limotiga ko'ra, davlatning asosiy vazifasi yosh avlodning jismoniy va aqliy tarbiyasiga e'tibor qaratishdir.

Aristotel davlatni idora etishning o'ziga xos yaxshi va yomon shakllarini farqlaydi. Uning fikricha, ma'qul boshqaruv shakllari quyidagilardan iborat:

- Monarxiya: Yakka hukmdorning adolatli hukmronligi.

- Aristokratiya: Eng yaxshi va fazilatli kishilarning hukmronligi.
- Politiya: O'rta sinfnining yoki mo'tadil demokratiyaning hukmronligi.

Bu shakllar jamiyat manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan va hokimiyat umumiy yaxshilik uchun xizmat qiladi.

Aristotelning fikricha, yomon boshqaruv shakllari esa yaxshi boshqaruv shakllarining aynigan ko'rinishlaridir:

- Tiraniya: Yakka hukmdorning zolimona hukmronligi.
- Sof oligarxiya: Cheklangan qudratli kishilar to'dasining hukmronligi.
- Oxlokratiya: O'lpon olomonning haddan tashqari hukmronligi.

Bu yomon boshqaruv shakllari shaxsiy va guruh manfaatlariga xizmat qiladi va jamiyat manfaatlarini e'tiborsiz qoldiradi. Aristotelning ushbu g'oyalarini "Siyosat" va boshqa asarlarida kengroq yoritilgan.

Xulosa qilib aytganda, Sharq va G'arb madaniy tafakkuridagi mutolaa madaniyati, har ikki madaniyatning o'ziga xos xususiyatlarini saqlab qolgan holda, bir-biriga ta'sir qilish va o'zaro boyish jarayonida davom etmoqda. Bu jarayon, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish va ularning bilimlarini boyitish imkoniyatini yaratib beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Arastu. Poetika. Axloki kabir. Ritorika. -T.: «Yangi asr avlodi», 2011.352 b.
2. Badiiy uslub va tilning ifoda vositalari. – Samarqand, 1994.
3. Baxtin M. Romanda zamon va xronotop shakllari. Rus tilidan U.Jo'raqulov tarjimasini. – T.: Akademnashr, 2015.
4. Toraeva U. R. Definition and research methods of Uzbek modern literature //Current research journal of philological sciences. – 2021. – T. 2. – №. 10. – C. 104-107.
5. Turaeva U. R. Determination of characteristics of uzbek jadid schools and literature //наука и инновации в ххi веке: актуальные вопросы, открытия и достижения. – 2021. – C. 154-156.
6. Rakhmatovna T. U. UDC: 82.09. 575.1 Literary critic begali kasimov is a researcher of modern literature //scientific reports of bukhara state university. – C. 114.
7. Rakhmatovna T. U. Research of heritage of representatives of uzbek literature of the period of national renaissance //principal issues of scientific research and modern education. – 2022. – T. 1. – №. 7.
8. Torayeva U. The Tatar press and Turkestan Jadidism In The researches of Begali Kasimov //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – T. 8. – №.
9. Torayeva U. O'zbek jadid adabiyoti va jahon ijtimoiy-adabiy harakatchiligi masalasining tadqiq etilishi //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 206-211.

10. Raxmatovna T. U. Study of Begali Kasimov's Activity in Literary Studies and Scientific Biography of the Scientist //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 869-875
11. To'rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221
12. To'rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221
13. Садикова Д. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
14. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
15. Eshonqulov H. Alisher Navoiy oshiqona g'azallarining badiiy qurilishiga oid o'ziga xosliklar //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
16. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
17. Tursunovna S. D., Pirimovich E. H. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER.
18. Eshonqulov H., Sodiqova D. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2021. – Т. 3. – №. 3.
19. Садикова Д. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
20. Tursunovna S. D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 14.
21. Sodikova D. T. GLIMPSES TO FEMININE LITERATURE DURING THE DYNASTY OF BUKHARA EMIRATE: ALL ABOUT A POETESS MUSLIHABEGIM MISKIN AND HER LITERARY HERITAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР. – 2021. – С. 174-176.
22. Sodikova T. D. Depiction of Romantic Love in Muslihabegim Miskin's Poetry //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.
23. Содикова Д. Т. ПРОБЛЕСКИ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА ДИНАСТИИ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА: ВСЕ О ПОЭТЕССЕ МУСЛИХАБЕГИМ МИСКИН И ЕЕ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ //ББК 81.632 А43. – С. 174.
24. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetess during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.

25. Садикова D. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
26. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.
27. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
28. Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.
29. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.
30. Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.
31. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetes during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.
32. Tursunovna S. D. BUXOROLIK ZULLISONAYN SHOIRA //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 170-176.
33. Sodikova D. Muslihabegim ijodida hadislarga murojaat //CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 240-249.
34. Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 200-205.
35. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 372-380.
36. Rakhmiddinova S. Z., Mahliyo B. FALAK NILUFARLARIDIN CHASHMAYI MEHR GAR O'LDI PAYDO //E Conference Zone. – 2022. – С. 93-96.
37. Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 258-262.
38. Rahmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO 'G 'LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 33. – №. 2. – С. 90-93.

39. Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.
40. Raxmiddinova S. Z., Bahromjonova H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG‘ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – T. 26. – №. 1. – C. 3-6.
41. Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 31-36.
42. Rakhmiddinova S. Z., Manzura K. MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ AND HIS DESCENDANTS //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 142-146.
43. Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.
44. Dilbar K., Rakhmiddinova S. Z. "PROMOTER OF MUSLIM CLASSICAL LITERATURE" FORTY HADITH" //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.
45. Rahmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA ("QAROLAR FALSAFASI" RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 7.
46. Kholikova N., Rakhmiddinova S. Z. THE GLOSS OF COLORS IN THE POETRY OF ABDULLA ORIPOV //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.
47. Rakhmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.
48. Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.
49. Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 31-36.
50. Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 5. – C. 258-262.
51. Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.
52. Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 200-205.
53. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 5. – C. 372-380.

54. Raxmiddinova S. Z., Bahromjonova H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG‘ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – T. 26. – №. 1. – С. 3-6.
55. Rahmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO ‘G ‘LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 33. – №. 2. – С. 90-93.
56. Raxmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 132.
57. Rahmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA ("QAROLAR FALSAFASI" RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – Т. 1. – №. 7.
58. Сайлиева З. Р. ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСТВА АЛИШЕРА НАВОИ //Сохранение и развитие языков и культур коренных народов Сибири. – 2022. – С. 251-254.
59. Бекова Н. Ж., Сайлиева З. Р. " Девони Фони": издания и исследования //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 20-22.
60. Бекова Н. Ж., Жалилова Л. Ж., Сайлиева З. Р. On a separate literary sources of the poetry collection" Sittai Zaruriya" by Alisher Navoi //Современная филология. – 2014. – С. 45-47.
61. Latipov H. R. ALISHER NAVOI ON LOVE, ENLIGHTENMENT AND AWARENESS //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 6. – С. 551-556.
62. Ramazonovich L. H. Souls striving to god or from the world of wise people //Journal of Social Sciences and Humanities Research. – 2018. – Т. 6. – №. 04. – С. 14-18.
63. Ramazonovich L. H. Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs //International Journal of Formal Education. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 20-28.
64. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. International Journal of Formal Education, 3(4), 46–53. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479>
65. Ramazonovich, L. H. . (2024). Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs. International Journal of Formal Education, 3(4), 20–28. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2474>
66. Ahmadovich H. S., Muminovna M. M. About Nisoriy Bobur And Humoyun //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 4753-4767.
67. Muhammadova M. HUMOYUN MIRZO NISORIY TALQINIDA: Mahbuba Muhammadova Termiz davlat universitetining mustaqil izlanuvchisi //Научно-практическая конференция. – 2021.
68. Mahbuba, Muhammadova. "Nisoriyning" Muzakkiri ahbob" tazkirasida ayrim janr va badiiy san'atlar xususiyati." Karabük-2020.

69. Mo'minovna M. M. SECTION: HISTORY SCIENCE //POLISH SCIENCE JOURNAL. – 2019. – C. 29.
70. Mo'minovna M. M. NISORIY DO 'ST MUHAMMAD SULTON VA UNING IJODKOR SIFATIDAGI QIRRALARI HAQIDA //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – T. 3. – №. 29. – C. 348-350.
71. Makhbuba M. Muzakkiri Ahbob" Fable By Nisari And Its Role In Literature Studies //European Journal of Business and Social Sciences. – 2019. – T. 7. – №. 10. – C. 111-116.
72. Sanobar A., Mahbuba M. O'LMAS UMARBEOVNING"ODAM BO'LISH QIYIN"ASARINING BADIY TAHLILI //ZAMONAVIY TA'LIMDA FAN VA INNOVATION TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 74-80.
73. Mo'minovna M. M., VA N. D. O. S. T. M. S., HAQIDA U. I. S. Q. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM.–2023 //T. – T. 3. – C. 348-350.
74. Muxammadova M. The Image of Navoi in the" Muzakkiri Ahbob" Tazgire //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 4. – C. 137-143.
75. Muxammadova M. HASANXOJA NISORIY IJODIDA NAVOIYGA MUNOSABAT //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – T. 2. – №. 20. – C. 178-184
76. Латипов , Х. (2024). А.ЯССАВИЙ ҲИҚМАТЛАРИДА ТАСАВВУФ ТАЛҚИНИ. CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(4), 192–202. Retrieved from <https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/1402>
77. Рамазонович Л. Х. SHARQ ADABIYOTIDA IRFON IFODASI //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – T. 2. – №. 20. – C. 242-250.
78. Istamovna, A. N. (2021, December). Leksik birliklarning milliy o'zlik ruhini ifodalashdagi roli (Erkin Vohidov dostonlari asosida). In Conferences.
79. Yarashovna, S. G., Istamovna, A. N., & Zayniddinovna, B. G. (2023). Methods of Using Metaphorical, Pleonastic and Paremic Units in Uzbek Linguistics. Res Militaris, 13(2), 5560-5572.
80. Istamovna, A. N. (2022). The power of creative expression-On the example of Erkin Vakhidovs epics. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 8, 104-112.
81. Istamovna, A. N. (2023). Eternal Life of Heroes of Uzbek and English Epics.
82. Adizova, N. (2024). Methods of Using Metaphorical, Pleonastic and Paremic Units in Uzbek Linguistics. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 45(45).
83. Adizova, N. (2024). BADIY MATNDA SO 'ZLAR JILOSI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 45(45).

84. Istamovna, A. N. (2023). Eternal Life of Heroes of Uzbek and English Epics.
85. Istamovna, A. N. (2023). METHODOLOGICAL POSSIBILITY OF INTERTEXTUALITY IN ARTISTIC TEXT. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(31), 182-191.
86. Istamovna, A. N. (2022). OCCASIONAL DERIVATIVES IN CREATIVE EPICS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(5), 146-152.
87. DOSTONLARINING, N. I. A. E. V. (2022). FONETIK-FONOLOGIK XUSUSIYATLARI. Academic research in educational sciences, 1.
88. VOHIDOV-INSON, A. N. I. E., & KUYCHISI, K. M. ORIENSS. 2021.№ 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/erkin-vohidov-inson-kechmishlarining-mohir-kuychisi> (дата обращения: 27.04. 2022).
89. Istamovna, A. N. (2024). SAYOHAT TURIZMIGA OID MATNLARDA MILLIY-MADANIY BIRLIKLARNING LEKSIK-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI. «CONTEMPORARY TECHNOLOGIES OF COMPUTATIONAL LINGUISTICS», 2(22.04), 479-484.
90. Adizova, N. (2024). BADIY MATNDA SO 'ZLAR JILOSI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 45(45).

AN ANALYSIS OF A POEM

Sayliyeva Zarina Rakhmiddinovna*Teacher of the Uzbek language and literature department,
Bukhara State University*

Annotation : In this verse of Hazrat Navoi praises many qualities of Allah: kindness, power, forgiveness, mercy. The verse is also remarkably artistic. In the course of the analysis, we came across many unique and beautiful examples of art, including: tasbeh, tanosub, tazod, rhymes. Like other works of Navoi, this verse has passed through the centuries and has not lost its value to this day.

Keywords: Praise, eloquence, kindness, piety, imagination, inadequacy, flaw, guidance, grace, kindness

One of the genius creators, Alisher Navoi is an epic poet who created the great "Khamsa" in the Uzbek language, a scientist who has written dozens of scientific works, but also a brilliant and mature lyric poet. Navoi wrote in his preface to Khazayn-ul-Maoniy that he spent his entire life "through poetry and poetry." Therefore, each couplet of the great Navoi's creative heritage requires a separate approach, a unique method of analysis and interpretation. Instead of being placed in the "Garoyib Us-sig'ar" divan, the third collection's art, symbolism, more than a dozen aspects of love similar to May, and the consequences of the end, are completely opposite differences, each we have extensively analyzed the external and internal meanings of a byte. Although the problems of the poet's writing styles have been comprehensively solved in Navoi studies, there are many points of his analysis. After all, with each line, the creative legacy of this great word artist, associated with eternity, deepens as one studies it. The mysteries of the poet's secret are getting deeper and deeper. Alisher Navoi's "Badoye ul-bidoya" is a collection of enlightening couplets after praise, recitation and sermons. For information, Alisher Navoi's lyrical poems are collected in 8 collections. Badoye ul-Bidoya (The Beginning of Art) is the first official collection composed by the poet himself. The work was compiled between 1472 and 1476 at the request of King Hussein Boy of Khorasan. Alisher Navoi's Bado in ul-Bidoya has the sixth copy in Turkey. It turns out that the manuscript was written by the famous calligrapher Sultanali Mashhadi during Navoi's lifetime. In the Middle Ages, all the works of Eastern epics began with the praise of God. Navoi also started his epic with the praise of Allah and dedicated a special chapter to this issue. In this chapter, the poet describes how God, the Creator of all things, from the heavens and the sun, guides, moves, connects and unites every particle, the whole plant and animal world, and human society with his sublime intellect and compassion for each human being described with great enthusiasm. This ghazal that we have analyzed is the 6th ghazal in collection. First of all, we decided to quote the full text of the poem.

Ey, nubuvvat xaylig'a xotam bani Odam aro,
Gar alar xotam, sen ul otkim, bo'lur xotam aro.

Yuz eshiging tufrog'iga surta olg'aymenmu deb
Charx qasridin quyosh har kun tushar olam aro
Anjum ichra orazing me'roj shomi o'ylakim,
Tushsa durri shabcharog'i har taraf shabnam aro.
Ne chun kiymish qaro har yon solib jabrig'a chok,
Firqatingdin Ka'ba gar qolmaydurur motam aro?
Sof ko'nglida yuzung mehrini go'yo asramish,
Tush chog'i har kun quyosh aksi emas Zam-zam aro.
Mash'ale bo'lmish malak ilgida ravzang boshig'a
Oy charog'i har kecha bu nilgun toram aro.
Qum emas Bathodakim, mehri jamoling hajridin
Zarra-zarra jismi bir-biridin to'kuldi g'am aro.
Yo'l emas, Yasribda yirtibdur yuzin tirnog' ila
Maqdaming to yetmadi ul vodiyni xurram aro.
Itlarning maxsus mahzundir, Navoiy, koshki,
Kirs bumahrum ham ul zumrayi mahram aro.

In this verse, the noble qualities of our Prophet Muhammad (peace and blessings of Allaah be upon him) are distinguished from all other prophets:

Nubuvvat-Prophecy, embassy

Xayl- It's dark outside

Bani Odam-generation, humans

Xotam- The eye of the ring, the seal

Prose statement:

O He who is worthy of the seal of prophethood among the children of men

If they are rings, you are their ruby eye

If we turn our attention to the analysis of the verse, the life and biography of Muhammad are narrated in the biography, and the narrations about his words and deeds are narrated in the hadiths. In Islamic teachings, Muhammad is described as a perfect human being.

If we turn our attention to the analysis of the verse, the life and biography of Muhammad are narrated in the biography, and the narrations about his words and deeds are narrated in the hadiths. In Islamic teachings, Muhammad is described as a perfect human being.

It is said that the life of the Sunnah prophet should be an example for all Muslims. In the Islamic tradition, it is stated that Muhammad did not have any supernatural, divine attributes, but was an ordinary man like everyone else, but he was the true and last prophet of Allah.

Many works have been written about Muhammad's form, character, human qualities, and characteristics that set him apart from other prophets. This passage also describes how the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) was distinguished from all others by his supernatural and divine qualities.

Yuz eshiging tufrog'iga surta olg'ay menmu deb
Charx qasridin quyosh har kun tushar olam aro

Yuz-to enter, to face

Charx- the sky

Qasr- caste

Prose statement:

To face the dust of your door

The sun descends from the heavenly palace every day.

This verse describes the beauty of our Prophet (saas) and his perfection in appearance. It is narrated in the verse that the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) was the most beautiful of human beings, and that the sun descended from a hundred heavenly palaces every day to see his beauty. The Companions described the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) to such an extent that it was as if you were seeing him. His face, cheeks, two eyes, eyelids, nose, neck, head, forehead, mouth, teeth, two shoulders, two palms, two legs and other organs are very clear. described with. For example, the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) said: I have never seen anyone more beautiful than Him. "

Anjum ichra orazing me'roj shomi o'ylakim

Tushsa durri shabcharog'i har taraf shabnam aro.

Anjum-star

Me'roj shomi- Ascension Day

Durri shabcharog'- a lamp that illuminates the night sky

Prose statement:

This verse refers to the beauties of our Prophet and the videos of the night of Me'raj.

Sening yuzing yulduzlar orasida me'roj tunidek,

Shabnamlar orasida kechani yorituvchi durdir.

In Islamic history, Muhammad's (saas) night journey from Mecca to Jerusalem (Isra) and his ascension from the Al-Aqsa Mosque in Jerusalem. Extensive information about this is given in the verses of the Qur'an and the hadiths. Since this phenomenon is a type of divine miracle, it is denied by those who are limited by material and mental evidence. According to hadiths and narrations, Muhammad (peace and blessings of Allaah be upon him) traveled many years at night under the leadership of Gabriel (peace and blessings of Allaah be upon him) and returned with rich memories of his heavenly journeys. In particular, they communicated with the great prophets who preceded them in the seven heavens. They watched Heaven and Hell. 5 times prayer is also obligatory on this night. There are many works describing this phenomenon. In this verse, for example, the faces of the Prophet are described as as bright as the night of Ascension. Navoi likens the night of the event to the beauty of the universe.

Ne chun kiymish qaro har yon solib jabrig'a chok

Firqatingdin ka'baga gar qolmaydurur motam aro.

Firqa- group, sect

Chok-torn, wound

Prose statement:

Nima uchun Ka'ba jabringdan qora kiyindi,

Seni mazhabingdan (Ka'bagha) motam qolmaydi

The Ka'bah was first built by angels, then by Adam, then by his sons, Shis, and then by Ibrahim. The muhaddith and muarrikh Imam Azraqi (died 837 A.D.) have noted this. The Ka'bah was open during the time of the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) and Abu Bakr (ra) and was not surrounded by walls. Then 'Umar bought houses near the Ka'bah, expanded the stage, and surrounded it with a wall lower than a man's neck.

His stage was expanded by 'Uthman, Ibn Zubayr and Valid ibn Abdumalik. Walid ibn Abdumalik restored the marble columns. Later, Mansur and Mahdi also expanded the stage of the Ka'bah. That stopped her from expanding. During the reign of Ali Saud, the area around the Kaaba was rebuilt in its present form. In the verse, it is beautifully described that the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) wore black in mourning for his oppressors.

Sof ko'nglida yuzung mehrini go'yo asramish

Tush chog'i har kun quyosh aksi emas zam-zam aro

Cuplet content:

It's not like the sun is shining every afternoon,

He has kept his love for you in his pure heart.

“During the lifetime of the Messenger of Allaah (peace and blessings of Allah be upon him), the sun was eclipsed and he made people pray and stood up and performed a long qiyâm, then he bowed for a long time, then stood up again and performed a long qiyâm. He shortened from the first, bowed and prostrated for a long time from the first, and in the second rak'ah he did the same as before and then finished the prayer. He said: The sun and the moon are signs of Allah, they are two of the signs of Allah. if you see a part of death or life, remember Allah, say takbir, pray and give alms! (Surat al-Hadid, 154)

Navoi referred to this hadith in writing this verse. It is said that the Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him) kept his love for Allah in his pure heart.

Mash'ale bo'lmish malak ilgida ravzang boshig'a

Oy charog'i har kecha bu nilgun toram aro

Ravza-heaven

Nilgun toram-a dark blue dome

Prose statement:

In this verse, it is stated that the moonlight is a torch in the hand of the angel every night.

Qum emas Bathodakim, mehri jamoling hajridin

Zarra-zarra jismi bir-biridin to'kuldi g'am aro.

Batho- The name of the valley between the mountains around Batho-Mecca

Prose statement:

Bathodagi qum ham sening hajringdan

G'amdand zarra-zarra to'kildi

When Navoi says Batho, he is referring to the city of Mecca. The poet says that the sands of Mecca also spilled with grief to see you.

Yo'l emas, Yasribda yirtibdur yuzin tirnog' ila

Maqdaming to yetmadi ul vodiyni xurram aro.

Yasrib-Madina

Maqdam- step

Until you (Muhammad s.a.v.) stepped forward, the city of Yathrib tore its face with its fingernails.

Itlaring maxsusu mahzundur Navoiy, koshki,

Kirsa bu mahrum ham ul zumrayi mahram aro.

Mahzun- sad

Mahrub -deprived of something

Prose statement:

I wish Navoi became your walking dog. Unfortunately, we are all deprived of this.

Alisher Navoi makes great use of lexical opportunities in the presentation of art. It is a general idea that the Shari'a and the teachings are a gradual, integral, continuous logical process that requires each other to build a perfect society and a perfect human being, uniting the poems of the great poet. Every word in the poem is symbolic. Here are the meanings of some of them. In general, Alisher Navoi was able to demonstrate a high level of skill in the effective use of words with these poems. These poems by Alisher Navoi are a perfect work of art, which reflects the language, ideology, and important aspects of the art of Navoi. Therefore, when studying the works of Alisher Navoi, we should not limit ourselves to language, literature, content or form. The more we study the work, the more we will enjoy the mysteries of Alisher Navoi's work.

A LIST OF USED LITERATURE:

1. Навоий Алишер. Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик. 1-том. Хазойин ул-маоний. Бадойиъ ул бидоя. -Тошкент: Фан, 1987, 720 б.
2. Навоий асарлари луғати. Тузувчилар: П.Шамсиев, С.Иброҳимов. - Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1972, 784 б.
3. 7.Рустамов А. Шоирнинг биринчи ғазали.//Шарқ юлдузи, 1987, № 3, 175-179-б.
4. 8.Соғуний Алихонтўра. Тарихи Муҳаммадий. -Тошкент, 1991, 222 б.
5. Қуръони карим (таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур). -Тошкент: Чўлпон, 1992. 672 б.
6. Қуръони карим сўзларининг арабча-ўзбекча кўрсаткичли луғати. - Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1971. 277 б.
7. Ҳайитметов А. Навоий даҳоси. -Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1970, 173 б.
8. Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 200-205.
9. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 372-380.
10. Rakhmiddinova S. Z., Mahliyo B. FALAK NILUFARLARIDIN CHASHMAYI MEHR GAR O'LDI PAYDO //E Conference Zone. – 2022. – С. 93-96.
11. Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 258-262.
12. Rahmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO ‘G ‘LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 33. – №. 2. – С. 90-93.
13. Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 112.
14. Raxmiddinova S. Z., Bahromjonovna H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG‘ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – Т. 26. – №. 1. – С. 3-6.
15. Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 31-36.
16. Rakhmiddinova S. Z., Manzura K. MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ AND HIS DESCENDANTS //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 142-146.

17. Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.
18. Dilbar K., Rakhmiddinova S. Z. PROMOTER OF MUSLIM CLASSICAL LITERATURE" FORTY HADITH" //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.
19. Rakhmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA ("QAROLAR FALSAFASI" RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 7.
20. Kholikova N., Rakhmiddinova S. Z. THE GLOSS OF COLORS IN THE POETRY OF ABDULLA ORIPOV //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.
21. Rakhmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.
22. Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.
23. Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 31-36.
24. Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 5. – C. 258-262.
25. Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.
26. Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 200-205.
27. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 5. – C. 372-380.
28. Rakhmiddinova S. Z., Bahromjonova H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG‘ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – T. 26. – №. 1. – C. 3-6.
29. Rakhmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO ‘G ‘LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – T. 33. – №. 2. – C. 90-93.
30. Rakhmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.
31. Rakhmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA ("QAROLAR FALSAFASI" RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 7.

32. Сайлиева З. Р. ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСТВА АЛИШЕРА НАВОИ //Сохранение и развитие языков и культур коренных народов Сибири. – 2022. – С. 251-254.
33. Бекова Н. Ж., Сайлиева З. Р. " Девони Фони": издания и исследования //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 20-22.
34. Бекова Н. Ж., Жалилова Л. Ж., Сайлиева З. Р. On a separate literary sources of the poetry collection" Sittai Zaruriya" by Alisher Navoi //Современная филология. – 2014. – С. 45-
35. Toraeva U. R. Definition and research methods of Uzbek modern literature //Current research journal of philological sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 104-107.
36. Turaeva U. R. Determination of characteristics of uzbek jadid schools and literature //наука и инновации в ххi веке: актуальные вопросы, открытия и достижения. – 2021. – С. 154-156.
37. Rakhmatovna T. U. UDC: 82.09. 575.1 Literary critic begali kasimov is a researcher of modern literature //scientific reports of bukhara state university. – С. 114.
38. Rakhmatovna T. U. Research of heritage of representatives of uzbek literature of the period of national renaissance //principal issues of scientific research and modern education. – 2022. – Т. 1. – №. 7.
39. Torayeva U. The Tatar press and Turkestan Jadidism In The researches of Begali Kasimov //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
40. Torayeva U. O‘zbek jadid adabiyoti va jahon ijtimoiy-adabiy harakatchiligi masalasining tadqiq etilishi //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 206-211.
41. Raxmatovna T. U. Study of Begali Kasimov's Activity in Literary Studies and Scientific Biography of the Scientist //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 869-875
42. To‘rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221
43. To‘rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221
44. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
45. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste’dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
46. Eshonqulov H. Alisher Navoiy oshiqona g‘azallarining badiiy qurilishiga oid o‘ziga xosliklar //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

47. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
48. Tursunovna S. D., Pirimovich E. H. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER.
49. Eshonqulov H., Sodiqova D. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2021. – Т. 3. – №. 3.
50. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
51. Tursunovna S. D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 14.
52. Sodikova D. T. GLIMPSES TO FEMININE LITERATURE DURING THE DYNASTY OF BUKHARA EMIRATE: ALL ABOUT A POETESS MUSLIHABEGIM MISKIN AND HER LITERARY HERITAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР. – 2021. – С. 174-176.
53. Sodikova T. D. Depiction of Romantic Love in Muslihabegim Miskin's Poetry //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.
54. Содикова Д. Т. ПРОБЛЕСКИ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА ДИНАСТИИ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА: ВСЕ О ПОЭТЕССЕ МУСЛИХАБЕГИМ МИСКИН И ЕЕ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ //ББК 81.632 А43. – С. 174.
55. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetes during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.
56. Садикова D. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
57. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.
58. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
59. Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.
60. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.

61. Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.
62. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetes during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – C. 41.
63. Tursunovna S. D. BUXOROLIK ZULLISONAYN SHOIRA //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – C. 170-176.
64. Sodiqova D. Muslihabegim ijodida hadislarga murojaat //CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – C. 240-249.
65. Latipov H. R. ALISHER NAVOI ON LOVE, ENLIGHTENMENT AND AWARENESS //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 6. – C. 551-556.
66. Ramazonovich L. H. Souls striving to god or from the world of wise people //Journal of Social Sciences and Humanities Research. – 2018. – Т. 6. – №. 04. – C. 14-18.
67. Ramazonovich L. H. Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs //International Journal of Formal Education. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – C. 20-28.
68. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. International Journal of Formal Education, 3(4), 46–53. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479>
69. Ramazonovich, L. H. . (2024). Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs. International Journal of Formal Education, 3(4), 20–28. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2474>
70. Ahmadovich H. S., Muminovna M. M. About Nisoriy Bobur And Humoyun //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – C. 4753-4767.
71. Muhammadova M. HUMOYUN MIRZO NISORIY TALQINIDA: Mahbuba Muhammadova Termiz davlat universitetining mustaqil izlanuvchisi //Научно-практическая конференция. – 2021.
72. Mahbuba, Muhammadova. "Nisoriyning" Muzakkiri ahbob" tazkirasida ayrim janr va badiiy san'atlar xususiyati." Karabük-2020.
73. Mo'minovna M. M. SECTION: HISTORY SCIENCE //POLISH SCIENCE JOURNAL. – 2019. – C. 29.
74. Mo'minovna M. M. NISORIY DO 'ST MUHAMMAD SULTON VA UNING IJODKOR SIFATIDAGI QIRRALARI HAQIDA //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 29. – C. 348-350.
75. Makhbuba M. Muzakkiri Ahbob” Fable By Nisari And Its Role In Literature Studies //European Journal of Business and Social Sciences. – 2019. – Т. 7. – №. 10. – C. 111-116.

76. Sanobar A., Mahbuba M. O'LMAS UMARBEKOVNING''ODAM BO'LISH QIYIN''ASARINING BADIY TAHLILI //ZAMONAVIY TA'LIMDA FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 74-80.
77. Mo'minovna M. M., VA N. D. O. S. T. M. S., HAQIDA U. I. S. Q. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM.–2023 //T. – T. 3. – C. 348-350.
78. Muxammadova M. The Image of Navoi in the" Muzakkiri Ahbob" Tazgire //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 4. – C. 137-143.
79. Muxammadova M. HASANXOJA NISORIY IJODIDA NAVOIYGA MUNOSABAT //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – T. 2. – №. 20. – C. 178-184
80. Латипов , X. (2024). А.ЯССАВИЙ ҲИҚМАТЛАРИДА ТАСАВВУФ ТАЛҚИНИ. CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(4), 192–202. Retrieved from <https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/1402>
81. Рамазонович Л. X. SHARQ ADABIYOTIDA IRFON IFODASI //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – T. 2. – №. 20. – C. 242-250.
82. VOHIDOV-INSON, A. N. I. E., & KUYCHISI, K. M. ORIENSS. 2021.№ 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/erkin-vohidov-inson-kechmishlarining-mohir-kuychisi> (дата обращения: 27.04. 2022).
83. Istamovna, A. N. (2024). SAYOHAT TURIZMIGA OID MATNLARDA MILLIY-MADANIY BIRLIKLARNING LEKSIK-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI. «CONTEMPORARY TECHNOLOGIES OF COMPUTATIONAL LINGUISTICS», 2(22.04), 479-484.
84. Adizova, N. (2024). BADIY MATNDA SO 'ZLAR JILOSI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 45(45).
85. Adizova, N. (2021). ERKIN VOHIDOV DOSTONLARIDA FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING QO 'LLANISHI. FILOLOGIYA UFQLARI JURNALI, 6(6).
86. Istamovna, A. N. (2021). ERKIN VOHIDOV-INSON KECHMISHLARINING MOHIR KUYCHISI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(3), 454-461.
87. Istamovna, A. N. (2021). ERKIN VOHIDOV DOSTONLARIDA PRETSEDENT BIRLIKLARNING O 'RNI: Adizova Nilufar Istamovna Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti o 'zbek tilshunosligi kafedrasi o 'qituvchisi. In Научно-практическая конференция.
88. Адизова, Н. И. (2020). SHOIR ERKIN VOHIDOVNING METAFORALARDAN FOYDALANISH MAHORATI. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(2).

89. Adizova, N. (2020). Poetic works and rhetorical questions.(On the example of Erkin Vahidov's epic" Nido"). ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
90. Adizova, N. (2020). Ona tili umummillat mulkidir. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
91. Adizova, N. (2020). Axborot texnologiya vositalari-samaradorlik garovi. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
92. Adizova, N. (2020). Alisher Navoiy ijodida yuksak insoniy fazilatlar. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).

ALISHER NAVOIY IJODIDA MA'RIFAT TALQINI VA ORIF OBRAZI TASVIRI

Латинов Хаёт Рамазонович

Kalit so'zlar: *ishq, zikr, fayz, muhabbat, ma'rifat, suhbat, shariat, tariqat, haqiqat, ma'shuq, oshiq, orif.*

Ushbu maqola *muhabbat va ma'rifat ahli ko'nglida kashf etiladigan nozik ma'nolarning badiiyatdagi ifodalari va ramziy-ishoraviy obrazlar tavsifi hamda tasavvufiy istilohlar (terminlar) bag'ridagi mohiyatlar talqiniga bag'ishlangan.*

Маърифат ориф кўлга киритган илм бўлиб, қалб завқи ва кўнгил мушоҳадасидан тузилгани учун ботиний илм ҳисобланган. Маърифатда қалбнинг тозалиги, маънавий куч-қуввати, покизалиги, кенглиги ва имтиёзларига алоҳида аҳамият берилгани боис Алишер Навоий орифлик мавзуи талқинлари билан жиддий машғул бўлган. Зеро, орифлик илми, ҳикмати, ботинбинлиги, донишманд ва тўғрилиги ҳамма замонлар учун ибрат ва намунадир. Орифнинг қаноати, сукути, сир сақлаши, мувожабасисиз комилликни ҳаёлга келтириш душвордир.

Тасаввуфнинг амалий босқичи саналган тариқатдан асосий мақсад ҳам маърифатдир. Маънавий ёки ички тажриба билан эришилиши боис маърифатга “важдий илм”, “завқий илм”, – дея изоҳ берилади.

Орифнинг қалби Аршдан ҳам кенг бўлмоғи муҳаққахдир. Чунки, “Арш ва курсининг ичидагилар, олами жисмонийдур. Қалби солимнинг руҳи инсонийдур-ки, у амри Раббоний эрур”¹³. Шунга кўра Ориф бирор бир қавм ёхуд миллатнинг эмас, жаҳоннинг султони, дея тан олинган. У кўнглини поклик ила камолга етказар экан, маънавий оламида тубдан ўзгариш – эврилиш юзага келади. Ва бу ўз навбатида борлиққа – табиат дунёсига ҳам таъсир ўтказиш эҳтимолидан холи эмас. Буюк маърифатпарвар шоир Алишер Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат” асарида Хожа Муҳаммад Бобойи Самосий тилларидан келтирилган Хожа Баҳоуддин Нақшбанднинг оламга келиши ва у кишининг илм-у ҳидоятлари шарофатидан Қасри Ҳиндувоннинг Қасри Орифонга айланиб, оламга машҳур бўлиши тўғрисидаги башоратлари ушбу фикрнинг бир далилидир: “Бу туфроғдин бир эр иси келадур. Бўлғайки, Қасир Ҳиндувон Қасри Орифон бўлғай...”¹⁴.

Алишер Навоий орифликнинг ахлоқий-маънавий сифат ва фазилатларига алоҳида диққат қилгани учун бир ғазалида:

Фақр кўйида мусаллам тут, не қилсанг истимоъ,

Ориф эрмас ҳар кишиким қилса ирфон бирла баҳс¹⁵, –

13 Иброҳим Ҳаққул. Сўздаги ўзлик. – Тошкент: Баёз, 2013. – Б. 28

14 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 256

15 Алишер Навоий. МАТ. 3-том. – Тошкент: Фан, 1988. – Б. 92

дейди. Негаки, ҳам ирфон соҳиби бўлиб, ҳам ўзгалар билан мунозара, ҳожатсиз муноқашага киришиш орифлик маслағига тамоман зиддир. Ирфон аҳли Ҳақ ишқи, Ҳақ ҳаёли билан яшар экан, уларнинг ҳаёлидан бошқа бир нима ўрин ололмайди. Чунки ҳар қандай нарса илоҳий бирликка шикоят етказди:

Саҳфаи хотирда, эй ориф, керактур ёру бас,
Софийи ваҳдатқа хошоки хавотир қотма кўп¹⁶.

Чин орифлар – Аллоҳни таниган, билган ва маърифат завқи билан яшагани учун илм ва маърифатини кўз-кўз қилишдан тийилган, сукутга мойил, мушоҳададан тўхтамайдиган зотлар қиёфасида шуҳрат қозонишган.

Навоийнинг ёзиши бўйича, “Орифлар кимлардур?”, – деб сўралганда, Шайх Музаффар Кирмоншоҳий Қирмисий “Ориф – қалбини мавлосига, жасадини халқига бағишлаган кишидир”¹⁷, – деб жавоб берган экан.

“Насойим ул-муҳаббат” асарида орифнинг ўзгалар сийратидан огоҳ бўлиш иқтидори ва ҳеч бир бандага ҳасад қилмаслиги ҳамда сир сақлаш лаёқатига доир шайхлар тилидан айтилган: “Ориф улдурки, сенинг сиррингдин сўз айтқай ва сен хомуш бўлғайсен”¹⁸, “Орифқа сиррида бир кўзгу берибдурки, ҳар қачон ул кўзгуга боқса, ани кўргай”¹⁹ каби фикр-мулоҳазалар ҳам диққатга моликдир.

Алишер Навоий барча жанрдаги асарларида ориф образи ва маърифат моҳиятига эътибор қаратади. Жумладан, “Ориф кўнглин дарёга нисбат берурки, анга ҳар не тушса сингирур балки итирур” сарлавҳали қитъасида орифнинг энг характерли хусусиятини тавсифлайди:

Эрур орифқа ганжи файз етса,
Иши дам урмайин ани ёшурмоқ.
Қуёш акси тушуб дарё ичинда,
Не мумкиндур онинг сувин тошурмоқ²⁰.

Нафсини таниган орифлар ўзликни енгиш йўллари билан ҳам излашган. Бунинг учун астойдил риёзат чекиб, Тавҳид мақомига кўтарилишган. Орифлар аҳли маъни тоифасига мансуб бўлгани боис зоҳирпарастларга қарши бўлишган. Ва бу билан орифликнинг мазмун-моҳиятини янада очиқ беришган:

Восил ўлди нафасинг руҳини англаб ориф,
Шарҳ тузди чу анинг зоҳирини билди фақиҳ²¹.

Маърифат, яъни Ҳақ ва ҳақиқатни танимоқ Навоий ижодининг бош мақсади бўлган. Зеро, маърифат орқали инсон ўзининг шарифлигини, дунёга келиш мақсадини тушунади. Шу боис бу мавзуга Навоий ҳар бир асарида жанр талаб ва имкониятларидан келиб чиқиб қайта-қайта мурожаат этади. Гоҳ Қуръоний оятлар, гоҳ ҳадиси шариф, баъзан валийлар ҳикмати, баъзан эса

16 Ўша манба. – Б. 76

17 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 154

18 Ўша манба. – Б. 154

19 Ўша манба. – Б. 69

20 Алишер Навоий. МАТ. 4-том. – Тошкент: Фан, 1989. – Б. 502

21 Алишер Навоий. МАТ. 2-том. – Тошкент: Фан, 1987. – Б. 479

ўзининг орифона хулосалари билан маърифатнинг моҳиятидан баҳс этади. Бани башарни огоҳликка чорлайди. Жумладан, “Назм ул-жавоҳир”да “Шамматун минал-маърифати хайрун мин касирил-амали”, яъни “Кўп тоатдан оз маърифат яхши” ҳикматига асосланиб, ирфоннинг куч-қудратига урғу беради:

Ирфон аҳлига эл ниёзи яхши,
Таъзим ила лутфи дилнавози яхши,
Гар маърифат ўлса чорасози яхши,
Тоат кўпидин, маърифат ози яхши²².

“Ҳайрат ул-аброр” достонида эса дунёнинг яратилиш сирри, оламлар ичра одамнинг ўрни хусусида тўхталар экан, шундай дейди:

Ганжинг аро нақд фаровон эди,
Лек боридин ғараз инсон эди.
Турфа каломингга доғи комил ул,
Сирри ниҳонингга доғи ҳомил ул.
Кўнглига қилдинг чу яқин ганжи қисм,
Жисмини ул ганжга қилдинг тилисм...
Маърифатинг ким қила олмай сифат,
Қилдинг ани орифи ул маърифат²³.

Дунёни яратишдан ғараз инсон эди. Чунки Робб ул-оламин Аллоҳнинг маърифатини одамзодгина қалбига жо қила олди. Мана шу маърифат асл мақсад эканлигини Навоий турли шаклларда баён этди.

Навоий девонларида ориф лирик қаҳрамон сифатида гавдаланади. Тазкира, умуман, насрий асарларида орифлар реал тарихий шахслардир. шоирнинг уларга берган таърифларида ҳам орифлик рутбаси ва фазилатига ҳамиша аҳамият берилади. Абу Саид Харроз (қ.с.т.) ҳақида маълумот берар экан: “Агар Аллоҳу таоло Абу Саид Харроз эришган ҳақиқатни биздан талаб қилганда, албатта, ҳалок бўлардик. Бу сўзи Жунайднинг далил бўла олурки, Абу Саид Харроз андин улуғроқ ва анинг пири бўлғай ва анинг устоди. Шайх ул-ислом дебдурки, буким Боязидни Саййид ул-орифин дебдурлар, Саййид ул-орифин Ҳақ субҳонаҳу таолодур ва одамийлардин Муҳаммад арабийдур (с.а.в.) ва бу тойифадин Абу Саид Харроздур. Ва ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, машойих аросида андин улуғроқ ҳеч кишини танимасмен”²⁴, – дейди. Демак, Ҳақиқий ориф Оламларнинг Робби Аллоҳ таолодир. Башарият аҳлидан эса комил инсон, комил ориф, шубҳасиз, пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо саналади. Албатта, Расулуллоҳнинг ҳаёт йўлини ибрат сифатида қабул қилган, шариати муҳаммадияни ҳаётий мезонига айлантирган чин ворис уламолар орифлар ҳисобланади. Бу масалада Навоийнинг қатор эътирофлари фикримизни қувватлайди. Турк оламида бир неча валийларнинг муршиди комили саналган Хожа Юсуф Ҳамадоний хусусида: “Имом, олим, орифи раббоний, гўзал ҳоллари, кўп эҳсонлари, юксак каромат ва мақомотлари бор

22 Алишер Навоий. МАТ. 2-том. – Тошкент: Фан, 1987. – Б. 194

23 Алишер Навоий. МАТ. 7-том. – Тошкент: Фан, 1991. – Б. 21

24 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 53

эди” 25, – дейди. Кўриниб турибдики, яссавия, хожагон –нақшбандия каби машхур тариқатларни дунёга келтирган Аҳмад Яссавий, Абдухолик Гиждувоний каби шайхларни тарбият этган Юсуф Ҳамадоний ҳазратлари илоҳий илмларни эгаллаган муршид – орифи Раббоний эди. Навоий устоди Саййид Ҳасан Ардашерни: “Солики фоний ва гавҳари коний, орифи маоний²⁶”, -деса:

Арш урфонида бир паст мақом,
Маст жоми азали орифи Жом.
Ул сафо аҳли пок фаржоми,
Пок фар жому пок фар Жомий,
Ул фано сори дастгир манга,
Муршиду устоду пир манга,²⁷ –

дея, Абдурахмон Жомийни юксак эҳтиром билан таърифлаб, ўзининг пири комили – муршиди орифи эканлигини эътироф этади.

Ёки “...Манқулдурким, кутб ус-соликин ва султон ул орифин, ҳақиқат аҳли имоми, Шайх Боязид Бистомий...”²⁸, -дея, тайфурия тариқати асосчисини султон ул-орифин дейди. Бу каби хусусиятлар билан кўпгина валийлар тилга олинади. Шайх Абу Абдуллоҳ Муҳаммад б. Иброҳим Кураший Ҳошимий (қ. с.) ҳақида: “Орифлар имоми, соликлар раҳнамоси, фахрли аҳвол ва зоҳир каромотлар соҳиби”²⁹, дейди. Албатта, орифлик каромат кўрсатиш эмас. Зеро, “Насойим”да бу мавзуда ҳам бир неча бор баҳс юритади. Жумладан, “Шайх ул-ислом дедиким, каромот сотқучи то ани қабул қилғайлар мағрурдур ва каромот сотқун олғучи агарчи ит уни қилмас, аммо иттур, яъни ҳақиқат каромот эмас, андин ўзга нимадур ва ул зуҳҳод ва абдолға хуш келур. Суфийи ориф каромотдин яхшироқдур ва ул каромотнинг каромотидур”³⁰, – дея орифлар маърифатининг кароматдан устунлигини кўрсатади. Адабиётда ориф ирфони, ёлғиз дийдорталаблиги билан зоҳид образи билан қаршилантиради. Зеро, орифнинг қалби фақат Яратганнинг ишқи билан лиммо-лим бўлади. У мосивога этак силкиш баробарида жаннат орзуси, жаҳаннам қурқувидан ҳам қалбини фориг этади. Унда Аллоҳнинг ризолигидан ўзга ризолик қолмайди. Маълум маънода ориф ризо аҳлидир. Шу ўринда “Насойим”даги: “Фузайл Илёз қ.с.нинг бир ўғли бор эрди. Дебдурларки, андин мартабада улуғроқ эрди, оти Али. Бир кун Масжиди Ҳарамда Замзам яқинида бир хонанда ўқудиким, “гуноҳкорларни кўрасан (Зумар: 60). Ул эшитти ва заъкаи урди ва жон берди. Шайх ул-ислом дебдурким, дўстдин нишон ва орифдин жон”³¹, – маълумотини эслаш ўринлидир. Бу ривоят орифларнинг маънавий олами, уларнинг

25 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 248

26 Алишер Навоий. МАТ. 15-том. – Тошкент: Фан, 1999. – Б. 110

27 Алишер Навоий. МАТ. 15-том. – Тошкент: Фан, 1999. – Б. 68

28 Алишер Навоий. МАТ. 14-том. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 121

29 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 384

30 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 145-146

31 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 32

фазилатлари тўғрисидаги фикрларимизга ойдинлик киритади. Маърифат Аллоҳнинг лутфи марҳаматидир. Бироқ бу ҳиммат риёзат чеккан бандаларигагина насиб этади. Шунинг учун бу йўлда эркак ва аёл тенгдир. Тазкираларда ҳам “Эркаклар мартабасига етган ориф аёллар зикри” алоҳида берилади. Масалан, Фотимаи Бардабья (р. т.) ҳақида: “Ардабилда бўлур эрди. “Айтадиларки, шатҳиёт сўзловчи орифлардан эди” 32, - дейилади. Маърифат моҳияти, ориф шахсияти ҳақида кўп фикр-қарашлар айтилган. Бироқ англашимиз лозимки, ирфонга эришиб, ориф мартабасига кўтарилишнинг ўзига хос талаблари бор. Машойихларнинг баъзи мулоҳазаларига эътибор қаратайлик: “Ва сойир машойихи кибордин ҳам кўпи ҳалол лукма касбига муздурлуқ қилибдурлар, ўтин тошибдурлар ва ҳалол лукма бу ишда куллийдурки, ондин файзу маърифат зоянда бўлур. Ва бир шубҳалик лукма онча тийралик келтурурки, кўп вақт онинг ислоҳига машғул бўлуб, маълум эмаски, дафъи не навъ сурат боғлар” 33. Демак, ҳалол лукма ейиш, ичиш, кийинишда ҳаромни аралаштирмаслик, топганига қаноат қилиб, тўғри яшаш ва ҳар қандай бой бериб қўйилган имкониятлар ёхуд турли етишмовчиликларни деб кўнгулни асло хуфтон қилмаслик орифликнинг бош шартларидандир. Навоий ҳам ғазалларидан бирида орифларга хос айни фазилатлар хусусида баҳс этар экан, жумладан, шундай дейди:

Бу дамни ориф эсанг яхши тутки, жоҳил иши,

Етишмагангаву ўтганга қийлу қол ўлғай 34.

Адабиёт кўнгил иши. Инсоннинг ҳис-туйғу, эҳтирос ва кечинмалари, аввало, адабиётда ўз аксини топади. Хўш, кўнгил ўзи нима? Нима учун маърифатнинг манбаи кўнгил бўлган. “Маҳбуб ул-қулуб”да ўқиймиз: “Кўнгул маърифат боғидин ва ваҳдат раёҳинининг эсган насимидур ва руҳоният гулистонидин ошнолиқ гулларининг шамидур. Ҳусн малоҳатин идрок қилғувчи ҳам кўнгул ва ишқ ўти ёлиниға ёқилғувчи ҳам кўнгул” 35. Бундай имконият ақлда йўқ. Маърифат кўнгилни нурлантирганидек, кўнгил ҳам маърифатга жонлилик бағишлаган. Ҳаким Санойи айтмоқчи: “Маърифат дунёсининг сайёҳи бу – дил”.

Хулоса қилиш мумкинки, Навоий таъриф, тавсиф ва бадий ифодаларида орифлар тўғри йўлни топган, Ҳақни таниган завқ, ҳол ва ирфон соҳибларидир. Улар қалб кўзи очик, касратдан ваҳдатга юксалган шахслар. Аммо аҳли ирфон бундай иқболга бирданига ва осонлик билан эришмаган. Чунончи, шоир айтади:

Маърифат нахлидин ул ориф ҳамоно топти бар,

Ким тафаккур бирла фаҳми моарафнок айлади 36.

32 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 486

33 Алишер Навоий. МАТ. 17-том. – Тошкент: Фан, 2001. – Б. 11

34 Алишер Навоий. МАТ. 3-том. – Тошкент: Фан, 1988. – Б. 492

35 Алишер Навоий. МАТ. 14-том. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 94

36 Алишер Навоий. МАТ. 2-том. – Тошкент: Фан, 1987. – Б. 597

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- A.Навоий. МАТ 20 томлик, 17-том. Насойим ул-муҳаббат. – Т.: Фан, 2001.
- Алишер Навоий. ТАТ, ўн жилдлик, ўнинчи жилд. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 2011.
- Abdul Kerim Kuseyri. Kuseyri risolasi. Hozirlayan: Suleyman Uludag. – Aralik: Dergah Yayinlari. 1991.
- Ibn Arabi. Marifat kitabi. Tercume: Ercan Alkan, Osmon Sacid Ari. Islam klasirleri dizisi. – Istanbul. 2008.
- Иброҳим Ҳаққул. Сўздаги ўзлик. – Тошкент: Баёз, 2013.
- Н.Комилов. Тасаввуф. – Тошкент: MOVAROUNNAHR – OZBEKISTON. 2009.
- Latipov H. R. ALISHER NAVOI ON LOVE, ENLIGHTENMENT AND AWARENESS //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 6. – С. 551-556.
- Ramazonovich L. H. Souls striving to god or from the world of wise people //Journal of Social Sciences and Humanities Research. – 2018. – Т. 6. – №. 04. – С. 14-18.
- Ramazonovich L. H. Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs //International Journal of Formal Education. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 20-28.
- Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. International Journal of Formal Education, 3(4), 46–53. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479>
- Ramazonovich, L. H. . (2024). Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs. International Journal of Formal Education, 3(4), 20–28. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2474>
- Toraeva U. R. Definition and research methods of Uzbek modern literature //Current research journal of philological sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 104-107.
- Turaeva U. R. Determination of characteristics of uzbek jadid schools and literature //наука и инновации в ххi веке: актуальные вопросы, открытия и достижения. – 2021. – С. 154-156.
- Rakhmatovna T. U. UDC: 82.09. 575.1 Literary critic begali kasimov is a researcher of modern literature //scientific reports of bukhara state university. – С. 114.
- Rakhmatovna T. U. Research of heritage of representatives of uzbek literature of the period of national renaissance //principal issues of scientific research and modern education. – 2022. – Т. 1. – №. 7.
- Torayeva U. The Tatar press and Turkestan Jadidism In The researches of Begali Kasimov //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
- Torayeva U. O‘zbek jadid adabiyoti va jahon ijtimoiy-adabiy harakatchiligi masalasining tadqiq etilishi //Центральноазиатский журнал междисциплинарных

исследований и исследований в области управления. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 206-211.

Raxmatovna T. U. Study of Begali Kasimov's Activity in Literary Studies and Scientific Biography of the Scientist //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 869-875

To'rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221

To'rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221

Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

Eshonqulov H. Alisher Navoiy oshiqona g'azallarining badiiy qurilishiga oid o'ziga xosliklar //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.

Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

Tursunovna S. D., Pirimovich E. H. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER.

Eshonqulov H., Sodiqova D. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2021. – Т. 3. – №. 3.

Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.

Tursunovna S. D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 14.

Sodikova D. T. GLIMPSES TO FEMININE LITERATURE DURING THE DYNASTY OF BUKHARA EMIRATE: ALL ABOUT A POETESS MUSLIHABEGIM MISKIN AND HER LITERARY HERITAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР. – 2021. – С. 174-176.

Sodikova T. D. Depiction of Romantic Love in Muslihabegim Miskin's Poetry //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.

Содикова Д. Т. ПРОБЛЕСКИ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА ДИНАСТИИ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА: ВСЕ О ПОЭТЕССЕ МУСЛИХАБЕГИМ МИСКИН И ЕЕ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ //ББК 81.632 А43. – С. 174.

Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetes during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.

Садикова D. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.

Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.

Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.

Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.

Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetes during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.

Tursunovna S. D. BUXOROLIK ZULLISONAYN SHOIRA //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 170-176.

Sodiqova D. Muslihabegim ijodida hadislarga murojaat //CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 240-249.

Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 200-205.

Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 372-380.

Rakhmiddinova S. Z., Mahliyo B. FALAK NILUFARLARIDIN CHASHMAYI MEHR GAR O'LDI PAYDO //E Conference Zone. – 2022. – С. 93-96.

Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 258-262.

Rahmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO 'G 'LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 33. – №. 2. – С. 90-93.

Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.

Raxmiddinova S. Z., Bahromjonova H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG‘ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – T. 26. – №. 1. – C. 3-6.

Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 31-36.

Rakhmiddinova S. Z., Manzura K. MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ AND HIS DESCENDANTS //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 142-146.

Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.

Dilbar K., Rakhmiddinova S. Z. "PROMOTER OF MUSLIM CLASSICAL LITERATURE" FORTY HADITH" //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.

Rahmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA (“QAROLAR FALSAFASI” RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 7.

Kholikova N., Rakhmiddinova S. Z. THE GLOSS OF COLORS IN THE POETRY OF ABDULLA ORIPOV //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.

Rakhmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.

Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.

Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 31-36.

Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 5. – C. 258-262.

Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.

Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 200-205.

Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 5. – C. 372-380.

Raxmiddinova S. Z., Bahromjonova H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG‘ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – T. 26. – №. 1. – C. 3-6.

Rahmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO ‘G ‘LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 33. – №. 2. – С. 90-93.

Rahmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.

Rahmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA (“QAROLAR FALSAFASI” RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – Т. 1. – №. 7.

Сайлиева З. Р. ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСТВА АЛИШЕРА НАВОИ //Сохранение и развитие языков и культур коренных народов Сибири. – 2022. – С. 251-254.

Бекова Н. Ж., Сайлиева З. Р. " Девони Фони": издания и исследования //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 20-22.

Бекова Н. Ж., Жалилова Л. Ж., Сайлиева З. Р. On a separate literary sources of the poetry collection" Sittai Zaruriya" by Alisher Navoi //Современная филология. – 2014. – С. 45-47.

Ahmadovich H. S., Muminova M. M. About Nisoriy Bobur And Humoyun //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 4753-4767.

Muhammadova M. HUMOYUN MIRZO NISORIY TALQINIDA: Mahbuba Muhammadova Termiz davlat universitetining mustaqil izlanuvchisi //Научно-практическая конференция. – 2021.

Mahbuba, Muhammadova. "Nisoriyning" Muzakkiri ahbob" tazkirasida ayrim janr va badiiy san'atlar xususiyati." Karabük-2020.

Mo'minova M. M. SECTION: HISTORY SCIENCE //POLISH SCIENCE JOURNAL. – 2019. – С. 29.

Mo'minova M. M. NISORIY DO ‘ST MUHAMMAD SULTON VA UNING IJODKOR SIFATIDAGI QIRRALARI HAQIDA //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 29. – С. 348-350.

Mahbuba M. Muzakkiri Ahbob” Fable By Nisari And Its Role In Literature Studies //European Journal of Business and Social Sciences. – 2019. – Т. 7. – №. 10. – С. 111-116.

Sanobar A., Mahbuba M. O‘LMAS UMARBEOVNING’’ODAM BO‘LISH QIYIN’’ASARINING BADIY TAHLILI //ZAMONAVIY TA'LIMDA FAN VA INNOVATION TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 74-80.

Mo'minova M. M., VA N. D. O. S. T. M. S., HAQIDA U. I. S. Q. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM.–2023 //T. – Т. 3. – С. 348-350.

Muxammadova M. The Image of Navoi in the" Muzakkiri Ahbob" Tazgire //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 137-143.

Muxammadova M. HASANXOJA NISORIY IJODIDA NAVOIYGA MUNOSABAT //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – T. 2. – №. 20. – C. 178-184

Латипов , Х. (2024). А.ЯССАВИЙ ҲИКМАТЛАРИДА ТАСАВВУФ ТАЛҚИНИ. CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(4), 192–202. Retrieved from <https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/1402>

Рамазонович Л. Х. SHARQ ADABIYOTIDA IRFON IFODASI //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – T. 2. – №. 20. – C. 242-250.

Istamovna, A. N. (2021, December). Leksik birliklarning milliy o ‘zlik ruhini ifodalashdagi roli (Erkin Vohidov dostonlari asosida). In Conferences.

Yarashovna, S. G., Istamovna, A. N., & Zayniddinovna, B. G. (2023). Methods of Using Metaphorical, Pleonastic and Paremic Units in Uzbek Linguistics. Res Militaris, 13(2), 5560-5572.

Istamovna, A. N. (2022). The power of creative expression-On the example of Erkin Vakhidovs epics. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 8, 104-112.

Istamovna, A. N. (2023). Eternal Life of Heroes of Uzbek and English Epics.

Adizova, N. (2024). Methods of Using Metaphorical, Pleonastic and Paremic Units in Uzbek Linguistics. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 45(45).

Adizova, N. (2024). BADIY MATNDA SO ‘ZLAR JILOSI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 45(45).

Istamovna, A. N. (2023). Eternal Life of Heroes of Uzbek and English Epics.

Istamovna, A. N. (2023). METHODOLOGICAL POSSIBILITY OF INTERTEXTUALITY IN ARTISTIC TEXT. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(31), 182-191.

Istamovna, A. N. (2022). OCCASIONAL DERIVATIVES IN CREATIVE EPICS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(5), 146-152.

DOSTONLARINING, N. I. A. E. V. (2022). FONETIK-FONOLOGIK XUSUSIYATLARI. Academic research in educational sciences, 1.

ORSID: 0009-0000-9567-2528

МИСКИН ИЖОДИДА ИНСОНИЙ ФАЗИЛАТЛАР ТАРАННУМИ**Содиқова Дилором Турсуновна***БухДУ филология факультети Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси
ўқитувчиси, ф.ф.ф.д (PhD).*

Аннотация: мақолада бухоролик шоира Муслиҳабегим Мискин ижодида тараннум этилган инсоний фазилатлар талқини, шоиранинг бадиий маҳорати хусусида фикр юритилади.

Калит сўзлар: *ислом дини, шеърят, шахс, жамият, таҳлил назм, тоат, ибодат, саховат, рубоий, зулличонайн, зоҳир, ботин.*

Шоира Муслиҳабегим Мискин ҳаёти ва ижодини мавжуд манбалар асосида ўрганиб, таҳлил қиларканмиз, унинг ҳам шахс, ҳам ижодкор сифатида ҳали ёритилмаган, кенг жамоатчиликка ошкор бўлмаган жиҳатлари мавжудлигига амин бўламиз. Мискиннинг ўсмирлик давридан бошлаб диний таълим олганлиги ҳақидаги маълумотлар унинг шеъриятида ўз аксини топганлиги бунинг исботидир. У ўз шеърларида инсонларни сабр-тоқатли бўлишга, тоат-ибодат қилиб, гуноҳлардан покланишга чорлайди.

Ислом дини инсонларни ҳамиша эзгуликка чорлаган, яхшиликка даъват этган. Исломнинг мазмун-моҳиятини теран англаш, унга амал қилибгина қолмасдан, ўзгаларни ҳам ҳидоят сари чорлаш давр талаби эканлигини англаган ижодкорлар қалбан ва фикран ўз асарларини мазкур жиҳатлар билан боғлашга интилишган. Зулличонайн шоира Муслиҳабегим Мискин ғазалларининг аксариятида юксак инсоний фазилатлар улуғланган. Шоиранинг “Бадаргоҳи худованди жаҳон доим ту тоат кун...” мисралари билан бошланадиган ғазали фикримиз далилидир:

Ба даргоҳи худованди жаҳон доим ту тоат кун,

Зижону дил ба даргоҳаш ибодат кун, ибодат кун[1;143].

Яъни, шоира кишиларни Оллоҳ йўлида тоат-ибодат қилишга чақиради, зеро, Тангри бутун борлиқнинг эгаси эканлигига урғу беради.

Ғазалнинг кейинги мисраларида еса шоира инсонларни мудом Оллоҳни зикр этишга, уни ёд қилишга, қолаверса, ҳар бир киши саховатли бўлиши лозимлигига урғу берилади:

Бекун ту гўри худ равшан зи нури зикри Ҳақ ин дам,

Дар ин дунё бароҳи Ҳақ саховат кун, саховат кун[1;143].

Мудом ибодатда бўлган инсон ҳар томонлама саховатли бўлади, имконияти доирасида моддий ва маънавий хайрияни амалга оширишга тайёр бўлади.

Бегў ту зикри у аз жону дил дар ин дунё,

Ба зикри он худовандат ҳаловат кун, ҳаловат кун[1;143].

Муслиҳабегим Мискин юқоридаги мисраларда энди Оллоҳ зикри йўлида ҳаловат топишга даъват қилади. Ғазал моҳиятидан келиб чиқсак, шоира ўз

назмиятида “ҳаловат”-осойишталик, хотиржамликни кадрлаш, урушдан, низодан тийилишни намоён этаётганлигини илғаб олиш мураккаб эмас.

Бегў ту зикри уро ҳар саҳар чун маст шав ҳар дам,
Ба жустижўйи зикри у таҳорат кун, таҳорат кун[1;143].

Келтирилган иқтибосда эрта тонгданоқ ибодат қилмоқ учун чоғланиш, айна шу амални бажаришни одат тусига киритиш учун барчасини таҳоратдан, кўнгил ва тан поклиги билан амалга ошириш лозимлигини инсонларга тушунтиришга ҳаракат қилади.

Буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг “Арбаин”асарида ҳам покликка бағишланган китъалар мавжуд бўлиб, уларда айнан биз назарда тутган жиҳатлар тилга олинади:

Гар ҳамиша таҳоратинг бўлса,
Ариғай фоқа чирки улсувдин.
Тоҳир ўл, истасангфузунрўзий,
Ҳосил улким, итурди бу сўздин[2;9].

Мискин инсонларни ибодатга, саховатга, озодаликка чорларкан, инсонларга шайтоннинг йўлига кириб, Ҳақ йўлига хиёнат қилмасликларини қайта-қайта уқтиради:

Марав дар раҳи шайтони бекун ту кори Раҳмони,
Давомат дар роҳи шайтон кун, хиёнат кун[1;143].

Муслиҳабегим Мискиннинг тасаввуридаги баркамол инсоннинг ибтидоси ҳам ибодат билан эканлигини ғазалнинг охириги икки мисрасидан англаб олиш қийин эмас:

Аё Мискин, бадаргоҳи худо доим ба тоат кўш,
Зи жону дил ба даргоҳаш ибодат кун, ибодат кун[1;143].

Кишининг зоҳиран ва ботинан поклиги Ислом динининг гултожидир. Маълумки, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом “дин-покликдир” дейдилар. Шунинг учун ҳам Оллоҳ таоло ўз бандаларига жисмоний ва маънавий тозаликни, кийим кийишдаги озодаликни, озиқланишдаги покизаликни амр этади. Ислом динида жўмард, оқил ва комил инсонлар кадрланади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги қўлёзмалар фонди. Инв.1962.-273 б.
2. А.Навоий.Арбаин.-Тошкент:“Мерос”,1991.
3. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
4. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste’dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

5. Eshonqulov H. Alisher Navoiy oshiqona gʻazallarining badiiy qurilishiga oid oʻziga xosliklar //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
6. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining isteʼdodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
7. Tursunovna S. D., Pirimovich E. H. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER.
8. Eshonqulov H., Sodiqova D. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining isteʼdodli zullisonayn shoirasi //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2021. – Т. 3. – №. 3.
9. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
10. Tursunovna S. D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 14.
11. Sodikova D. T. GLIMPSES TO FEMININE LITERATURE DURING THE DYNASTY OF BUKHARA EMIRATE: ALL ABOUT A POETESS MUSLIHABEGIM MISKIN AND HER LITERARY HERITAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР. – 2021. – С. 174-176.
12. Sodikova T. D. Depiction of Romantic Love in Muslihabegim Miskin's Poetry //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.
13. Содикова Д. Т. ПРОБЛЕСКИ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА ДИНАСТИИ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА: ВСЕ О ПОЭТЕССЕ МУСЛИХАБЕГИМ МИСКИН И ЕЕ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ //ББК 81.632 А43. – С. 174.
14. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetes during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.
15. Садикова D. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
16. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.
17. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining isteʼdodli zullisonayn shoirasi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
18. Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.

19. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.
20. Садикова D. The Expression of Muslikha begim Miskin's Autobiography in Her Own Literary Collections //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 38. – №. 38.
21. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetes during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.
22. Tursunovna S. D. BUXOROLIK ZULLISONAYN SHOIRA //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 170-176.
23. Sodiqova D. Muslihabegim ijodida hadislarga murojaat //CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 240-249.
24. Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 200-205.
25. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 372-380.
26. Rakhmiddinova S. Z., Mahliyo B. FALAK NILUFARLARIDIN CHASHMAYI MEHR GAR O'LDI PAYDO //E Conference Zone. – 2022. – С. 93-96.
27. Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 258-262.
28. Rahmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO 'G 'LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 33. – №. 2. – С. 90-93.
29. Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 112.
30. Raxmiddinova S. Z., Bahromjonovna H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG'ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – Т. 26. – №. 1. – С. 3-6.
31. Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 31-36.
32. Rakhmiddinova S. Z., Manzura K. MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ AND HIS DESCENDANTS //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 142-146.

33. Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.
34. Dilbar K., Rakhmiddinova S. Z. PROMOTER OF MUSLIM CLASSICAL LITERATURE" FORTY HADITH" //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.
35. Rakhmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA ("QAROLAR FALSAFASI" RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 7.
36. Kholikova N., Rakhmiddinova S. Z. THE GLOSS OF COLORS IN THE POETRY OF ABDULLA ORIPOV //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 9.
37. Rakhmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.
38. Rakhmiddinova S. Z. About the Artistic Skills of Alisher Navoi //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 838-846.
39. Rakhmiddinova S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood...) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 31-36.
40. Rakhmiddinova S. Z. The Study of the Problems of Sufizm and Art in Navoi Studies //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 5. – C. 258-262.
41. Rakhmiddinova S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.
42. Sayliyeva Z. EY SABO, SHARH AYLA AVVAL DILSITONIMDIN XABAR //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 200-205.
43. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 5. – C. 372-380.
44. Rakhmiddinova S. Z., Bahromjonova H. Z. USMON AZIM–ROST TUYG‘ULAR KUYCHISI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2023. – T. 26. – №. 1. – C. 3-6.
45. Rakhmiddinova S. Z. et al. OMINA SHENLIKO ‘G ‘LINING" VIJDON AZOBI" ASARIGA TAQRIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – T. 33. – №. 2. – C. 90-93.
46. Rakhmiddinova S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.
47. Rakhmiddinova S. Z. ANBAR OTIN-DEMOKRATIK SHOIRA ("QAROLAR FALSAFASI" RISOLASI MISOLIDA) //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 7.

48. Сайлиева З. Р. ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСТВА АЛИШЕРА НАВОИ //Сохранение и развитие языков и культур коренных народов Сибири. – 2022. – С. 251-254.
49. Бекова Н. Ж., Сайлиева З. Р. " Девони Фони": издания и исследования //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 20-22.
50. Бекова Н. Ж., Жалилова Л. Ж., Сайлиева З. Р. On a separate literary sources of the poetry collection" Sittai Zaruriya" by Alisher Navoi //Современная филология. – 2014. – С. 45-47.
51. Ahmadovich H. S., Muminovna M. M. About Nisoriy Bobur And Humoyun //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 4753-4767.
52. Muhammadova M. HUMOYUN MIRZO NISORIY TALQINIDA: Mahbuba Muhammadova Termiz davlat universitetining mustaqil izlanuvchisi //Научно-практическая конференция. – 2021.
53. Mahbuba, Muhammadova. "Nisoriyning" Muzakkiri ahbob" tazkirasida ayrim janr va badiiy san'atlar xususiyati." Karabük-2020.
54. Mo'minovna M. M. SECTION: HISTORY SCIENCE //POLISH SCIENCE JOURNAL. – 2019. – С. 29.
55. Mo'minovna M. M. NISORIY DO 'ST MUHAMMAD SULTON VA UNING IJODKOR SIFATIDAGI QIRRALARI HAQIDA //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 29. – С. 348-350.
56. Makhbuba M. Muzakkiri Ahbob" Fable By Nisari And Its Role In Literature Studies //European Journal of Business and Social Sciences. – 2019. – Т. 7. – №. 10. – С. 111-116.
57. Sanobar A., Mahbuba M. O'LMAS UMARBEOVNING"ODAM BO'LIH QIYIN"ASARINING BADIY TAHLILI //ZAMONAVIY TA'LIMDA FAN VA INNOVATION TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 74-80.
58. Mo'minovna M. M., VA N. D. O. S. T. M. S., HAQIDA U. I. S. Q. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM.–2023 //T. – Т. 3. – С. 348-350.
59. Muxammadova M. The Image of Navoi in the" Muzakkiri Ahbob" Tazgire //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 137-143.
60. Latipov H. R. ALISHER NAVOI ON LOVE, ENLIGHTENMENT AND AWARENESS //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 6. – С. 551-556.
61. Ramazonovich L. H. Souls striving to god or from the world of wise people //Journal of Social Sciences and Humanities Research. – 2018. – Т. 6. – №. 04. – С. 14-18.
62. Ramazonovich L. H. Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs //International Journal of Formal Education. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 20-28.

63. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. *International Journal of Formal Education*, 3(4), 46–53. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479>
64. Ramazonovich, L. H. . (2024). Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs. *International Journal of Formal Education*, 3(4), 20–28. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2474>
65. Toraeva U. R. Definition and research methods of Uzbek modern literature //Current research journal of philological sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 104-107.
66. Turaeva U. R. Determination of characteristics of uzbek jadid schools and literature //наука и инновации в ххi веке: актуальные вопросы, открытия и достижения. – 2021. – С. 154-156.
67. Rakhmatovna T. U. UDC: 82.09. 575.1 Literary critic begali kasimov is a researcher of modern literature //scientific reports of bukhara state university. – С. 114.
68. Rakhmatovna T. U. Research of heritage of representatives of uzbek literature of the period of national renaissance //principal issues of scientific research and modern education. – 2022. – Т. 1. – №. 7.
69. Torayeva U. The Tatar press and Turkestan Jadidism In The researches of Begali Kasimov //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
70. Torayeva U. O‘zbek jadid adabiyoti va jahon ijtimoiy-adabiy harakatchiligi masalasining tadqiq etilishi //Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 206-211.
71. Raxmatovna T. U. Study of Begali Kasimov's Activity in Literary Studies and Scientific Biography of the Scientist //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 869-875
72. To‘rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221
73. To‘rayeva U. Self-education in Navoi's work //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2024. – т. 1. – №. 4. – с. 213-221
74. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
75. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste’dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
76. Muxammadova M. HASANXOJA NISORIY IJODIDA NAVOIYGA MUNOSABAT //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 178-184
77. Латипов , X. (2024). А.ЯССАВИЙ ҲИКМАТЛАРИДА ТАСАВВУФ ТАЛҚИНИ. CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD, 1(4), 192–202. Retrieved from

<https://universalconference.us/universalconference/index.php/crismw/article/view/1402>

78. Рамазонович Л. X. SHARQ ADABIYOTIDA IRFON IFODASI //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 242-250.
79. Istamovna, A. N. (2021, December). Leksik birliklarning milliy o ‘zlik ruhini ifodalashdagi roli (Erkin Vohidov dostonlari asosida). In Conferences.
80. Yarashovna, S. G., Istamovna, A. N., & Zayniddinovna, B. G. (2023). Methods of Using Metaphorical, Pleonastic and Paremic Units in Uzbek Linguistics. Res Militaris, 13(2), 5560-5572.
81. Istamovna, A. N. (2022). The power of creative expression-On the example of Erkin Vakhidovs epics. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 8, 104-112.
82. Istamovna, A. N. (2023). Eternal Life of Heroes of Uzbek and English Epics.
83. Adizova, N. (2024). Methods of Using Metaphorical, Pleonastic and Paremic Units in Uzbek Linguistics. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 45(45).
84. Adizova, N. (2024). BADIY MATNDA SO ‘ZLAR JILOS. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 45(45).
85. Istamovna, A. N. (2023). Eternal Life of Heroes of Uzbek and English Epics.
86. Istamovna, A. N. (2023). METHODOLOGICAL POSSIBILITY OF INTERTEXTUALITY IN ARTISTIC TEXT. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(31), 182-191.
87. Istamovna, A. N. (2022). OCCASIONAL DERIVATIVES IN CREATIVE EPICS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(5), 146-152.
88. DOSTONLARINING, N. I. A. E. V. (2022). FONETIK-FONOLOGIK XUSUSIYATLARI. Academic research in educational sciences, 1.
89. VOHIDOV-INSON, A. N. I. E., & KUYCHISI, K. M. ORIENSS. 2021.№ 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/erkin-vohidov-inson-kechmishlarining-mohir-kuychisi> (дата обращения: 27.04. 2022).
90. Istamovna, A. N. (2024). SAYOHAT TURIZMIGA OID MATNLARDA MILLIY-MADANIY BIRLIKLARNING LEKSIK-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI. «CONTEMPORARY TECHNOLOGIES OF COMPUTATIONAL LINGUISTICS», 2(22.04), 479-484.

**ALISHER NAVOIY TAVR G'AZALLARINING G'OYAVIY-BADIIY
XUSUSIYATLARI****Hojiyeva Sayyora***Buxoro davlat universiteti magistri*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiy tavr g'azallarining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlil orqali ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Devoni Foni, tavr, Xoja Hofiz Sheroziy, dunyoviy ishq, ilohiy ishq*

Alisher Navoiy "Mukammal asarlar to'plami"ning 18-,19-va 20-jildlari "Devoni Foni"ni o'z ichiga oladi. Sharq mumtoz adabiyotida tartib berilgan barcha devonlar singari "Devoni Foni"da ham markaziy o'rinni g'azal janri egallaydi. Devondagi g'azallar muxtara', tatabbu va tavr tarzida yaratilgan.

Tavr arabcha "biror narsa atrofida aylanish", "tarz", "yo'sin", "uslub" ma'nolarini anglatadi. Bunday she'rlarda vazn, qofiya va radif mezon qilib olinmaydi, balki o'zga she'rdagi uslub va mazmundagi she'riy talqinga rioya qilinadi. Devondagi aksariyat g'azallar Alisher Navoiyning buyuk forsiy salafлари Amir Xusrav Dehlaviy (32 tatabbu', 1 tavrda), Xoja Hofiz Sheroziy (211 tatabbu', 20 tavrda), Shayx Muslihiddin Sa'diy Sheroziy (22 tatabbu', 2 tavrda), xalafлари Abdurahmon Jomiy (31 tatabbu', 8 tavrda) Xoja Kamol, Maxdum kabi ijodkorlarning g'azallaridan ta'sirlanib yaratilgan.

Devondagi eng ko'p tavr g'azallar Xoja Hofiz Sheroziyga bitilganligini kuzatish mumkin. Bunday g'azallarda Xoja Hofiz Sheroziy uslubidan mohirona foydalangan.

On bevafo chi shaved, kin azar so'i mo kunad,

Va'da kunad vafov u ba va'da vafo kunad.

Tarjimasi:

U bevafo yor biz tomonga nazar qilsa nima bo'larkin,

Vafo qilaman deb va'da qilgach, va'daga va'fo qilsa nima bo'larkin?

Mazkur g'azal aruz she'r tizimining hazaji musammani maqsur (taqtesi: mafoiylun mafoiylun mafoiylun mafuvlu V---/V---/V---/---) vaznida yozilgan. Shoir matla'da: " Bevafo yorning oshiqqa bir nazar tashlasa nima bo'larkin, began va'dasiga vafo qilsa nima bo'larkin"- deya tajohuli orifona san'atining go'zal namunasini yaratgan.

Alisher Navoiyning yuksak mahorati shundaki, bir baytning o'zida bir nechta badiiy-tasviriy vositalardan o'rinli foydalana bilgan. Jumladan matla'ning 2-misrasida vafo-va'da, va'da-vafo so'zlari teskari holda qo'llanilib tardi aks san'ati yuzaga kelgan. Bundan tashqari, vafo-bevafo kabi o'zakdosh so'zlarning qo'llanilishidan ishtiyoq san'ati hosil bo'lgan.

Shoir g'azalning 2-baytida mug'bacha, mug' singari istilohlarni qo'llash orqali g'azalning tasavvufiy xarakterda ekanini to'la-to'kis ochib bergan:

On ko' chavri mug'bachagon dar shikoyat ast,

Boyad ba piri dayri mug'on ilticho kunad.

Tarjimasi:

Mug'bachalar jabridan shikoyat qiladigan odam

Mug'lar dayrining piriga iltijo qilishi lozim.

3-baytda shohlarni nazar-pisand qilmay ularga iltifot ko'rsatmagan sho'x (yor)ning qanday qilib uning kabi bir mast-u gadoga iltifot ko'rsatishini ifodalash maqsadida ushbu baytda tajohuli orifona, tanosub va istiora san'atlaridan umumlashma tarzda foydalangan:

Sho'xe ki iltifot ba so'i shahon nakard,

Bo man ki mast-u rind-u gadoyam kucho kunad

Tarjimasi:

Shohlarga iltifot qilmagan u sho'x

Bizlardek mast-u rind-u gadolarga qachon iltifot qilsin?

4-bayt misralari tarkibida uchraydigan soqiy, jom, sharob so'zlaridan anglash mumkinki, g'azal ma'no jihatdan rindona g'azallar sirasiga kiradi:

Soqi, ki badi umre agar doradam sharob

Man nogirifta chom, vay az kaf raho kunad.

Tarjimasi:

Soqiy umrida bir marta menga sharob tutsa, men qo'limga olmay turib,

U uzatib turgan jomni yerga tushirib yuboradi.

Shoir ushbu baytda soqiy, sharob, jom so'zlarini qo'llab tanosub san'ati orqali oshiqning ma'shuqa visoliga yetmay turib undan ayrilganini ifodalaydi. Va bu baytda yor deb zimdan Olloh nazarda tutilgan.

5- baytda "Tabib o'zi kasal bo'lsa dardini kimga aytadi?" tarzidagi murojaat o'z aksini topgan:

Har ch-oyadat ba pesh chun beixtiyor tust,

Darvesh bo ki shikva zi chunu charo kunad.

Tarjimasi:

Boshingga nimaiki kelsa ixtiyorsizsan, darvesh

Kishi: Nima uchun, nimaga? deb kimga shikoyat qila oladi?

6-baytda ma'shuqa dardida ado bo'lgan oshiq, uning marhamatidan, rahm qilishidan umidvor bo'ladi:

Ushshoqro zi bahri dili xesh rahm kard,

Shoyad ba in g'arib zi bahri Xudo kunand.

Tarjimasi:

Yor o'z ko'nglicha oshiqlarga rahm qildi,

Zora Tangri uchun men g'aribga ham rahm qilsa.

7- baytda shoir oshiqning zor-u iltijo bilan qilgan gunohlarini takabbur shayxlarning ikkiyuzlamachilik bilan qilgan savoblaridan afzal ekanligini tazod san'ati vositasida tasvirlab bergan:

May deh ki churmi mob a du sad zori-yu niyoz,

Z-on zuhdbeh, ki shayx ba uchbu riyo kunad

Tarjimasi:

May ber o'p zor-u niyoz bilan qilgan gunohimiz

Shayxning takabburlik va riyo bilan qilgan savobidan yaxshiroqdir.

8-baytda shoir oshiq ruhining yor ko'yidan qaytishga imkonsizligini, go'yo qush o'z gulzoriga qaytishga qurbi yetmagani kabi hayotiy misolni keltirish orqali tamsilning go'zal namunasini keltiradi.

Ro'ham ba ko'i do'st shudu nestash iloch,

Murg'e ki so'i gulshani asli havo kunad.

Tarjimasi:

Qush o'z gulzoriga uchib borishga qurbi yetmaganidek,

Mening ruhimning ham do'st ko'yidan qaytishga iloji yo'q.

Shoir maqta'da oshiqning abadiy visolni zabt etishi uchun yo'qlik sahosini ixtiyor etishi lozimligini uqtiradi. Shuningdek baytda foniy va fano kabi so'zlarni qo'llash orqali ishtiyoq san'atini yuzaga keltiradi.

Foni, ki xost Mulki baqo, fath gardadash

Nabvad achab, ki mayl ba dashti fano kunad

Tarjimasi:

Foniy mangulik mulkini fath qilishni istarkan,

U fano dashtini mayl etsa, ajab emas.

Shoirning keyingi tavr g'azalini tahlil qilsak.

Dar tavri Xocha

Xush on rinde, ki az davron dilash chun zangi g'am girad

Safoli maykada bar kaf ba choi chomi Cham girad.

Chu soqi az pai sog'ar gazak ham lab-balab baxshad,

Mani Devona mexoham, ki sog'ar dam-badam girad.

Shaved chun oshiq-u may no'shad, az man xortar bini,

Kase ko' dar harimi zuhd xudro mo'htaram girad.

Chu doram sim-u zar machmui haqqi mayfurusht ast on,

Va gar on sarf shud, boyad garavroxirqa ham girad.

Naboshad dar Acham v-andar Arab chun mohi man shohe,

Ki chun mohe arab tole shaved Mulki Acham girad.

Bad on monad, ki Yusufro ba simi qalb sozad bay,

Kase k-o' gavhari ma'ni dihad v-on gah diram girad.

Chu Foniy, har ki xohad davlati boqi, magar on kas

Vuchudi xesh karda murtafe rohi adam girad.

Yetti baytli bu g'azal hazaji musammani solim bahrida yozilgan (mafoiylun mafoiylun mafoiylun mafoiylun). Mazmuniga ko'ra oshiqona, ya'ni oshiqning hijrondagi iztiroblarini, kechinma-hislarini ifodalaydi. Shu jihatdan uni sharhi hol usulida yozilgan asarlari sirasiga kiritish mumkin. Ammo zohiriy ma'nolari bilap oshiqona bo'lib ko'ringan ushbu gazalda orifona (tasavvufiy) ma'nolar ham ifoda etiladi, umuman, Alisher Navoiyning aksar g'azallarida zohiriy va botiniy ma'no, «dunyoviy» ishq bilan «ilohiy ishq», boshqacha aytganda, «majoziy» ma'nolar bilan «haqiqiy» ma'no birga qo'shilib, biri ikkinchisini taqozo etib keladi. G'azalda boshdan oxirigacha yor go'zalligi turli obrazlar asosida qiyoslanib boriladi, tashbeh, talmeh va istioralar g'azal badiiyatini yanada

mukammallashtirgan. Oshiqning hijroni, ayriliqdagi holati — tun, visol damlari — tong, yoruglik. Oshiq inson hijron, ayriliq tunidan qutulishga va yor diydoriga musharraf bo‘lib, farah topishga talpinadi, hijrondagi azoblaridan zorlanadi, oxirida esa tong otib, vasl umidi shu‘lasi ko‘rinadi. Endi baytlar sharhiga kelsak:

1-bayt

Du zulf kon mahi nomehribonzi tob akfand,
Niqob bar mahu burqa bar oftob afkand.

Baytning zohiriy ma‘nosi yaqqol ko‘rinib turibdi. Zulf — ayolning chakka kokili, yoki, umuman, ayol sochi. Oraz yuz, chehra ma‘nosini beradi Shoir oshiqlarga rahm-shafqatni bilmaydigan oy (yor) ikki zulfini yoyganda, uning g‘zalligini ko‘rib osmondagi oy yuziga niqob oldi, quyosh esa yuziga burqa tashlab oldi. Shoir baytda yor go‘zalligini ta‘riflashda mubolag‘a san‘atidan unumli foydalanganining guvohi bo‘lamiz. Jumladan, yorga nisbatan oy sifatining berilishi istiora san‘atini yuzaga keltirgan.

Ammo baytning tasavvufiy ma‘nosi ham bor. Olloh tajalli etganda, ya‘ni ko‘rinish berganda butun borliq uning go‘zal jilvasini ko‘rib hayratdan yuzini berkitdi. Alisher Navoiyning ulug‘vorligi shundaki, unda zohiriy va botiniy ma‘nolar, ya‘ni ishq ilohiy va ishq ma‘joziy ifodalari bir-biriga xalaqit bermaydi, balki bir-birini to‘ldirib, quvvatlab turadi. Boshqacha aytganda, ishq haqiqiy tasviridan ishq ma‘joziy tasviriga yoki aksincha holatga oson o‘tiladi, kitobxon goh bu ma‘nodan, goh u ma‘nodan, goh har ikkisidan zavqlana oladi. Ushbu g‘azalda ham shuni kuzatish qiyin emas, unda ishq iztirobi va oshiq azobi, dardli o‘rtanishlar tasvirlanadi ham shu bilan barobar, muayyan insoniy kechinmalardan voqif bo‘lasiz.

2-bayt

Ba tarfi mus‘hafi oraz namud halqayi zulf,
Nishonaro pari tovu dar kitob afkand.

Ushbu baytda shoir yor yuzi kitobiga tushib turgan sochlarini tovu patidan yasab kitob orasiga solib qo‘yilgan xatcho‘pga o‘xshatib tashbeh asosida tasvirlab bergan. Baytda qo‘llangan yor yuzi kitobi istiorali tasvir orqali yorning, ya‘ni haq jamolining muqaddasligiga ishora qilgan.

3-bayt

Muoshironro bedor kard bahri sabuh
Maro chu did ravon xeshro ba xob afkand

Tarjimasi:

U suhbatdoshlarini tong mayi uchun uyg‘otdi,
Meni ko‘rdi-yu, darrov o‘zini uyquga soldi.

O‘z-o‘zidan ayonki, Navoiy tilga olgan may biz bilgan ichimlik emas. Shoir baytda sira ham buni nazarda tutmagan. Aksincha taqvodor va pokdomon bo‘lgan Navoiy o‘z zamonida mayparast, sharobxo‘r kishilarni tanqid ostiga olib, sharobni “barcha yaramasliklarning onasi” deb atagan. Ushbu g‘azalda shoir mayni ilohiy ma‘rifat, donish sifatida haqqa yetishish vositasi deb bilgan. Shunday qilib ma‘rifat sirlaridan voqif bo‘lgan shoirning suhbatdoshlarini ham ushbu sir-asrordan xabardorlikka uyg‘otishi, ularning esa ma‘rifatdan bexabar uxlab yotishi o‘zaro zidlantirilib, tazod san‘ati asosida ifodalangan.

4-bayt

Ba dast chomi murodash hamesha purmay bod,
Maro ba dayri mug'on on ki dar sharob afkand.

Tarjimasi:

Mug'lar dayrida meni sharobga tashlagan kishining
Hamisha murod jomi may bilan to'la bo'lsin.

Baytda qo'llangan mug', dayr, sharob, may va jom istilohlari shoir aynan ilohiy ishq, haq vasliga yetishish haqida gapirayotganini anglatadi va ma'no jihatdan bir-birini taqozo etuvchi bu so'zlar orqali tanosub san'ati hosil qilingan. Shoir o'zini haq vasliga erishish yo'lida komillik sari boshlaganlardan benihoya minnatdorligini bildiriyapti.

5-bayt

Ba obi Xizr magar kard zahro mamzuj,
Kase ki obi Xizr dar sharobi nob afkand.

Bilamizki, Xizr suvi-abadiylik, mangu hayot ramzi sanaladi. Shoir mangulik suviga sharobning qo'shilishini go'yoki unga zahar aralashtirgan kabidir deya tasvirlab o'tgan va shu bilan talmeh san'atiga ishora qilgan.

6-bayt

Digar ba la'li mayolud soqiy sarmast,
Ba chonam otash-u dar chishmam iztirob afkand.

Soqiy-tasavvufda tariqat yo'lga kirgan, solikni to'g'ri yo'lga boshlab boruvchi piri murshid, may-ishq, pir tomonidan beriladigan ma'rifat, fayz ramzi hisoblanadi. Ya'ni lirik qahramon piri murshiddan qalbini barcha kirliklardan tozalab, Haqqa bo'lgan muhabbatini oliy cho'qqiga yetkazishga xizmat qiluvchi, g'ayb asrorlaridan boxabar etib, o'zini ilohga yaqinlashishga yordam beradigan ma'rifatdan bahramand qilganligidan baxtiyor.

7-bayt

Zi ishq bo chigari so'xta buvad, Foniy,
Chu muflise, ki dar otash chigarkabob afkand

Baytda lirik qahramon ishq o'tidan kuygan jigari bilan go'yoki jigar kabob qilib o'tirgan kambag'alga qiyoslanib ajoyib tashbeh qilingan.

Umuman olganda, ushbu g'azal tasavvufiy xarakterda yozilgan bo'lib, boshdan-oxir Olloh vasliga yetishish yo'lidagi ilohiy ishq iztiroblari kuylangan.

"Devoni Foniy"dan o'rin olgan forsiy tildagi tavr g'azallarning tub mohiyatida tasavvuf ilmi yotadi: Olloh ishq, komillik sirlaridan voqif bo'lish kabi g'oyalar asosiy o'rin egallaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. T.: Fan. 1987-2003-yillar
2. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. T.: Fan. 1983-y
3. N.K.Nurmuhammedov. Adabiyot nazariyasi. 2-tom. Fan. T.:1979-y
4. M.Asadov. Rindona ma'no va ruhiyat tasviri. T.: Tafakkur. 2019-y

5. N.Bekova. Navoiy-Foniyning turkiy va forsiy g'azallarida badiiy mahorat masalasi

6. D. Yusupova. "Devoni Foniy"ning janrlar ko'lami, g'oyaviy- badiiy xususiyatlari.

**YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIKLARNI OLDINI
OLISHDA HUQUQIY TARBIYANING AHAMIYATI**

Xamroyeva Kamola Ilhomjon qizi
Toshkent Davlat Yuridik Universiteti
Davlat Boshqaruv huquqi yo'nalishi
magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bugungi kunda yoshlar o'rtasida sodir etilayotgan huquqbuzarliklarni oldini olishda huquqiy tarbiyaning ahamiyati tahlil etilgan. Qolaversa, yoshlar o'rtasida sodir etilayotgan huquqbuzarlik va jinoyatlarning sabablari yoritilib, unga tasir etuvchi omillar o'rganildi.*

Kalit so'zlar. *Huquqbuzarlik, g'ayri-ijtimoiy xatti-harakatlar, deviant xulq-atvor, yakka tartibdagi profilaktika, maxsus profilaktika, nazoratsiz bola.*

Аннотация. *В данной статье анализируется значение юридического образования в предупреждении преступлений, совершаемых среди молодежи сегодня. Кроме того, были освещены причины правонарушений и преступлений, совершаемых среди молодежи, изучены факторы, влияющие на них.*

Ключевые слова. *Правонарушения, антиобщественное поведение, девиантное поведение, индивидуальная профилактика, специальная профилактика, ребенок без присмотра.*

Annotation. *This article analyzes the importance of legal education in preventing crimes committed among young people today. In addition, the causes of offenses and crimes committed among young people were highlighted, and the factors affecting them were studied.*

Key words. *Delinquency, antisocial behavior, deviant behavior, individual prevention, special prevention, unsupervised child.*

Bugungi kunda mustaqil yurtimiz kun sayin chiroy ochib gullab yashnab bormoqda, minglab millionlab o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. So'ngi 5 yilni oladigan bo'lsak yurtimizda har bir inson uchun ko'plab shart-sharoitlar yaratilib kelinmoqda. Ayniqsa mustaqil O'zbekistonda yoshlarga bo'lgan e'tibor, yaratilgan shart-sharoit va berilayotgan imkoniyatlarni chek chegarasi yo'q. Bugungi kunda yurtboshimiz tomonidan yoshlarga har sohada xoh talim xoh sport v.k barcha yo'nalishlarda cheksiz imkoniyatlar yaratib berilayotganligi bu yurtimiz yoshlariga nisbatan berilgan katta ishonchdan dalolat beradi, zero ki yurt kelajagi yoshlar qo'lida. Ammo ming afsuski yurtimizda ana shunday yaratilgan imkoniyatlardan foydalanish o'rniga qimmatbaho vaqtlarini bekorchi va yod narsalarga sarflab buning oqibatida huquqbuzarlik va jinoyat sodir etib kelayotgan voyaga yetmaganlar va yoshlar ham uchrab turibdi. Yoshlar o'rtasida huquqbuzarlikni oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurashishni eng avvalo oiladan boshlash kerak, oilani mustahkamlash kerak, qadim-qadimdan ota-bobolarimizdan o'tib kelayotgan bir naql bor: "Vatan ostonadan boshlanadi". Farzand oilada dunyoga kelgan vaqtdan boshlab shu oilaning tarbiyasi ila kamol topib boradi, shu oilada muhit qanday bo'lsa shu muhitda o'sadi. Shu

boisdan avvalo oilani mustahkam qo'rg'onga aylantirmoq lozim, farzand katta bo'lgani sari ota-onasi u uchun idial shaxs sifatida ko'rina boshlaydi, ota-ona oilada o'qimishli, ziyoli shaxs bo'ladigan bo'lsa farzand ham ulardan o'rnak olib boradi. Biroq bugungi kunda jamiyatimizning ayrim oilarida ota-onaning mavjud uquvsizligi, farzandga bo'lgan etiborsizligi, oiladagi o'zaro ichki nizolar, ota-onaning kelishmovchiligi, kunda oilada takrorlanib kelayotgan janjallar natijasida ushbu oiladagi farzandlar tashqi muhitga qarab qochishni boshlaydilar va tashqi muhitdagi ayrim illatlarga qo'shib qolishlari natijasida asta-sekinlik bilan oxiri berk bo'lgan qorong'u yo'lak sari yura boshlaydilar, buning oqibatida esa huquqbuzarlik va jinoyat sodir etishni boshlaydilar.

Jinoyatchilikka qarshi kurashish barcha davrlarda ham davlatning jiddiy va muhim masalasi hisoblanib kelingan. Inson tinch va xotirjam yashashni hohlaydi. Tinchlik bo'lgan joyda baraka va rivojlanish bo'ladi. E'tirof etish kerakki, yoshlar tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarlik va jinoyatlarni bir qismi tayin bir o'qish yoki ish joyiga ega bo'lmagan yoshlar tomonidan sodir etilmoqda. Buning oldini olishda aholi bandligini ta'minlash, tadbirkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan jinoyatchilikni oldini olishda mahalla instituti imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarur hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 19.01.2022 yildagi PQ 92-son qarori³⁷ bilan har bir maxallada "Yoshlar yetakchisi" lavozimi joriy etilib ularga mahalladagi har bir yosh bilan individual o'rganish olib borgan holda bandligi ta'minlanmagan yoshlarni istak va qiziqishlarini inobatga olgan holda yoshlarni kasbga yo'naltirish, ish bilan ta'minlash kabi bir qator aniq vazifalar belgilab berildi. Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jamoat xavfsizligini ta'minlash samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2018 yil 24 dekabr kunidagi PQ 4075-sonli qarori bilan har bir mahallada "Fidokor yoshlar" jamoatchilik patrul guruhlarini tashkil etilib, ushbu guruh tarkibiga³⁸:

-mahalladagi muddatli harbiy xizmatni o'tash niyatida mudofaa ishlari bo'yicha tuman bo'limiga murojaat qilgan harbiy xizmatga chaqiriluvchilar;

-respublika oliy harbiy ta'lim muassasalariga, shuningdek ichki ishlar organlarining ta'lim muassasalariga kirish istagini bildirgan nomzodlar;

-ichki ishlar organlarida xizmat qilish istagini bildirgan nomzodlar orasidan shakllantirish nazarda tutilib, ushbu guruhga a'zo bo'lgan yoshlar bilan mahallada bu mening uyim, bu mening maxallam, bu mening vatanim, men mahallamda jinoyat sodir etilishiga yo'l qo'ymayman shiori ostida tungi vaqtda profilaktika inspektori bilan birga belgilangan yo'nalish bo'yicha umumiy 100 soatdan kam bo'lmagan vaqt miqdorida patrullik qilgan yoshlarga profilaktika inspektori va mahalla raisi bilan

37 LEX.UZ <https://www.lex.uz>. 19.01.2022 y

38 Ганиев Ш.А. Ахлоққа қарши ҳуқуқбузарликлар учун маъмурий жавобгарликни такомиллаштириш. Докторлик диссертацияси. – Тошкент, 2018. – Б. 198.

birgalikda xizmatga, o'qishga tanlov o'tkazishda inobatga olinadigan tavsiyanomalar berilishi bu ham yoshlar uchun katta imkoniyatlardan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Yuqorida belgilab o'tilgan ushbu davlat organlarining har birining vazifalari aniq belgilab berilgan bo'lib, ushbu davlat organlari tomonidan bugungi kunda qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan sport va talim yo'nalishida bugungi kunda yoshlarimiz Respublika miqyosida o'tkazilayotgan turnirlar, nafaqat respublika balki Osiyo davlatlari hamda jahon arenalarida yurtimiz bayrog'ini ko'klarga ko'tarib kelishmoqda, bu esa ushbu davlat organlari tomonidan ko'plab samarali ishlar amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi. Shu boisdan ham bugungi kunga kelib yoshlarimiz tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarlik va jinoyat sodir etish xolatlari kamayishiga erishildi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ammo ana shunday yutuqlarimiz bilan faxrlanib turgan bir vaqtning o'zida ming afsuski ayrim yoshlarimiz o'rtasida bugungi kunda qonun buzish holatlari, ma'muriy huquqbuzarlik sodir etish holatlari va eng achinarlisi yoshlarimiz tomonidan jinoyat sodir etish holatlari haligacha davom etib kelmoqda.

Jumladan yoshlarimiz tomonidan bungi kunda:

- guruh-guruh bo'lib maishatbozlik qilish;
- tungi vaqtlarda ko'ngilochar joylarda bo'lib qarovsiz holatda qolib ketish;
- tungi vaqtlarda nazoratsiz holda ko'chalarda bemaqsad yurgan holda har-xil turdagi huquqbuzarlik sodir etilish holatlariga qo'shilib qolish;
- giyohvandlik va psixotrop moddalarni istemol qilish uning noqonuniy aylanmasiga aralashish;
- o'z ehtiyojlarini qondirish maqsadida katta miqdorda pul topish evaziga o'g'irlik va firibgarlik qilish holatlari;
- ota-onalarni farzandga bo'lgan etiborsizligi va farzandini qarovsiz qoldirishi oqibatida voyaga yetmagan bolalar tomonidan avtomobil boshqarish uchun huquq beruvchi haydovchilik guvohnomasi yo'q bo'la turib yashash xonadonida mavjud

bo'lgan avtomashinani boshqarib ko'chaga chiqib ketishi va yo'llarda odam o'limi bilan bog'liq yo'l transport hodisalarini sodir etayotganlari;

-ko'chalarda guruhbozlik qilish, ko'pchilik bo'lib o'zaro sama sudlar qilish va buning natijasida og'ir va o'ta og'ir turdagi jinoyatlarni sodir etilishi kabi holatlar bugungi kunda yoshlarimiz o'rtasida uchrab turganligi ming afsuski haqiqat³⁹.

Shu boisdan yoshlar tomonidan sodir etilayotgan bunday huquqbuzarlik va jinoyatlarni oldini olishda bugungi kunda huquqiy tarbiyaning yetishmasligi bilan izohlashimiz mumkin. Huquqiy tarbiya – jamiyat a'zolari madaniyati va ongiga huquqiy bilimlarni turli ta'sir vositalari orqali uzluksiz singdirib borish jarayonini ifodalovchi tushuncha. Huquqiy tarbiya vositalariga huquqiy targ'ibot, huquqiy ta'lim va amaliyot, o'zini o'zi tarbiyalash kiradi. Huquqiy tarbiya keng ma'noda, jamiyat a'zolarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirish, shaxs ongiga uning huquq va burchlarini singdirish jarayonini anglatadi. Huquqiy tarbiya tor ma'noda fuqarolarning huquqiy bilim va madaniy saviyasi darajasini oshirishga xizmat qiladigan usul va vositalarni ifoda etadi. Huquqiy tarbiyaning davlat va jamiyat taraqqiyotida hamda fuqarolik jamiyati asoslarini qurishdagi o'rni shaxsning, fuqarolarning huquqiy bilimi va ko'nikmalari darajasi bilan belgilanadi. Huquqiy tarbiya mavjud tuzum, davlat va hokimiyat organlari, mahalla, oila, tashkilotlar va ularning faoliyati orqali amalga oshadi. Huquqiy tarbiya ko'p qirrali va murakkab jarayon hisoblanib, uning muammolari huquqshunoslik, pedagogika va psixologiya, milliy g'oya, ma'naviyat asoslari, etika va estetika kabi fanlar doirasida tadqiq etiladi. Huquqiy tarbiya samaradorligi oila, mahalla, ta'lim-tarbiya muassasalarining ma'naviy-ma'rifiy sohadagi faoliyatining o'zaro uyg'un holda amalga oshirilishi bilan belgilanadi. Huquqiy tarbiya shakllantirishda OAV, radio, TV, huquqiy mavzulardagi kechalar, davra suhbatlari ham muhim o'rin tutadi. Bularning barchasi fuqarolarning birinchi galda yoshlarning huquqiy ongi va tafakkurini o'stirish, ularni har jihatdan barkamol insonlar etib tarbiyalashga xizmat qiladi⁴⁰.

Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirishga erishish jarayonida aholi, shu jumladan, yoshlar o'rtasida amalga oshirilayotgan huquqiy ta'lim mazmuni, darajasi, shuningdek, ta'lim muassasalarining bu boradagi o'rni o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Chunki ta'lim muassasalari huquqiy bilimlarni berish sohasida katta imkoniyatlarga ega. Bu sohada boy tajriba ham mavjud bo'lib, bu huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonining tezlashuvini ta'minlaydi. Davlat va jamiyat boshqaruvida mustaqillikka ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy nuqtai nazari taraqqiyotga xizmat qiladigan, milliy manfaatlarga zid bo'lmagan, tub aholining boshqa millat va elatlar bilan teng huquqlilik asosidagi

39 Хўжакулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасини такомиллаштириш (ички ишлар органлари фаолияти мисолида): Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2018. – Б. 2

40 Kriminologiya. Maxsus qism: IIV oliy ta'lim muassasalari uchun darslik / Mualliflar jamoasi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – B. 563.

hamkorligini qaror toptirishga rag'batlantiruvchi ilg'or demokratik hamda insonparvar g'oyalarning ifodalanishini ta'minlashdan iborat. Respublikamizda yoshlarda qonunlarning jamiyat hayoti va insoniy munosabatlarning mo'tadil kechishini ta'minlovchi yetakchi omil ekanligi to'g'risidagi tushunchaning qaror topishiga erishish, ularda huquqiy bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ichki extiyoj, qiziqishlarni yuzaga keltirish, bu sohada muayyan ko'nikma, malakalarni shakllantirish huquqiy ta'lim samaradorligining ta'minlanishiga bog'liq. Yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarni oldini olishda huquqiy tarbiyaning ahamiyati quyidagilardan iborat:

Huquqiy tarbiya yoshlarga ularning xatti-harakatlari va jamiyatini tartibga soluvchi qonunlarni tushunishga yordam beradi. Nima qonuniy va noqonuniy ekanligini bilib, ular ongli qarorlar qabul qilishlari va huquqbuzarlik sodir etilishini oldini oladi.

Huquqiy tarbiya qonunga hurmat va axloqiy xulq-atvor qadriyatlarini singdiradi. Yoshlar boshqalarning huquqlarini hurmat qilish va jamiyat normalariga rioya qilish muhimligini o'rganadilar, bu esa huquqbuzarliklarga yo'l qo'ymaslik ehtimolini kamaytiradi.

Huquqiy tarbiya yoshlarga huquqiy resurslar va qo'llab-quvvatlash tarmoqlaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Agar ular huquqiy muammolar yoki kamsitishlarga duch kelsalar, qayerdan yordam so'rashni o'rganadilar, bu esa o'zlarini chekka his qilishlariga yoki muammolarini hal qilish uchun noqonuniy usullarga murojaat qilishlariga to'sqinlik qiladi.

Huquqiy tarbiya huquqbuzarlik sodir bo'lishidan oldin oldini olish uchun erta aralashuv vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Huquqiy ta'lim yoshlarga o'z qilmishlarining huquqiy oqibatlarini o'rgatish va ijobiy tanlov qilish bo'yicha yo'l-yo'riq ko'rsatish orqali ularni birinchi navbatda huquqbuzarliklarga yo'l qo'ymaslikka yordam beradi.

Huquqiy tarbiya yoshlarda tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rag'batlantiradi.

Ommaviy axborot vositalarini keng iste'mol qilish davrida huquqiy tarbiya tanqidiy media savodxonligi ko'nikmalarini rivojlantiruvchi komponentlarni o'z ichiga olishi mumkin. Yoshlarni ommaviy axborot vositalarida jinoyatchilik, adolat va huquqiy masalalarni tanqidiy baholashga o'rgatish orqali huquqiy tarbiya stereotiplar, noto'g'ri ma'lumotlar va shov-shuvlarga qarshi turishga yordam beradi, huquqiy tizimning murakkabliklari va uning jamiyatga ta'sirini yanada nozikroq tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, huquqiy tarbiya - huquqiy savodxonlikni oshirish, shaxs va jamiyatning imkoniyatlarini kengaytirish, tizimli adolatsizliklarga barham berish, qonuniylik va inson huquqlariga hurmat madaniyatini yuksaltirish orqali yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda ko'p qirrali vosita bo'lib xizmat qiladi. Huquqiy tarbiyaning keng qamrovli dasturlariga sarmoya kiritish orqali jamiyatlar yoshlar rivojlanishi, ijobiy hissa qo'shishi va huquqbuzarliklarga yo'l qo'ymasliklari uchun sharoit yaratishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

LEX.UZ <https://www.lex.uz>. 19.01.2022 y

Ismailov I., Abdurasulova Q.R., Fazilov I.Y. Kriminologiya. Umumiy qism: IIV oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – B. 175.

Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo‘yicha ishlarni davom ettirish kerak, deb hisoblaydi ijtimoiy faollar <https://iiv.uz/ru/news>

Kriminologiya. Maxsus qism: IIV oliy ta’lim muassasalari uchun darslik / Mualliflar jamoasi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – B. 563.

Ганиев Ш.А. Ахлоққа қарши ҳуқуқбузарликлар учун маъмурий жавобгарликни такомиллаштириш. Докторлик диссертацияси. – Тошкент, 2016. – Б. 198.

Хўжакулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасини такомиллаштириш (ички ишлар органлари фаолияти мисолида): Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2018. – Б. 2

Шарипов С.Т., Турсунова М.М. (2022). Меры профилактики и борьбы с насильственной молодежной преступностью. Вестник науки и образования, (12- 7), 79-84.

Khatamov B.K. (2022). Personality of a juvenile delinquent. Innovative science. No.2. pp. 31.